

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TUNCELİ İLİNDE BOŞANMA DENEYİMLERİ

Sabahat CEBBUR

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Prof. Dr. Murat Cem DEMİR

TUNCELİ – 2021

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TUNCELİ İLİNDE BOŞANMA DENEYİMLERİ

Sabahat CEBBUR
(1471050023)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Prof. Dr. Murat Cem DEMİR

TUNCELİ-2021

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

İmza
Sabahat CEBBUR

Danışman
Prof. Dr. Murat Cem DEMİR

TEŞEKKÜR

Lisans eğitimimden başlayıp yüksek lisans döneminin hem ders hem tez aşamasında, yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen sonuna kadar her açıdan desteğini ve yardımını esirgemeyen sevgili danışmanım ve değerli hocam Prof. Dr. Murat Cem DEMİR'e sonsuz teşekkür ederim.

Tez savunması jüri üyeleri olarak öneri ve desteğini içtenlikle paylaşan ve akademik boyutuyla beraber çalışabilmeyi umut ettiğim değerli hocalarım Prof. Dr. Fuat GÜLLÜPINAR ve Prof. Dr. Erdal YILDIRIM'a, kadın olarak beni kırmayıp savunmaya katılan Prof. Dr. Assiye AKA'ya katkıları ve desteği için çok teşekkür ederim.

Konusu itibarı ile özel hayatını ve deneyimlerini benimle paylaşan değerli katılımcılarıma çok teşekkür ederim.

İş hayatımla beraber uzun bir eğitim sürecinin her aşamasını benimle beraber yaşayan ve başarılarımın devam etmesi yönünde dualarını esirgemeyen bütün aileme, akrabalarıma ve yardımlarından ötürü kuzenim Sevgi CEBBUR'a çok teşekkür ederim.

Ders aşamasında tanıştığım, her türlü ruh halimizi birbirimize yansıtır kendimizi motive ettiğimiz, hasta, yorgun bazen de depresif bir ruh hali ile görüşüp birbirimize destek olduğumuz, bitmeyen kahkalarla keyifli zamanlar geçirdiğimiz ve bundan sonra da hayatımda olmalarını istediğim değerli arkadaşlar edindim. Görüşmelerimizden sonra her defasında teze daha merakla sarılıp tezi bitirmeme vesile olan, çok değerli ve özel olan Songül ARSLAN, Fatma DEMİR, Özlem SEVİNÇ arkadaşlarıma ve görüşmemize fırsat veren sevgili eşlerine, çocuklarına özellikle teşekkür ederim.

Covid-19 salgın hastalık süreci dâhil bütün süreçlerde, ders saatlerime, seminer sunumuna ve tezimin her aşamasında ihtiyacım olan nöbet izinlerimin ayarlanmasında, yeri geldiğinde yerime nöbetlerimi tutup "senin tezin çok önemli onu bitir" deyip benim için her türlü fedakarlığı yapan sağlık çalışan arkadaşlarıma, Meral GÜL, Gülseren TAŞ, Aygül İLBEY, Bahar ÜNLÜ, Veda TOKTAŞ, Elif KAYGUSUZ, Senem ALP, Şükran NAZ'a, ayrıca hem iş yerinde destek olan hem de yüksek lisans tez deneyimini benimle paylaşarak desteklerini esirgemeyen Canan BOZKURT'a çok teşekkür ederim.

Tanıdığım andan itibaren varlığını içtenlikle hissettiren, bazen arkadaş bazen kardeş bazen de aile olarak bana yaklaşıp hayatımın her anında yanımda olan, bundan sonra da yanımda olmasını istediğim canım gibi gördüğüm, sevdiğim, değerli arkadaşlarım Tülay ÖKDEMİR'e ve eşi Pirali ÖKDEMİR'e çok teşekkür ederim. Özellikle varlığı ile bana neşe katan, saboş diyen sesini duymadığımda, görmediğimde içimde büyük bir boşluk yaratan ve en önemlisi içimde çocuk sevgisini oluşturan Özgür Miran ÖKDEMİR'e doğduğu günden beri tezimin her aşamasında bana verdiği moral için çok teşekkür ederim.

Tez dönemimde ve savunmamda yaşadığım her türlü stresi benimle yaşayan, tezin her aşamasında beni motive edip bana destek olan ve bundan sonra da yanımda olmasını istediğim kıymetlim, can yoldaşım Mehmet KAYACAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

**Sabahat Cebbur
TUNCELİ- 2021**

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	I
TEŞEKKÜR.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
TABLOLAR LİSTESİ	VI
KISALTMALAR LİSTESİ	VII
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Problemi	6
1.2. Araştırmanın Önemi	7
1.3. Araştırmanın Amacı	7
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	8
2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	9
2.1. Araştırma Evreni ve Örneklemi: Tunceli'de Boşanmış Kadın ve Erkekler.....	10
2.2. Karşılıklı Görüşmelerin Yansıması: Araştırma Verilerin Toplanması ve Mülakat Tekniği	11
2.3. Araştırma Verilerinin Analiz Edilmesi.....	12
3. AİLE, EVLİLİK VE BOŞANMA BAĞLAMINDA KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	13
3.1. Bir Toplumsal Kurum Olarak Aile	13
3.1.1. Çeşitli özellikler bağlamında aileler	16
3.1.1.1. Geleneksel geniş aile	16
3.1.1.2. Modern çekirdek aile	18
3.1.1.3. Son dönem ortaya çıkan aile tipleri	22
3.1.1.3.1. Parçalanarak küçülen aileler	22
3.1.1.3.2. Tek ebeveynli aileler	23
3.1.1.3.3. Üvey aileler.....	23
3.1.1.3.4. Birlikte yaşama	24
3.1.2. Türkiye'nin aile yapısı ile ilgili bazı çalışmalar	24
3.2. Bir Toplumsal Kurum Olarak Evlilik ve Evlilik Çeşitleri.....	26
3.2.1. Oturulan yere göre evlilikler.....	29
3.2.2. Eş sayısına göre evlilikler.....	30
3.2.3. Eşin seçildiği gruba göre yapılan evlilikler	30
3.2.4. Otorite ilişkilerine göre evlilikler	31
3.2.5. Soy ve şecere ilişkilerine göre evlilikler.....	32
3.2.6. Marjinal evlilikler	32
3.3. Kavramsal Boyutuyla Boşanma Olgusu.....	33
3.4. Tarihsel Süreçte Bilimsel Çalışmalara Yansıyan Boşanma	35
3.5. Aile ve Boşanmaya İlişkin Yaklaşımlar	37
3.5.1. Aileye yönelik yaklaşımlar	37
3.5.1.1. Fonksiyonalist/İşlevsel yaklaşım.....	37
3.5.1.2. Sembolik etkileşimci yaklaşım.....	39
3.5.1.3. Çatışma kuramı.....	40
3.5.1.4. Feminist teori.....	41
3.5.2. Boşanmaya yönelik yaklaşımlar	44
3.5.2.1. Psikososyal gelişim kuramı	45
3.5.2.2. Sosyal değiş tokuş kuramı	45

3.5.2.3. Yas süreci olarak boşanma	46
3.5.2.4. Yaşam seyri teorisi	47
3.5.2.5. Boşanmanın ve yeniden evlenmenin altı istasyonu	48
3.6. Boşanma Nedenleri ve Boşanma Olgusu ile İlişkili Faktörler	50
3.6.1. Yaş ve boşanma ilişkisi	51
3.6.2. Din ve boşanma arasındaki ilişki	52
3.6.3. Sosyokültürel faktörler ve boşanma	54
3.6.4. Sosyoekonomik yapı ve boşanma	55
3.6.5. Eğitim ve boşanma ilişkisi	56
3.6.6. Hukuksal süreçte boşanma	57
3.6.7. Çocukların evlilik ve boşanma süreçlerine etkileri	59
3.6.8. Şiddet olgusu ve boşanma	61
3.6.9. Duygusal kopma ve boşanma	63
3.6.10. İletişim sorunları	64
3.6.11. Boşanma sonrasında yeniden evlenme	65
3.7. Tunceli İlinin Coğrafi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yapısı	66
3.7.1. Tunceli’de evlilik, aile ve akrabalık ilişkileri bağlamında boşanma	68
4. BULGULAR VE TARTIŞMA	70
4.1. Demografik Bulgular ve Yorumlar	70
4.1.1. Katılımcıların 2020 yılına göre yaşları	70
4.1.2. İlk evlilik yaşının ve yaş farklarının evlilik ve boşanma süreci üzerinde etkileri	71
4.1.3. Katılımcıların ve boşandıkları eşlerinin eğitim durumları	74
4.1.4. Katılımcıların ve boşandıkları eşlerin meslekleri	75
4.1.5. Çocuk faktörünün evlilik ve boşanma süreçleri üzerindeki etkisi	77
4.1.6. Boşanan kadın ve erkeklerin çocuk velayet dağılımları ve nafaka durumları	81
4.2. Evlilik ve Boşanma Süreçlerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar	83
4.2.1. Boşanan kadın ve erkeklerin evlenme şekilleri ve evlilik süreleri	83
4.2.2. Evliliğe dair ilk adım ve aile hayatı ile ilgili beklentilerin kadın ve erkeklerin gözlerinden değerlendirilmesi	88
4.2.3. Evlilik ve boşanma sürecinde yaşanan kaygıların boşanma üzerindeki etkileri	92
4.2.4. Geleneksel evliliklerden modern evliliklere doğru ailelerin boşanmalar üzerine etkisi	95
4.2.5. Evlilikten boşanmaya doğru giden süreç ve boşanma nedenleri	98
4.2.6. Evliliklerde şiddetin kabulü ve boşanmalara yansımaları	103
4.2.7. Hukuksal bağlamda uzayan boşanmalar ve ayrı yaşama süreçleri	106
4.2.8. Kurtuluşun tek kapısı olarak görülen boşanmalarda boşanma kararı almak, pişmanlık ve 'dul' etiketi	109
4.2.9. Sosyokültürel ve inançsal yapısıyla Tunceli’de boşanma süreçleri ile boşandıktan sonraki uyum süreçlerinin değerlendirilmesi	113
4.3. Boşandıktan Sonraki Sürece İlişkin Bulgular ve Yorumlar	117
4.3.1. Boşanmanın gerçekleştiği günün değerlendirilmesi	117
4.3.2. Boşanma olgusundan etkilenen kadınlar, erkekler ve aile üyeleri	120
4.3.3. Ailelerin, arkadaşların, iş ortamı ve çevrenin boşanan kadın ve erkeklere karşı değişen tutumları	122
4.3.4. Yaşanan maddi ve manevi sıkıntıların boşanma sonrasındaki uyum sürecine etkileri	126
4.3.5. Çocuğun varlığının boşanan kadın ve erkeklerde yaşama uyum süreçlerine etkisi	128
4.3.6. Boşanma süresinin kadın ve erkekler üzerindeki etkisi	131
4.3.7. Yeniden evlenmede ve kurulan ikili ilişkilerde boşanma deneyiminin etkisi	133

4.3.8. Boşanan kadın ve erkeklerin deneyimleri ile Tunceli'de yaşamının avantajları ve dezavantajları	135
4.3.8.1. Tunceli'nin küçük bir şehir olmasının olumlu ve olumsuz yönleri	136
4.3.8.2. İş imkânlarının kısıtlı olması	137
4.3.8.3. Boşanma ve cinsel özgürlük bağlamında toplumsal algının katılımcıların gözünden değerlendirilmesi.....	138
4.3.8.4. İzolasyon ihtiyacı duymak.....	140
4.3.8.5. Kurgusal akrabalıkların etkileri ve ailelerin verdiği destek.....	141
4.3.8.6. Eğitim oranının yüksek olması	142
4.3.8.7. Boşanma oranlarının yüksek olması.....	144
5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	145
6. KAYNAKLAR.....	153
ÖZGEÇMİŞ	
EKLER	

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4.1. Katılımcıların doğum yıllarına göre şimdiki yaşları.....	70
Tablo 4.2. Katılımcıların evlilik yaşları ve boşandıkları eşlerinin evlilik yaşları.....	71
Tablo 4.3. Katılımcıların boşanma yaşları.....	72
Tablo 4.4. Katılımcıların boşandıkları eşleri ile aralarındaki yaş farklarının dağılımı.....	73
Tablo 4.5. Katılımcıların ve boşandıkları eşlerinin eğitim durumları	74
Tablo 4.6. Katılımcıların ve boşandıkları eşlerin meslekleri.....	76
Tablo 4.7. Katılımcıların çocuk sayılarının dağılımı	77
Tablo 4.8. Katılımcıların evli kaldıkları süre.....	86
Tablo 4.9. Katılımcıların evlilik sürelerinin yıllara göre dağılımı.....	86
Tablo 4.10. Katılımcıların boşandıktan sonra geçen süreleri	131

KISALTMALAR LİSTESİ

Ark.	: Arkadaşları
ASAGEM	: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
ASPB	: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BMİK	: Birleşmiş Milletler İstatistik Komisyonu
Çev.	: Çeviren
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
TAYA	: Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması
TBNA	: Türkiye'de Boşanma Nedenleri Araştırması
TDK	: Türk Dil Kurumu
TMK	: Türk Medeni Kanun

ÖZET

Türkiye genelinde boşanmaların artması nedeniyle kadın ve erkeklerin evlilikte rolleri değişime uğramakta ve günümüzde, aile kurumuna yönelik birçok düzenlemeler yapılmaktadır. Ataerkil bir sisteme dayanan ve kadının ikincil konumda olmasını pekiştiren düzenlemeler, toplumsal farklılıklara, tarihsel ve kültürel süreçlere dayanmaktadır. Bu doğrultuda evliliğe ve evlilik sürecine yüklenen anlamlar, boşanma sürecini de etkilemekte ve boşanma sonrası uyum süreçleri, toplumsal değişmeye bağlı sosyal, ekonomik, dinsel, kültürel ve tarihsel farklılıklara bağlı olarak değişmektedir. İnançsal ve kültürel yapısıyla farklılık gösteren ve kadın erkek eşitliğini ön plana çıkaran Tunceli kentinde, boşanan kadın ve erkeklerin sorun yaşamadığı söyleminden hareket ederek boşanan kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Çalışmaya yirmi bir katılımcı dâhil olmuş ve derinlemesine görüşme yapıp izin verdikleri ölçüde ses kayıtları alınmıştır. Betimsel olarak analiz edilen veriler, belirli temalar şeklinde yorumlanıp tartışmaya açılmıştır. Çalışmada evlilik süreçleri, boşanma süreçleri ve boşanma sonrası uyum süreçleri, cinsiyet temelinde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Kadınların, boşanmış olarak kendi kendilerine ve çocuklarına yetebilme çabaları, iş yaşamına etkin olarak katılma ve güçlü olma zorunluluğunu hissetmeleri gibi durumlarla baş etme çabaları ile yeniden kendi hayatlarını kurmaya çalıştıkları görülmüştür. Boşanmış ve boşanma sürecinde olan erkekler, çocuklarından ayrı ve yeni hayat kurmanın zorluğunun üzerinde durmuştur. Kadın katılımcılardan farklı olarak bazı erkek katılımcılar, boşandıktan sonra geçen zamanın kendilerinde yalnızlık ya da boşluk gibi duygular hissettirdiğini belirtmiştir. Nihayetinde çalışmada, Tunceli kültürünün sağladığı akrabalık ilişkileri ve ailenin çocuklarına sahip çıkması, eğitim düzeyinin yüksek olması, dez avantaj olan boşanmanın kent genelinde artması nedeniyle bir avantaja dönüşmesi gibi olumlu yönleri tespit edilmiştir. Neticede Tunceli kentinde yaşamının olumlu yönleri olduğu gibi, küçük bir kent olmasından kaynaklı olumsuzluklarla karşılaşan katılımcılar da olmuştur. Katılımcıların, hiç evlenmemiş olan insanlara göre özellikle toplumsal alanda, kendilerini aynı konumlandırmaması, boşanmanın kendilerinde hissettirdiği duyguya bağlı olarak kendi hayatlarında kısıtlamalara gitmesi, boşanma olgusunun sorunsallaştırıldığı düşüncesini pekiştirmesi açısından, çalışma önem kazanmıştır.

Anahtar kelimeler: Evlilik, boşanma, boşanma deneyimleri

ABSTRACT

Divorce Experiences in Tunceli Province

Across the Turkey there is change in the roles of men and women in marriage due to the increase of divorce and today, many arrangements are made for the family institution. The arrangements based on a patriarchal system and corroborating the secondary position of women are based on social differences, historical and cultural processes. In this direction, the meanings that put to marriage and the marriage process also affect the divorce process and the postdivorce adjustment processes change depending on the social, economic, religious, cultural, and historical differences due to social change. In the city of Tunceli, which differing with its religious and cultural structure and feature the equality of men and women, the divorce experiences of divorced women and men were tried to be learned, based on the statement that divorced men and women do not have problems. Twentyone participants were included in the study and voice recordings were taken as much as they permitted, through indepth interviews. The descriptively analyzed data were interpreted as specific themes and opened to discussion. In the study, it was determined that marriage processes, divorce processes, and postdivorce adjustment processes differ depending on gender. It has been observed that divorced women try to set up their own lives again by trying to cope with situations such as trying to be selfsufficient and be sufficient to their childs, to participate actively in business life and to feel like they have to be strong. Men that is divorced or in divorce progress emphasized the difficulty of setting up a new life and being apart from their children. Unlike female participants, some male participants stated that as the time passed after divorce made them feel loneliness or emptiness. Eventually, in the study, positive aspects have been confirmed such as kinship relations provided by the Tunceli culture and the family's ownership of their children, the high level of education, turned the divorcing in the city into an advantage due to increase, which was a disadvantage normally. As a result, as well as the positive aspects of living in Tunceli city, some participants faced negativities arising due to Tunceli being a small city. The study has gained importance in terms of the fact that the participants do not position themselves the same compared to people who have never married, especially in the social sphere, and start to make restrictions in their lives due to the feeling of divorce, and corroborates the idea that divorce phenomenon is problematized.

Keywords: Marriage, divorce, divorce experiences

1. GİRİŞ

Boşanma olgusu, aile ve evlilik kurumlarının değişime uğraması, çözülmesi ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda toplumsal bir kurum olarak aile ve aile çeşitleri; toplumsal bir kurum olarak evlilik ve evlilik çeşitleri, kültürel kodlara göre çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik aynı şekilde boşanma olgusunda, kendini göstermekte ve bilimsel çalışmalara farklı yaklaşımlar şeklinde yansımaktadır.

Avrupa'da modern dönemin etkisi ile değişime uğrayan aile, evlilik ve boşanmaları Lawrence Stone, 1500 ile 1800 yılları arasında üç aşamaya ayırmıştır. İlk aşamada çekirdek ailenin varlığına işaret etmekte, çocuk üretim aracı olarak kendini göstermekte ve nihayetinde topluluklar arasında bağların olması dışında cinsel, duygusal ve bireysel isteklerin görülmediğine işaret etmiş ve ailenin işlevlerini bu çerçevede tanımlamıştır. On yedinci yüzyılı ile on sekizinci yüzyıldaki geçiş dönemini kapsayan ikinci aşama ise ailede olan değişimin çekirdek aile üzerinde odaklandığını ve "aşk" kavramının evliliklere yansıdığını, giderek tercih edilen bir durum olduğunu belirtmiştir. Son aşama ise bugünkü hali ile kendini gösteren, daha çok sevgi ve aşk temeline dayanan duygusal evliliklerin gerçekleştiğine vurgu yapmıştır. Yaşanan değişimler doğrultusunda romantik aşkın, bireyselliğin ve cinsel özgürlüğün ailelere olan yansımaları, giderek tüketim toplumuna uyum sağlayan yönü ile vermiştir (Giddens, 2012: 248-250). Bu doğrultuda değişen evlilikler, kendi iç dinamikleri ile boşanmaları etkilediği görülmektedir. Özellikle boşanmaların, boşanmaya dair hukuksal sürece dayandırılması, boşanmaların yükselişinde etkili olduğu görülmektedir. *"Birleşik Krallık'ta, çiftlerin boşanmasını kolaylaştıran ve 'kusurun olmadığına' değgin koşullar içeren Boşanmanın Yeniden Biçimlendirilmesi Yasası 1969'da geçirildi ve 1971'de yürürlüğe girdi"* (Giddens, 2012: 263). Yasanın yürürlüğe girmesi ile Britanya'da istikrarlı olarak her yıl boşanmaların arttığı tespit edilmesi ile beraber neden boşanmalara daha çok rastlandığına dair tespitler açıkça verilmektedir (Giddens, 2012: 264).

Batı ülkelerinde yaşanan değişim ile erken dönemde oluşan modern aile fikri ve boşanma, farklı boyutları ile Türkiye'de de kendini göstermektedir. Cumhuriyet döneminde boşanma, cumhuriyet öncesindeki İslam ve Osmanlı hukukundan farklılaşmakta ve *"Türk aile hukukundaki devrim 1926'da yürürlüğe giren 743 sayılı ilk Türk Medeni Kanunu ile başlamıştır"* (Turgut, 2014: 26). Medeni hukukun kabulü ile evlilikler, tek eşliliğe ve sözleşmeye dayandırılmıştır. Boşanma da eşit bir şekilde hak olarak tanınmıştır.

Cumhuriyet döneminde yaşanan hukuksal değişimlerin yansıması "*hukuksal süreçte boşanma*" başlığında detaylı verilmiştir.

Cumhuriyet tarihi ile aile hukukunda yaşanan değişimler, kendini birçok bilimsel çalışmada göstermiştir. Aile araştırmaları bağlamında, Serim Timur'un yaptığı "*Türkiye'de Aile Yapısı*" çalışması öncülük niteliği taşımaktadır (Abadan Unat, 1972: 1056). Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) tarafından aile yapısına yönelik Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması (TAYA) 2006, 2011 ve 2016 şeklinde raporlar düzenlenmiştir. TAYA 2016 raporunda aile ve evliliğe dair verilerinin dışında günümüzde giderek artan boşanmaya yönelik sorularını ve verilerini de içermektedir. Bölgesel farklılıklara vurgu yapılan çalışmada boşanma oranları, boşanma nedenleri ve boşanmaya neden olabilecek tutumların neler olabileceği üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Gümüş, 2016: 70-75).

Kurumsal olarak yürütülen "*Türkiye boşanma nedenleri araştırması TBNA 2008*", boşanma nedenleri ile ilgili yapılan ilk çalışmalar arasında görülmektedir. "*TBNA 2014*" çalışması da aynı şekilde aile bakanlığı kapsamında yürütülmüş ve boşanma olgusu ile ilgi geniş bir çerçeve sunmaktadır (Turğut, 2015). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) kapsamında 1996 yılında "*halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması 1996*" çalışması, Arıkan'ın koordinatörlüğünde yapılmış ve 2015 yılında revize edilmiş hali ile basıma sunulmuştur. Giderek artan boşanmalara olan yaklaşımın anlaşılabilmesi adına boşanma nedenleri dışında boşanmaya yönelik olan tutumlar da aynı şekilde önem kazandığı görülmektedir

Nihayetinde boşanma olgusuna dair belirtilen kurumsal çalışmalar dışında Türkiye'de oldukça geniş çalışmalar yapılmıştır. Yaşanan toplumsal değişim ile giderek azalan evlilikler ve artan boşanmalar, TÜİK verilerinde 2001 yılına kadar dayanmakta, 2001 yılından önceki veriler ise bilimsel çalışmalara yansımış şekli ile daha çok karşımıza çıktığı görülmektedir. 2001 yılında ölçüm bazında kaba evlenme hızı binde 8.35, 2005 yılında 9.35, 2010 yılında 7.97, 2015 yılında 7.71, son olarak hesaplanan 2019 yılı verilerinde ise 6.56 olduğu görülmektedir. 2001 yılında ölçüm bazında kaba boşanma hızı binde 1.41, 2005 yılında 1.4, 2010 yılında 1.62, 2015 yılında 1.69, 2019 yılında ise en yüksek oranıyla 1.88 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2020).

Sosyokültürel ve inançsal yapısı ile farklı olan ve çalışmanın evreni olan Tunceli ilinde kaba evlenme hızı Türkiye verilerinden farklı olarak daha hızlı bir düşüş yönünde değiştiği görülmektedir. 2001 yılında kaba evlenme hızı 7.04, 2005 yılında 8.03, 2010

yılında 7.56, 2015 yılında 5.94, 2019 yılında ise 4.93 olduğu görülmektedir. 2001 yılında ölçüm bazında kaba boşanma hızı binde 1.16, 2005 yılında 1.01, 2010 yılında 1.56, 2015 yılında 1.54, 2019 yılında ise en yüksek oranıyla 1.64 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2020).

Beş yıllık periyotlar halinde ele alındığında bile Türkiye'de ve Tunceli'de yaşanan değişimin resmi açıkça görülmektedir. Daha önceden boşanma olgusunun detaylı bir şekilde araştırılmamış olması çalışmanın temel problemini oluşturmakta ve çalışmanın bilimsel nitelik kazanması hedeflenmektedir. Bunun için kavramsal çerçeve aile, evlilik ve boşanma etrafında verilmeye çalışılmıştır.

Toplumsallaşmanın ve sosyalleşmenin kendini ilk gösterdiği yer olarak kabul edilen aileye yönelik tanımlamalar, genellikle bir sosyal grup, birlik, yapı, birliktelik, örgüt gibi kavramlarla yorumlanmıştır. Gökçe (1976: 48), toplumsal hayatın içindeki temel unsurlardan biri olan aileyi, *"ana-baba çocuklar ve tarafların kan akrabalarından meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birlik olarak tanımlamaktadır."*

Evlilik bağlamında ailenin işlevlerine ve özelliklerine değinen Güler ve Ulutak (1992: 52-53), *"Evlenme bağıyla birbirlerine bağlanmış, aynı mekânda yaşayan, aynı geliri paylaşan, oynadıkları çeşitli roller çerçevesinde birbirlerine etki eden, içinde yaşadıkları toplumun kültürel yapısına uygun bir kültür yaratıp kuşaktan kuşağa sürdüren toplumsal bir birimdir"* şeklinde aileyi tanımlamaktadır. Aileye yönelik farklı tanımlamalar getirildiği gibi evlilik için de farklı tanımlamalar yapıldığı birçok çalışmada görülür.

Giddens (2008), *"evliliği iki yetişkin birey arasındaki toplumsal olarak kabul edilen ve onaylanan cinsel birleşim olarak ifade etmektedir"* (Aksan, 2019: 148). Giddens'in (2008), aile ve evlilik ile ilgili yaptığı çalışmalar bağlamında, evliliğe cinsiyet ayrımı belirtmeden kapsamlı bir tanımlama getirdiği görülür. Dolayısıyla sosyoekonomik ilişkiler temelinde, toplumsal ilişkilerde düzeni sağlama, dönüşen aile sistemleri ve özel mülkiyetin ortaya çıkması ile evliliğin evrimsel bir süreç geçirdiği düşünülebilir ve evliliğin hukuksal bir boyut kazanması, bu tarihsellik ile iç içe olduğunu gösterebilir niteliktedir.

Aile kurumunun gelişimi, tarihsel süreçlerde aile ile yapılmış bilimsel çalışmalar ve çalışmaya katkısı olabileceği düşüncesiyle geleneksel geniş aile, modern çekirdek aile ve son dönemde ortaya çıkan aile tiplerine ilk aşamada yer verilmiştir. İkinci aşama olarak ise aile kurumu ile iç içe olan evlilik kurumu hakkında yapılan çalışmalara ve evlilik çeşitlerine değinilmeye çalışılmıştır.

Evliliğin son bulduğu boşanma ise, Aksan'ın belirttiği gibi evliliğin anlamına ve amacına göre etkilerini göstermektedir. *"Boşanma, karı ve kocanın, yeni bir evlenme*

yapabilecek şekilde ayrılması ve hukuki bir kararla evliliklerini tamamen sona erdirmesidir" (N.Yıldırım, 2004: 59). Günümüzde genel olarak kavramsal boyutuyla alınan bu tanımın dışında boşanma, Uğur'un (2014: 7) belirttiği gibi her toplumda dini, kültürel ve yasal düzenlemeleri içermektedir. Çalışmasında, bu düzenlemelerin bireysel ve toplumsal yansımaları irdeleyen Sarpkaya'ya (2013: 30) göre ise "boşanma hukuki, sosyal ve bireysel yönü ağır basan, çiftlere yeni mali yükümlülükler, velayet ve ebeveynlikle ilgili yeni sorumluluklar getiren, duygusal ve ruhsal açıdan sıkıntılar doğuran çiftlerin yaşamlarını adeta alt üst eden çok önemli sonuçları beraberinde getirebilmektedir."

Çalışmanın odak noktası olan boşanma, kavramsal boyutu ile incelendikten sonra tarihsel süreçte boşanmaya yer verilmiştir. Daha sonra ise aileye yönelik kuramsal bakış ve boşanmaya yönelik kuramsal bakış, kendi içinde alt başlıklar halinde irdelenmiştir.

Evlilik ve boşanma sürecinin ardından gerçekleşen boşanmanın, çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Kültürel değerlerin ve inanç pratiklerin, evliliğe ve boşanmaya yüklediği anlamların dışında kalan, resmi olarak boşanma nedenleri; hukuksal çerçevede yasalarla, belirli başlıklarda düzenlenmiştir. Türk Medeni kanununa göre, özel ve genel nedenler olarak sınıflandırılmıştır.

- "Özel boşanma nedenleri: Zina, hayata kast ve pek kötü ve onur kırıcı muamele, suç işlemek ve haysiyetsiz hayat sürmek, terk ve akıl hastalığı olarak Medeni Kanun'un 161 165. maddelerinde sıralanmıştır.

- Genel boşanma nedenleri ise, evlilik birliğinin sarsılması ve ortak yaşamın yeniden kurulamaması, eşlerin boşanmada anlaşmaları ile fiili ayrılık nedeniyle ortak yaşamın yeniden kurulamaması olarak kanunun 166. maddesinde tarif edilmiştir" (Can ve Aksu, 2016: 891).

Evliliği boşanmaya götüren süreç hakkında, detaylı bilgi edinmek adına boşanma nedenleri, öğrenilmek istenen temel başlıklardan biri olmuştur. Dolayısıyla boşanma ve boşanma nedenleri ile ilişkili faktörler, tespit edilmeye çalışılmış ve kuramsal çerçeveye bağlı olarak mülakat soruları hazırlanmıştır. Tunceli'nin sosyoekonomik ve kültürel yapısı temelinde, çalışmaya dâhil edilen katılımcıların boşanma nedenleri ve aşağıda belirtilen faktörler çerçevesinde boşanma deneyimleri öğrenilmeye çalışılmıştır.

- Yaş ve boşanma
- Din ve boşanma
- Sosyokültürel faktörler ve boşanma
- Sosyoekonomik faktörler ve boşanma
- Eğitim ve boşanma

- Çocuk faktörü ve boşanma
- Şiddet ve boşanma
- Duygusal kopma ve boşanma
- İletişim sorunları ve boşanma
- Boşanma ve yeniden evlenme

Evlilik, boşanma ve boşanma sonrası uyum süreçlerine bağlı olarak öğrenilmeye çalışılan boşanma deneyimleri, yukarda belirtilen boşanma nedenleri ve ilişkili faktörler çerçevesinde toparlanmıştır. Derinlemesine yapılan görüşmelerin bir yansıması olan bu çalışmada veriler, üç ana başlık şeklinde analiz edilmiştir. Kavramsal çerçeve ile bağlantılı olarak katılımcıların sosyo demografik verileri, evlilik ve boşanma süreçlerine yansıması altı alt başlık halinde verilmiştir. Katılımcıların görüşme yapıldığı tarih bazındaki yaşları, ilk evlilik yaşları ve boşandıkları eşleri ile yaş farklarının, boşanma üzerinde etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bunun devamında, farklı ekonomik yapılara sahip katılımcılara ulaşılması açısından, katılımcıların ve boşandıkları eşlerin eğitim durumları ve meslekleri tablo şeklinde verilmiştir. Çocuk faktörünün evlilik, boşanma süreçleri ve boşanma sonrası uyumu üzerinde etkisinin incelenmesi açısından, çalışmaya çocuk sahibi olan ve olmayan katılımcılar eklenmiş ve çocuk sahibi olan katılımcıların velayet ve nafaka durumları bu bölümde tartışmaya açılmıştır.

Boşanmaya dair ilk kıvılcımların başladığı evlilik ve boşanma süreçleri, ikinci ana başlık altında, dokuz alt başlık şeklinde verilmiştir. Katılımcıların evlilik deneyimlerini ifade etmeleri ve boşanma ile ilişkisinde etkili olup olmadığını öğrenebilmek için evliliğe dair attıkları ilk adım olan tanışma şekilleri, evlilik şekilleri, evlilik süreleri, evlilik beklentileri bu bölümde öğrenilmeye çalışılmıştır. Evlilik ve boşanma sürecinde boşanmaya dair olan kaygılar, ailelerin evlilik ve boşanma sürecine olan etkileri ve evlilik sürecini boşanma sürecine götüren boşanma nedenleri katılımcıların deneyimleri doğrultusunda açıklanmaya çalışılmıştır. Aile içi ilişkilerde, fiziksel ve psikolojik gibi tüm boyutuyla şiddet olgusunun boşanmalara yansıması, Boşanma kararının verilmesi, pişmanlık duyup duymadıkları ve "dul" etiketi ile karşılaşp karşılaşmadıkları çalışmada irdelenen başlıklar olmuştur. Tunceli kentinin sosyo kültürel yapısının ve akrabalık ilişkilerinin, boşanma süreci üzerindeki etkilerinin olup olmadığı öğrenilmeye çalışılmış ve hukuksal bağlamda uzayan boşanma süreçlerinde katılımcıların, boşandıkları eşleri ile mekânsal ayırma gidip gitmedikleri, ayrı yaşama süreçleri sorgulanmıştır.

Üçüncü ve son bölümde boşandıktan sonraki sürece ilişkin temalar sekiz alt başlıkta toplanmıştır. Boşanmanın hukuki bağlamda gerçekleştiği günün, katılımcılar üzerindeki etkisi, boşanmalarından en çok etkilenen ve kendilerine yansıyan durumlar, aile, arkadaş ve çevrenin değişen tutumları, katılımcıların boşanma sonrası uyum süreçlerini etkileyen faktörler arasındadır. Boşanma sürecinde olduğu gibi boşandıktan sonraki uyum sürecinde çocuk faktörünün etkisi, boşanmış olmanın katılımcılar üzerindeki etkileri ve yeniden evliliğe dair duygu ve düşüncelerine ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Nihayetinde sosyokültürel yapısıyla farklılık gösteren Tunceli kentinin, boşanan kadın ve erkek katılımcıların gözüyle avantajları ve dezavantajları yedi alt başlık şeklinde verilmiştir. Katılımcılar, Tunceli'nin küçük bir yer olmasının etkileri, iş imkânlarının kısıtlı olması, boşanmış olmanın kendilerinde hissettirdikleri duygu çerçevesinde, yaşamlarını birçok alanda kısıtlama ihtiyacı duymaları ve toplumsal algı gibi olumsuz etkilerden bahsetmişlerdir. Aile bağlarının önemini ön plana çıkaran bir konu ise katılımcıların, kendi ailelerinden aldığı destek olmuştur. Eğitim oranının yüksek olması, boşanma oranlarının yüksek olması gibi durumların ise kendileri için olumlu bir süreci yansıttığını ve boşandıktan sonraki uyum süreçlerini olumlu yönde etkileyen faktörler arasında yer aldığını belirtmiştir. Belirlenen temaların analiz edilip yorumlanmasından sonra, sonuç ve öneriler kısmı ise son bölümde detaylı bir şekilde verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Problemi

Toplumsallaşmanın etkisiyle karşımıza çıkan aile yapısının kurumsallaşması ve din, eğitim, ekonomi gibi diğer kurumlardan ayrılması tarihsel bir süreci barındırır. Yaşanan tarihsel, ekonomik ve toplumsal değişimler karşısında, kültürel boyutuyla aile kavramı ve aile kurumu, kendini yeniden üreterek toplumsal hayatta vücut bulmaya çalışmakta, evliliğe ve evlilik sürecine yeni anlamlar yüklemektedir. Dolayısıyla evliliğe ve evlilik sürecine yüklenen anlamlar, boşanma sürecini etkilemekte ve farklı dönemlerde farklı boşanma deneyimlerinin yaşanmasını da etkilemektedir. Tarihsel süreçte olduğu gibi günümüzde modern haliyle inançsal ve kültürel yapısıyla farklılık gösteren Tunceli kentinde boşanma oranları, Türkiye genelinde olduğu gibi giderek artan bir eğilim göstermiştir. İnançsal yapısında olduğu gibi aile ve evlilik kurumunda, kadın erkek eşitliğini ön plana çıkaran Tunceli kentinde, gelişmişlik düzeyiyle ilişkili olarak boşanan kadın ve erkeklerin sorun yaşamadığı söylemleri, araştırmanın temel problemini

oluşturmaktadır. Nihayetinde boşanma, istenmeyen bir durum olarak kabul edilmesi, evlilik kurumu ile kurulan ilişkilerin, boşanma ile zedelenmesi boşanan çiftler üzerinde etkisi olabileceği düşünülmüş ve cinsiyet temelinde boşanan kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri öğrenilmeye çalışılmıştır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Boşanma olgusunun etkileri bağlamında aileyi, çocukları, çevreyi ve nihayetinde toplumsal ilişkileri yıprattığı ve aile kurumunu olumsuz etkilediğine dair söylemler çok yaygındır. Bu bağlamda yaş, eğitim, ekonomik özgürlük, sosyokültürel ve inançsal gibi faktörler; evlilik ilişkilerini, evliliği boşanmaya götüren süreçleri, boşanma nedenlerini ve boşandıktan sonra kurdukları yeni hayata uyum sağlama süreçlerini etkilemektedir. Boşanan kişilerin yaşadıkları olumsuz deneyimleri atlatması ve yeniden oluşturdukları cinsel ve toplumsal kimlikleri, kadın ve erkeklere göre farklılık göstermektedir. Bu farklılık sadece kadın erkek arasında değil, kadınlar arasında ya da erkekler arasında boşanma nedenlerinin, evlilik ve boşanma süreçlerinin etkisiyle farklılık göstermektedir. Bu bağlamda Tunceli'de boşanma oranlarının yüksek seyretmesi ve boşanma olgusunun bu yönüyle daha önceden çalışılmamış olması, çalışmaya farklı bir nitelik kazandırırken boşanma deneyimleri ile ilgili farklı illerde yapılan bilimsel çalışmalarla mukayese edilmesini mümkün kılacaktır.

1.3. Araştırmanın Amacı

Tunceli kültürünün sağladığı akrabalık ilişkileri, kadın erkek eşitliği söylemi, ailenin kadına sahip çıkması, eğitim seviyesinin yüksek olması ve kadınların iş hayatına katılması gibi faktörler evlilik süreçlerini etkilediği gibi boşanma kararı alınmasında, boşanmanın gerçekleşmesinde ve boşanma sonrasındaki yeni hayata uyum süreçlerinde de etkilidir. Çalışmanın temel amacı ise Tunceli'nin kadın erkek eşitliği söyleminden yola çıkarak tarihsel, inançsal ve kültürel değerleri çerçevesinde boşanan kadın ve erkeklerin, yaşadıkları evlilik süreci, boşanma süreci ve boşanma sonrasındaki yeni yaşamlarına uyum süreçleri incelenmesi ve cinsiyet bağlamında boşanma deneyimlerindeki farklılıkların tespit edilmesidir. Çalışmanın amacı doğrultusunda literatür taraması yapıp aile kurumu, evlilik kurumu ve boşanma olgusu ile kavramsal çerçeve oluşturulmuştur.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Aile ve evlilik kurumunun özel alan olarak kabul edilmesi, aile içi ilişkilerin dışarıya yansıma kaygısı taşıması nedeniyle boşanan kadın ve erkek katılımcılara ulaşmak, araştırmada karşılaşılan güçlüklerden en önemlisidir. Özellikle evlilik ve boşanma sürecini konuşmak istemedikleri için erkek katılımcılara ulaşmak oldukça zor olmuştur. Maksimum çeşitlilik örnekleminde cinsiyet temelinde baz alınan meslek ve çocuk faktörüne ulaşmak güç olduğu için çalışmaya çocuk sahibi olmayan bir erkek katılımcı ve iki kadın katılımcı dahil edilmiştir. Çalışmaya dâhil olan on erkek katılımcı ile birebir görüşüp çalışmanın bilimsel yönü açıklanmaya çalışılmış, mülakat formu gösterilmiş ve yapılan görüşmelerin gizli kalacağı yönünde bilgi verilmesi sonrasında mülakatlar yapılmıştır. Bu açıdan kadın katılımcılar görüşmeyi daha kolay kabul ettikleri tespit edilmiş ve toplamda on bir kadın katılımcı çalışmaya dâhil edilmiştir.

Görüşme esnasında ses kaydının alınması yönünde izinleri alındığında, bütün katılımcıların başta tedirgin olduğu tespit edilmiş, bazı katılımcılar ise zaman kaybı açısından kayıt alınmasını kabul etmiş, bazı katılımcılar görüşmelerin gizli kalacağına inandıkları için kayıt yapılmasına onay vermiştir. İki erkek ve bir kadın katılımcı kayıt alınmadan, yanlarında not alarak görüşmeyi yapmayı kabul etmiştir. Nihayetinde kayıt alınarak yapılan bazı görüşmelerde katılımcılar, deneyimlerini oldukça rahat anlattıkları tespit edilmiştir.

Mülakat sorularına verilen cevaplar kadın ve erkek katılımcılar arasında farklılık göstermektedir. Görüşme süresi kısa süren erkek katılımcıların, evlilik ve boşanma süreçleri hakkında açık konuşmadıkları, yöneltile sorulara kısa cevap verdikleri tespit edilmiştir. Verilerin analiz edilmesi sürecinde, kadın katılımcıların daha detaylı bilgi vermesi nedeniyle bazı konularda, kadın katılımcılar üzerinde yoğunlaşma görülmesi, erkek katılımcıların deneyimlerini arka plana atma ihtimali düşünülmüş ve bu konuya yönelik kaygılar yaşanmıştır.

Tunceli'nin sosyokültürel yapısının, son zamanlarda artış eğilimi gösteren boşanmalarda etkilerini tespit edebilmek ve boşanan kadın ve erkeklerin, deneyimlerini öğrenebilmek için nitel çalışmalar ile birlikte farklı perspektiflerde, nicel çalışmaların beraber yürütülmesini gerekli kılmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Sosyal bilimlerde ve sosyolojide çok sık tercih edilen, anlama ve yorumlaya dayalı nitel araştırma teknikleri, günümüzde farklı disiplinlerin çalışmalarında da tercih edilmektedir. *"Nitel araştırma, bireylerin yaşamlarındaki rutin ve problematik anları ve anlamaları tanımlayan çalışmaları ve çeşitli empirik materyal setini vaka incelemesi, kişisel deneyim, içe bakış, yaşam öyküsü, görüşme, gözlemsel, tarihsel ve görsel metinler içermektedir"* (Kuş, 2012: 77-78). Farklı disiplinlerin kullandığı nitel araştırma teknikleri anlamacı, öznelci, yorumlayıcı yaklaşımlar doğrultusunda hareket etmekte, araştırmada katılımcıların anlam dünyasını anlama amacı gütmektedir (Kuş, 2012: 86). Glaser ve Strauss (1967), *"yerleşik kuram"* (grounded theory) olarak adlandırdığı teoride, sosyal gerçekliğin içinde gizli olan bilgilerin nitel veri analizi ile keşfedildiğini belirtmiştir. Balcı'ya (2005) göre; *"yerleşik kuram, belirli bir denence olmaksızın araştırma alanına gidilmesi, bu alanda ne olduğunun betimlenmesi, gözleme dayalı olarak neden öyle olduğunun açıklanması ve bunun formüle edilmesi süreçlerinden oluşmaktadır"* (Özdemir, 2010: 326).

Nitel çalışmalarda, katılımcıların anlam dünyasına ve sosyal gerçekliklerindeki bilgiye ulaşabilmek için çeşitli bilgi toplama çeşitleri ve yöntemleri mevcuttur. Araştırmanın evreni çerçevesinde fiziksel ve ekonomik özellikler, sosyal, psikolojik özellikler, kültürel değerler ve demografik verilere ait olan çevresel bilgi toplama çeşidi sık kullanılmaktadır. Toplanan çevresel bilgiler, farklı ortamlar ile karşılaştırma imkânı doğurmakta, çalışmalara ait diğer bilgi toplama yöntemlerine dayanak oluşturmaktadır. Araştırma sürecine ait bilgiler ise süreç ve çalışmaya dair algıları ortaya koymada etkili olmaktadır. Nihayetinde sosyal bilimlerin daha çok tercih ettiği nitel bilgi toplama yöntemleri, kendi içinde alt kategorilere ayrılabilen ve görüşme, gözlem, yazılı dokümanların, belgelerin incelenmesi şeklinde özetlenebilmektedir. Gözlem, çalışmanın içeriğine bağlı olarak katılımcının dâhil edildiği ya da edilmediği durumlara göre değişmektedir. Nitel çalışmalarda bazen sadece elde edilen ve bilimsel açıdan değerli olan belgelerin ve dokümanların incelenmesi, tek başına tercih edilebilmektedir. Fakat daha çok gözlem ve görüşmeler ile birlikte çalışmanın çerçevesine bağlı olarak fotoğraflar, resimler, görüşme kayıtları gibi doküman ve belgeler destek amaçlı kullanılabilmektedir. Sözlü iletişim ile derinlemesine görüşme yöntemi, sık kullanılmakla birlikte katılımcıların duygu

ve düşüncelerini, yaşantıları doğrultusunda deneyimlerini ve algılarını açığa çıkarmada oldukça etkilidir (A. Yıldırım, 1999: 10).

Tunceli ilinde yapılan bu çalışma, boşanan kadın ve erkeklerin boşanma deneyimlerini ortaya çıkarmayı amaçlamakta ve bu deneyimlerin anlamlandırıldığı, yorumlandığı bilimsel çalışmalara ışık tutması hedeflenmiştir. Evlilik süreci, boşanma süreci ve boşanma sonrası uyum sürecinde katılımcıların hissettiği duygu ve düşüncelerini anlamlandırabilmek ve boşanma olgusuna yönelik yaşadıkları deneyimlerini, detaylı incelemek için nitel araştırma tekniği tercih edilmiştir. Nihayetinde görüşmelerde katılımcıların mahremiyet alanı olarak nitelendirebileceğimiz özel yaşamlarına ait bilgileri içermesi ve nitel olarak tercih edilmesi nedeniyle Tunceli ilinde boşanan bütün kadın ve erkekleri kapsama ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla çalışmada yirmi bir katılımcı ile gerçekleştirilen görüşmelerin her biri öznel olmakla birlikte çok değerli bilgileri içermektedir.

2.1. Araştırma Evreni ve Örneklemi: Tunceli'de Boşanmış Kadın ve Erkekler

Sosyoekonomik, kültürel ve inançsal yapısıyla farklılık gösteren Tunceli'de boşanma oranlarının yüksek seyretmesi, aile ve evlilik kurumuna yönelik olan değişimler bağlamında boşanma nedenleri ve sonuçları araştırma için önem taşımaktadır. Tunceli'nin kültürünün sağladığı akrabalık ilişkileri ile kadın erkek eşitliği söylemi çalışmanın örneklem seçiminde etkili olmuştur.

Araştırmanın örnekleme, nitel araştırmalarda sık kullanılan maksimum çeşitlilik örneklemdir. Grix'e (2010) göre; *"maksimum çeşitlilik örnekleminde örneklem, problemle ilgili olan ve kendi içinde benzeşik, değişken ve farklı durumlardan oluşacak şekilde belirlenmektedir"* (Baltacı, 2018: 249). Araştırmacı, tema örüntülerini seçerken çalışmanın ana problem hakkında bilgi toplanmasını sağlayacak etkili ölçütleri hedef alır. Creswell ve Clark (2016) göre; *"araştırmalarda kullanılan maksimum çeşitlilik ölçütleri genellikle kişinin mesleği, kariyeri, toplumsal görünürlüğü, çalıştığı kurum gibi sosyal değişkenler ile yaş, cinsiyet, etnik köken, coğrafi konum, sağlık durumu gibi bağıl bireysel değişkenlerdir"* (Baltacı, 2018: 249).

Çalışma, Tunceli inanç ve kültürel yapısında doğmuş, en az bir kere boşanma deneyimi yaşamış kadın ve erkeklerle yapılmıştır. Cinsiyet, meslek ve çocuk ölçütleri hedef alınarak maksimum çeşitlilik örnekleme tercih edilmiştir. On bir kadın ve on erkek

olmak üzere toplam yirmi bir katılımcı çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada, aile hayatının kurulup evliliğin sürdürülmesi ve bitirilmesi noktasında, kadın ve erkeklerin etkilendiği kabul edilerek benzerlikler ve farklılıklar, cinsiyet ölçütü temelinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Boşanma süreci ve sonrasındaki uyum süreçlerinin, ekonomik faktörüne bağlı olarak farklılık göstereceği düşünülmüş ve farklı meslek gruplarından boşanmış kadın veya erkeklere ulaşmaya çalışılmıştır. Nihayetinde çocuk faktörünün evlilik süreçlerinde olduğu gibi boşanma süreçlerinde de etkili olduğu düşünülerek çocuk sahibi olan ve olmayan katılımcılara ulaşılmıştır.

2.2. Karşılıklı Görüşmelerin Yansıması: Araştırma Verilerin Toplanması ve Mülakat Tekniği

Çalışmada veri toplama aracı olarak katılımcıların duygu ve düşüncelerini rahat ifade edebileceği, açık uçlu soruların ön planda olduğu "*derinlemesine görüşme*" tekniği kullanılmıştır.

Kirman'a (2011) göre "*derinlemesine mülakat bir katılımcı gözlem tekniğidir ve nitel araştırma tekniklerinde sıkça başvurulan bir uygulamadır. Derinlemesine mülakat tekniği bir araştırmacının, incelediği topluluğun içerisinde bulunarak katılımcılarla uzun bir süre birlikte olması ve açık uçlu sorular sorarak konuşması, sohbetler yapması şeklinde uygulanır*" (Uzunoglu, 2016: 64).

Çalışmada katılımcıların aile, evlilik ve boşanmaya yönelik yaşamlarını etkileyen yaş, eğitim durumu, evlilik yaşı, boşanma yaşı, çocuk sayısı, evlilik süresi gibi demografik verilere ait on beş soru katılımcılara yöneltilmiştir. Evliliğe ilk adım olarak tanışma şekli, evliliğe karar verme, aile ve evlilik kurumuna yönelik beklentilerin olduğu evlilik süreci ile aile içi anlaşmazlıkların kıvılcım gösterdiği ilk boşanma düşünceleri, boşanmaya dair kaygıları ve boşanma nedenlerinin dâhil olduğu boşanma sürecine ilişkin toplamda on bir soru yöneltilmiştir. Nihayetinde boşanma sonrası uyum süreçlerini nasıl deneyimlediklerini öğrenebilmek ve yaşadıkları boşanma deneyiminin hayatlarını günümüzde nasıl etkilediğini anlayabilmek adına boşanma sonrasındaki sürece ilişkin on yedi soru sorulmuştur. Araştırmanın veri toplama aşaması, 2020 yılının şubat ayında, bazı katılımcıların iş yerlerinde bazı katılımcıların isteği üzerine kafelerde rahat edebilecekleri ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeyi kabul eden katılımcılardan ses kaydı için izin istenmiş ve yirmi bir katılımcıdan on sekiz katılımcı ses kaydı alınmasına izin vermiştir. Ses kaydına izin vermeyen üç katılımcı ile yapılan görüşmelerde, sorular dâhilinde

anlatmaya çalıştıkları hayat hikâyelerinin not edilmesi karşılıklı iki tarafı rahatsız etmiştir ve sohbet şeklinde gerçekleştirilen görüşmede katılımcı sorulara odaklı cevap vermiştir. Ses kaydı ile yapılan karşılıklı sohbetlerin yansması ise iki katılımcı dışında daha verimli olduğu tespit edilmiş ve katılımcılar başlangıçta ses kaydı alınmasının tedirginliğini yaşamasına rağmen görüşme esnasında rahatlamış bir şekilde yaşam öykülerini derinlemesine anlatmıştır.

Kayıt alınan kadın katılımcılar ile yapılan görüşmeler minimum 17 dakika maksimum 53 dakika, erkek katılımcılar ile yapılan görüşmelerde minimum 16 dakika maksimum 41 dakika sürmüştür. Ses kaydına izin vermeyen bir kadın katılımcı ile yaklaşık bir saat, iki erkek katılımcı 25 ve 40 dakika olmak üzere üç katılımcı ile görüşme yapılmış ve mülakat formu üzerinde notlar tutulmuştur. Çalışmaya katılan tüm katılımcılar ile ortalama 34 dakika, kadın katılımcılar ile ortalama 38.3 dakika, erkek katılımcılar ile 29.2 dakika görüşmeler sürmüştür.

2.3. Araştırma Verilerinin Analiz Edilmesi

Karşılıklı sohbetlerin bir yansıması şeklinde olan derinlemesine görüşmeler ile elde edilen veriler, *"betimsel analiz"* yöntemi ile analiz edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek'e (2003) göre *"bu analiz türünde araştırmacı görüştüğü ya da gözlemiş olduğu bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtılabilmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verebilmektedir. Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır"* (Özdemir, 2010: 336).

Mülakat formundaki sorular bağlamında, tematik çerçeve oluşturulmuş ve elde edilen bulgular, daha önce belirlenmiş olan temalara işlenmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Çalışmada, katılımcıların boşanma deneyimlerindeki benzer ve farklılıklar tespit edilmiş ve katılımcıların görüşlerine yer verilmiştir.

Evlilik ve boşanma süreçlerine yönelik deneyimlerin tespit edilmesi, yorumlanması ve tartışmaya açılması için katılımcıların görüşlerine direk yer verilirken konu itibari ile mahrem ilişkilerin deşifre edilmemesine dikkat edilmiştir. Çalışmada katılımcılar arasında karışıklığı engellemek ve katılımcıların çalışmadan kaynaklı sorunlar yaşamasını engellemek için özel bilgileri ve kimlikleri korunmaya çalışılmıştır. Sonuç itibariyle katılımcıların, boşandıkları eşlerinin ve çocuklarının gerçek isimleri değiştirilmiş ve kod isimler kullanılarak veriler analiz edilmiştir.

3. AİLE, EVLİLİK VE BOŞANMA BAĞLAMINDA KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Bir Toplumsal Kurum Olarak Aile

Tarihsel dönemlerde, ailenin kendini var etme sürecine bağlı olarak aileye yönelik yapılan tanımlamalar, çeşitlilik göstermektedir. Bu bağlamda aile kurumu, aile kavramına atfedilen işlevler, kadın ve erkeğe yüklenen sorumluluklar, aile içi ilişkilerin tanımlanması, kuramsal yaklaşımlara göre değişmektedir. Bu bölümde aile kurumunun ve aile kavramının bazı toplumlardaki karşılığı ele alınacak ve günümüze kadar değişen toplumda, değişen aile tanımlarının birkaçına yer verilecektir.

Kurumlar, insanların hayatta kalma mücadelesinde olduğu gibi kendini yeniden üretir ve ihtiyaç niteliğinde kendini var ederken şu şekilde bir süreçten geçer:

"Kurumlar sonradan düzenlenmiş, tepeden indirilmiş, kişisel bir irade tarafından yasalaştırılmış ilişki türleri değil, toplumsalekonomik gerçekliğin bir ürünü olarak ortaya çıkan ve ona göre değişen etkileşim örüntüleridir. Toplumsal etkileşime bağlı olarak şekil alan bu kurumlar, sosyal değişmeler karşısında kültürel yapılarda olduğu gibi değişime direnç gösterirler ve toplumsal yapının değişimine bağlı olarak işlevlerini değiştirerek varlıklarını sürdürmektedir" (Topses, 2016: 15-26).

Topses'in (2016) belirttiği gibi toplulukların yaşadıkları coğrafyanın etkisiyle ve nüfus sayısına bağlı olarak insanlar, kendi kültürel kodlarını oluşturmakta, kendi normlarını geliştirmekte ve bu normlar daha sonrasında aşamalar halinde bir kurum haline dönüşmektedir. Aile kurumunda olduğu gibi toplumsal kurumların tanımlanması ve yorumlanması tarihsel süreçlerdeki kurum algılarına dayanmaktadır. Bu doğrultuda Dikeçligil, aile kurumunu oluşturan bireylerin, sahip olduğu sorumluluklar temelinde önemine şu şekilde değinmektedir:

"Kurum, belirli insan ihtiyaçlarını karşılamak üzere oluşmuş ve kuşaktan kuşağa görece değişerek aktarılan anlam kodları ve davranış normları bütünü olarak tanımlandığında aile kurumunu sadece işlevleri değil bu işlevlere aile bireyleri tarafından yüklenen anlam ve işlevlerin aile bireyleri tarafından nasıl icra edildiği önplana çıkmaktadır. Bu nedenle aileyi kurum olarak düşünürken ve ifade ederken, ailenin bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere tesis olan bir kurum olduğu unutulmamalıdır" (Dikeçligil, 2012: 41).

Aile ile ilgili sosyolojik çalışmalarda aile kurumu, genellikle tek başına değil toplumsal kurumlar arasında incelenmiştir. David Popenoe'nin "Sociology" (1982)

eserinde, sosyal değişmeler temelinde ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel açıdan aile kurumunun diğer kurumlarla ilişkisini şu şekilde açıklamaktadır.

"Aile kurumu diğer kurumlara temel teşkil eden sosyal bir kurumdur. Çünkü Toplumların ilk gelişme safhalarında, din, devlet, eğitim, ekonomi gibi diğer sosyal kurumlar öncelikle aile sistemleri içerisinde şekillendiler ve geliştiler, sonraları bu kurumlar kültürel gelişme ile birlikte aileden bağımsız hale geldiler" (Merter, 1990: 1).

Amerikalı evrimci, hukukçu Lewis H. Morgan'ın aile kurumuna yönelik çalışmaları, Popenoe'nin çalışmalarıyla örtüşmektedir.

Morgan'a göre: *"akrabalık, geleneksel toplumların başlıca örgütlenme ilkesidir. Bu bağlamda akrabalık ve soy ilişkileri; günümüzde aileden ayrılmış siyasal, iktisadi, eğitim, din gibi kurumların işlevlerin odak noktasıdır. Evrimci bakış açısıyla geleneksel dönemdeki akrabalık ilişkileri modern dönemde bu kurumların bütün işlevlerini yerine getirmekteydi" (Özbudun ve Uysal, 2013: 149).*

Aile kavramının ve aile kurumunun gelişimi, diğer kurumlarla bağıni koparmadan toplumsal değişmelere bağlı olarak kendini yeniden üretmiştir.

Kurumlar sosyolojisinin bir parçası olan aile kurumu başta olmak üzere bütün kurumların ortaya çıkışı, toplumsal yapılar üzerindeki etkileri ve kurumların birbirleri ile olan etkileşimleri yukarıda görüldüğü gibi bilimsel çalışmalarda yer almıştır. Çalışmada, aile kurumunun, hangi temellerle şekil aldığını görmek adına ailenin tarihi üzerine yapılan bir kaç çalışmaya yer verilmesi amaçlanmıştır.

"Ailenin tarihi üzerine yapılan ilk bilimsel çalışmalar, J. J. Bachofen'in 1861'de yayımladığı "Analık Hukuku" isimli eseriyle başlamış ve bunu J. F. Mac Lennan'ın ve L. H. Morgan'ın çalışmaları izlemiştir. Morgan'ın 1877 de yayınladığı "Ancient Society" adlı eseri ailenin evrimi konusunda yararlanılacak temel eserlerden biridir" (Gökçe, 1976: 52).

İngiltere'de Sir Henry Maine (1822-1888), ataerkil ailenin, sosyal hayatın asli ve evrensel şekli olduğunu ele alırken erkeğin reisliğini mutlak kılmakta ve yeni nesil erkeklerin de bu durumu sürdürdüğünü belirtmiştir. İskoç Mac Lennan'e (1827-1881) ise ilk insanların sınırsız cinsel yaşama sahip olduğunu belirterek teorisini geliştirmiştir. İlkel toplulukların yaşam koşulları baz alındığında, sürekli savaş halinde olan kabile ve aşiretlerin aile hayatları, bu temel üzerine kurulmuş olduğu görülmüştür. Lennan' a göre dönemin yaşam koşullarına bağlı olarak kabileler, kendi içlerinde evlenebildiği gibi başka kabile ve aşiretlerden kız kaçırarak evlenmelerin yaygın olduğunu ve baba soyu düzeni oluşturdıklarını belirtmiştir. Amerikalı evrimci, hukukçu Lewis H. Morgan (1818-1881)

ise "sınırsız cinsel yaşamdan başlayıp tek eşli evlilikler ve Batı medeniyeti ailesi ile biten yaklaşık on beş gelişim aşaması saptamıştır. Morgan, Engels ve Marks gibi komünist düşünürlerle de ilham kaynağı olmuştur" (Canatan ve Yıldırım, 2018: 17).

İsviçreli Johann Jakob Bachofen (1815-1887), Analık Hukuku (1861) eseriyle, aile tarihini ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. İnsanlığın, rastlantı sonucu bütün kurallardan yoksun olduğunu, kuralsız cinsel ilişkiler içinde yaşamayı "hetairizm" terimi ile kavramlaştıran Bachofen, soy zincirinin, kadın soyu üzerinden hesaplanacağını belirtmiştir. Bachofen, hetairizmden tekeşli evliliğe ve analık hukukundan babalık hukukuna geçişi, özellikle Yunanlıların dinsel inanışlarının evrim geçirmesine bağlı olarak, bu topluluklar üzerindeki köklü değişime bağlamaktadır. Geleneksel topluluk içinde ortaya çıkan yeni Tanrıların, eski Tanrıları arka plana atması ile aile tarihinin dönüşüme uğradığını belirtmiştir. Dolayısıyla çalışmasında, kadın egemenliğinin giderek kendini erkek egemenliğine bırakmasını, dinsel yansımanın ürünü olarak nitelendirirken karı koca evliliğinin yaşandığı dönemden uzun bir süre sonra da çocukların tek belli atalarının analar olduğunu kanıtlamıştır (Engels, 2003: 11-14).

Bachofen tarafından ayrıntılı incelenen analık hukuku ve miras hukukun yıkılıp yerine babalık miras hukuku ve erkek egemenliğine geçiş sürecin yaşandığı dönemde aile, daha çok kölelerin katılımı ve babanın otoritesi üzerine kavramsallaştırılmıştır. Örnek olarak Roma ailesinde bu kavram sadece köleler için kullanılır. Latince kelime olan "famulus", Romalılarda "evcil köle" anlamında "Familia", tek efendiye bağlı olan kölelerin bütünü olarak tanımlanmıştır. Yerleşik hayata ve özel mülkiyete geçişin olduğu döneme denk gelen ve yeni kurulan katı aile sistemleri, özellikle Romalılar tarafından kadın, çocuklar ve belirli sayıda köleleri, babalık otoritesi altında tutmak, ölüm ve yaşama hakkına karar vermek için oluşturulmuştur. Bu koşullarda oluşturulan aile yapısını, eleştiren ve modern dönemde de ataerkil yapıda hüküm sürdüğünü belirten Marx, modern aile türünün üretim ilişkilerine dayandırmıştır. "Daha başlangıçta tarımsal hizmetlerle ilgili olduğuna göre, modern aile, tohum halinde, yalnızca köleliği (servitus) değil, toprak bentliği (servage) de içerir. Sonraları toplum ve devlet içinde geniş ölçüde gelişen bütün ilişkiler, minyatür halinde modern ailenin içinde vardır" (Engels, 2003: 56-57).

Bir toplumsal kurum olarak ailenin tanımı üzerine yapılan araştırmalarda görüldüğü gibi çeşitlilik arz etmektedir. Özellikle tarihsel dönemlere, sosyal ve ekonomik değişimlerin etkisi, farklı toplumlar arasında farklı şekillerde kendini göstermiştir. Bu bağlamda

ailenin tanımlanması farklılaşmakta ve kendini, var olduğu dönemin koşullarına uygun bir şekilde yeniden üretmektedir.

3.1.1. Çeşitli özellikler bağlamında aileler

Geçmişten günümüze kadar yapılan aile kavramına yönelik tanımlamaların, farklılık göstermesi temelinde aile çeşitleri de farklılık göstermektedir. Daha doğrusu sosyal değişmelere maruz kalan toplumlarda, aileye yönelik tanımlamaların değişmesiyle birlikte aile çeşitleri de bu sosyal değişimden etkilenmektedir. Bu bölümde sosyal değişimden etkilenen aile çeşitlerinin tasnifine yer verilirken tarihsel süreçte işlev bakımından değişime uğrayan ve modern haliyle bazı toplumlarda halen varlığını sürdüren geleneksel geniş aile irdelenecektir. Geniş aileden çekirdek aileye olan dönüşüm sürecinde, ailenin özelliklerinin farklılaşması ve nihayetinde günümüzde sosyal bilimlere çeşitli konular üretmesi nedeniyle çekirdek aile tipine ağırlık verilecektir. Son olarak çalışma bütünlüğü açısından günümüzde boşanmaların arttığı, son dönemde ortaya çıkan aile çeşitleri ve özellikleri irdelenecektir.

3.1.1.1. Geleneksel geniş aile

Broom ve Selznickdarroch's (1981) "sociology" eserinde geçen büyük aile, *"üç neslin aynı çatı altında birlikte yaşamasından veya aynı aile içerisinde birleştirilmesinden meydana gelen bir aile düzenidir. Bu aile içerisinde evli kardeşler, onların ebeveynleri, eşleri ve çocukları bulunur"* (Merter, 1990: 8).

Benzer bakış açısıyla "geleneksel aile denilince çoğunlukla geniş, çok işlevli, mahrem, dayanışmacı, akrabalık bağlarının ve ilişkilerin güçlü olduğu ve komünite özellikler taşıyan bir toplumsal yapı akla gelmektedir. Pre modern toplumlarda yaygın olan bir aile tipi şeklinde tanımlamıştır" (Canatan ve Yıldırım, 2018: 71).

Giddens'e (2010: 112) göre "üretim hane içinde ya da eve bitişik arazide yapıldı ve çocuklar dâhil ailenin tüm üyeleri üretim faaliyetine katkıda bulunurlardı." Dolayısıyla hane halkının sayısıyla beraber ailedeki bireylerin kolektif şekilde hareket etmesi, geniş ailenin özelliklerinden biri olduğu söylenebilir. "Goody, geniş ailenin en çok, varlıklı Çinli, Arap ve Hintliler arasında yaygın olduğunu gözlemlemiştir" (Duben, 2016: 75).

Goody çalışmasında belirttiği gibi geniş ailelerin yaygın olduğu ülkelerde erkek egemenliğine dayalı yaşam biçimi ve geniş aile özellikleri şöyledir:

"Eski devirlerde evrensel ve karakteristik olan geniş aile biçimi özellikle Çin, Hindistan ve Japonya'da görülmektedir. Köylerde, kasabalarda yaşayan birçok insanlarda babanın karısı, evlenmemiş kız çocukları, oğulları, oğullarının karısı ve çocuklar üzerinde mutlak egemenliği vardı. Roma imparatorluğunun ilk devirlerine ilişkin aşağıdaki olay babanın aile üzerindeki mutlak egemenliğini göstermektedir. Eski Romalılarda aile tümüyle pederşahi olup Latince'de «patriapolestas» başka deyişle «baba egemenliği» en yüksek şeklini bulmuştur. Bu devirlerde aile reisi olan baba, ailedeki bireylerin kişisel yaşamlarını isterse mutlu, isterse mutsuz kılabilirdi" (Güler ve Ulutak, 1992: 56).

Duben, aile üzerine yaptığı tarihsel çalışmalarında, özellikle aileye yönelik yapılan kavramsallaştırmalarda, "hane" ve "aile" terimlerinin karışık bir durum yarattığını, bazen de birbirlerinin yerine kullanıldığını belirtmiştir. Duben, geniş aileye yönelik tanımlamalarını wolfun (1966), Hammel ve Laslett'in (1974) yaklaşımlarına dayanarak yapmıştır. Bu bağlamda ikamet birimlerini dikkate almaksızın, birden fazla çiftin oluşturduğu, örgütsel ya da işlevsel bir birimi geniş aile hanesi olarak tanımlamaktadır. Duben, Türkiye'de klasik bir geniş aile hanesinin babasoyluluğa dayanan üç kuşaktan oluştuğunu belirtmiş, Türkiye'deki geniş aile hanelerinde ortak tüketim, genellikle ortak ekonomik faaliyetlerin ve bütçenin olduğunu gözlemlemiştir (Duben, 2016: 68).

Serim Timur'un (1972) gecekondü aileleri ile ilgili yaptığı çalışmada geniş aileyi, otorite ilişkilerini baz alarak iki tür ele almaktadır. Bunlar ataerkil geniş aile hanesi ve geçiş aşamasındaki geniş aile hanesidir. Timur, üç kuşağın oturduğu haneyi, ancak otoriteyi temsil eden kişi yaşlı kuşaktan olduğu zaman ataerkil geniş aile hanesi olarak kabul etmektedir (Duben, 2016: 71). Abadan Unat (1972: 1057), Timur'un "*Türkiye'de Aile Yapısı*" kitabının (1972) analizinde aile çeşitlerini daha net olarak şu şekilde tanımlamaktadır:

- "*Çekirdek aile (karı, koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşan ev halkı)*
- *Ataerkil geniş aile (aile başkanı, evli oğulları, gelin ve torunların birlikte oturması)*
- *Geçici geniş aile (aile başkanının kendi ana babası veya karısının bu tür akrabalarının birlikte oturması)*
- *Parçalanmış aile (ölüm, boşanma vs. hallerle karı veya kocadan birinin ya da her ikisinin bulunmadığı aile)."*

Geleneksel geniş ailenin tanımından ve özelliklerinden anlaşıldığı gibi geniş ailenin işlevleri Dünder'a (2018: 49-50) göre şöyledir:

"Sanayi öncesi toplumlarda kurumların henüz yaygınlaşmamış olması nedeniyle geleneksel geniş ailenin pek çok işlevi bulunmaktadır. İlk olarak geleneksel geniş aile hem üretim hem de tüketim birimi

olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra üreme yoluyla neslin devamının sağlanması, çocuğun toplumsallaşması ve eğitimi, aile üyelerinin psikolojik tatmini, ekonomik bir birim olması, dini bilgi ve pratiklerin aktarılması, itibar sağlama, koruyuculuk görevi, boş zamanların değerlendirilmesi gibi işlevleri de bulunmaktadır."

Geniş aile özellikleri ve yapıları ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalarda, gördüğümüz gibi tarihsel anlamda farklılık gösteren aile yapıları, kendi dönemindeki kültürel kodları dâhilinde şekil almıştır. Dolayısıyla ailenin geleneksel yapısına bağlı olarak dil, din, ekonomik, sosyal ve siyasal kimliklerin belirlendiği görülür.

3.1.1.2. Modern çekirdek aile

Freud, psikanalitik kuramını, grup psikolojisinden nasıl birey psikolojisinin oluştuğunu, tarihsel ve toplumsal dayanaklara bağlı olarak gözlemleri ile ortaya koymaktadır. Özellikle grup içindeki lider psikolojisinin içinden yeni bir lider psikolojisinin kendini yeniden ürettiğini öğrencisi Otto Rank'ı izleyerek görmüştür. Öğrencisi ait olduğu gruba, anneye ve özellikle babaya karşı olan isyanı şiir yazarak yansıtmaktadır. Freud'a göre bu durum ise birey psikolojisinin ispatıdır. Poster, Freud'un birey kuramını geliştirmesi ve aile ile bağlamını şu sözleriyle dile getirir:

"Kahraman, babasını yeterince derin bir düzeyde içselleştirdiği için 'Birey Psikolojisi'ne ulaşabilir; kendisinde bir 'ego ideal'i yaratabilir. Bu suretle özgür düşünebilen, duygularını sınırlayabilen, ayırt edilebilen bireyleri yeniden üreten mekanizma, tarihin anahtarı olmaktadır. Ancak bu bireyselleşme seviyesini sağlayan mekanizma kahraman şair değil, ataerkil çekirdek ailedir. Çünkü Anne babalarla çocuklar arasındaki yoğun duygusal etkileşim, yalnızca çekirdek ailede bir ebeveynin süperego olarak içselleştirilmesi sağlayan koşulları yaratır" (Poster, 1989: 68).

Freud bu bağlamda psikanaliz kuramını geliştirirken, birey kuramı çerçevesinde çekirdek ailenin, en uygun aile tipi olduğunu vurgulamaktadır. Enstest tabusunu açıklayarak sevgi, cinsellik ve üremenin grup ilişkileri ile değil, çekirdek aile ilişkileri ile meşru kılınacağını belirtmiştir. Özellikle modern dönemde, kapitalist ilişkilere bağlı olan toplumsal ilişkilerin korunması için çekirdek aileyi, sevgi ve cinsellikle özdeşleştirmiştir. Poster'in belirttiği üzere Freud'un burjuva bireyi üzerinde kuramlaştırdığı çekirdek aile, tüm ailelerin normu olduğu kabul etmekte ve evrensel aile modeli olarak yaygınlaştırmaktadır (Poster, 1989: 65-71).

Kottak, *"akrabalık ve soydanlık"* adlı çalışmasında çekirdek aileye eleştirel yaklaşırken Murdock'ın çalışması gibi birçok çalışmaya değinir. *"G.P. Murdock, çekirdek*

ailenin evrensel olduğu görüşündedir. Ona göre aile ilişkileri (karı-koca ve ebeveyn-çocuk) dört önemli sosyal işlevi yerine getirmektedir: cinsellik, üreme çoğalma, ekonomik ve eğitimsel" (Kottak, 2000: 397). Kottak, çalışmasında Murdock'a göre çekirdek ailenin işlevlerinin, özellikle üreme ve eğitim gibi belirttiğı dört işlevin evrensel olmadığına dair örnekler vermiştir. Örneğin, Yeni Gine-Papua'nın Trans-Fly bölgesinin birkaç eşcinsel kabilenin yaşadığı grupların heteroseksüel ilişkileri onaylamaması, Murdock'un belirttiğı üreme çoğalma işlevlerinin aksadığını gösterir. Çekirdek ailenin işlevi olarak görülen eğitim aynı şekilde okul, kreş, örgütlü, siyasi yapılar tarafından olduğu gibi devletin kontrolünde de gerçekleşebilmekte ve sadece ailenin işlevi olmaktan çıkmaktadır (Kottak, 2000: 398-399).

Parsons, çekirdek aileye yönelik yaptığı çalışmalarda, aileye modern dönemin getirdiğı yenilikler bağlamında, işlevsel bir anlam yüklemekte ve çekirdek ailenin özelliklerini, modernleşmeyle kazandığını belirtmektedir. Çekirdek aileyi, sanayi toplumlarına uyum sağlayan temel birim olarak değerlendirmiştir. Parson'a göre *"aile toplumsallaşmanın aracısı, eski kuşağın değerlerini yeni kuşağa aktaran ilk mekanizmadır ve böylece toplumsal düzeni güvence altına alır"* (Poster, 1989: 113). Parsons, ailenin işlevsel yönünü ortaya koyarken sadece iki yapı üzerinde durmaktadır. Ataerkil çağdaş aile üzerinde kavramlaştırdığı bu yapılardan sadece erkek eşin *"araççı"* (instrumental), sadece kadın eşin *"dışavurumcu"* (expressive) rolleri üstlendiğı belirtmiştir. Bu işlevler bağlamında Parsons'çı ailedeki ebeveynlerin rolleri, erkek egemenliği çerçevesinde belirlenmektedir. Özellikle erkek çocuk, babalık ve meslek sahibi rolünü (araççı olarak), kız çocuk, annelik ve ev işi yapan kadınlık rolünü (dışavurumcu) aile içinde öğrenir. Parsons, kuramına yöneltile eleştiriler bağlamında çekirdek aile modelini gözden geçirdiğinde, ailenin bazı işlevlerinin okullar, kiliseler, devlet gibi diğer kurumlara devredildiğini gözlemlemiş ve aile modelini, modern hayatın gereklilikleri bağlamında yeni bir çerçevede çizmiştir. Nihayetinde çekirdek aileye ait belirlediğı özellikleri, tüm ailelere atfederek evrensel bir aile tipi oluşturması bakımından eleştirilmiştir (Poster, 1989: 113-117).

Foucault, yeni gelişen teknolojiler ile insanların bedenlerini kontrol altına alınması ve aileyi kurumsallaştırma çabaları ile sosyal kontrolün sağlanmasının, mümkün olabileceğinin mesajını modern çekirdek aile üzerinden vermektedir.

"Foucault'ya göre modern çekirdek aile, insanların bedenlerini cinsel ilişkileri içinde sınırlayarak düzenleyen ve disiplinize eden bir ortamdır. Bunu sağlayan temel süreç aile yaşamının tıbbileştirilmesidir. Ailenin ilaç ve tıp doktorlarının müdahaleleriyle düzenlenmesidir. İkinci disipline etme yöntemini ise 'aile politikaları' adıyla hükümetlerin kurumsallaştırma çabaları oluşturmaktadır" (Canatan ve Yıldırım, 2018: 76).

Aile tipleri üzerine yaptığı çalışmada aileyi, otorite ve hane halkı sayısı bakımından iki etkene göre sınıflandıran Gökçe, çekirdek aileyi hane sayısının az olması bağlamında sadece iki kuşaktan oluşan karı, koca ve evlenmemiş çocukların bir arada yaşaması olarak tanımlamaktadır. Gökçe'ye (1976: 63) göre *"küçük aile gelişmiş toplumlarda özellikle büyük şehirlerde görülen bir tiptir. Siyasal örgütün hâkimiyet kazanması, bürokratik kuruluşlar, sanayileşme ve şehirleşme surelerinin doğal bir sonucu olarak küçük aile oluşmuştur. Bu bakımdan şehir ailesi, kent ailesi modern aile terimleri de oldukça yaygın ve geçerlidir."*

Aydın, aile ve haneye yönelik yaptığı tanımlamasında, tarihsel anlamda değişen ailenin işlevlerinden yola çıkarak geniş aileden çekirdek aileye dönüşümü şu şekilde vurgulamıştır:

"Endüstri öncesi toplumlarda üretim, dağıtım ve mülkiyet ilişkileri çoğunlukla aile içinde gerçekleşir. Endüstriyel toplumlarında dahi, aile içi üretim ve dağıtım ilişkilerinin büyük ölçüde tasfiye olmasına rağmen pazar dışı mülkiyet ilişkisi miras kurumu yoluyla yine aile içinde kurulmaktadır. İktisadi işlevlerinden arınan endüstri toplumunun aile yapısı, artık daha çok çocuğun/çocukların kültürleme yoluyla toplumsallaştırılması esasına göre örgütlenmektedir. O nedenle, endüstri toplumlarında geniş aile modelleri çoğunlukla ortadan kalkmış ve kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerine uygun olan ebeveyn ile az sayıda çocuktan ibaret çekirdek aile biçimi yaygınlaşmıştır"(S. Aydın, 2007: 188).

Gökçe'nin ve Aydın'ın çalışmalarıyla örtüşen Yasa'nın (1973: 6) çalışmasında ise evlilik ailesi olarak kavramsallaştırılan çekirdek aile, geniş ailenin taşıdığı özelliklerden koparak kendi hayatlarını, kendi imkânlarıyla kurmaya çalışan, kendi ailelerinden ayrı bir eve taşınan karı, koca ve çocuklarından oluşmaktadır. Bu bağlamda çekirdek aile, sanayileşmiş kentlerde egemen olan, genellikle iki çizgili akrabalığa dayanan bir birlik olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Yasa, sanayileşmenin çekirdek aile üzerinde, ekonomik bunalım yarattığını, geniş ailedeki sosyal güvenliği sağlama işlevini yitirdiğini ve çoğunlukla ailenin kendi sorunlarıyla baş edemeyecek duruma geldiğini belirtmiştir. Yasa, sanayileşmenin ve kentleşmenin doğurduğu olumsuz yönlerini çekirdek aile ile bağdaştırırken toplumsal bakımdan beğenildiğini hatta daha fazla kabul gördüğünü Goode'nin tanımlamasında vermektedir. *"Goode'nin (1971) değindiği üzere sanayileşmiş*

koşullar altında çekirdek aile, katı, örgütlü, sıkı, denetim, düzenli geleneksel aileye karşılık özgürlük ve seçenekler vaat eden bir kurumdur" (Yasa, 1973: 6).

Fukuyama, sanayileşme ve sonrasındaki dönemlerde toplumsal normlarda büyük değişikliklerin olduğunu, bu değişikliklerin aile dâhil birçok kurumu etkilediğini ve büyük çöküşü yarattığını belirtmektedir. Geniş aileden çekirdek aileye doğru geçişi ve aile normlarındaki çöküşü kendi sözleriyle şöyle açıklamaktadır.

"... ve aile böylece modernleşen toplumların hemen hepsinde önemini büyük ölçüde yitirmiştir. Amerikalıların çoğunun aile çiftliklerinde yaşadığı sömürge Amerika'sı döneminde tükettiği gıdanın dışında çok sayıda ev eşyasını da üreten aile, temel üretim birimiydi. Aile çocuklarını eğitiyor, yaşlı üyelerine bakıyor ve çiftliklerin büyük bölümünün fiziksel olarak izole ve ulaşım olanaklarından yoksun olması nedeniyle kendi eğlencesini kendisi üretiyordu. Sonraki yıllarda aile bu işlevlerin neredeyse tamamını elinden kaybedecekti. Önce erkekler ve kadınlar evin dışında fabrikalarda ve bürolarda iş aramaya koyulmuşlar; çocuklar devlet okullarına gönderilmiş, büyükanne ve büyükbabalar huzur veya bakımevine sepetlenmiş ve eğlencede Walt Disney ve MGM gibi ticari şirketler tarafından sunulur hale gelmişti Yirminci yüzyılın ortasına gelindiğinde aile artık iki kuşaktan oluşan çekirdek yapı haline gelmiş ve elindeki tek eşsiz özelliği olarak üreme işlevi kalmıştı" (Fukuyama, 2015: 60).

Çekirdek aile ile ilgili yapılan çalışmalarda görüldüğü gibi, aileye yönelik farklı yaklaşımlar mevcuttur. Özellikle aileye işlevsel bakan Freud, Murdock, Parsons gibi düşünürlerin evrensel aile modeli oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir. Modernliğin idealize ettiği çekirdek ailenin, genellikle sanayi toplumlarına ait çağdaş, burjuva aileleri ile özdeşleştirilmeleri bakımından birden fazla eleştirilere maruz kalmaları, aileye daha farklı perspektiften bakılmasını gerektirmiştir.

Giddens'e (2010) göre yeni kapitalist girişimleri ile iş bölümü ve uzmanlaşma en yüksek düzeyde seyretmektedir. Ev ve işin, hane olarak birbirinden ayrılmasının doruk noktası ise bu yeni sanayi girişimleri olmuştur. Bu bağlamda Giddens, geniş aile sistemlerinin yerini, çekirdek aile sisteminin aldığını söylemenin hatalı bir yaklaşım olacağını vurgulamıştır. Giddens (2010: 112), *"Stone'un İngiltere'de aile yaşamının gelişimi hakkındaki analizi, (Lawrence Stone, TheFamily, Sexand Marriage in England 1500-1800, İngiltere'de Aile, Cinsellik ve Evlilik: 1500-1800)"* üzerinden bu konuya açıklık getirmektedir. Batı Avrupa'da, kapitalizmin ortaya çıkışından önce, daha çok çekirdek aile tipine rastlandığını, Stone' un çalışmasında olduğu gibi, aile tarihi ile ilgili tarihsel demografların yaptığı çalışmalarda da görülmüştür.

"Başta Peter Lastett olmak üzere, Camridge Groupfor the History of Population and Social Structure'a mensup tarihsel demograflar, 1960'lı ve 1970'li yıllarda yaptıkları çalışmalarda, batının belli bölgelerinde, özellikle kuzeybatı Avrupa'da sanayi kapitalizminin ilk ortaya çıktığı büyük merkezlerde,

çekirdek aile hanelerinin geçmişinin, sanayi devrimi öncesine, 17. yüzyıla, hatta belki de 14. ve 13. yüzyıllara dek uzandığını gösteren çok sayıda veri toplamışlardır" (Duben, 2016: 80).

Giddens, (2010: 120) çekirdek ailenin modern öncesi dönemde de var olduğunu ölüm olgusuyla da açıklamaktadır. 17. yüzyılda Fransa'da yaşayan köylülerin yaşam koşullarında; hijyen eksikliği, sosyoekonomik koşulların kötü olması, salgın hastalıkların yaygın olması, sağlık koşullarının yetersizliği gibi faktörler hem ortalama yaş ömürlerini hem de genel ölüm oranlarını etkilemektedir. Sonuç olarak alt sınıfa mensup ailelerin iki veya üç çocuğa sahip olduğunu ve ortalama yaşları nüfuslarının yirmi yaşın altında olduğu için çekirdek yapıda olduğunu vurgulamaktadır.

3.1.1.3. Son dönem ortaya çıkan aile tipleri

Modernleşme süreciyle daha çok yaygın hale gelen çekirdek aile ve özellikleri, toplumsal, ekonomik, sosyal, siyasal gibi kültürel kodlar çerçevesinde aileye yönelik yaklaşımlarda görüldüğü üzere süreç içinde değişime uğrayarak çeşitlilik göstermektedir.

"Modernleşmenin toplumsal bağlamı, modern aileyi hem icat eder hem de doğurur. Bu nedenle modern aile hem bir realite hem de bir tasavvur olarak karşımıza çıkar. Gerçektir; çünkü sanayiye aydınlanma hareketlerinin somut toplum şartlarında ortaya çıkar. Küçülür, parçalanır, kadınerkek ilişkilerindeki mahremiyet dönüşüme uğrayarak özgürleşir, kapitalist tüketimi koşullanır, karı ve koca bir "eş" haline gelerek özneleşirler. Muhayyerdir/tasavvuridir, çünkü modernitenin yüceltmeleri ve idealleri içinde bir aile imgesi geliştirilir. Bu aile eşitlikçi, mutlu, özgür, bağımsız, varlıklı vs. olarak üretilir" (Canatan ve Yıldırım, 2018: 123-124).

Yıldırım'ın (2018), tasvir ettiği kendini icat eden aile çeşitleri, çekirdek aile ile birlikte gecekondü ailesi, atomize aile, tamamlanmamış aile, parçalanmış aile, tek ebeveynli aile, üvey aile, birlikte yaşama, çözülme aile şeklinde farklılık göstermektedir. Bu aile çeşitleri bireysel mutluluğu model olarak daha çok kapitalist yaşama odaklanmakta ve modern zaman ile özdeşleştirilmektedir.

3.1.1.3.1. Parçalanarak küçülen aileler

Toplumsal değişimler bağlamında sanayi toplumunda yaygın hale gelen çekirdek aile yapısı, toplumsal yaşamın dayatmalarına bağlı olarak çözülme sürecine girmiş olması ve ailenin kendini, kendi kavramlarıyla yeniden üretmesi göz ardı edilemez. Modern zamanın ihtiyaçları doğrultusunda "*çocukların büyüütülmesi ve eğitilmesi, eşlerin birbirine*

gösterdikleri ilgi ve iş hayatının bireylerde oluşturduğu stres ve gerginlik gibi nedenler, ailedeki çözümleri başlatan ilk kıvılcımlar olarak görülmektedir" (Can, 2019: 71). Dolayısıyla aile içi ilişkilerin çözülmesi ve ailenin atomistik bir hal alması ya da tamamlanmamış aile modellerinin ortaya çıkması, aile çeşitlerine yönelik farklı tanımlamaları beraberinde getirmiştir.

Parçalanmış aile "küçük aile üyelerinden birisinin karı ya da kocanın ölümü, boşanmaları, ayrı yaşamaları ile oluşan dul eşlerle çocukların bir arada yaşadığı bir aile tipidir" (Gökçe, 1976: 66).

Atomize aile "ilişkileri kopma seviyesine gelecek kadar çok zayıf olan karı kocadan oluşan çözülen aile, terk edilmiş gayr-i meşru çocuğun olduğu ve genellikle evlilik dışı ilişkilerin ürünü olan tamamlanmamış aile ve çözülme sürecinin artık son bulup parçalanma aşamasına geçen parçalanmış aileyi kapsayan bir aile tipidir" (Gökçen, 2019: 102).

3.1.1.3.2. Tek ebeveynli aileler

Browne'e (2005) göre; "günümüz toplumlarının deneyimledikleri ailesel dönüşümlerden biri de, özellikle Batı toplumlarında yaygın olan tek ebeveynli ailelerdir. Bu aile tipi, eşlerden birinin ölümüyle ortaya çıkabildiği gibi, günümüz toplumlarında tek ebeveynli aileler daha çok boşanmalardaki artışın bir sonucu olarak görünür ya da basitçe evliliğe olan isteksizlikten kaynaklanır" (Uğur, 2014: 6).

Boşanma oranlarının artması ile ortaya çıkan velayet tartışmaları, daha yaygın olarak görülen ve çocuğun anne ile yaşadığı babasız aile, ya da çocuğun baba ile yaşadığı annesiz aile çeşitlerini ortaya çıkarmıştır. Boşanmalar dâhilinde çocuk sahibi olanların, yeniden evlenmesi doğrultusunda ortaya çıkan aileler de mevcuttur. Nihayetinde tanımlamalarda görüldüğü gibi çocuğun anne ve babasının çeşitli nedenlerle birlikte yaşamadığı bir ebeveyn olarak sadece anne ya da sadece babanın olduğu aile tipidir.

3.1.1.3.3. Üvey aileler

Eşin ölümünden sonra yeniden evlenme, ya da boşanma sonrası boşanan bireylerin yeniden evlenmesi ile oluşan aile tipidir. Özellikle küçük ölçekli toplumlarda kültürel yapının etkisiyle bu yeniden evlenme durumu, Levirat, sorarat, taygeldi evlilikleri şeklinde gerçekleşmektedir (S. Aydın, 2007: 186).

Giddens'e (2005) göre "boşanma oranlarının yüksek olduğu toplumlarda boşanmış eşlerden birinin ya da ikisinin birden önceki evliliklerinden sahip oldukları çocuklarıyla birlikte yeniden kurdukları ailelerinde tekrar çocuk sahibi olmalarıyla yeni bir aile modeli olarak yeni geniş aileler ortaya

çıkabilmektedir. Çiftlerden en az birisinin daha önceki evliliklerinden ya da ilişkilerinden olan çocuklarını da kapsayan bu aile modeline yaygın olarak üvey aile de denilmektedir" (Uğur, 2014: 6-7).

2.1.1.3.4. Birlikte yaşama

Firestone (1979) göre *"birlikte yaşama da modern toplumlarda ailenin dönüşümü sonrasında ortaya çıkan aile modellerindendir. İki ya da daha fazla bireyin toplumu ve yasaları için içine katmadan kendi aralarında oluşturmuş oldukları anlaşma şartlarında sürdürmüş oldukları, sanayileşme ve kent hayatının ortaya çıkarmış olduğu bir uygulama olarak kabul edilmektedir"* (Şenol, 2018: 1815).

Yıldırım'ın (2018) belirttiği modern süreçte kadın erkek ilişkilerindeki mahremiyetin dönüşümü, bireyin ön planda olduğu özgürlük arzusu ile hukuksal, sosyal ve kültürel yaşamın dayattığı evlilikler yerine birlikte yaşama şekli ortaya çıkmış ve nihayetinde toplumsal anlamda kabul görmesi ile daha çok tercih edilir olmuştur. *"..... Öncelikle topluma rol model olan toplumun önündeki bireyler tarafından tercih edilen bu aile şekli, günümüzde yaygınlaşmaya, dolayısı ile de daha fazla kabul görmeye başlamış bulunmaktadır"* (Şenol, 2018: 1815).

3.1.2. Türkiye'nin aile yapısı ile ilgili bazı çalışmalar

Sosyoekonomik değişimlerin etkisiyle aile yapılarının değişmesi, Türkiye'de de kendi içinde farklılık göstermektedir. Türkiye, etnodinsel ve kültürel yapısıyla çoğu zaman kendine has aile tiplerini barındırmıştır. Nihayetinde batı ülkelerinde, geleneksel geniş aileden modern çekirdek aileye olan dönüşüm, Türkiye'deki aile çalışmalarına da yansımıştır. İbrahim Yasa'nın Ortadoğu aileleri ile ilgili yaptığı çalışma, birçok geniş aile özellikleri ile örtüştüğünü kanıtlar niteliktedir. Yasa'ya (1973: 2-4) göre geniş aile, aile üyelerinin aynı çatı altında baba soyu üzerinden toplandığı bir birliktir. Geniş aile ekonomik birim özelliği taşıırken mülk, akraba üyeleri arasında ortaklaşa paylaşılmıştır. Aile üyeleri üretim faaliyetlerine katılmış ve toplumsal cinsiyet rolleri ataerkil sisteme göre belirlenmiştir. Geleneksel yasaları, akrabaların tüm yaşam koşullarını belirlemiştir. Bu geleneksel yasalarda özellikle dinsel yapının korunmasına ve devam ettirilmesine dikkat etmişlerdir. Bu özellikler dâhilinde Yasa, geniş ailenin toplumsal bir güvenlik kurumu özelliği taşıdığını da belirtmiştir. Özellikle aşiretler arası kavgaların, yasalar, devlet ve siyasal güçlerin dışında kalabildiğini, kavgaların uzaması durumunda ise problemlerini kendi geleneksel yapıları çerçevesinde çözdükleri yönünde bulgular edinmiştir.

Jenny B. White ve Deniz Kandiyoti'nin aileye yönelik yaptığı çalışmalarda, geleneksel ailede, kadın erkek ilişkilerinin belirlenmesi konusunda Yasa'nın çalışmalarına benzer sonuçlara ulaştığı görülür.

Kandiyoti'ye (1988) göre *"geleneksel ailede en yaşlı erkek, genç erkeklerde dahil olmak üzere tüm aile üyeleri üzerinde otorite sahibidir. Kızlar erken yaşlarda kayınpederlerinin (fiziksel varlıkları ile ya da fiilen) reis olduğu ailelere verilirler. Böylece kocalarına, kocalarının akrabalarına ve özellikle de kayıinvalidelerine boyun eğerler. Kadınlar babasoylu ailede konumlarını ve ekonomik güvencelerini ancak erkek çocuk doğurarak koruyabilirler. Kandiyoti buna şunu da ekliyor: baba soyu kadınların hem emek gücüne hem de doğurganlığına bütünüyle el koyar, onların emeklerini ve üretime katılımlarını görünmez kılar"* (White, 2015: 65).

White (2015), üretim süreçlerine bağlı olarak üretim ilişkilerinin, Türkiye'deki aile yapısını ve aile içi ilişkilerini nasıl etkilendiğini, geleneksel ataerkil aile özellikleri ve Türkiye'deki aile yapısı üzerinden irdelenmiştir. White's (2015: 67) göre *"Türkiye'de geleneksel ataerkil ailede, aile üyeleri arasında güçlü duygusal bağ vardır. Bu bağlamda dini pratiklerinin yoğunluğuna bağlı olarak ahlaki normların şekil aldığı geleneksel ataerkil geniş aile söz konusudur."*

Türkiye'de aile yapısı ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda, daha çok alt sosyo ekonomik düzeydeki çekirdek ailelere rastlanmaktadır. Paul Stirling, (1949) Kayseri'de yürüttüğü çalışmada babasoylu geniş ailelerin idealize edildiğini belirtmektedir. Stirling'e ait çalışmaya eleştirel bakan Duben, köylerin sadece %23-24 oranında geniş aile yapısında olduğunu ve bu sayısal verilerin çoğu zaman göz ardı edildiğini vurgulamaktadır (Duben, 2016: 74).

Timur'un (1972) gecekondü aileleri ile ilgili yaptığı çalışmada, kent ve kır ailelerindeki çekirdek aile yapısının sayısal verilerini belirtirken, en yoksul ailelerde bu oranın en yüksek olduğunu vurgulamaktadır (Duben, 2016: 75). Duben, büyük şehirlerde yapılan çalışmalarda, gecekondü ailelerindeki çekirdek aile yapısının metropol şehirlerin genelinden daha yüksek olduğunu, birkaç veriye dayandırmaktadır. *"Bu oran, Şenyapılı'nın Gültepe çalışmasında yüzde 74 (1978, s. 85), benim Çağlayan'da yürüttüğüm çalışmada yüzde 71, Dirks'in değindiği, Yasa'nın Ankara gecekondularında yürüttüğü çalışmada ise yüzde 72 (1969, s. 90) dir"* (Duben, 2016: 75).

Dikeçligil (2012), Türkiye'de daha çok yaygın olan aile tipinin çekirdek aile olduğunu belirtirken, Duben'in yaptığı çalışmaya değinmekte ve cumhuriyet tarihinden önce de genellikle kırsal bölgelerde, çekirdek aile hanelerinin yaygın olduğu görüşünü benimsemektedir. Nitekim çekirdek ailenin sahip olduğu özelliklerinin, batı ülkelerinde

idealize edilen çekirdek aile tipi olmadığını Litwak'ın "*çekirdek aileler konfederasyonu*" terimiyle açıklamaktadır. "*Aileler, coğrafik bakımdan farklı yerleşim birimlerinde yaşıyor olsalar bile aralarında, iletişim teknolojisinin de beslediği bir haberleşme ağı söz konusudur. Yakın akraba ve/veya hısımlar çekirdek aileler arasında öncelikle hizmet desteği ve gerektiğinde ekonomik destek alışverişi yoğun bir biçimde yaşanmaktadır*" (Dikeçligil, 2012 : 48-49).

3.2. Bir Toplumsal Kurum Olarak Evlilik ve Evlilik Çeşitleri

Aile kavramı insanlık tarihinden beri var olan bir toplumsal olgu olarak ele alındığında evlilik kavramının da bu sürecin içinde olduğunu görmek mümkündür. "*Evlilik kurumu, bir erkek ve kadının yasal birlikteliğiyle ilişkili bütün davranışlar, normlar, roller, beklentiler ve değerleri temsil eder*" (Ünal ve Avcı, 2019: 2648). Tarihsellik bağlamında toplumların, kendi ahlaki kodları çerçevesinde evlilik kavramına anlam yüklemeleri ve aile çerçevesinde kendini yeniden üretmeleri söz konusudur. "*Aile sosyal bir grup, evlilik ise bu sosyal grubun başlatıcısı konumunda bulunan eylemdir*" (Topses, 2016: 108). Bu tanımla örtüşen B. Malinowski'nin aile ve evlilik kurumu arasındaki ayrımı şöyledir. "*Aile bir grup veya örgüt, evlilik ise çocuk yapmak ve yetiştirmek için yapılmış kontrattır*" (Gökçe, 1976: 48).

Evrensel aile tanımına ulaşamadığı gibi evrensel bir evlilik tanımına ulaşmanın zorluğu yapılan tanımlamalarda açıkça görülmektedir. "*Notes and Queries in anthropology'den yaygın olarak kullanılan bir tanım şudur. Evlilik, kadının doğurduğu çocuklar her iki eşin meşru evladı olarak kabul edilmesi için, erkek ve kadın arasında kurulan bir birliktir (Royal Anthropological Institute 1951, s. 111)*" (Kottak, 2000: 396).

Evlilik ile ilgili yaygın olarak kullanılan tanıma yer veren Kottak, evliliğin cinsiyet bağlamında kadın ve erkek arasında kurulan bir birlik olarak tanımlanmasına uymayan birkaç örnek vermiştir. Bazı ulusların eşcinsel evliliği kabul etmesi, Afrika'da Nuer kültüründe baba soyunu devam ettirmek için kadının kadınla evlendiği ve çocuk sahibi olana kadar karşı cinsle ilişkinin kurulduğu, bu ilişkilerin toplumsal kabulünün olduğu evliliklerden bahsetmektedir. Bunun için evliliğe şöyle bir tanımlama getirmektedir.

"Evlilik, kadının doğurduğu çocuklar, karı ve kocanın evlatları olarak kabul edilmesi bakımından toplumsal olarak tanınan bir erkek(koca) ve toplumsal olarak tanınan bir dişi(karı) arasında toplumsal

olarak onaylanan bir ilişkidir. Koca çocukların gerçek biyolojik babası(genitör) veya sadece toplumsal olarak tanınan babası (pater) olabilir" (Kottak, 2000: 396-397).

ABD'li antropolog George Peter Murdock, evrensel bir evlilik ve aile tanımı yapmaya çalışmış, nitekim tüm toplumlar için geçerli olduğunu düşündüğü tanım eleştirilere maruz kalmıştır. Murdock'a göre *"evliliğin iki cinsten yetişkinler arasında gerçekleşen, ortak ikametgâh ve iktisadi iş birliğine dayalı, cinselliğin toplumsal onay gördüğü, biyolojik veya da evlat edinme yoluyla elde edinilen çocukları kapsayan evrensel bir ilişki olduğunu söylüyordu"* (Özbudun ve Uysal, 2013: 151). Murdock, Kottak'ın belirttiği farklı kültürleri kapsamayan evliliklerdeki Nuer kültürüne ek olarak ana yanlı soy grubunun hüküm sürdüğü, Nayar evliliğinin geleneksel yapısından bahsetmiştir. Bu evliliklerde kadın birden fazla erkekle cinsel ilişkiye girebilmektedir. Bu evlilikten çok farklı bir boyutta olan Etorolardaki evliliklerde ise yılın belli zamanlarında eşler arasında, cinsel ilişkiye izin verilerek tabular oluşturulmuştur (Özbudun ve Uysal, 2013: 151).

Kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkiyi, uygarlık tarihi bağlamında değerlendiren Russell (2014), St. Paul'un görüşlerine başvurarak Hristiyan öğretileri temelinde evliliğe yüklenen anlamın nasıl değiştiğini ele almıştır. Uygarlık öncesi insanların cinsel birleşmeleri, Hristiyanlığın öğretileri ile kontrol altına alınmaya başlanmış ve evlilik kurumu ile tabular belirlenmiştir. Dolayısıyla kötülükleri engellemek için evliliğe kutsal bir anlam yükleyen bu öğretilerin temeli, zina suçunu önlemek ve meşru yollardan çocuk sahibi olmaya dayanmaktadır. Evlilik dışında gerçekleşen her türlü cinsel birleşmenin, Hristiyan ahlakına uymadığını belirten kilise, toplumsal düzeni sağlamak için kendi normlarını oluşturmuştur ve öğretilerinde yasakları getirmiştir. Örneğin, kadın ve erkek iletişimini cinsellik bağlamında etkileyen, bedensel çekiciliği sağlayan birçok şeyi yasaklamış, içkiye düşkünlüğün önüne geçmek için içkiyi yasaklamış, bakirliğe ve bakireliğe kutsal bir anlam yüklemiş, çocuk sahibi olmanın dışındaki evlilikleri kabul görmemiştir (Russell, 2014: 35-42).

Philippe Aries, (1973) *"Centuries of Childhood"* eserinde evliliğin kişisel seçimlerle yapılmadığını, ekonomik faktörlerin tarihsel süreçlerle orantılı olarak evlilik ve aile kurumu üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Sosyoekonomik anlamda zayıf olanlar, hayatta kalma mücadelesi verirken evliliklerini ve aile yapılarının bu doğrultuda yapılandırmaktadır. Ekonomik anlamda güçlü olan insanların evlilikleri, daha çok kendi ekonomik koşullarını koruma, güçlendirme ve miras olarak aktarmak için yapılmaktadır. Aries, sınıfsal ayrımın ve özel mülkiyetin evliliklerin işlevlerini etkilerken aile içinde

yaşam koşullarının, kapitalist süreçle nasıl değişime uğradığını da ele almaktadır (Giddens, 2010: 114).

Aries'in belirttiği ekonomik faktörlerin aile ve evlilik kurumu üzerindeki etkisi, farklı boyutlarla ele alınmakta ve ailenin işlevlerine ve evlilik seçimlerine yönelik değişimler birçok çalışmada yer almıştır. Kandiyoti'ye (1984) göre *"Ekonomik işlevlerin aile birliğinden soyutlanması, evliliğin dışsal işlevlerini azaltırken; onu duygusal doyuma ve anlaşmaya dayanan bir kurum haline dönüştürür. Evlilik kurumu mutluluğun aracı, duygusal ve cinsel tatmin kaynağı olarak şekil ve anlam değiştirir"* (Uğur, 2014: 5).

ClarkeStewartand Brentano (2006) göre *"günümüz evliliklerinin öncelikli amacı, bireysel ihtiyaçların karşılanması, duygusal tatmin ve destektir. Evlilikler için öncelikli motivasyon, bireysel mutluluktur. Bugün evliliklerde evlilik yemini ve çocukların sosyalizasyonu görevinden çok, karşılıklı duyulan aşka vurgu yapılır. Evlilikler görevlere değil, romantik aşka, özgür seçimlere dayanır"* (Uğur, 2014: 5).

Ailenin sosyal kurallar çerçevesinde oluştuğunu belirten Gökçe' ye (1976: 50) göre *"evlilik kurumu kesin kurallarla belirlenmiş hukuki bir anlaşmadır."* Evlilik kurumunun gelişimine dair aşamaları ise, *"evliliğe hazırlık"*, *"evliliğin başlaması"*, *"çocuk yetiştirme ve olgunluk evresi"* olarak vermektedir (Gökçe, 1976: 51-52).

İki cinsiyet arasındaki birlikteliğin sağlanması ve evliliğin tamamlanması için *"sözleşme"* ya da *"resmi nikâh"* gibi hukuksal dayanakların yeterli gelmediği durumlardan da bahsetmek mümkündür. Dini inanışlar doğrultusunda eşlere görev ve sorumluluklar yüklenmektedir. Aile kurumu, evlilik içindeki görev ve sorumlulukları, evlilik süreci içinde nasıl uygulanması gerektiğini, kültürel değerleri çerçevesinde, yeni evlenen çiftlere aktarır. Dolayısıyla çoğu toplumlarda resmi nikâhın yanında dini nikâhın önemi vurgulandığı görülmektedir (Aksan, 2019: 150).

Aksan'a (2019: 150) göre *"evliliğin anlam ve amaç olarak ne ifade ettiğini üç genel başlıkta toplayabiliriz: söz/taahhüt ya da adanmışlık olarak evlilik, dinsel tören olarak evlilik ve yasal bir sözleşme olarak evlilik."* Fakat bunlar, sınırları keskin kategoriler olarak düşünülmemeli, belirli durumlarda birlikte de anlam ifade edebildikleri göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir. Uzun süre evlilikleri olan çiftlerle yapılan bir araştırmada, evliliğin uzun süreli olmasında anahtar faktörler; çiftler için evliliğin güven ilişkileri üzerine kurulmuş karşılıklı *"taahhüt"* anlamına gelmesi ve dinsel bir kurum olması şeklinde ifade edilmiştir. Aksan belirttiği kategoriler bağlamında, farklı toplumların farklı evlilik ritüellerinin bulunduğu görüşündedir ve yasal olarak gerçekleşen evliliğin

dışında, farklı evlilik törenlerine özellikle semavi dinlerdeki uygulamalara dikkati çekmektedir. *"Müslümanlarda imamın nikâhın kıyılması, geleneksel Yahudi evlilik törenlerinde gelinle damadın yedi tane kutsama duası okuması, Hristiyanlarda evlilik törenleri sonrasında vaizin çifti kutsaması gibi somut örnekler vardır"* (Aksan, 2019: 150).

Geleneksel yöntemlerle evlilik akdi sağlanmaya çalışıldığında, evliliğin gerçekleştirilme biçimleri, Karadağ'ın belirttiği şekliyle görücü usulü evlenme ve anlaşılarak evlenme şekilleri aşağıda verildiği hali ile de yaygın kullanılmaktadır.

"Görücü Usulü Evlilik: Gelenekselliğin ağır bastığı ailelerde görülen evlenme şeklidir. Bu evlenmede kız seçme ve beğenme işi doğrudan evlenecek gencin anne, baba ya da akrabaları tarafından gerçekleştirilir. Gencin kızı beğenmesi yeterli değildir. Diğer aile bireylerinin de onayının alınması gerekmektedir. **Anlaşılarak Evlenme:** Anlaşılarak evlenme biçiminde bireyler birbirlerini iş, okul, sosyal çevre gibi ortamlarda tanımakta, arkadaşlık olarak başlayan ilişki daha sonra evliliğe doğru gitmektedir" (Karadağ, 2015: 47-48).

Güneş'e (2011) göre kültürel değerlerin etkisini gösterdiği evlilik kurumundaki çeşitlilik, otorite, mekân, grup, eş sayısı gibi birçok etkene bağlı olarak farklılık göstermektedir. Güneş (2011) bu bağlamdan yola çıkarak Özkalp (2011), Bağlı ve Sever (2005), Lunderberg (1970) çalışmalarına dayanarak evlilik çeşitlerini beş grupta ele almıştır.

3.2.1. Oturulan yere göre evlilikler

Mekânsal bir ayrıma gidilen bu sınıflandırmada erkeğin kadının ailesinin yanına taşınıp beraber yaşaması *"matrilokal"* olarak adlandırılmaktadır. Genel olarak erkek egemenliğin hüküm sürdüğü toplumlarda bu daha çok *"iç güveyliği"* olarak adlandırılmaktadır. Kadının ana evinden ayrılıp erkeğin ailesinin evine taşınmasına *"patrilokal"* denmektedir. Erkek egemenliğin hüküm sürdüğü geleneksel geniş ailelerde yaygındır. Evlenen kadın ve erkeğin, her iki aileden ayrılarak ayrı kendi evlerinde yaşamalarına ise *"neolokal"* denmektedir. Özellikle sanayi sonrası dönemlerde çekirdek ailenin yaygınlaşması ile mecburiyet haline gelen bu durum günümüzde eşlerin kendi tercihi olarak uygulanmaktadır (Güneş, 2011: 30).

3.2.2. Eş sayısına göre evlilikler

Tek eşle evlilik çeşidi "*monogami*" olarak adlandırılmaktadır. Sosyal ve aile düzenini sağlamak amacıyla ortaya çıktığı kabul edilen monogami en yaygın evlilik biçimi olarak ta kabul edilir. "*Babaları kesinlikle bilinen çocuklar yetiştirmek amacıyla erkek egemenliği üzerine kurulmuştur*" (Gökçe,1976: 54).

Birden çok eşle evlilik anlamına gelen "*poligami*", kendi içinde polijini ve poliandri olmak üzere iki gruba ayrılır (Güneş, 2011: 30). Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesine "*polijini*" denir. Özellikle üçüncü dünya ülkelerinde karşılaştığımız bu evliliğe Asya ve Afrika ülkelerinde daha sık yaşanmaktadır. Temel dayanak ise din, gelenek gibi kültürel değerler gösterilmekte ve erkeğin bir hakkı olarak görüldüğü için toplumlar tarafından içselleştirilmiştir (Gökçen, 2019: 93-94). Anaerkil bir yapıda kendini gösteren ve bir kadının birden fazla erkekle evlenmesi olarak adlandırılan "*Pailandri*" yaygın değildir. "*Genellikle Tibet ve Alaska'da bu evlilik türü görülmektedir*" (Güneş, 2011: 30).

3.2.3. Eşin seçildiği gruba göre yapılan evlilikler

Akraba arası ya da grup içi olarak gerçekleştirilen "*endogamy*", diğer adı iç evlilik olarak adlandırılmaktadır. "*Eş, kişinin kendisinin dâhil olduğu, akrabalık, sosyal sınıf, din, kast millet gibi gruplar içinden seçilir. Bu evlilik biçimiyle grubun geleneksel özelliklerinin ve statüsünün korunduğu düşünülür*" (Aksan, 2019: 158). Evlilik ile ilgili yasakları doğuran bu evlilik çeşitlerinde Aksan'ın belirttiği gruplar bağlamında, Şahinkaya'nın (1979) dinsel gruba mensup topluluklardaki iç evliliğe ait sayısal verileri:

"Yahudilik ve Hristiyanlıkta başka din mensuplarıyla evlenme yasağı nedeniyle insanların büyük çoğunluğu kendi dininden olan kimselerle evlenmektedir. Bundan bir müddet önce yapılan araştırma da bu durumu teyit etmektedir. Bu araştırmada Yahudilerin %97 sinin, Katoliklerin %94 ünün, Protestanların da %74 ünün kendi dininden olan kimselerle evlendikleri tespit edilmiştir" (Acar, 2002: 26) şeklindedir.

Yönetici, elit kesimler arasında mülkiyet tartışmasını engellemek için kraliyet iç evlilikleri, toplumsal hiyerarşinin sağlandığı kast sisteminin yaygın olduğu Hindistan'daki kast içevliliği, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın Müslüman halklarında görülen baba yanlı paralel kuzen evliliği, antropolojik literatüründe iç evliliklere örnek olarak gösterilmektedir (Özbudun ve Uysal, 2013: 156-157).

Kendi içinde iki çeşit olarak sınıflandırılan grup içi evliliklerde "*Levirat*", "*Dul kadının ölmüş olan kocasının erkek kardeşi ile evlenmesi/evlendirilmesidir.*" "*Sororat*" ise "*karısı ölen erkeğin ergen olan baldızı ile evlenmesine sororat denir*" (Bağlı ve Sever, 2005: 2).

Levirat ve sorarat tipi evlilikler, daha çok Güney Asya'da, Güneydoğu Afrika'da görülmektedir. Nitekim iki grup arasındaki hısımlık ilişkilerini sürdürme, kültürel kurallar temelinde başlık parası gibi karşılıklı alışverişin bozulmasını engelleme, çocukları yabancı anne ya da babaya teslim etmeme ve grup içinde kültürel devamlılığı sağlama ile ilişkilidir (Özbudun ve Uysal, 2013: 159).

Güneş'in çeşitli bilimsel çalışmalar temelinde gruplandığı evlilik çeşitlerinin dışında ayrı cinsten çocuk sahibi olan dulların evlendiği "*taygeldi*" evliliği de görülmektedir. Bununla beraber endogaminin farklı bir çeşidi sayılabilen, alışveriş temelinde başlık parasının ödenmediği durumlarda karşılıklı kız alıp vermenin gerçekleştiği "*berder*" evliliği, levirat ve sorarat evlilikleri gibi daha çok sosyokültürel faktörlerin dayatmaları doğrultusunda törelere bağlı olarak gerçekleşmektedir (Gökçen, 2019: 97).

"*Exogamy*", "*kadın ya da erkeğin evleneceği kişiyi üyesi olduğu grubun dışından seçmesidir*" (Güneş, 2011: 31). Evlilik yasaklarının net bir şekilde belirtildiği toplumlarda, ensest tabusu, toplumlar arasında farklılık gösterse de Strauss'a göre, her toplumda birinci derece akrabalar arasında cinsel ilişkiler yasaklanmıştır. Kültürün temel bir parçası olan bu tabu egzogamiyi zorunlu kılması ile kültürel paylaşımların arttığı bir evlilik çeşidini doğurmaktadır (Özbudun ve Uysal, 2013: 155).

3.2.4. Otorite ilişkilerine göre evlilikler

Ailede ve evlilikte otorite anlamında erkek egemenliğinin hüküm sürmesi "*patriyarki*" olarak adlandırılmıştır. Erkek egemenliğin bir sistem haline gelmesi ile hâkimiyet, evlilik dışında dini, sosyal, siyasi, ekonomik ve ideolojik gibi hayatın her alanına yayılmıştır. Nihayetinde dünyanın çoğu yerinde yaygınlaşan bu sistem, yaşam biçimi haline dönüşmüştür ve kadınlar bu durumu içselleştirip benimsemişlerdir. "*Matriyarki*" ise otorite anlamında kadının üstün olduğu bir durumdur (Güneş, 2011: 31).

3.2.5. Soy ve şecere ilişkilerine göre evlilikler

Ailelerden kalan mirasın çocuklar arasında paylaşımı ele alan "patrilineal" evlilikler, baba soyu üzerine kuruludur. "Matrilineal", "mirasın bölüşümü ana soyunun üstünlüğü ağır basmaktadır." "Biletaral" ise "her iki taraf mirastan eşit hak alması öngörülmektedir" (Güneş, 2011: 31).

3.2.6. Marjinal evlilikler

"Heteronormativite, bütün bir toplumun ve kültürün heteroseksüelliği 'normal', 'ideal' ve 'doğal' bir cinsel yönelim olarak görmesi ve heteroseksüelliğin herkesin kabulünü içermesi, toplumsal normların, kuralların, uygulamaların, kurumsal yapılanmaların ve yaşam tarzlarının da buna göre düzenlenmesi anlamına gelmektedir" (Kara, 2018: 17). Dolayısıyla heteroseksüel ilişkiler dışında eşcinsel gibi farklı cinsel yönelimi olan bireylerin, kültürel dayanaklar doğrultusunda cinsel kimlikleri, kişisel problemler ve kişisel davranışlar olarak algılanmakta ya da 1973 gibi yakın bir tarihe kadar patolojik olarak kabul edildiği görülmektedir. Amerikan Psikiyatrist Derneği'nin eşcinselliği, hastalık listesinden çıkarmasıyla ortada hastalıklı bir durumun olmadığını göstermiş ve nihayetinde psikologlar tarafından kabul edildiği görülür (Kılıç, 2011: 149). Psikologların ve birçok ülkenin kabul ettiği gibi lezbiyen, gey, biseksüel, transgender, intersex (LGBTİ) topluluklarının hukuksal anlamda verdikleri mücadeleler karşısında edindikleri yasal haklar, bir toplumsal değişme olarak kabul edildiği Özenç'in çalışmasında açıkça görülmektedir.

Eskridge'ye (2000) göre: "Eşcinsel ilişkinin suç olmaktan çıkarılması, cinsel yönelime dayalı ayrımcılığın yasaklanması, eşcinsel çiftlerin evlat edinme hakkının tanınması ve nihayetinde eşcinsel çiftlerin birlikteliğinin belirli bir hukuki statüye kavuşturulması temel aşamaları üzerinde gelişen bu süreç, toplumsal değişimin hukuk üzerindeki etkisi ve hukukun toplum üzerindeki dönüştürücü işlevi açısından önemli bir örnek oluşturur" (Özenç, 2018: 551).

Evlilik hakkında yapılan tanımların çoğunluğu, kavramsal tanımlamalarda görüldüğü gibi heteroseksüel ilişkiler çerçevesinde yapılmasına rağmen evrensel evlilik tanımı yapmaya çalışan bazı bilim insanları, bu cinsel yönelimleri de göz önünde bulundurdıkları görülür. Nihayetinde Belçika, Hollanda, Almanya, İsveç gibi bazı ülkelerin farklı cinsel yönelimleri ve eşcinsel evlilikleri, hukuki boyutuyla tanınmasına

rağmen maddi kültür karşısında manevi kültürün çok yavaş değiştiği, dinsel pratiklerin ağır bastığı geleneksel toplumlarda ise halen eşcinsel evlilikler, büyük problemler yaratmakta ve hatta kabul edilmemektedir (Aksan, 2019: 160).

3.3. Kavramsal Boyutuyla Boşanma Olgusu

"Türk Dil Kurumuna (TDK, 2020) göre boşanma, eşlerden birinin boşanma ilanı almasıyla evlilik birliğinin son bulması" olarak tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler İstatistik Komisyonu (BMİK), boşanmanın istatistikî açıdan değerlendirilmesi için hukuki olarak evliliğin sonlandırılmış olmasını şart kılmakta ve kendi tanımını bu çerçevede yapmaktadır" (Doğan, 1998: 60).

Boşanma olgusu üzerine yapılan çalışmaların çoğunda TDK ve BMİK' un belirttiği çerçeveye beraber, toplumsal değişmelere bağlı olarak değişen sosyal, kültürel, hukuksal, ekonomik gibi farklı boyutlara yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla aile kurumunun tarihsel süreçte yaşadığı değişim, boşanmanın kavramsal boyutuna farklılıklar katmaktadır.

Gökçe'ye (1976: 50) göre "evlilik kontratının şekli toplumlar arasında farklılık göstermekle beraber, modern toplumlarda ailelerin hemen hepsinde bulunan bir özellik vardır. Tarafların kendi arzularıyla serbestçe katıldığı fakat karşılıklı anlaşma ile dahi kolayca ayrılamadığı ya da kendi kendilerine feshedemediği ender birliklerden biridir. Evlilik hukuki bir bağla başladığı gibi boşanma gibi hukuki bir işlemle de son bulmak zorundadır."

Boşanmanın hukuki boyutu çerçevesindeki tanımlamalar dışında, boşanmanın sosyal, ekonomik, psikolojik gibi farklı etkileri bazı çalışmalarda açıkça görülmektedir. Çelikoğlu'na (1997) göre *"boşanma olayı ailenin bölünmesine, dağılmasına yol açan, ailedeki bireyleri de derinden sarsan ve hiçbir zaman istenmeyen yıpratıcı bir olaydır"* (Sucu, 2007: 11).

Arıkan (1996) boşanmayı; *"hukuki kurallar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin, tarafların karı koca olarak bağları kalmaksızın; fakat varsa ortak çocukların hakları saklı kalmak üzere yargıç kanalıyla sona erdirilmesine ve tarafların başkalarıyla yeniden evlenebilmesine olanak veren hukuki bir işlem"* (Tatlıhoğlu ve Demirel, 2016 :62) olarak tanımlamaktadır.

Carter ve Mc. Goldrick'e (2000) göre, evlilikten boşanmaya doğru giden süreçte birden fazla geçişler yaşanmaktadır. Bu geçişlerde, evlilik sürecindeki rutin bilinen yaşam standartlarının sona erdiği ve boşanma süreci ile belirsizliklerin arttığı, yeni hayatın başladığı bir dönemden bahsetmek mümkündür. Belirsiz olan geçişler, özellikle boşanma olgusunda olduğu gibi değişim süreciyle beraber yeni yaşama uyum sürecinde ruhsal

yıpranmaları beraberinde getirmektedir. Boşanma sonrasındaki uyum sürecinin bir parçası olan ani değişimler ve geçişler, ailelerin kültürel yapılarına ve bu değişimi kabul etmelerine bağlı olarak, yaşanan durumlarla başa çıkma stratejileri farklılık gösterecektir. Dolayısıyla boşanma süreciyle ailede yaşanan çok boyutlu ve yapısal değişimler bağlamında yeniden roller, kimlikler, sınırlar gibi yeni kurallar bu farklılıklar temelinde belirlenmektedir (Korkut, 2003: 103).

Akıncı'ya (2012) göre, aile kurumunu olumsuz etkileyen faktörler arasında küreselleşme ile kolektiviteden bireyselliğe geçiş, teknolojik devrimin yaşanması, sermaye akışı ve pazar mekanizmalarının değişmesi, tüketim toplumunun artması, kültür ve inancın yükselişi ile değerlerde ve kültürlerde yaşanan değişimler yer almaktadır. Bu bağlamda bireyselliğin ön planda tutulduğu bu dönemde, boşanmaların artması ile boşanmaların bireysel ve toplumsal etkileri yukarıda sayılan faktörlerle doğrudan ilişkilidir (Şenol, 2018: 1815). Bu bağlamda aile kurumunun yaşadığı değişimi Kandiyoti (1984) şu şekilde açıklamaktadır. *"Ailenin ekonomik işlevini azaltması, evliliğin dışsal işlevlerini azaltmış, duygusal doyum ve anlaşmaya dayanan bir kuruma dönüşmesine sebep olmuştur"* (Şenol, 2018: 1815). Toplumsal değişimlere bağlı olarak ailedeki değişimi aynı doğrultuda alan Keskin (2007), boşanma olgusuna yansıyan değişmeyi şu şekilde özetlemektedir:

"Üretim araçlarındaki değişikliklerin yol açtığı kentleşme ve dolayısıyla yeni yaşam tarzları toplumsal hayatta giderek artan oranda bir hareketliliğe yol açmıştır. Bu durum zamanla bireyselleşmeye, kadının özgürleşmesine ve dolayısıyla kurulan ailelerin geçmişte olduğu gibi kadınların ikinci planda olduğu değil de sevgi ve saygının karşılıklı yaşandığı bir yapıya dönüşmüştür. Bu temelde kurulan evliliklerde, kadının erkeğe 'bağımlılığı' yerine 'karşılıklı bağlılık' ilişkisi ön plana çıkmış, evliliğe yüklenen anlamlar değişmiş; evlilikten daha fazla dayanışma, dostluk, sevgi paylaşımı ve duygusal yakınlık beklenilmeye başlanmış, ilişkinin niteliği eşlerin beklentilerini karşılamadığı noktada boşanmalar daha fazla gündeme gelmiştir" (Tatlıoğlu ve Demirel, 2016: 65).

Boşanma sonrasında, bireylerin uyum süreçlerinde karşılaştıkları ve hissettikleri yalnızlık, yalıtılmışlık gibi duygularla, toplumsal ve kültürel baskılarla, baş edebilme zorluklarına bakıldığında, boşanma istenmeyen bir durum olarak değerlendirilmektedir. İstenmeyen bir durum olmasına rağmen evlilik sürecini sürdüremeyen insanlar, boşanmayı tercih edebilme hakkına sahiptir. Bu bağlamda Şenol'e (2018: 1816) göre;

"Bireyler nikâh akdi sırasında aile birlikteliğini sürdürmek için söz verirken diğer taraftan da bu akdin kendilerine yüklemiş oldukları sorumlulukları da kabul etmektedirler. Kendileri bu sorumlulukları yerine getiremeyeceklerine inandıklarında veya karşı tarafın akdin şartlarını yerine getirmediği veya bundan sonrasında yerine getirmeyeceğine kanaat getirdiklerinde bu akdi feshetme hakkına sahiptirler."

Nihayetinde modernleşme ile günümüzde evlilik sürecinde yaşanan zorluklar karşısında bireysel istekler, ön planda tutulmakta ve boşanma olgusu tercih edilen bir duruma dönüşmektedir.

3.4. Tarihsel Süreçte Bilimsel Çalışmalara Yansıyan Boşanma

Bir toplumsal kurum olarak aile ve evliliğin evrensel bir tanımına ulaşmanın zorluğu, boşanma olgusuna yansımış ve boşanmaya farklı tanımları beraberinde getirmiştir. *"Evliliğin dolayısıyla ailenin meşrulaştırma biçimlerini üretimin biçimi, gelenekler, dini kurallar ve son olarak da hukuk sistemi belirlemiştir"* (Sucu, 2007: 10). Bu bağlamda evlilik, kültürel ve geleneksel yöntemlerle birlikte yasal bir düzlemde yapılmakta ve hukuki boyutuyla evliliğin sonlandırılması, beraberinde birçok sosyal problemi de getirmektedir. Dolayısıyla boşanmaya yönelik yapılan tanımlamalar, dinsel, kültürel, demografik, sosyal, ekonomik, psikolojik gibi faktörler bağlamında çeşitlilik ve tarihsellik içermektedir.

Modern boşanmanın kökenleri, avcı ve toplayıcı toplumları, tarım ve hayvancılık toplumları üzerinde antropologların yaptığı çalışmalarda görüldüğü gibi modern öncesi toplumlara dayanmaktadır. Boşanmaya yönelik tutumlar, boşanma süreci içerisinde değişime uğrarken boşanmayı kolaylaştırıcı ya da boşanmayı zorlaştırıcı birçok uygulamadan bahsedilir. Antik çağda, Roma Cumhuriyetinde ilk zamanlarda basit bir boşanma ifadesi ile aile birliğinin sona erdirilmesi için yeterliydi. Daha sonra yapılan yasal düzenlemeler ile boşanmanın gerçekleşebilmesi için yedi kişinin tanıklığına ve resmi olarak imzasına başvurulmuştur. Aynı şekilde orta çağdaki erken Hristiyan kiliseleri, çeşitli nedenlerle boşanmaya izin verirken Hristiyanlığın doğuşu ile aile ve evlilik kurumu kutsal sayılmış ve boşanma yasaklanmıştır. Hristiyanlıkta olduğu gibi ataerkilliğin hâkim olduğu dini öğretilerde, kadının istekleri arka planda tutularak boşanma hakkı erkeklerle tanınmış. Orta çağın başlarında, Avrupa'da sosyoekonomik açıdan üst sınıfta olan erkekler, eşleri erkek doğurmadığında boşanma taleplerinde bulunmaktaydı. Modern dönem öncesinde görüldüğü gibi evliliklerin amacı farklı boyutlarda gerçekleşmekteydi. Modern dönemde evliliğin amacının değişmesiyle hem boşanma oranları daha da artmış hem de boşanma nedenleri değişime uğramıştır (Coontz, 2006: 7-9).

Kırk gelenekçi toplumda boşanma olgusunu irdeleyen G.P. Murdock (1965), kadın ve erkeklerin boşanma girişimlerinde bulunduğu otuz toplumu tespit etmiş ve her iki

cinsiyetin kolayca boşanmaya başvurabildiğini belirtmiştir. Whyte (1978), incelediği doksan üç toplumda, cinsiyetler arasında boşanma haklarının eşit olduğu modelin yaygınlaştığını belirtmektedir. Frayser (1985) ise incelediği kırk beş toplumda, çoğunluk olarak boşanma kararı elde etmenin güçlüğünden bahsetmektedir. Pasifik adaların çoğunda kadın ve erkek için boşanma kolay olurken, Akdeniz çevresindeki toplumlarda kadınlar, birçok Afrika toplumunda ise erkekler boşanma konusunda zorluk çekmektedir (Fisher, 1995: 303-304).

Altmış iki farklı toplumda boşanmayı irdeleyen antropolog Fisher (1995), dünyanın hemen her yerinde boşanmaya izin verildiğini ve insan hayatının bir parçası olduğunu belirtmektedir. Fisher, Coontz'un bahsettiği gibi kültürel yapıların ve geleneklerin etkisiyle, bazı toplumlarda boşanmaya izin verildiğini bazı toplumlarda ise karşı çıkıldığını belirtmektedir. *"Boşanma eski İnkalar'da yoktu. Roma'nın Katolik kilisesi de boşanmayı kabul etmemektedir. Başka bazı toplumlar ve etnik gruplar da evlilik bağının çözülmesine izin vermezler"* (Fisher, 1995: 91). Fisher'e göre Sibiry Moğollarında olduğu gibi uyum içinde olmayan, anlaşılmayan kişilerin boşanmasına, ahlaki boyutunu sorunsallaştırmadan izin veren toplumlar da mevcuttur (Fisher, 1995: 91). Dolayısıyla bu çalışmalarda olduğu gibi, yapılan farklı birçok bilimsel çalışmada, farklı toplumların tarihsel bağlamda dinsel, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerin boşanmaya yönelik tutumları görmek mümkündür.

Yapılan bilimsel çalışmalarda boşanmanın toplumdaki ve cinsiyetler üzerindeki yansıması tarihsel anlamda farklılaşırken, özellikle batı ülkelerinde sanayi devriminin ve endüstrileşmenin etkisiyle oluşan yeni ailelerde yaygınlaştığı kabul edilmektedir. Akıl ve bilimin ön planda tutulduğu bu dönemde, yüzyıllardır hüküm süren dinsel pratiklerin sorgulanmasıyla örf, adet ve geleneklerin ön plana tutulduğu aile modelinin köklü değişim dinamiklerine çoğu çalışmada yer verilmiştir. Giddens ve Pearson, (2001), çalışmalarında değindikleri gibi bireysel tercihlere bırakılan evliliklerde cinselliğe yüklenen anlamlar değişmiştir. Rougemont'a (2005) göre, batıda evlilikler, kişisel haz ve mutluluğun getirdiği romantik aşk temelinde kurulmakta ve Rougemont, modern insanın romantik aşk dışında evlilik amacının olmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla cinsel özgürlüğün yaygınlaşması ve bu durumun toplumsal kabul görmesi, homoseksüellik gibi farklı cinsel kimlikleri ve birlikte yaşama gibi farklı cinsel tercihleri yaygınlaştırmıştır. Evlilik öncesi cinsel ilişkilerin artması, hukuksal bağlamı olmayan birlikte yaşamının artmasına bağlı olarak evlilik oranları azalttığı, mevcut olan evlilikleri temelinden sarstığı ve boşanmaları

tetikleyen bir faktör olarak boşanma oranlarında artışa neden olduğu bilimsel çalışmalara yansımıştır (Geçioğlu ve Kayıklık, 2019: 204-206).

3.5. Aile ve Boşanmaya İlişkin Yaklaşımlar

Sosyal bilimlerin gelişmeye başladığı dönemlerde, aile ve evlilik kurumuna yönelik bilimsel çalışmaların içeriği Canatan'ın belirttiği gibi aşamalar halinde kategorize edilerek yapılmıştır. *"Genel çerçeve içinde kimileri, evlilik ve ailenin temel işlevlerini, kimileri ise sanayileşme ve değişen toplumsal koşullara ailenin uyumunu, kimileri ise sanayileşme ve kentleşme nedeniyle ailenin azalan önemi ve karşılaştığı sorunlarla uğraşmışlardır"* (Canatan ve Yıldırım, 2018: 34). Bunun akıbetinde Canatan, aile çalışmalarına ek olarak kavramsal ve formel boyutlar dışında son dönemde ortaya çıkan *"pluralism"* düşüncesinin yaygınlaştığını belirtmiştir. Bu düşüncenin yaygınlaştığı 1980 yılları ve sonrasındaki dönemde, ilk dönemlere ait pozitivist düşüncenin yerini yorumlayıcı ve eleştirel yaklaşımlar almaya başlamıştır (Canatan ve Yıldırım, 2018: 33-36).

3.5.1. Aileye yönelik yaklaşımlar

Pozitivist yaklaşımdan etkilenererek sorunlara daha farklı bir gözle bakılacağını belirten Dikeçligil (2012: 41), sembolik etkileşim teorisi, çatışma teorisi, fenomenolojik yaklaşım, feminist teori gibi farklı bakış açıların aileye, evliliğe ve boşanma olgusuna, bilimsel çalışmalarda farklı boyutlar kazandıracağını belirtmektedir. Aile kuramları dışında boşanma sürecinin ve boşanma olgusunun, ailede ve bireylerde bıraktığı etkiler bağlamında psikolojik, antropolojik ve sosyolojik açıdan açıklanmaya çalışılmış ve farklı kuramlar geliştirilmiştir (Sarpkaya, 2013: 31).

3.5.1.1. Fonksiyonalist/İşlevsel yaklaşım

Farklılaşma, bütünleşme temelinde İşlevsel yaklaşımı inceleyen ilk sosyologlar arasında, Durkheim, Comte, Spencer, Parsons sayılır. Nitekim İlk dönem sosyologların hemfikir olduğu konu, düzen ve istikrarın belli bir sistem doğrultusunda gerçekleşmesidir. Üretim alanlarının değişmesiyle toplumsal yapının uyum ve denge içerisinde varlığını sürdürmesi için sunulan bilimsel kavramlar, toplumsal kültürlerdeki işlevselliğiyle ön

plana çıkmıştır. İşlevselci bakış açısı, çok boyutlu olmakla birlikte toplumsallaşmaya önem vermektedir. Bu doğrultuda toplumların karşılıklı bağımlılığı, bütünleşme ve bireyler, aileler ve akrabalık ilişkileri bağlamında, farklılaşma birimlerini konu alır (Moore, 2014: 359-367).

Durkheim, farklı toplumlarda ve farklı etkenlerde intihar olgusunu ele aldığı yapıtta, toplumsal hayatın içinde olan aile ve evlilik kurumunun kadın ve erkekler üzerindeki etkilerine değinmektedir. Toplumsal normsuzluğun bir etkeni olarak sınıflandırdığı kuralsız intihar çeşidinin evli, bekâr, dul ve boşanmış kadın ve erkeklerde farklı oranlarda olduğunu tespit etmiştir. Bekâr erkeklerin yaşadıkları doyumsuzlukların, cinsel kuralsızlıkların geleceklerinde belirsizlik ve kaygı durumları oluşturması gibi, birçok hoşnutsuzluğun etkisiyle erkeklerin intihar olasılığını arttırmaktadır. Nitekim erkeklerin, ataerkil bir düzende tek eşli aile hayatına katılmaları ile kendi isteklerini sınırladıkları ve düzenli bir hayata katılmaları, evlilik kurumuna olan düşüncelerini olumlu yönde değiştirmekte ve yarar sağlamaktadır. Evliliğin dayandığı geleneksel yapılar ise, kadınlar için katı ve ağır kuralları içerdiği için kadına büyük yararlar sağlamamakta ve genellikle kadınlar daha çok boşanmayı talep eden kesim olmaktadır. Durkheim, erkeğin eşini kaybetmesi ya da boşanma gerçekleşmesi durumunda erkeklerin, bu durumdan birinci derecede zarar gören kişiler olduğunu, erkeklerin intiharlara olan yönelimleri ile açıklamaktadır. Özellikle eşini kaybetmiş çocuk sahibi erkeklere, aile düzeni ve ailenin istikrarını tek başına sağlamak erkeklere ağır gelmekte ve yeniden evliliği kadınlara göre daha çok tercih etmektedirler. Durkheim, cinsiyetlere yüklenen rollerin, özellikle kadınlara yüklenen görev ve sorumlulukların değişmesi ve ailedeki işlevlerin tek bir kişide yüklenmesiyle, aile işleyişinde etkili olan çarkın eksildiğine işaret etmektedir. Aileye fonksiyonalist yaklaşan Durkheim, yapıtında verdiği sayısal değerler doğrultusunda ailenin, intihar olgusunu zayıflatan bir işlevi olduğunu belirtmiştir (Durkheim, 2013: 241-284).

Parsons'a göre aile, toplumsallaşmanın aracı ve kültürel değerlerin nesilden nesile aktarımının ilk sağlandığı yerdir. Modern çekirdek aile ile sanayi toplumlarına uyum sağlayacak kişiliklerin oluşturulduğu, toplumsal düzen ve dengenin sağlandığı görüşündedir. Çekirdek ailedeki temel işlevlerin, geniş ailedeki işlevlere göre daraldığını kabul eden Parsons, kadın ve erkeklere, cinsiyete dayalı rollerin benimsetilerek öğretilmesine ve çekirdek ailenin evrensel aile modeli olduğuna inanır (Poster, 1989: 113-

116). *"Parsons, mesleki hareketliliği engellediği için geniş aileyi, demokratik sanayi toplumlarına ters düşen bir aile yapısı olarak nitelendirmektedir" (Dikeçligil, 2012: 34).*

Fonksiyonalist yaklaşımın aile, evlilik ve boşanma kurumlarına yönelik yaklaşımı, kendi içinde farklılık göstermesine karşın ailenin işlevsel yönüne ağırlık vermektedir. Uzun bir süre kabul gören yapısal işlevselci anlayışında, çoğu zaman aile kurumu bir organizmaya benzetilmektedir. Bütünsel yapıya ait herhangi bir parçanın işlevinin aksaması ya da işlev görmemesi, tüm yapıyı yani toplumu sağlıklı, olumsuz etkileyeceği varsayılır. Bu bağlamda aile, toplumsal düzeni ve istikrarı sağlamak için işlevleri olan temel bir yapıdır (Canatan ve Yıldırım, 2018: 38).

"Toplumsal organik birliğini tesis eden bir kurum olarak aileyi önemseyen kesimler (bu sav, özellikle muhafazakâr kesimler için geçerlidir) tarafından boşanma, sonradan istenmeyen gelişmelere yol açtığı, evli çiftlerin ve varsa çocuklarının yaşamlarında telafisi mümkün olmayan sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunlara yol açtığı gerekçesiyle pek sıcak bakılmamıştır" (Sarpkaya, 2013: 30).

Becker ve Ermisch geliştirdikleri aile modelleri, sanayi dönemiyle örtüşmesi ve piyasa ilişkilerinin aile yaşamını düzenleyerek toplumsal dengeyi sağlaması yönleriyle Parsonsçı yaklaşımıyla örtüşmektedir. Becker (1996) ve Ermisc (1993), kadının kamusal alana hiç müdahale etmeden, özel alanda, ev içi üretimde uzmanlaşması ile üretime katkısının daha fazla olacağını vurgulamaktadırlar. Bu bağlamda geleneksel toplumlarda olan cinsiyetçi iş bölümü, aynı şekilde sanayi toplumlarında işlemesi durumunda karşılıklı bağımlılık ve bütünleşmenin sağlanacağı düşüncesi vardır (Çakır, 2011: 57-58).

İşlevselci yaklaşım birkaç konuda eleştiriye maruz kalmıştır. İşlevselci yaklaşımın sistem, düzen ve istikrar yönündeki yönelimleri, ailenin yaşadığı işlevsel değişimin göz ardı edilmesine neden olmuş ve yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Toplumsal yapının devamı, uyum ve denge ile modernleşmenin yüceltilmesi bağlamında sağlanmaya çalışılmış. Bu bağlamda kadın ve erkelere yüklenen rollerin değişmezliğine yapılan vurgu, evlilik ve boşanma sürecini etkilemiştir (Canatan ve Yıldırım, 2018: 39).

3.5.1.2. Sembolik etkileşimci yaklaşım

Simgelerin ve sembollerin, toplumsal yapıda anlam kazandığı ve yorumlandığı ölçüde etkileşimin sağlandığı bu yaklaşımda, ailedeki bireylerin hepsi önemlidir. *"İnsan ve dünyası arasındaki anlamlı ve karşılıklı ilişkileri"* temel olarak konu edinmiştir. Bu yaklaşıma göre ailedeki bireylerin kişilik, tutum ve inançları anlamlandırması,

yorumlaması ailenin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi yapısına göre şekillenmektedir (Canatan ve Yıldırım, 2018: 43). Kökleri Weber, Simmel'e kadar dayanan bu yaklaşımda "sembolik etkileşim" kavramı ilk defa H. Blumer tarafından kullanılmıştır. Burgess, Mead, Cooley gibi düşünürler bu yaklaşımdan beslenmiştir (Koyuncu, 2019: 40-42).

Burgess'e (1926) göre aile, aile üyelerinin her birinin diğerleri ile etkileşimleri doğrultusunda, aile içi ilişkilerinin sürdürüldüğü ve aile yaşamında kimliklerin iletişim aracılığıyla üretildiği alandır. Dolayısıyla ailede, birey olarak herkesin aileye uygun belirli rolleri vardır (İçli, 1997: 62). Etkileşimci yaklaşıma göre aile üyelerinin üstlendiği rolleri Koyuncu (2019: 40), şu şekilde açıklamıştır:

"Etkileşimci yaklaşıma göre aile, içinde değişik kişilerin etkileştiği bir sosyal birlikteliktir. Burada ailenin her üyesinin belirlenmiş bir konumu vardır ve bunların araştırılması bize gerekli analizleri sağlar. Bu karşılıklı etkileşimler oyuna benzer. Temelde bir senaryo vardır ve aile aktörleri rolleriyle bunu gerçekleştirmektedirler. Statü problemi, iletişim, çatışma, alışveriş, evliliğin kendisi, boşanma, etkileşimin üzerinde odaklaştığı sorunlardır. "

3.5.1.3. Çatışma kuramı

Toplumsal yapının temel hücresi olan ailelerin hem kendi üyeleri arasında hem de aileler arasındaki çatışma ve rekabet ilişkilerine vurgu yapan, çatışmacı aile kuramının modern kökenleri, Marx ve Engels'in "*Komünist Manifesto*" ile aile üzerine yazdıklarına kadar dayanır. Tarihsel aşamalarla anaerkil yapıdan ataerkil yapıya geçişi ve özel mülkiyetin aile ilişkileri üzerindeki etkisine vurgu yapan "*Ailenin Özel Mülkiyeti ve Devletin Kökeni*" kitabıyla Engels, üretim tarzının değişmesiyle ailede tekeşliliğe geçiş sürecini de açıklamaktadır (Poster, 1989: 75-76).

Poster (1989: 83), Marxist aile kurma çabasında olan Engels ve Reich'i, anaerkillikten ataerkilliğe dönüşümü basit almaları ve günümüzdeki ataerkil aile yapısını tam açıklayamadıkları için eleştirmektedir. Engels'e göre, mülkiyet ilişkilerinin gelişmesini etkileyen üretim tarzı ve ataerkilliğe geçiş, aile yapısındaki temel değişimin nedenleridir ve tekeşliliğin ataerkil yapıya hizmet etmesini sosyalizm engeller (Poster, 1989: 77-78). Reich'e göre "*erkeklerin ekonomik üstünlüklerini güvenceye almak için kurumlaşan tekeşliliği ve onunla ilintili olumsuz cinsel ahlakın kendisi cinsel bastırmanın aracıydı.*" Reich, ekonomi dışında cinsel bastırma ve ataerkil otoritenin, aile ilişkilerini belirlediğini ve tekeşliliğe dayalı ailenin ortadan kalkmasıyla cinsel özgürlüğe ulaşılacağını öne sürmüştür (Poster, 1989: 82).

Marx, toplumlarda alt yapının üst yapıyı belirlediğini, kapitalizmin kendini yeniden üretilip devamlılığını sağlayabilmesi için üst yapıya ihtiyacı olduğunu, modelinde açıkça belirtmiştir. İdeolojik eylemleri barındıran din, sanat, kültür gibi yapıların yanında aile yapısı da üst yapının içinde, kapitalizmin kendini yeniden üretmesi için bir araç olarak kapitalist sisteme hizmet eder. Üretim toplumundan tüketim toplumuna geçişin olduğu kapitalist toplumda, kapitalizmin ideolojik aracı olarak aileye, rekabet ilişkilerindeki çatışma temelinde dengeyi sağlamak ve ucuz iş gücünü devam ettirmek için çocukların yetiştirilmesi gibi işlevler yüklenmektedir. Dolayısıyla kapitalizmin ailenin işlevlerini belirlediğine dair bir yaklaşım söz konusudur (Kasapoğlu, 2011: 15).

Marx'ın düşüncelerini temel alan ve kıt kaynakların eşitsiz dağılımının aile üyeleri arasında rekabeti doğurduğu düşüncesinde olan bu modele göre, aile temelinde kurulan toplumsal ilişkiler, fonksiyonalistlerin ele aldığı düzen ve istikrar üzerine değil çatışma üzerine kuruludur. Bu bağlamda ailede güç ilişkileri ve otorite tipleri kendi iç dinamikleriyle çatışmayı doğurmaktadır (Canatan ve Yıldırım, 2018: 40).

Çatışmacıların boşanma üzerine yaptığı çalışmalarda, evliliğin temel eşitsizlikler üzerinde kurulu olduğunu, güç ve otorite ilişkilerinden beslenerek erkek egemenliğini garantilediğini belirtmişler. Modern dönemde kadınların özel alandan çıkıp kamusal hayata katılmasıyla, kadınlar var olan güç ve otorite eşitsizliklerini sorgulamış ve aile içindeki ilişkiler, erkek egemenliğini sarsacak yönde değişmeye başlamıştır. Avrupa'da yapılan çalışmalarda, boşanma oranlarının yüksekliği çatışmacılar tarafından bu durum ile ilişkilendirilmiştir. Marksizm'in aileyi ekonomik işlevi ile ön planda tutup diğer işlevleri göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilmiştir (Kasapoğlu, 2011: 15).

3.5.1.4. Feminist teori

Toplumsal cinsiyetin dayanakları doğrultusunda kadınlar, özel alan içindeki ev ve aile işlerinden sorumlu tutulurken, kadınlara toplumsal roller atfedilmekte, cinsiyete dayalı kalıp yargılar üretilmekte, kadınlar emek piyasasından ya uzaklaştırılmakta ya da cinsiyetine bağlı belli mesleklerde yoğunlaştırılmaktadır (Urhan, 2016: 121). Kültürel dayanaklar çerçevesinde şekil alan toplumsal cinsiyetin, kadınlar açısından oluşturduğu dezavantajların tartışmaya açılması, bu durumda kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda feminizm konusunun tanımlanması ve yorumlanması da aynı şekilde ortaya çıkış sürecine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Şahin, en geniş haliyle, erkek düşmanlığını da

içermeyen bir tanıma, çalışmasında yer vermektedir. "*Feminizm, cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir*" (Şahin, 2017: 474).

Aile ile ilgili yapılan bilimsel çalışmaların, çoğunun eril bir yapıda olduğunu, aile, cinsellik, toplumsal ve kültürel eşitsizliklerin ihmal edildiğini belirten feminist düşünürler, özellikle aile ile ilgili inşa edilen çalışmaları, değiştirme çabasına girmişler ve ortaya koydukları yeni teorilerle kadın ve aile çalışmalarını daha görünür kılmışlardır (Kavas, 2010: 1415). Kadınlar, toplumsal hayatta karşılaştığı eşitsizlik durumlarını sorgulamaya başlamaları ile başlayan ve devam eden, feminist hareketler temellinde kazanımlar elde etmişlerdir. Bu kazanımların arttırılması ve sürdürülmesi adına Donovan, feminist hareketin tarih boyunca elde ettiği kazanımların, kadınlar tarafından öğrenilmesi ve yeni kuşaklara öğretilmesi gerektiğini, aksi takdirde çok zor kazandıkları hak ve özgürlükleri kaybedeceğini belirtmiştir (Donovan, 2016: 17).

Canatan'a göre feminist yaklaşım, cinsiyetler arasındaki eşitsizlikleri koruyan ve sürdüren ataerkil sistemdir. Bu yaklaşımda, toplumsal cinsiyet rolleri, cinsiyet kimlikleri, kültürel değerler, toplumsal sınıf gibi toplumsallaşma sürecinin başladığı ve öğrenildiği yer, aile olarak kabul edilmektedir. Feminist aile teorisyenleri, ailenin kurumsal nitelik kazanmasını ve geleneksel, kültürel değerlerin ve tüm kurumların ataerkil sisteme hizmet etmesini sorunsallaştırmışlardır (Canatan ve Yıldırım, 2018: 41). Bu bağlamdan yola çıkan feminist teori "*kadının yalnızca aile içinde değil, insanlık tarihi içindeki rolünü anlama gereği üzerinde duran, aile içi ilişkileri, çatışma, sömürü patriyarki, cinsiyet kavramları çerçevesinde ele alan bir düşünce sistemidir*" (İçli, 1997: 64). Feminist hareketler ile oluşan bu düşünce sistemi, ideolojik olarak kendi içinde farklılıklar barındırmakta, liberal, radikal, marksist, sosyalist, post modernist gibi birden fazla teorilerde, kadınlara ve aileye ilişkin yaklaşımlarla, toplumsal algının değişmesinde etkili olmuşlardır (Koyuncu, 2019: 51). Çalışmada birinci ve ikinci dalga feminizm gruplarının, kadınlar için sağladığı önemli kazanımlarına, aile ve boşanma bağlamında birkaçına yer verilecektir.

Temelde liberal feministler, ataerkil yapı ve cinsiyet sorununa, reformcu yaklaşırken kadınların konumlarını değiştirmeyi amaçlamışlardır. Nihayetinde ailede erkeklerin rollerine değinmedikleri için hem ailede hem toplumsal hayatta çocuk bakımı gibi tüm ev işlerinin kadınların görevi olarak kaldığı için eleştirilmişlerdir (Kavas, 2010: 15-17).

Marxist gelenekten beslenerek kendi içinde farklı görüşleri barındıran Marksist feminist teori düşünürleri, Marks'ın aile ve kadınlar ile ilişkili olguları ihmal ettiğini,

Engels'in "*ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni*" adlı eserini ise feminist hareketleri başlatan ilk kıvılcımlar olarak görürler (Walby, 2016: 113).

Marksistler, kapitalizmin gelişmesini ve yeniden kendini üretmesi için geleneksel aile yapısının gerekliliğine vurgu yaparlar. Braverman (1974), çalışmalarında kapitalist sürecin ucuz iş gücüyle beraber niteliksizleşmenin kadınları etkilediğini belirtmektedir. Kadınların, ücretli iş gücüne katılmaları ile erkeklerle eşit işe eşit ücret alamadıklarını ve niteliksiz işlerde çalıştırıldıklarını konu edinir (Walby, 2016: 61). Althusser (1971), devletin ideolojik aygıtı olarak gördüğü ailenin, kapitalist sistemin kendini yeniden üretmesi için biyolojik işlevi ve çocukları yetiştirme gibi sosyal işlevi üstlendiğini belirtir. Ev içi emeğin, sermaye ile ilişkisini gündeme getiren James ve Dalla Costa (1973), kapitalist üretimin kendini sürdürülebilir kılabilmesi için, kadınların ev içi emeğine ihtiyacı olduğuna vurgu yaparlar. Kadınların ev içindeki emeğin, değer ve artı değer kazandığını ve ücretlendirilmesi gerektiğini, bu durumun kapitalist sistemi ayakta tutan temel faktörün olduğunu belirtmişler (Walby, 2016: 114-116).

Radikal feministler, genel olarak kadınların bedenlerine ve cinselliğine tahakküm eden ve kültürel olarak kendini devam ettiren patriarka sistemine odaklanmışlardır. Özcülük ve biyolojizm temelinde aşk, evlilik ve aile kurumuna, erkek şiddeti, taciz ve tecavüz gibi fiziksel ve psikolojik etkenlerine ek olarak, kadınların patriarkanın bir parçası olduğunu belirtmişlerdir. Bu konular temelinde çıkış noktalarını "*kişisel olan politiktir*" sloganıyla gündeme getirmişlerdir (Walby, 2016: 14-15). Radikal feministler, kadınların ataerkil sistemin bir parçası olduğunu belirtirken, bu sistemi besleyen aşk, evlilik ve aile kurumlarını red etmektedir. Aşk, kadınları savunmasız, bağımlı hale getiren, Firestone'nin deyimiyle afyonlaştıran bir kurumdur. Evliliği, kadınları ezen, var olan kültürel tahakkümü kabul ettiren politik bir araç olarak görmektedir (Donovan, 2016: 270).

İkili sistem yaklaşımı ise marksist ve radikal feminizm çalışmalarını birleştirip, kadın sorunlarına çok yönlü bakmayı amaç edinerek ortaya çıkmıştır. Delphy (1984), üretim ilişkilerinin cinsiyete dayalı oluştuğunu, üreten sınıf olarak kadınların ve sömüren sınıf olarak erkeklerin olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda çalışmalarında kadınların ev içindeki üretiminden, en çok çıkar sağlayanın eşleri olduğunu belirterek patriyarkal sömürüye dikkati çekmektedir (Walby, 2016: 118).

Brown (1981), çocukların ailelerle olan ilişkilerini, tarihsel analiz çerçevesinde değerlendirirken, boşanma olgusundaki sosyal ve hukuksal değişimleri de aynı şekilde tarihsel bağlamda ele almaktadır. Boşanma gerçekleşmesi durumunda, çocukların

velayetinin hukuksal olarak babaya verilmesi durumunun değişime uğradığı ve günümüzde genel koşullar kapsamında, velayetin kadınlara verildiğinin altını çizmektedir. Kadınların eğitim konusundaki kazanımları, çocukların eğitim sürecinin uzaması gibi birçok değişkenin gündeme gelmesiyle, ailede erkekler eskisi gibi çıkar sağlayamamakta ve çocukların velayetinin kadınlara verilmesini sorunsallaştırmamaktadır (Walby, 2016: 120-121).

İkili sistem yaklaşımına göre boşanma sonrasında kadınların, kendini yeniden üreten ataerkil ve kapitalist kültürün karşısında, yeniden toplumsal kimliklerini inşa etme süreçleri sancılı olmaktadır. Kadınlar boşanmak istediklerinde, var olan hukuksal düzenlemeler nedeniyle annelik görevinin sorumluluğunu üzerinden atamamaktadır. Nitekim çözüm olarak velayetin doğrudan anneye ya da nadir durumlarda babaya verilmesi yerine müşterek velayetin olmasını sunmuşlardır. Nitekim kadınların, çocukların temel bakımından sorumlu tutulmasının önüne geçen bir çözüm olarak görmekteler. Bu görüş, çocuklar için her iki ebeveynin önemli olduğunu benimser ve alınacak sorumluluğun eşit olarak paylaşılmasıyla toplumsal cinsiyet rollerinin şekil almasında etkili olduğunu belirtmişler (Kavas, 2010: 30-31).

Postmodern feministler, postmodern dönem çalışmalarının etkisiyle, dil üzerinden sosyal gerçekliklere ulaşabilmeyi konu edinmiştir (Tunç, 2013: 214). Postmodern feminizm, modern dönemdeki feminist hareketlerin, kadın ve erkek cinsiyet ayrımını ortadan kaldırmadığını belirtirken eşitlik üzerine dil, ırk, sınıf, etnik köken, cinsiyet gibi farklılıkları çalışmalarına dâhil etmiştir. Sanat çalışmalarında 1960 yıllarına kadar, tarihsel olgularda olduğu gibi erkek söylemin egemen olduğu ve feminist hareketlerin bu alanda yansıması için çalışmalar yürütülmüştür (Kozlu, 2009: 68). Eleştirel yaklaşımı olan postmodern feminizm Dominelli'ye (2002) göre *"Sosyal ilişkilerin karmaşıklığını ve gelişmişliğini, toplumların kadınların hangi durum içerisinde olduğunu ve nasıl iyileştirmesi gerektiği konusundaki varsayımlarını nasıl söylemleştirdiğini açıklamaktadır"* (Tunç, 2013: 214).

3.5.2. Boşanmaya yönelik yaklaşımlar

Boşanma olgusuna yönelik yapılan tanımlamaların çeşitlilik göstermesi, aile kurumuna ve evliliğe yönelik yüklenen anlamlar doğrultusunda boşanmanın bireysel, toplumsal, kültürel, sosyal, ekonomik, psikolojik gibi etkilerin olması ile ilintilidir.

Yukarda boşanma olgusuna yönelik yapılan tanımlamalarda görüldüğü gibi boşanmanın hukuksal boyutu dışında etkileri mevcuttur. Bu bağlamda boşanan kişilerin boşanma sürecine ilişkin tutumları farklılık göstermekte ve bu farklılıkları ifade eden bazı kuramlar boşanma süreci ile ilgili bilgi vermektedir

3.5.2.1. Psikososyal gelişim kuramı

Boşanma sürecine yönelik yedi psikososyal analizi Kessler yapmıştır. Kessler boşanma sürecine ilişkin yaklaşımı, eşlerin duygusal yönleriyle yansıttıkları durumu, birbiriyle ilişkili ve birbirini takip eden yedi aşama olarak vermiştir. Bu aşamaları ele alırken evliliğin gerçekleştiği zamana kadar gitmekte ve *"gözünü açmak, tatsız olan gerçeği görmek"* olarak ilk aşamayı tanımlamaktadır. Özellikle yeni evlenen eşlerin birbirleri ile kurdukları sağlıklı iletişimi ve birbirlerinden farklı olan yönlerinin, evliliklerine verdiği zararları fark etmeleri ile boşanma sürecini başlatan ilk adım olarak görmektedir (Uçan ve ark., 2006: 25).

İlk adımı takip eden aşama, eşlerin evliliğe olan ideal görüşlerinin yıkılması ile kızgınlıkların ve iletişimsizliğin arttığı *"erozyon"* aşamasıdır. Evliliğin getireceği mutluluğa olan inancın azaldığı, eşlerin birbirine karşı ilgisizliğin arttığı ve boşanma düşüncesi ile beraber, yeni bir hayat kurma düşüncesinin geliştiği aşama *"ayrışma"* aşamasıdır. Boşanmanın gerçekleştiği, eşlerin birbirinden ayrıldığı ve yeni kimlik oluşturma çabasında oldukları *"fiziksel ayrılma"* aşamasından sonra *"yas"* aşamasına geçilmektedir. Yalnızlığın, öfkenin, kızgınlıkların, çaresizliklerin en üst düzeyde yaşandığı bu aşamayı atlama süreci diğer aşamalarda olduğu gibi kişilere göre farklılık göstermektedir. Boşanmanın, bireylerde oluşturduğu duygusal yıkımın azaldığı, yeni bir hayata başlamak için daha pozitif düşüncelerin olduğu *"ikinci ergenlik"* evresinden sonra ilişkilerde aktif rol alan, kişinin kendini kontrol ettiği son evre *"araştırma ve sıkı çalışma"* aşamasıdır (Sucu, 2007: 14).

3.5.2.2. Sosyal değiş tokuş kuramı

Son dönemlerde bireyselliğin ön planda tutulmasına bağlı olarak evliliği iki kişi arasındaki özel ilişkilere dayandıran Levinger (1970), boşanmanın nedenlerini, bireysel düzlemde açıklamaktadır. Evliliğin uyum içerisinde sürmesi ya da çözülmesi durumunu

"evliliğin çekicilikleri, engeller, alternatif çekicilikler" olarak üç faktörle açıklamaktadır. Levinger'e göre evlilik ilişkilerinde, sevgi ve saygının karşılıklı olması, cinsel doyumun uyumlu bir şekilde sağlanması, eşin eğitim düzeyi, meslek, statü evliliği çekici kılan faktörlerdir. Belirtilen bu faktörlerin uyumsuz ya da istenmedik bir boyut kazanması halinde yapılan evlilikler, boşanma ile sonuçlanmaktadır. Levinger'e göre sosyoekonomik durumun düşük olduğu kırsal toplumlarda, evliliği çekici kılan faktörlere rastlanılmadığı için boşanma düzeyleri düşüktür. Evliliğin oluşturulmasında etken olan geleneksel yapılar, toplumsal ve dini kurallar, ekonomik yapı, evliliğe ve boşanmaya dair toplumsal kabuller, çocukların varlığı gibi birçok faktör, boşanma engellerini oluşturmaktadır. Levinger'in bahsettiği son faktör ise evliliğin sonlandırılmasına neden olan alternatif çekiciliklerdir. Evlilik sürecinde, evliliğe ilişkin çekiciliklerin yetersiz kalmasıyla alternatif çevre, bağımsızlık, yeni arayışlar gibi farklı istek ve arzular nedeniyle boşanmalar gerçekleşmektedir. Bu kuramda Becker (1981), eşlerin birbirlerini en iyi alternatif seçenek olarak gördüklerinde, evlenme sürecinin gerçekleştiğini; boşanma durumunda karşılaştıkları çekicilikler, evlilik sürecindeki çekiciliklerden baskın olması durumunda ise boşanmanın tercih edileceğini belirtmektedir. David Wright'a (1988) göre, Levinger ve Becker'in belirttiği üç faktör bağlamında, kar-zarar ilişkilerine göre, evlilik ve boşanma şekil almaktadır. Wright, evlilikte ekonomik bir model olarak ilişkilerin sürdürüldüğünü, boşanma durumunda boşanmayı en çok isteyen kişiye kazanç sağlayan yani sosyal, kültürel, ekonomik, psikolojik gibi her yönüyle en az kaybın olacağı durumlarda boşanmanın gerçekleştiğini belirtir (Sürer biçer, 2008: 22-24).

3.5.2.3. Yas süreci olarak boşanma

Wilseman'ın öne sürdüğü bu model, kriz kuramı olarak ta benimsenmektedir. Arıkan'a (1992) göre, dengeyi bozan bir olay karşısında, savunma mekanizmalarının yeterli olmadığı bir durumda, bu modele göre kriz yaşanır. Yaşanan krize bağlı olarak olumsuz, farklı duygu durumları yaşanmakta ve buna bağlı olarak çıkan tepkiler, boşanma sürecini de içermektedir (Tarhanacı, 2017: 96).

Wilseman (1975) kriz modelini beş aşamada değerlendirmiştir. İlk evre, eşlerin hukuksal boşanmadan önce duygusal anlamda yaşadıkları iletişim problemleri, çatışma gibi stres yaratan faktörlerin kabul edilmediği "*inkâr*" evresidir. Eşlerin karşılaştıkları ve birbirine yarattıkları stres ile baş edemeyecekleri duruma geldiklerini fark ettikleri ikinci

evre, "*kayıp ve depresyon*" evresidir. Adından da anlaşıldığı gibi eşlerin duygusal anlamda, birbirini kaybettikleri, beraberliklerinin ruhsal çöküşlerine neden olduğu evredir. Bununla beraber kişilik farklılıklara göre depresyon belirtilerinin yaşandığı evredir. "*Öfke ve ambivalans*" evresi ise evliliğin bitirildiği, boşanma durumunun kabul edildiği, depresif belirtilerin yerini öfke gibi duyguların yaşandığı evredir. Bu evrede mal varlığının paylaşılması, nafaka, çocuklar varsa velayetlerinin konuşulduğu evredir. "*Yeni bir yaşam tarzının ve kimliğin oluşturulması*" evresinde boşanma sonrasındaki yaşama uyum sürecini içermektedir. Eşler bu süreçte yeni kimliklerini oluştururken; bir önceki evrelerden etkilenme düzeylerine göre yaşam tarzlarını oluştururlar. Boşanma sonrasında, uyum sürecine bağlı olarak eşlerin oluşturduğu; ekonomik, sosyal, cinsel gibi yeni kimlikleri kabul etme ve kendi hayatlarını bu kimlikler doğrultusunda yaşadıkları son evre, "*kabul ve entegrasyon*" evresidir. Yanlış giden eski evliliğin kabul edildiği, eski eşe olan öfke ve kızgınlıkların azaldığı, sosyal iletişimlerin arttığı, bireysel özgürlüğün yaşandığı bu son evre, yeni yaşamın kabul edildiği evredir (Tarhanacı, 2017: 96-97).

3.5.2.4. Yaşam seyri teorisi

Hutchison'a (2007) göre, yaşam seyri teorisi farklı disiplinlerden oluşmakta, tarihsel süreçlerdeki sosyal değişimler ile insanların hayatlarında karşılaştıkları geçiş dönemlerini, insan davranışları içerisinde anlamaya çalışmaktadır. Teori, "*tarihsel güçlerin aile, eğitim, çalışma rolleri üzerine etkilerine bakarak insanın yaşam sürecinin dinamiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır*" (Çiçek, 2014: 62). Bu bağlamda teorinin değişkenleri farklılık göstermektedir (Çiçek, 2014: 62). Boşanmanın ırk, sosyal sınıf, evlilik yaşı gibi değişkenleri içerdiğini belirten Amato ve Previti'nin (2003: 606-607) belirttiği gibi, evlilik yaşı, evlilik süresi, evlilik sürecindeki olumsuz etkenler, çocuğun varlığı gibi etkenlerin yaşam seyri içinde boşanmayı nasıl etkilediği, bu teori için önemlidir. Genç yaşta ve erken evlenen bireylerin, boşanma riskinin geç yaşta evlenenlere göre daha fazla olduğuna vurgu yapmaktadır. Bireylerin psikolojik olarak kişilik gelişimlerini tamamlamamış olması, evliliğe psikolojik olarak hazır olmama, eşlerin birbirlerini tanımaması gibi bireysel nedenlerin, erken yaşta yapılan evliliği, boşanma sürecine götürmektedir. Çocuğun varlığı gibi etkenlerle, evlilik sürecini uzun tutan eşlerin ise aile duygusuna sahip olduğunu, bu durumun yaşam seyirlerini belirlediğini belirtmektedir.

Esterberg, (1986), yaşam seyri teorisine göre, boşanmanın gerçekleşmesi durumunda, evlilik sürecinde yaşanan problemler göz önünde bulundurulmakta ve boşanmanın sağlayacağı faydalar değerlendirilerek boşanma tercih edilen bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bu teoride evliliğin sürekliliğine yönelik yapılan çalışmalarda, evliliğe geçişi ve boşanmayı kolaylaştıran faktörler şu şekilde belirlenmiştir. *"Aynı din ve etnik kökenden olma, kişisel özelliklerin benzerliği, evlilik yaşı, eğitim, aile, arkadaşlık, sosyal ilişkiler ağı gibi faktörler evliliğin sürekliliğini olumlu yönde etkileyen faktörlerdir. Bunun yanı sıra bu faktörler, eşler arasında çelişkiler yaşanmasına yol açtığında boşanmayı kolaylaştıran faktörler olarak görülmektedir"* (Çiçek, 2014: 63).

3.5.2.5. Boşanmanın ve yeniden evlenmenin altı istasyonu

"Boşanmanın altı istasyonu" olarak Bohannon tarafından geliştirilen bu model, süreç içerisinde boşanmanın etkileri bağlamında, bazı teorisyenler tarafından *"yeniden evlenmenin altı istasyonu"* olarak geliştirilmiştir. Özellikle bir önceki evliliğin ve boşanma sürecinin bireylerde bıraktığı, olumlu ve olumsuz etkiler doğrultusunda, yeniden evlenmenin boyutları, deneyimler üzerinden tartışmaya açılmıştır (Çiçek, 2014: 64).

Bohannon (1968), boşanmada yaşanan zorlukların; zaman ve şiddet olarak farklılık göstermesi nedeniyle boşanmanın altı paralel yaşantıya işaret ettiği görüşündedir. *"boşanmanın altı istasyonu"* olarak geliştirdiği modelde; *"duygusal boşanma, hukuki boşanma, ekonomik boşanma, anne baba olarak (ebeveyn) boşanma, toplumsal boşanma, ruhsal boşanma"* (Uyar, 1999: 20) olarak farklı yaşantılara yer vermektedir

"Duygusal boşanma", eşlerin birbirlerine karşı arzu ve isteklerinin azaldığı, bu duygusal bağın zayıflamasına bağlı olarak aile işlevlerinin azaldığı ve aile içi ilişkilerin çözüldüğü ilk evredir (Uyar, 1999: 20).

"Hukuki boşanma, kişilerin adalet önünde evlenme sözleşmesinin sona erdirilmesidir" (Uyar, 1999: 20). Ayrılma kararı alıp ayrı evlerde yaşamaya başlayan eşler, hukuksal bağlamda boşanmaları gerçekleşmediği için resmiyette evli sayılmaktadırlar. Bu aşamaya gelebilecek evliliklerde, anlaşmazlıklar devam etmesi durumunda duygusal boşanmanın varlığı ile fiilen dağılan evlilik, hukuksal aşamayla resmi olarak sonlandırılmaktadır. Hukuken biten evliliğin resmi kayıtlardaki yansıması ise şahsi hal sicilinde medeni hali *"evli"* iken *"boşanmış"* şeklinde olmaktadır (Battal, 2008: 21).

"Ekonomik boşanma", evlilik sürecinde sahip olunan malların ve mülkiyetin paylaşıldığı, çocuk bakımı için temel gereksinimler ve nafaka gibi maddi sorumluluğun belirlendiği aşamadır. Bu aşamada hukuki süreçte, eşler arasında anlaşmazlıkları kaldırmak için günümüzde daha çok eşlerin mesleki durumlarına bağlı olarak çalışma durumları göz önünde bulundurulmuştur (Uyar, 1999: 21).

"Anne baba olarak (ebeveyn) boşanma", boşanan çiftler çocuk sahibi ise anne ve baba rolleri, boşanma sonrasında da devam etmektedir. Hukuki olarak eskiden babalara verilen çocukların velayeti, şimdi çocukların temel ihtiyaçlarını giderdiği düşüncesiyle daha çok annelere verilmektedir. Nitekim boşanma aşamasında ve sonrasında, eşler arasındaki anlaşmazlıkların çocuklara yansması, çocukların özellikle psikolojik olarak gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Uyar, 1999: 21).

"Toplumsal boşanma" ise *"boşanma sonrasında toplumsal yaşamda önemli değişikliklere karşılık gelmektedir. Bireylerin sosyal yaşamdan uzaklaştıkları, yalnızlık hissine kapıldıkları, sosyal destek almamalarına bağlı olarak terk edilmiş hissine kapıldıkları gözlemlenmektedir"* (Çiçek, 2014: 65). Boşanan eşlerin yaşadıkları, hissettikleri bu duygular dışında, bu aşama toplumun boşanma olgusuna bakış açısını da içermektedir (Uyar, 1999: 21).

"Ruhsal boşanma", duygu olarak boşanma şeklinde adlandırılan bu süreç, yeni boşanan bireylerin; yeniden kişilik gelişimlerini belirledikleri, yeni kimliklerini birbirlerinden bağımsız oluşturdıkları ve tek başlarına yaşamayı öğrendikleri evredir (Uyar, 1999: 22).

Boşanmanın kavramsal boyutu ile ilgili yapılan tanımlamalarda, hukuki açıdan birlikteliğin sonlandırılması ya da evlilik akdinin (resmi nikah) son bulması şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla evlilik ve boşanma sürecinde yaşanan kültürel, sosyal, ekonomik, psikolojik gibi temel problemler, göz ardı edilmekte ya da hukuki çerçeve içerisinde çözüme ulaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda Bohannon'un geliştirdiği boşanma kuramı ve yeniden evlilik ile ilgili geliştirilmiş diğer kuramlar, yaşanan süreçleri farklı boyutlarda incelenmesine yardımcı olmaktadır.

Boşanan bireyleri, yeniden evlenmelerine iten birden fazla neden mevcuttur. Bu bağlamda yeniden evliliğin altı istasyonunun aşamaları, boşanmaya karşılık gelen istasyonlara göre belirlenmiştir: *"Bu aşamalar; duygusal yeniden evlilik, ruhsal yeniden evlilik, toplumsal yeniden evlenme, ebeveynanne ve baba yeniden evlenmesi, ekonomik yeniden evlenme, yasal yeniden evlenme şeklindedir"* (Çiçek, 2014: 6670).

3.6. Boşanma Nedenleri ve Boşanma Olgusu ile İlişkili Faktörler

Tarihsel, sosyal ve kültürel bağlamda topluluklara göre farklılık gösteren boşanma olgusunun nedenleri çeşitlilik göstermektedir. Aile birliğini sürdürme noktasında problem yaşayan çiftlerin, hukuksal olarak evlilik sözleşmesini sona erdirmesi yani boşanması, belirli nedenlerin kanunlara bağlanmasıyla gerçekleşmektedir. Türkiye'de aile, evlilik ve boşanmaya yönelik yasal düzenlemeler İsviçre'den örnek alınan ilk Türk Medeni Kanun ile belirlenmiştir (Turğut, 2015: 26).

Türk medeni kanunda (TMK), sınırlı olan boşanma nedenleri, Akıntürk'ün (2004) belirttiği üzere içerik ve kapsam olarak farklılıkları belirlemek için "*mutlak ve nispi sebepler*" ile "*özel ve genel sebepler*" olarak iki gruba ayrılmıştır. Somut ve kanıtlanabilirliğe dayalı, yasada kesin ve açık olan boşanma nedenleri, özel olarak tanımlanmaktadır. Genel boşanma nedenleri ise özel nedenler dışında, çiftlerin evliliklerini sürdüremediği durumlarda, evliliğin temelinden sarsılacak düzeyde olup olmadığı konusunda hâkimin karar kıldığı nedenlerdir. Boşanma davasında, hâkimin zina gibi somut olarak verilen ve yasal olarak kabul edilmiş nedenlere dayanarak karar vermesi, mutlak boşanma nedeni olarak kabul edilmektedir. Nisbi boşanma nedenlerinde ise yasada belirtilen nedenlerin meydana gelmesinin yeterli olarak kabul edilmediği, ortak yaşam alanının çiftler için dayanılamayacak düzeyde olup olmadığı araştırılması söz konusu olup bu durum gerçekleştiğinde, boşanmaya karar verilmektedir (Uzunoğlu, 2016: 45-46).

TMK'nda boşanma sebepleri, 161. madde ile 165. maddeyi özel sebepler olarak belirlenmiştir. "*161. Madde zina, 162. Madde hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, 163. Madde suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, 164. Madde terk, 165. Madde akıl hastalığı*" olarak belirlenmiştir. Özel ve nisbi boşanma nedenine örnek olarak akıl hastalığı verilebilir. TMK'na göre eşlerden birinin akıl hastalığının olması, evliliği sürdürmede karşı taraf için dayanılmayacak durumda olması halinde, boşanma davası açabilir. Nitekim bu rahatsızlığın kronik olduğu, resmi sağlık kurulu raporu ile kanıtlanması durumunda boşanmaya kararı verilir (URL-1, 2020).

"*Evlilik birliğinin sarsılması*", TMK'un 166. maddesi olup özel boşanma sebeplerin dışında kalan gerekçeleri kapsamakta ve genel boşanma nedeni olarak kabul edilmektedir. Boşanma talebi, tek taraflı boşanma olabileceği gibi yapılan son düzenlemeler ile anlaşmalı olarak ta gerçekleşebilmektedir. TMK'na göre en az bir yıl evli kalan kişilerin, anlaşmalı olarak boşanması talebinde bulunduğu, evliliğin temelinden sarsılması ilkesi baz

alınarak karar verilmektedir. Boşanmanın hızlı ve kısa sürede gerçekleşmesi, aile içinde mahremiyetin korunması söz konusu olacağından tercih edilen bir boşanma şekli olmuştur. Nitekim Feyzioğlu'nun (1986) da belirttiği üzere, boşanmanın hızlı olması evliliklerin kısa sürmesine, devletin aileler üzerindeki otoritenin zedelenmesine ve kadınlar açısından boşanmış olmanın dezavantajları doğurması açısından eleştirilmiştir (Uzunoğlu, 2016: 48-50).

Evlilik birliğinin temelden sarsılması ilkesinde, eşleri boşanmaya götüren nedenler, şiddetli geçimsizliklere ve anlaşmazlıklara ek olarak eşleri fiziksel, ruhsal, sosyal ve toplumsal olarak olumsuz etkilemekte ve birçok boşanma nedeni gizli kalabilmektedir. Öztürk (2010), çalışmasında genel olarak kabul edilen boşanma nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır:

"Cinsel ilişkiden kaçma ya da başaramama durumu, kadının bakire olmayışı, aşırı alkol tüketimi, sadakatsizlik, güven duygusunun sarsılması, onur kırıcı ve incitici söz ve davranışlar, eşe asılsız ithamlarda bulunmak, eşi beğenmemek, ev işlerini ihmal etmek, aile sırlarının açıklanması, dövme, tehdit, çalışmama durumu, aşırı kıskançlık ve bunlara benzer olayların bulunmasının evlilik birliğini temelden sarsan sebepler olarak görülmektedir " (Uzunoğlu, 2016: 48).

Evlilik sürecini, boşanma sürecine doğru iten ve evliliğin boşanma ile sonuçlandırılmasına neden olan birçok faktör, sosyal değişimler temelinde, evliliğe dair demografik verilerin değişmesiyle süreç içinde farklılaşmıştır (Geçioğlu ve Kayıklık, 2019: 206). Evliliğin gerçekleştirilme şekli, inançsal sistemlerin dayanakları, toplumsal cinsiyet temeline dayanan kültürel farklılıklar, evlilik yaşları, kadın ve erkekler arasındaki ekonomik farklılıklar, eğitim farklılıkları, çocukların varlığı, gibi birçok sosyal, psikolojik, dinsel ve kültürel kodlar boşanmaları ve boşanma sonrasındaki uyum süreçlerini etkileyen faktörler arasındadır. Nihayetinde boşanmanın hukuksal boyutu, boşanmak isteyen çiftler için kolaylıklar oluşturduğu gibi zorlukları da içinde barındırması, değişime uğrayan toplumsal boşanma nedenlerin etkili olduğunu düşündürmektedir. Bu bağlamda değişen faktörlerin, boşanmayı nasıl etkilediğini anlamlandırmak için alt başlıklar halinde değinilmesi amaçlanmıştır.

3.6.1. Yaş ve boşanma ilişkisi

Thornton (1985), kuşaklar arası evliliğin çözülmesine yönelik çalışmasında, değişimler karşısında genç yaşta olan insanların değişime daha açık, ileri yaş grubundaki

insanlar ise geleneksel değerlere daha çok önem verdiği için değişime daha kapalı görünümünde olduklarını belirtir. Ayrıca dinsel tutumlar, eğitim, istihdam gibi etkenlerin kontrol edilmesi durumunda, yaşı tek başına boşanmaya yönelik tutumların olumlu yönde olabileceğini belirtir. Sanayileşme ve aydınlanmanın, toplumsal değişmelerdeki yansımaları, evlilik kurumunda geniş bir şekilde hissedildiği görülmektedir. Boşanmaya yönelik yapılan çalışmalarda; ilk evlilik yaşları ile eşler arasındaki yaş farkının dağılımları, boşanmayı etkileyen faktörler arasında yer almaktadır (Arıkan, 2015: 25).

Kır ve Bülbül'ün (2012), İslâhiye adliyesine 2004 ile 2008 yılları arasında boşanan çiftlerin dosyalarını inceledikleri çalışmada, boşanan eşlerin yaş farkına yönelik analizi, tablo şeklinde aşağıdaki gibi vermiştir:

"320 boşanma davasının %55"inde eşler arasındaki yaş farkı 5 yıl ve daha az, %37"sinde eşler arasındaki yaş farkı 6-15, %8"inde eşler arasındaki yaş farkı 1-6 yıl ve üstü olduğu tespit edilmiştir. Bütün yıllarda en çok boşanma oranı, eşler arasındaki yaş farkının az olduğu (0-5 yıl) çiftlerde görülmektedir" (Kır ve Bülbül, 2012: 115).

Aile ve Sosyal araştırmalar genel müdürlüğünün 2009 yılında, bölgesel olarak 1200 boşanmış kişi ile yürüttüğü çalışmada, eşler arasındaki yaş farkının, aynı şekilde 5 yıl ve daha az olanlar arasında boşanmanın daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır (Yurtkuran Demirkan ve ark., 2009). Yapılan çalışmalarda, ilk evlilik yaşının da boşanmalar üzerinde, cinsiyete göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca, *"erken yaş evlilikleri ve kaçış evlilikleri yanı sıra, geç yaşta yapılan evlilikler de boşanma riskini doğurmaktadır"* (Kaya ve Tan Eren, 2020: 716). Bu bağlamda, yaş faktörü ile boşanma oranları arasındaki ilişkiye bakıldığında, boşanma nedenlerinde açık bir şekilde olmasa da bazen doğrudan, bazen de dolaylı bir şekilde etkili olabileceğini düşündürmektedir.

3.6.2. Din ve boşanma arasındaki ilişki

Toplumların çoğunda tarihsel bağlamda görüldüğü gibi, ilk avcı toplayıcılarda dâhil endüstri öncesi ve sonrasında, İslam öncesi ve sonrasında, farklı ritüellerle ve hukuksal dayanaklarla, boşanma olgusu karşımıza çıkmaktadır. Aile kurumuna yönelik yaklaşımlar doğrultusunda inanç ve pratiklerde, evliliğe ve boşanmaya yüklenen anlamların farklılık gösterdiği açıktır. Bu bağlamda çalışmada, bazı semavi dinlerin evliliğe ve boşanmaya yönelik tutumları ön planda tutuldu.

Çakır (2011: 15), çalışmasında boşanmayı yasaklayan dini sistemi şu şekilde açıklamaktadır. *"Hristiyanlık, evliliği süreklilik esasına göre kurmuş, kadın ve erkeği adeta boşanma ve yeniden evlenmemenin mümkün olmadığı ilk evliliğe hapsetmiş, evliliğin amacıyla uyumlu olarak boşanmayı kabul etmemiştir."* Bu bağlamda Fisher'in (1995: 96) belirttiği gibi Hristiyanlıkta boşanma oranlarının düşük olmasının temel nedeni, din olgusunun yaptırımlarıdır. O dönemlerde, evlilik kurumu sayesinde toplumsal düzeni sağlama düşüncesi yaygınlaşmakta ve belirlenen dini normlarla, evliliğe kutsal bir anlam yüklenmiş ve boşanma tabulaştırılmıştır. Arıkan'ın (1996) çalışmasına göre *"katoliklik mezhebinde evlilik eşlerin ömrü boyunca devam etmesi gereken kutsal bir kurumdur ve boşanma cinsel ilişkinin bulunmadığı hallerde ve papanın izniyle gerçekleşebilecek bir durumdur. Bu nedenle çok sınırlı haller dışında Katolik mezhebinin boşanmaya izin vermediği kabul edilmektedir"* (Ünal, 2013: 597).

Erkeğin kararına bırakılmış olan *"Musevilikte ise boşanma 'ben boşanmadan ve gençliğinde karısına ihanet eden adamdan nefret ederim' ayetine göre istenilmeyen, ancak meşru bir durumdur. Boşanma, Tevrat ve talmut'u ilahi kitap olarak kabul edenlere göre; kocanın tek taraflı iradesi ile gerçekleşmektedir"* (Çakır, 2011: 16).

Yahudilikte ise aileye ve evliliğe kutsal bir anlam yüklendiği görülür. Evlilik, Yahudi gelenekleriyle, bir kadın ve bir erkek arasında gerçekleşen ve beraber yaşamaya söz verdikleri, bir kurumdur. Yahudilik inancında, evliliğe ve boşanmaya yaklaşımı, diğer dinlerde olduğu gibi erkek egemenliği ön plana çıkmaktadır. Evliliğin sonlandırılmasına ve boşanmaya izin veren Yahudilik hukukunda *"halaha"*, boşanma yetkisi sadece erkeklere verilmiştir. Sivil mahkemelerin boşanmaya yönelik verdiği karar, yeterli sayılmamakta ve erkeğin kadını boşadığına dair belgeyi (ret), kadına vermesiyle boşanma gerçekleşmektedir. Boşanma belgesini alamayan kadınlar; eşin ölümünden emin olmadığı durumlarda, eşin ona hiç ulaşmadığı durumlarda ve kocanın boşanmayı istemediği durumlarda halen evli sayılmakta ve bu durum yeniden evlenmesine engel olmaktadır (Ullah, 2018: 1-4).

Dini öğretilerinde bekârlığı ön plana çıkaran Hristiyan geleneklerinden farklı olarak evliliği, dine ters düşen, rastgele cinsel birleşmelerden koruyan ve bir kurum olarak kutsal gören İslam kültüründe boşanma süreci, belli şartlarla geleneksel olarak devam etmektedir (Fisher, 1995: 89-90).

İslam hukukunda boşanma sürecinin uygulanma şekli Fisher'in (1995: 90) çalışmasında şu şekilde yer almaktadır:

"En geçerli boşanma aracı, hala peygamber'in emriyle uyumlu olan Sünni talak'tır. Talak, yani boşanma iki şekilde yapılabilir. Bunlardan biri olan talak ahsan'da boşanma, kadının adet halinde olmaması ve bundan sonra üç ay süreyle de kocasıyla cinsel ilişkide bulunmamamsı koşuluyla 'Boş ol, boş ol, boş ol' tekerlemesiyle gerçekleşir. Ancak koca sözlerini geri alır ve üç aylık bekleme süresi içinde tekrar ilişkiye girerse boşanma hükümsüz olur."

Bu yazıda görüldüğü gibi kadınların boşanma istekleri, arka planda bırakılarak boşanma yetkisi erkeklere verilmiş durumdadır.

Müslümanlığın temel dayanağı olan Kuranı Kerim'de, boşanma yasaklanmamış olmasına rağmen aile kurumunu ve evliliği, toplumsal düzeni sağlayan bir araç olarak görmesinden dolayı evliliğin sürdürülmesinden yana bir tavır sergilemekte ve boşanma durumunu yokuşa süren bir tavır söz konusu olmaktadır (Battal, 2008: 27).

Din ve boşanma ilişkisi görüldüğü gibi geleneksel ve kültürel yapılara göre farklılık göstermektedir. Fakat bu dinlerde evlilik, aile kurumu ve boşanma olgusuna yönelik verilen kararların uygulanması, modernleşmenin etkisiyle değişime uğramıştır. Kültürel yapıyı kaybetmek istemeyen ve inanç boyutuyla hareket eden toplumlarda, evlilik ve boşanma yasakları, dinlerin ortaya çıkış süreçlerinde olduğu gibi günümüzde de yeni toplumsal kabuller ışığında kendini, yedine üretmektedir. Dolayısıyla kendini yeniden üreten inanç pratiklerinin ve ritüellerin, oluşturduğu kültürel kodlar, evlilik şekillerini etkilediği gibi boşanma üzerinde de etkili olmaktadır.

3.6.3. Sosyokültürel faktörler ve boşanma

Evliliğin kutsal sayıldığı, inanç ve pratiklerin hâkim olduğu geleneksel toplumlar, boşanmaya direnç göstermiştir. Hukuksal boyutuyla boşanmanın resmiyet kazanması, geleneksel yapıların dirençlerinde, kırılma yaşanmasını etkilemiştir. Bu durum, boşanmak isteyen çiftler için boşanma sürecini, bir nebze de olsa kolaylaştırmıştır. Boşanmanın yaygınlaşmasında, toplumsal kabullerin değişmesinin etkili olduğunu belirten Timurturkan (2018: 204-207), boşanmanın tarihsel dönemdeki değişimlerini, yasal düzenlemelerle beraber kültürel faktörlerin de etkilediğini belirtmektedir.

Williams (1982) değişen toplumlarda, boşanmaya ilişkin tutumların değiştiğine işaret ederken, kırsal kesimlerde halkın boşanmaya ilişkin tutumların daha olumsuz olduğunu belirtmiştir. Kentsel bölgelerde, boşanma oranlarının artmasına bağlı olarak

"damgalayıcı" gibi yaklaşımların azaldığına ve boşanmanın istenmeyen bir statü olduğuna işaret etmektedir (Arıkan, 2015: 26).

Kültürel değerlerin etkisiyle, boşanan kişilere olan olumsuz yaklaşım, genelde ailenin işlevsel yönüne değinmekte ve evliliği sürdürmekte yetersiz kaldığına dair ithamları içermektedir (Battal, 2008: 26). Dünya genelinin ataerkil bir yapıda olduğunu belirten Şenol (2018: 1814), çalışmasında kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında çocukların velayetinin annelere verildiğini, babasız ailelerin giderek yaygınlaştığını belirtmiştir. Aynı şekilde erkeklere yüklenen roller bağlamında, boşanma sonrasında ya da eşin ölümü ile yaşamlarını sürdürmede yetersiz kalınacağı düşünülür ve yeniden evlenme, erkekler için toplumsal olarak daha çok kabul görmüştür.

Kaya ve Tan Eren (2020: 715-716), sosyokültürel boşanma nedenler arasında, kültürel farklılıklar dışında yaş faktörünün etkili olduğuna değinmekte, ayrıca aile yapılarının ve çevresel faktörlerin erken boşanmalar üzerinde etkili olduğunu vurgulamıştır. Özellikle anne ve babaların ya da çevredeki akrabaların evliliklere müdahale etmesi, evin ailelerden yakın, ayrı ya da uzak olması, ekonomik anlamda aileye bağlı olunması, ailenin boşanmalar üzerindeki etkisini göstermektedir. Yakın çevrede boşanma oranlarının yüksek olması, kültürel dayanaklar doğrultusunda toplumsal cinsiyet rollerinin evliliklere yansması, bulunan olumsuz koşullardan kurtulmak için yapılan kaçış evlilikleri de erken boşanmalarda etkili olabilecek nedenler arasında gösterilmiştir.

3.6.4. Sosyoekonomik yapı ve boşanma

Kolektif toplumlardaki geleneklere ve din olgusuna olan bağlılık temelinde evlilik kutsal sayılmakta ve boşanmalar hoş karşılanmamaktaydı. Değişen toplumlarda kişisel çıkarların, duygusal paylaşımların ön planda tutulduğu dönemde, evliliğin amacı ve içeriğinin değişmesiyle boşanma oranları özellikle batı ülkelerinde yüksek olduğu çoğu çalışmada tespit edilmiştir. Gelişmemiş toplumlarda temel geçim sıkıntılarının yaşanmasına bağlı olarak bireysel hak ve sorumlulukların arka planda tutulması, boşanma oranları ile boşanma nedenlerini etkilemekte ve refah düzeyi yüksek olan ülkelerde boşanma, oranlarının yüksek olduğu tespit edilmesiyle beraber boşanma nedenleri farklılık göstermektedir (Timurturkan, 2018: 204).

Refah düzeyi yüksek olan ülkelerde boşanma oranları yüksek olmasına rağmen, bazı ülkelerde refah düzeyinin düşük olması, evlilikleri olumsuz etkilediği bazı çalışmalara

yansıdığı görülmüştür. Eşlerin aileleri arasında ekonomik anlamda farklılıkların olması da boşanmayı etkileyen nedenlerinden biri olmaktadır. İşsizlik faktörü, sosyal ilişkileri etkilediği gibi aile üyelerinin temel ihtiyaçların karşılanması noktasında, yetersiz kalınmasına neden olmaktadır. Temel ihtiyaçların karşılanmadığı ailelerde, ilişkilerin bozulması ve iletişimin kopması kaçınılmaz olmakla birlikte, yaşanan yoksulluğu kaldıramayanlar boşanmayı tercih edebilmektedir (Kaya ve Tan Eren, 2020: 716).

Kadınların işgücüne katılımının erkek egemenliğinin etkisini derinden etkilediği ve ailedeki çözümleri başlatan ilk kıvılcımlar olduğuna, çoğu çalışmada yer verilir. Yıldırım'a (2009) göre *"modern dönemde kadın; toplum, siyaset ve kamusal alanda daha etkin görevler üstlenmiş ve erkekle eşit haklara ve statüye sahip olmuştur. Böylece kadın, sadece annelik görevini yerine getiren bir birey değil aynı zamanda karar veren, meslek sahibi olan, çalışabilen ve para kazanabilen bir birey haline gelmiştir"* (Can, 2019: 71). Fukuyama (2015: 353), ailedeki çözümleri başlatan kıvılcımlardan bahsederken, özel alandan sıyrılıp kamusal alana geçen kadınların, evin dışında söz sahibi olduğunu ve cinsel özgürlüklerin arttığına işaret etmiştir. Nihayetinde ekonomik anlamda özgür olan kadınlar, erkeğe olan bağımlılıktan sıyrılabilmekte ve mutlu olmadığı, sürdürmek istemediği evliliği bitirmek için boşanmayı tercih edebilmektedir.

3.6.5. Eğitim ve boşanma ilişkisi

Modern dönemde teknolojik devrimin etkisi, ev ve iş yerinin ayrılmasıyla akraba ilişkilerinin zayıflaması, bireysel tercihlerin ön planda tutulması, kadının eğitim olanaklarından faydalanması ve iş hayatına katılması, aile içi ilişkilerde ve evlilikte kültürel yapının etkisinin kırılması, kadın ve erkek rollerini geniş bir ölçüde etkilemiştir (Geçioğlu ve Kayıklık, 2019: 204-205). Kadınların işgücüne katılımıyla beraber eğitim olanaklarını yükseltmesi, evliliğe dair kabulleri sorgulamasında etkili olmuştur. Uğur (2014: 102), boşanan akademisyenlerle yaptığı çalışmada, eğitim seviyelerinin yükselmesi ve eğitim alanında elde ettikleri kazanımlarının, evliliklerine olumsuz yönde etkisi olduğunu; evlilik ilişkilerini sorgulamalarında Arıkan'ın (1996) çalışmasında olduğu gibi eğitim faktörünün etkili olduğunu tespit etmiştir.

Kadın ve erkeklerin, geleneksel rollerinin değişmesiyle beraber eğitim faktörü, toplumsal boyutta evliliğe ve boşanmaya dair tutumların değişmesini etkilemiştir. Refah düzeyi yüksek olanların, boşanmaya ilişkin tutumları daha olumlu olduğu gibi eğitim

seviyesi yüksek olanların da boşanmaya ilişkin tutumları pozitif yöndedir. Arıkan'ın (2015: 25) belirttiği üzere *"....buna karşılık eğitim düzeyi düşük olanların yüksek eğitilmiş gruplara kıyasla boşanmış bireylere bakış açılarında acıma, öfke hatta tiksinti gibi duygular daha ağır basmaktadır. Dolayısıyla boşanmaya ilişkin olumsuz tutumların oluşumunda bilgi eksikliğinin etkisi de göz ardı edilmemelidir."*

3.6.6. Hukuksal süreçte boşanma

Tarihsel anlamda aile ve boşanmaya ilişkin Türkiye'de yapılan ilk düzenlemeler, cumhuriyet öncesine dayanır. Batıdaki modern dönüşümün etkisi, ticari işlemlerde olduğu gibi geleneklere yansımaları, medeni kanun fikrinin oluşmasını tetiklemiştir. Aytaç'ın (2015: 161-164) belirttiği üzere hukuki anlamda geliştirilen yasalarda, evlilik ve boşanmayı ele alan yasal düzenlemeler 1917 yılına kadar olmamıştır. Hristiyan, Müslüman ve Yahudi toplumları dikkate alarak, ancak İslami çerçevede geliştirilen *"Hukuku Aile kararnamesi"* ile evliliğe ve boşanmaya dair gelenekler, yeniliklerle yasal sürece bağlanmıştır. Aile yaşamı, hukuksal çerçevede düzenlenirken Ortaylı'nın (2001) belirttiği üzere, evlilikle ilgili bazı geleneksel yapıların korunması söz konusu olmuştur. Kararname, Osmanlının farklı etnik grupları ve farklı dinleri içermesine rağmen, boşanma hukuku, İslam hukukundaki *"talak"* kelimesine dayanmaktaydı. Nitekim 1917'deki kararname ile erkeğin, ikinci evliliği gerçekleştirmesi durumunda, kadına boşanma hakkı tanınması ile çekeşliliğin dayanağı sarsılmıştır. O dönemde savaş ortamının olması, fikir birliğinin sağlanamaması gibi birçok etken, aileye ve boşanmaya yönelik kararların kabul görmemesine, yeniden düzenlemelerin gecikmesine ve nihayetinde 1926 yılında İsviçre'den medeni hukukun Türkçeye çevrilmesine kadar hukuksal düzenlemeler tam anlamıyla yapılamamıştır (Aytaç, 2015: 161-167).

Medeni hukukun yürürlüğe girmesi ile *"bu kanunla çekeşli evlilikler yasadışı kabul edilmiş; taraflara eşit boşanma hakkı tanınmış, çocukların gözetimi ana-babanın her ikisine birden verilmiş; kocanın ailenin reisi olduğu kabul edilmiş ve ikametgâhın koca tarafından seçilmesi öngörülmüştür"* (Dikeçligil, 2012: 26). Ayrıca medeni kanunla geleneksel evlilikler arka plana atılmış, resmi kurumda yetkili bir memur tarafından sözleşme niteliği kazanmış ve İslami evlilik kuralları geçerliliğini bu kanun ile yitirmiştir. Yeni medeni hukuk, İslam hukukundan ayrılmasına rağmen kadınların korunması gerektiği, ev ve aile bakımından sorumlu tutulduğu, miras paylaşımının hükümleri gibi

kanunun birçok hükmünde geleneksel hükümler devam etmektedir. Ataerkil bir dille yazılan medeni hukukun, kadın ve erkekler için eşit hakları kapsamadığı için kanun üzerinden reformlara gidilmiştir. Reformlar arasında değişen toplumda, özellikle kadın hakları açısından, değişen toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi için önemli yere sahip olan 2002 yılında yeni medeni kanunun yürürlüğe girmesi ve erkeğin ailenin reisi olduğuna dair hükmün kaldırılması yer almaktadır (Dursun, 2017: 232-235). Kadına birçok hak tanıyan bu yeni medeni kanunda, kadın evlendiğinde kocasının soyadının önüne önceki soyadını sadece bir defa ekleme hakkı tanınmış (Ceylan, 2016: 95), boşanma durumunda kadının bekârlık soyadını kullanmasını şart kılmıştır (Yüksel, 2014: 196). Bu durum hukuk nezdinde, kadın erkek eşitliğinin sağlanmadığının, kadının halen kimlik sorunu, sosyal statü problemi yaşadığının kanıtıdır. 2011 yılında yapılan yeni düzenlemeler ile eşlere, aile soyadı oluşturulma hakkı, her iki tarafın istediği soyadı seçebilme hakkı tanınmıştır (Ceylan, 2016: 96).

Türk medeni hukukunda boşanma talebi hem kadına hem erkeklere tanınmış bir hak olarak görülmekte ve boşanma talebine belli sebeplere dayandırılma zorunluluğu getirilmektedir. *"Türk hukuk doktrinde boşanmanın dayandığı ilkeler, kusur ilkesi, irade ilkesi, temelden sarsılma ilkesi, elverişsizlik ilkesi, eylemli ayrılık ilkesi olarak sayılmaktadır"* (Ceylan, 2016: 100). Çeşitli nedenlerle gerçekleşen boşanma sonrasında, kadınların yeniden evlilik için bekleme süresine tabi tutulması, eleştirilen konulardan biri olmuştur. TMK'na (132.madde) göre *"evlilik sona ermişse, kadın, evliliğin sona ermesinden başlayarak üç yüz gün geçmedikçe evlenemez."* Bu süre boşanan kadınların gebelik ihtimaline ve çocuğun soy bağının araştırılmasına yönelik belirlenmiştir (Yüksel, 2014: 186).

2002 medeni hukukunda, yoksulluk nafakasının istenmesi ise maddi dayanağı güçsüz olan tarafın isteyebilme hakkı olarak tanımlanmış. Nitekim erken dönem medeni hukukunda, kadınlar açısından pozitif bir ayrımcılık yaratacak şekilde düzenlenmiş ve kadının refah düzeyi göz önünde bulundurularak yoksulluk nafakası vermesi onaylanmıştır (Yüksel, 2014: 195).

TMK'nda evlilik sürecinde, çocukların velayetleri eşit olarak anne ve babaya bırakılmıştır. Boşanma durumunda ise çocuğun temel ihtiyaç ve güvenliğinin sağlanması, temel alınmakta ve çocuğun fiziksel, psikolojik gibi her alandaki ihtiyaçları karşılayabilecek tarafa yani sadece anneye ya da sadece babaya, velayet hakkı tanınmış.

İkili sistem savunucularının boşanma durumundaki velayet hakkının müşterek paylaşılması konusundaki fikirleri TMK'nda yer almamıştır (Ceylan, 2016: 113). Bu durumda;

"Çocuğun çıkarları doğrultusunda çocuk anneye bırakıldığı için velayet hakkına da anne tek başına sahip olmaktadır. Velayet hakkına sahip olmayan babanın çocuğun bakımı ve eğitime ilişkin yükümlülükleri devam ediyor olmasına rağmen bu konularda anneye beraber karar alma imkânının düzenlenmemiş olması kadın erkek eşitsizliğinin erkek aleyhine yaşandığı bir durum olarak görülmektedir" (Yüksel, 2014: 196).

Erken dönem medeni hukukun ve modern aile fikrinin oluşması, görüldüğü üzere ataerkil bir yapıdadır. 1969 yılında boşanma yasası revize edilmiş, 1969 boşanma reform yasası ile kadınlara istedikleri takdirde eşlerinden ayrılabilmesi, boşanması, çocukları ve kendileri için maddi destek alabilmesi gibi birçok hakkı, birinci dalga feminizm hareketlerinin kazanımları olarak değerlendirilmektedir (Walby, 2016: 299). Bu bağlamda tarihsel anlamda boşanma giderek her iki taraf için kolaylaştırılmaya çalışılmış ve kusurun olmadığı ilkeye dayalı yasalar 1969 yılında çoğu ülkelerde kullanılmaya başlanmış olmasına rağmen bu ilkeye dayalı reformlar 1996 yılında netlik kazanmış (Giddens, 2012: 263). Reformlarda kullanılan dile vurgu yapan feminist hukuk teorisinin metodolojisi ise Şahin'in (2017: 493) belirttiği üzere hukukun ataerkilliğine eleştirel bakmaktadır. *"Hukuk geleneksel ataerkil yapısı ve eril dili ile kadın deneyimlerini ve gerçek anlamda kadınlığı bünyesine kabul etmemektedir. Bu nedenle, kadınlar hukukta yalnızca erkek egemenliğinin onları düzenlediği şekilde yer almaktadırlar."*

3.6.7. Çocukların evlilik ve boşanma süreçlerine etkileri

Evlilik ve boşanma süreçlerinde eğitim, yaş, din gibi birçok sosyokültürel faktör etkili olduğu gibi birbirinden bağımsız olarak düşünülemeyecek olan çocuk faktörü, ayrıca irdelenmesi gereken bir konudur. Çalışma imkânlarına bağlı olarak ekonomik özgürlüklerin ve eğitim durumların değişmesi, evlilik yaşlarını, süreçlerini ve şekillerini değiştirdiği gibi çocuk sahibi olma düşüncesini de değiştirdiği birçok çalışmada görülmektedir. Pekel Uludağlı ve Akbaş (2019), yaptıkları çalışmada değişen tarihsel dönemler bağlamında, değişen evlilik doyumlarına bağlı olarak çocuk sahibi olma düşüncesinin, yaşadığı değişimi ele almışlardır. Çalışmalarında, ilk evlilik yaşının artmasına yönelik eğilimlerin, ilk doğum yaşlarını etkilediğini, bunu sosyoekonomik ve kültürel yapının değişmesiyle, kadınların cinsiyet rollerine yüklenen anlamlarının

değişmesine bağlamaktadırlar. Nihayetinde kadının iş gücüne ve eğitim hayatına etkin bir şekilde katılması ile kadın, cinsiyetine dair yüklenen anlam ve cinsiyet rollerinin farkında olarak, evliliğe dair tercihlerini yapmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin de etkisiyle, ilk evlilik yaşları, birlikte yaşama süreçleri, ilk doğum yaşlarının değişmesi ve bunların kültürel olarak hayatın içine nüfus etmesi, ülkeler arasında farklılık gösterdiğini belirtmişlerdir.

Yapılan çalışmalarda ve sayısal verilerde Pekel Uludağlı ve Akbaş (2019), değişimin daha çok kadınlar üzerinde olduğunu belirtmektedir ve erkeklerin ilk evlilik yaşları ile çocuk sahibi olma yaşlarına dair değişimlerin, kadınlarda olduğu gibi erkeklerde de görülme nedenlerini şu şekilde açıklamaktadırlar. *"Erkekler, eğitim ve kariyerlerine yatırım yapmak, gelir düzeylerini belirli bir seviyeye ulaştırmak ve dengede tutmak amacıyla evliliği erteledikleri gibi çocuk sahibi olmayı da ertelemektedirler"* (Pekel Uludağlı ve Akbaş, 2019: 188).

Evlilik yaşı, çocuk sahibi olma yaşını etkilediği gibi evliliklerin sürdürülmesinde, Pekel Uludağlı ve Akbaş'ın (2019) belirttiği gibi, evlilik doyumunun üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Eşlerin birbirinden ve çocuklarından, eşit bir şekilde sorumluluk üstlenilmeye çalışıldığı günümüz çekirdek aile yapısında, çocuklar üzerinde yapılan paylaşım, aile içindeki ilişkilerin etkilenmesine neden olmaktadır. Yoğun ve stresli bir yaşam sürecinde olan ebeveynlerde, evliliğe dair beklentilerinin değişmesine bağlı olarak problemler yaşanabilmektedir. Öngider Gregory'nin (2016) *"Boşanma mı yoksa çocuk için evliliği sürdürmek mi?"* adlı çalışmasında belirttiği gibi aile içi anlaşmazlıklar ve çatışmalar, çocuklar üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bazı durumlarda ise evlilik sürecine alışmamış kişilerin, çocuk sahibi olmasını kabullenme süreçleri sancılı olmakta, fikir uyuşmazlıklarına dair problemler yaşanmakta ve bu problemleri çocuklara yansıtma durumları da olabilmektedir. Ayrıca Öngider Gregory, çalışmasında aile içi çatışmalara şahit olan çocukların boşanma olgusu ile karşılaştıklarında, farklı uyum süreçleri gösterebildiğini belirtmiştir. Çocuklar için en az zarar verecek kararların verilmesine rağmen boşanma, çocukların yaşadıkları durumu kabullenmelerini ve toparlanmalarını etkilemektedir. Ayrıca karşılaştıkları durum, gelişim süreçlerini etkilediği gibi kişilik özelliklerinin de etkilediğini, yapılan farklı çalışmalar üzerinden belirtmiştir. Özellikle Fine (1997) yaptığı bir çalışmada evlilik çatışması ile çocuğun uyumu arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır:

"Evlilik çatışması ile çocuğun uyumu arasında doğrudan ve dolaylı iki tip ilişkiden söz edilmektedir. Evlilik çatışması ile çocuğun uyumu arasındaki doğrudan ilişkide, sık ve kolay çözülemeyenin, ebeveynler arası çatışma olduğu ve bu durumun, çocuk için olumsuz sonuçlar doğurduğu söylenmektedir. Ebeveynlerinin kendi aralarındaki çatışmalarını sağlıklı bir şekilde çözümleyemediğini; birbirlerine agresif ve düşmanca davrandıklarını gören çocuklar, kendi ilişkilerinde de benzer yolları denemektedir. Daha da önemlisi, çatışmalarını çözümleyemedikleri açıkça görülen ebeveynlerin çocukları, kendi ilişkilerinde yaşadıkları çatışmaları çözmek için ebeveynlerini gözlemleyip model alma fırsatı yakalayamamaktadır. Çocukların duygularını ifade etmeyi öğrenmelerinin bir yolu, ebeveynlerini gözlemleyip model almaktır; ancak ebeveyn bunu başarılı bir şekilde yapamıyorsa çocuğa bir rol modeli olamaz. Evlilik çatışmasının, çocuğun benlik saygısını azaltma, depresyon ve anksiyete gibi içsel sorunların ortaya çıkmasına neden olma gibi olumsuz etkileri olduğu üzerinde de durulmaktadır. Çocuk tarafından gözlemlenmeyen ancak var olan evlilik çatışmasının ise, ebeveynin davranışları üzerindeki etkisi veya ebeveynde yol açtığı depresyon, anksiyete gibi olumsuz sonuçları nedeniyle çocuk üzerinde dolaylı bir etki yaratabileceğinden söz edilmektedir. Ebeveynler arasındaki çatışmanın çocuk üzerindeki dolaylı olumsuz etkileri arasında, düşük ebeveyn desteği, çocuğa yeterli destek ve denetlemenin yapılmaması, fazla baskıcı olma, tutarsızlık ve fazla kontrol sayılmaktadır" (Öngider Gregory, 2016: 279).

Boşanmanın, çocuğun fiziksel ve psikolojik gelişimi üzerinde etkileri, verilen örneklerde açıkça görülmektedir. Boşanmış ailenin çocuğu olma psikolojisi, Öngider'in (2006) belirttiği, çocukların ebeveynlerine yönelik kontrol algılarını karşılaştıran bir araştırmada şu şekilde yansıdığı görülmektedir

"Boşanmış anneler, evli annelere göre, çocukları tarafından daha fazla kontrol edici olarak algılanmıştır. Bu durumun, babaların, boşanmayla birlikte çocuklarının yaşamlarından uzaklaşması ve bu durumda annelerin, çocuğun günlük yaşamındaki tek sorumlu ebeveyn durumuna gelmesi; ayrıca, annelerin, kendilerini çoğu zaman çocuğun hem annesi hem de babası gibi olma durumunda hissetmesi ile açıklanabileceği öne sürülmüştür. Bunların yanı sıra, boşanmış annelerin, evli annelere göre, çocukları tarafından daha kontrol edici olarak algılanmaları, evlilikte kısmen baba tarafından üstlenilen, denetleyici otorite rolünü de üstlenmelerinden kaynaklanmış olabileceği belirtilmiştir" (Öngider Gregory, 2016: 282).

3.6.8. Şiddet olgusu ve boşanma

Kavramsal boyutu ile birçok tanımlı barındıran "şiddet", birden fazla unsur barındırmaktadır. "Dünya Sağlık Örgütü şiddeti, sahip olunan fiziksel güç ya da kudretin, tehdit yoluyla ya da doğrudan kendine, bir başka insana, bir gruba ya da topluma karşı yaralanma, fizyolojik hasar, gelişme bozukluğu ya da gerilikle sonuçlanacak ya da sonuçlanma olasılığı yüksek bir biçimde uygulanması olarak tanımlamaktadır" (Akın, 2013: 27). DSÖ'nün tanımından da görüldüğü gibi şiddet, fiziksel, sözel, psikolojik, cinsel, ekonomik gibi çeşitleri ve çeşitli nedenleri bulunmaktadır. DSÖ 'nün temel aldığı 48 çalışmanın verilerine göre, aile içi şiddetin, Dünya genelinde, daha çok yakın eş şiddeti olduğunu şu sayısal verilere dayandırmıştır:

"ABD'de acil servislere başvuran kadınların %11-30'unun eş ya da partnerleri tarafından yaralandığı bildirilmiştir. Hindistan'da, değişik çalışmalarda, eş şiddeti %20-75 arasında bildirilmiştir.

Ülkemizde, ailelerin %34'ünde fiziksel şiddet, %53'ünde sözel şiddet olduğunu ve çocukların %46'sının fiziksel şiddet gördüğünü bildirmiştir" (Güleç ve ark, 2012: 122).

DSÖ verilerinde ve şiddete yönelik yapılan birçok çalışmada olduğu gibi, öğrenilen bir durum olması nedeniyle kültürel bir boyut taşıdığı açıkça görülmektedir. Ataerkil yapıya dayanan eril şiddetin, daha çok aile içinde ve kadınlara yönelik uygulanması, sosyalleşme sürecine bağlı olarak öğrenilmekte ve aktarılmaktadır. Vatandaş'a (2003) göre:

"Toplumsal kodlar ile hayatın bir parçası olan şiddet eylemini uygulayan birey; herhangi bir baskı, ayıplama ya da söz konusu eylemin olumsuz olduğuna dair bir yaptırım görmediğinde ve buna karşın kendini ispat ettiğini düşündüğünde bunu bir güç göstergesi olarak görmektedir. Bu süreçte şiddet uygulayıcısı olarak karşımıza daha fazla erkekler çıkmaktadır. Şiddet eylemini erkeğe yakışan bir tavır olarak meşrulaştıran ve kendini bu şekilde ispatlamanın da sıradan bir davranış olarak kabul gördüğü yapı hiç kuşkusuz erkeği bu yönde kodlayabilecektir" (Altıparmak, 2018: 236).

Sıradan, normal bir davranış olarak görülen şiddet, süreç içinde iletişim problemlerine neden olmakta, evlilik ve boşanma süreçlerinde etkisini gösterdiğinde ise boşanmalara neden olmakta ve aile içi şiddet olarak birçok yönüyle karşımıza çıkmaktadır. *"Kıskançlık, reddedilme, toplumda kabul görmediğini düşünme, toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik gerekçeler, iletişimsizlik, teknoloji, kadının iş hayatına katılıp ekonomik özgürlüğünü kazanması gibi pek çok faktör aile içi şiddete sebebiyet vermektedir"* (Kaya ve Tan Eren, 2020: 720). Nitekim geldiğimiz noktada, Kaya ve Tan Eren'e (2020) göre, şiddetin uygulanma şekli, eğitim ile orantılı olarak şekil değiştirmiş, eşler arasında daha çok fiziksel şiddet yerine psikolojik şiddet uygulanmaktadır. Psikolojik şiddetin uygulanma sıklığına bağlı olarak aile içi iletişimsizlikler artmakta ve daha çok kadına uygulanan bu şiddetin karşısında kadınlar, boşanmayı talep etmektedir. Altınay ve Arat (2008), *"aile içi şiddetin sebep ve sonuçları"* adlı çalışmalarında ise şiddetin kentlerde daha çok uygulandığını, yükseköğrenim görmüş, eğitilmiş erkeklerin de eril hâkimiyeti sağlama aracı olarak *"güç"* ilişkilerini, kültürel olarak gördükleri ve devam ettirdikleri fiziksel şiddeti, eşlerine uyguladıklarını tespit etmişlerdir (Berber, 2016: 253). Yapılan birçok çalışmada olduğu gibi şiddetin toplumsal kabulü doğrultusunda, boşanmada bazen bir faktör bazen de bir boşanma nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan çalışmada, katılımcıların karşılaştıkları şiddetin, evlilik ve boşanma deneyimlerine yansısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.6.9. Duygusal kopma ve boşanma

Modern dönemde değişen toplumlarda yapılan evlilikler, amaç ve biçim değiştirmiş, bu durumda aile ve boşanma ilişkisi kendini yeniden üretmiş hali ile karşımıza çıkmıştır. Bireyselliğin ön planda tutulduğu bu dönemde evlilikler, Ulrich Beck ve Elisabeth Beck Gernsheim çiftinin ele aldığı *"Aşkın Normal Kaosu"* eserinde belirttikleri gibi, tarihsel anlamda dönüşüme uğrayan ailelerin, istekleri doğrultusunda değil kişisel ilişkilere, sevgiye, normatif düzeni olmayan aşka dayanmaktadır. Gernsheim belirttiği üzere modern dönemde, iki aile arasında dinsel, etnik, ekonomik, kültürel açıdan kurulan ilişkiler yerini, daha çok duygusal bağlara ve kişisel mutluluklara dayalı ilişkilere bırakmış ve evlilikler kişisel iradeyle aşk temelinde gerçekleşmektedir. Nitekim aşk kavramının içeriğinin nasıl doldurulacağı ve ilişkilerde nasıl biçim alacağının belirsizliği nedeniyle, başta duygular temelinde kurulan yeni düzen yerini gündelik hayata bırakmaktadır. Cinsiyet temelinde değişiklik gösteren hayata bakış açıları ve evlilik beklentileri, gündelik yaşama geçildiğinde kendini daha açık bir şekilde göstermektedir. Çünkü iki kişinin özgürlüğü ve duygusal ilişkileri temelinde kurulan bu yeni evliliklerde, her iki cinsin eşit söz hakkı, duyguları, arzuları ön planda tutulmakta, ortak karar alma ile müşterek hayatın sorumluluklarını, mutlu olma idealiyle çiftler beraber paylaşmaya çalışmıştır. Gernsheim'e göre bu paylaşımların ideal evlilik düşüncesi ile mutluluk beklentisi giderek artmakta, öngörülemeyen ve gerçek hayatta yerini bulamayan, kısa sürede tükenen aşk evliliklerinde yeni buhranların ortaya çıkması kaçınılmazdır. *"Aşk nihayet galip geldiği noktada, yeni yenilgiler tatmak zorunda kalır"* (Beck ve Gernsheim, 2012: 156). Bu doğrultuda ideallerin gerçeklerle olan imtihanı karşısında, ilişkilerde giderek artan beklentilerin ve mutluluk ölçütlerinin karşılanmadığı, mutsuz evlilikler yerini, boşanmaya bırakmaktadır.

Gernsheim, son dönemde değişen toplumsal ilişkilerde, bireyselleşen aşk ilişkilerinin evlilik kurumuna dayandırılmadığına, birlikte yaşama ilişkilerinin yaygınlaştığına da işaret etmektedir. Evliliğin temel işlevi olarak görülen üremenin de kültürel kodların dışında, yeni görünümünün olduğunu belirtmektedir. Evlilik olmadan çocuk sahibi olma imkânının yaygınlaştığını, aşk ilişkilerinin devam ettiğini, cinsel istek ve arzulara dayalı ilişkilerin yaygınlaştığını, çocuk olmadan da evlilik ilişkilerinin sürdürüldüğünü, kendini yeniden üreten ve sürekli tüketen aşk duygusunun yaşadığı dönüşümün toplumsal yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır (Beck ve Gernsheim, 2012: 155-199).

Gernsheim'in belirttiği bireyselleşen ve sonsuza kadar devam etmeyip tüketilen romantik aşk duygusunu Giddens, birlikte aşk olarak betimlemiştir. Giddens, "*Romantik aşk*" ile "*birlikte aşk*" arasındaki sınırı çizmiş ve günümüz geline noktasında, mahremiyetin dönüşerek duygusal ilişkilerde ve cinsiyet düzleminde eşitliği temel alan birlikte aşkın yaygınlaştığına işaret eder. "*Birlikte aşk aktiftir, olumsaldır (contingent) ve bu yüzden romantik aşk karmaşasının "sonsuz dek" ve "sadece ve sadece o" nitelikleriyle uyuşmaz. Bugünkü "ayrılma ve boşanma toplumu" burada birlikte aşkın ortaya çıkışının nedeni değil de sonucu gibi görünür"* (Giddens, 2018: 65). Giddens'e (2018: 64-66) göre romantik aşk, cinsel doyum ve mutluluk, güç ilişkileri çerçevesinde, cinsiyetçi bir tutum sergilemekte, homoseksüel ilişkileri kapsamı dışında bırakmaktadır.

Bauman, akışkan modern dönemin bireylerinin, modern dönemden farklılık gösterdiğini ve kurulan ilişkilerin dönemin özellikleriyle ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bauman'a (2008) göre, çalışma hayatı, modern dönemdeki aile yaşamıyla paralellik göstermekte, kişi emekli olana kadar aynı işte, fabrikada çalışmayı düşünmekteydi. Kurulan evlilikler, çalışma hayatında olduğu gibi istikrarlı, ölüm ayırıcaya kadar devam edeceği yönünde beklentiler mevcuttu. Akışkan modern dönemde ilişkilerin, katı bir halden çıkıp akışkan hale geldiğini belirten Bauman, tüketim kültürünün artmasıyla, çalışma alanında olduğu gibi aile ve evlilik hayatında da köklü değişimlerin yaşandığını, aşk ilişkilerine dayalı evlilikler yerine birlikte yaşamının yaygınlaştığını belirtmiştir (Man, 2018: 227-230). Postmodern dönemdeki evlilik ilişkilerinin boşanmayla sonuçlanmasını, bağlanma durumunun gerçekleşmemesine dayandıran Bauman'a (2009) göre "*aşk, postmodern dönemde arzuya yenik düşmüştür. İlkesi, "ölüm bizi ayırana kadar" olan aşk temelli aile kurumunun sonsuzluk düşüncesi veya beklentisi terk edilerek, yerini "sevişmek" kod adı altında tek gecelik ilişkilere bırakmıştır*" (Şimşek, 2014: 220).

3.6.10. İletişim sorunları

Aile içi ilişkilerde ve evliliklerde yaşanan iletişim problemleri, iletişim kopukluğuna bağlı olarak yalnızlık, mutsuzluk gibi duyguların yaşanmasına neden olabilmektedir. İletişim kopukluluğunun süreklilik kazanması durumunda, aile içinde huzursuzluğa, duygusal kopmalara, fiziksel, sözel, cinsel gibi şiddete, sadakatsizliğe, çocuklar üzerinde gelişimsel ve ruhsal sıkıntılara yol açabilmektedir.

İçağasıoğlu Altun ve ark. (2020: 131), 208 kişi ile yaptıkları çalışmada *"boşanma nedenleri önem derecesine göre sıralanmış ve ilk beş sırada; beklentilerin değişmesi, aldatma, ev içi görev ve sorumlulukların adil paylaşılmaması, eşin ailesiyle anlaşamama, çocuğun yetiştirilmesiyle ilgili sorunların yer aldığı görülmüştür."* Bu sorunların temelinde ise iletişim problemlerinin yattığını özellikle belirtmiş ve çoğu boşanma nedenlerinin iletişim problemlerinden kaynakladığını belirtmiştir.

Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması'na (TBNA, 2014) göre, boşanma nedenleri cinsiyete göre farklılaşmakta ve genel olarak en sık rastlanan boşanma nedenleri arasında *"yakın çevrenin evliliklere müdahalesi"* yer almaktadır. Kadınların *"şiddet, alışkanlıklar ve aldatılma"* nedeniyle boşandığını belirtmiştir (Turğut, 2015: 75). Bunlarla beraber duygusal kopmaların nedenleri, diğer nedenlerle iç içe olmakta ve iletişim kopmalarına bağlı olarak boşanmalar gerçekleşmektedir. *"Çocuk sahipliği, kişinin kendine özen göstermemesi, yakın çevrenin müdahalesi, yalan söyleme gibi kötü alışkanlıklar, ev içi görev ve sorumlulukların yerine getirilmemesi, cinsel hayat, kültürel farklılıklar gibi sorunlar sevgi ve saygının azalmasında veya tümünden bitmesinde rol oynamıştır"* (Turğut, 2015: 78).

3.6.11. Boşanma sonrasında yeniden evlenme

Boşanmanın tarihsel değişimi, sosyoekonomik değişimin etkisiyle daha yavaş değişen kültürel faktörlerle ilişkilidir. Giddens (2012) belirttiği gibi Batı'da özellikle uzun bir süre dinsel dogmaların hâkimiyetiyle evlilik kutsal görülmüş ve boşanma belirli durumlar haricinde yasaklanmıştı. Endüstrileşmenin etkisi ile batı ülkelerinin çoğu, boşanmaya daha olumlu bakıp boşanmayı hukuksal çerçeve doğrultusunda tanımaya başlamıştır. *"1960 ile 1970 arasında Britanya'da boşanma oranı her yıl istikrarlı biçimde yüzde 9'luk artış göstererek o on yılın içerisinde iki katına ulaştı. 1972'ye gelindiğinde, bir parça, uzun zamandır ölü olan evliliklerin içindeki pek çok kimsenin boşanmasını kolaylaştıran 1969 Yasası'nın bir sonucu olarak, bir kez daha ikiye katlanmıştı"* (Giddens, 2012: 263).

Boşanma oranlarının artması, yeniden evliliğe olan bakış açılarını değiştirmiş ve giderek farklı aile ve evlilik çeşitlerini ortaya çıkarmıştır. Giddens, (2012: 272-273) *"Sosyoloji"* adlı kitabında, Birleşik Krallık örneği üzerinden boşanmalar ile değişen yeniden evlilik oranlarının büyük oranda arttığını belirtmiştir. Boşanma oranlarının

artmasına bağlı olarak artan yeniden evliliklerin de boşanma ile sonuçlandığına dair verilerin yüksek olduğuna işaret eden Giddens, ilk evliliklerin ikinci evliliklere oranla daha istikrarlı sürdüğünü belirtmiştir. Nitekim Giddens, ilk evliliklerin daha başarılı olması ya da daha mutlu bir evliliği sürdürdüğü algısının doğru olmadığına vurgu yapmakta ve boşanma deneyimlerine bağlı olarak karar almaları daha kolay olabilmektedir.

Rubin, Birleşik Devletlerde otuz iki işçi sınıfına ait aile üyeleri ile yaptığı mülakatlarının, orta sınıf aile üyeleri ile kıyaslandığında daha geleneksel bir yaklaşım sergilediklerini, nitekim kendi ailelerinin benimsediğı değerlerden de uzaklaştığını görmüştür. Rubin, değişen toplumlarda evliliğe, toplumsal cinsiyet algısına yönelik tutumların değişikliğine, yeniden evliliğe ve cinsel özgürlüklere dair davranışların değişikliğine vurgu yapmıştır (Giddens, 2012: 269).

Boşanma sonrasında yeniden evliliğin, boşanan eşler için kolay olmadığını, yaşanan zorluklar açısından yeniden evliliğin, hangi aşamalardan geçtiğini belirten birçok çalışma mevcuttur. Furstenberg'e (1976) göre yeniden yapılan evlilikler, ilk evliliklere göre daha stabil geçmekte, uyum süreci daha hızlı olmakta ve karşılaşılan zorluklar ilk evliliğe göre daha farklı boyutlar taşımaktadır. Faber (1964), sosyal normlara uyum süreci olarak tanımlanan yeniden evlilik durumunu ise *"daimi uygunluk"* olarak tanımlamaktadır. Boşanma sonrasında, eşlerin karşılaştıkları önemli sorunlardan biri, yeni kimlik oluşturma süreçleri ve sahip oldukları rollerin (anne baba hariç) belirsizleşmesidir. Rol belirsizliğinin oluşturduğu toplumsal ve sosyal baskıdan kurtulmanın yolu, Goode ve Bernard'e (1956) göre eşlerin yeniden evlenmesidir (Çiçek, 2014: 66-70).

Newman'a göre (2009), çoğu zaman kötü giden evliliklerden kurtulmanın yolu boşanmada görülmektedir. Evliliğe yönelik olumsuz deneyimlerin, evlilik algısını etkilemediğı durumlarda, yeniden evlenme oranlarını etkilemekte ve pozitif yönde artış eğilim göstermektedir. Evliliklere yönelik algının değişmediğı durumlara ek olarak; *"yeni den evlilik konusundaki tutumlar, boşanmanın ardından geçen süreye, yaşa ve cinsiyete bağlı olarak farklılıklar gösterir"* (Uğur, 2014: 84).

3.7. Tunceli İlinin Coğrafi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yapısı

Etrafı yüksek, engebeli dağlarla çevrili olan Tunceli, Yukarı Fırat bölgesinde yer almaktadır. Kuzeyinde Erzincan, doğusunda Bingöl, güneyinde ise Elâzığ illeri mevcut olup dağları, platoları, akarsuları, vadileri, bitki örtüsü gibi kendine ait özel coğrafi yapısı

vardır (URL-2, 2020). Bu özel coğrafi yapısı ile *"Tunceli ili, topraklarında tarih boyunca çeşitli medeniyetleri barındırmış, sarp bir coğrafyaya sahip, Alevi nüfusun yoğunlukla yaşadığı ve Türkiye içerisinde kendine özgü karakteristik kültürü olan bir ilimizdir"* (Taş, 2019: 1). Türkiye genelinde nüfus yoğunluğu en az olan Tunceli'de, sosyal, göç, ekonomik, politik gibi etkenlere bağlı olarak zaman içerisinde nüfus sürekli azalma eğilimi göstermiştir. Yapılan çalışmalarda ve TÜİK verilerine göre Tunceli'de evlenme ve doğum oranları, bebek ve çocuk ölümleri düşük seyretmektedir Erkek nüfusu, kadın nüfusundan fazla olması ve kadınların yaşam süresinin erkeklere göre uzun olması yönüyle diğer illerden farklılık göstermektedir (Taş, 2019: 10-11).

Tunceli'nin ekonomisi, gelişmiş ve güçlü bir yapıyı içermemekte, coğrafi özelliklerin etkisiyle şekillenmiş özellikle hayvancılığa dayanmıştır. *"Coğrafi şartlarının elverişsizliği nedeni ile tarım istenilen düzeyde yapılamamaktadır. Ağır sanayi bulunmamaktadır. Balıkçılık ve arıcılık kentin diğer geçim kaynaklarıdır"* (URL-2, 2020).

Tunceli, eğitim açısından birçok yere göre farklılık göstermekte, okuma yazma oranının yüksek olmasının etkisiyle eğitime yönelik yaklaşımlar olumlu yönde olmaktadır. Eğitime verilen önem yapılan birçok çalışmanın verilerine yansıdığı gibi okullaşma oranının yüksek olmasını, kız erkek ayırımı yapmadan eğitim öğretimin yakın takibinin yapılmasını etkilemektedir (Yıldız, 2015: 44).

Tunceli'nin inanç yapısında geleneksel ibadetler ve ritüeller, modern haliyle cem evi, ziyaret gibi kutsal mekânlarda ve belirli zamanlarda dedeler/pirler aracılığıyla gerçekleşmektedir (Yıldız, 2015: 41). *"Bu ziyaret alanları kutsal su kaynakları, ulu ağaçlar, yatırlar ve kayalardan biri ya da birkaçından oluşur. Yöre halkı, inanç sistemi içerisinde önemli bir maneviyatı temsil eden bu ziyaretlere haftanın belirli günlerinde ve yılın belirli zamanlarında şifa bulma, çocuk sahibi olma, dilek dileme, kurban kesme gibi nedenlerle gitmektedir"* (Taş, 2019: 6). Çoğu kutsal mekânların doğanın içinde olması, yaşam kaynaklarının doğadan elde edilmesi, kültürel geleneklerin sürdürülmesiyle doğanın önemi ön plana çıkmaktadır (Yıldız, 2015: 44). Yaşlı nüfusun fazla olması ve yaşlılar aracılığı ile geçmişten günümüze kadar taşınmasında etkili olan sözlü tarihin, Alevi inanç yapısını oluşturan ibadetler, efsaneler gibi kültürel kodların yaşatılmasında önemli olduğu görülmektedir.

Tunceli inanç ve kültürel yapının özelliklerinden biri ise inanç pratiklerinde ve toplumsal alanda kadına yer verilmesidir. *"Örneğin cemevlerine, nasip alma törenlerine, muhabbet toplantılarında ve diğer tüm dinsel törenlere erkeklerle eşit koşullarda katılırlar."*

Dede toplumda ne kadar saygınsa eşi de o ölçüde saygındır. Ona da “ana” denir. Dedenin olmadığı zamanlarda onun işini vekâleten ana yürütür" (Baykan, 2019: 60).

3.7.1. Tunceli’de evlilik, aile ve akrabalık ilişkileri bağlamında boşanma

Evlilik, aile ve akrabalık ilişkileri, Tunceli'nin inanç ve kültürel yapısına göre şekillenmektedir. *"Evlilik, “Hakk’ın emri rızası” olarak tanımlanır ve evliliğin rıza temelinde gerçekleşmesi gerektiğine inanılır. İnanç sistemi içerisinde manevi olarak en tepede bulunan pirlere/rehberlere, sürekli olarak cem törenlerinde ve taliplerini ziyaretlerinde, evliliğin rıza ile olması gerektiğini, kızın/erkeğin rızasının şart olduğunu vurgularlar"* (Taş, 2019: 157). Cinsiyet ayırımı yapmadan evliliğin rızaya dayandırılması, çocuk gelinlerin olmadığı tek il olması özelliğini ortaya çıkarmakta, geleneksel olarak sürdürülen görücü usulü ile evliliğin birçok topluma göre farklı boyutlarda şekil aldığını göstermektedir. Değişen hali ile görücü usulü ile yapılan evliliklerin yerini karşılıklı görüşmelere dayanan evlilikler almıştır.

Evliliklerin şekil değiştirmesi, eğitim oranının yüksek olması, kadınların iş hayatına katılması, kentin ekonomik, coğrafi ve politik konumu gibi etkenlerin Tunceli aile yapısının değişmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Modernleşmenin etkisinin hissedildiği kent genelinde geleneksel geniş aile yerine çekirdek aile yapısı geçmiştir (Taş, 2019: 10-11). TÜİK verilerine göre "İlk evlilik yaşını en yüksek il olması, kaba evlenme hızının düşük olması, tek kişilik hane halkı oranının yüksek olması", aile yapısını etkilediğini düşündürmektedir

Aile yapısını etkileyen en önemli diğer bir unsur ise kurgusal¹ olarak ortaya çıkan akrabalıklardır. Bu akrabalık ilişkilerine ve inanç yapısına göre evlilik yasakları ortaya çıkmıştır. *"Tunceli’de aralarında ikrarlık ilişkisi bulunan “Musahip (sağdıç), kirve pir ve rayberden kız alınmaz"* (Taş, 2019: 167). Taş'a göre aileler, bu anlamda birbirlerine karşı her alanda sorumluluklar üstlenmekte, değişen kültürel değerler arasında, özellikle evlilik konusu ile ilgili belirtilen bu tabu, yani evlilik yasağı günümüzde aynı şekilde geçerliliğini sürdürmektedir.

¹ : Kurgusal Akrabalık; *"kan bağı ya da sözleşmelere dayanmayan ama akrabalık biçiminde organize edilen kan kardeşliği, hısımlık gibi yakın ilişkilerdir"* (Demez, 2018: 101). Rivers'e göre *"akrabalığın toplumsal koşullarla belirlendiğini ve akrabalık biçimlerinin bize toplumsal kurumların tarihsel gerçekleri açıklamakta önemli kaynaklar olduklarını dile getirmektedir"* (Demez, 2018: 105). Bu bağlamda sağdıç, kirve gibi hısımlık ilişkilerine dayanan ve kültürel kodlara göre uyarlanan "kurgusal akrabalık" kavramı, Tunceli kentinin tarihsel ve kültürel dokusunu yansıtmaktadır.

Baykan (2019), Tunceli'nin inanç ve kültürel yapısıyla şekillenen aile kurumu yapısında yaşanan değişim ve dönüşüm hakkında bilgi edinmek için yürüttüğü çalışmada, ocaklara mensup dedeler ve bu ocaklara talip olan aile üyeleri ile görüşmüştür. Bu çalışmada, aile ve evliliğe verilen değeri katılımcılar, genellikle, *"kutsal", "değerli", "koruyucu", "tamamlayıcı", "bütünleştirici", "paylaşımçı", "eşitlikçi", "istikrar ve düzeni sağlayan" bir kurum olduğunu ve bu bağlamda Alevi toplumunda çok önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmişlerdir*" (Baykan, 2019: 75). Çalışmada Baykan'a göre (2019: 91) alevi inancında kişinin kendini tamamlaması için evlilik çağına gelmiş bireylerin evlenmesini şart kıldığına vurgu yapılmıştır. Nitekim yaşanan değişimler, aile kurumunda çözümleri etkilediğini, dedelerin, taliplerin, genel anlamda bu inanca mensup kişilerin, evlilik şekillerinin süreç içinde değişime uğraması ile tabu şeklinde olan iç evlilik (endogami) koşullarının kırılıp dış evliliklerin (ekzogami) kabul gördüğü bir durum söz konusu olmuştur. Aile kurumunda yaşanan çözümler ise boşanmalara neden olduğu belirtilmiştir.

Boşanma, geleneksel aile yapılarında olduğu gibi Tunceli aile inanç ve kültürel yapısında, hoş karşılanmayan, *"düşkünlük"* olarak kabul edilen bir durum iken değişen ve dönüşen yapısıyla ve yaşanan çözümlerin etkisiyle toplumsal olarak kabul görmüş durumdadır (Baykan, 2019 :93).

Boşanmaların yaygınlaşması, TÜİK verilerinde günümüze en yakın tarihlerde, beş yıllık aralıklarda olan değişimde açıkça görülmektedir. Tunceli'de 2009 yılında evlenme sayısı 638 ve boşanma sayısı 95, 2014 yılında evlenme sayısı 566 ve boşanma sayısı 110 iken 2019 yılında evlenme sayısı 426 ve boşanma sayısı 142 olmuştur. Kaba evlenme hızı 2009 yılında binde 7.53, kaba boşanma hızı binde 1.12, 2014 yılında kaba evlenme hızı 6.58, kaba boşanma hızı 1.28 oranında, 2019 yılında ise kaba evlenme hızı 4.93 oranında iken kaba boşanma hızı 1.64 oranında artış göstermiştir (TÜİK, 2020).

Türkiye genelinde olduğu gibi Tunceli'de de son on yılda evliliklerin giderek azalması ve buna rağmen boşanmaların artması, TÜİK verilerinde ve bu konuda yapılmış bilimsel çalışmalarda da görülmektedir. Bu durum, aile kurumundaki çözümlerin yanı sıra bazı kültürel çözümlerin de yaşandığını söylemek yerinde olacaktır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmada katılımcıların demografik verileri bağlamında evlilik süreçleri, boşanma süreçleri ve boşanma sonrası uyum süreçleri, belirlenen temalar ile analiz edilmiştir.

4.1. Demografik Bulgular ve Yorumlar

Çalışmada katılımcıların yaşları, evlenme ve boşanma yaşları, boşandıkları eşleri ile yaş farkları, katılımcıların ve boşandıkları eşlerin eğitim durumları ve meslekleri temalar şeklinde analiz edilmiştir. Çocuk faktörünün evlilik ve boşanma sürecinde etkisinin olup olmadığı ayrıca irdelenmiş, çocuk sahibi olan katılımcıların velayet ve nafaka durumları analiz edilmiştir.

4.1.1. Katılımcıların 2020 yılına göre yaşları

Tablo 4.1. Katılımcıların doğum yıllarına göre şimdiki yaşları

Kadın Katılımcılar	Doğum Yılları	Şimdiki Yaşları	Erkek Katılımcılar	Doğum Yılları	Şimdiki Yaşları
Yasemin	1968	52	Caner	1980	40
Hülya	1983	37	Murat	1976	44
Nesrin	1978	42	Erhan	1981	39
Sibel	1983	37	Erdem	1978	42
Seher	1980	40	Sedat	1980	40
Nurgül	1984	36	Özgür	1976	44
Sevgi	1986	34	Metin	1983	37
Gamze	1980	40	Ali	1978	42
Duygu	1977	43	Hakan	1972	48
Eda	1992	28	Kadir	1989	31
Lale	1981	39			

Evlenme ve boşanmaya yönelik katılımcıların deneyimlerinin tespit edilmesinde, katılımcıların evlilik yaşı, boşanma yaşı, eğitim durumları, evlilik süreleri gibi demografik verilerin yorumlanmasında etkili olduğu düşünüldüğü için doğum yıllarına göre şimdiki yaşları verilmiştir. Nitekim belirtilen temalarda yaş faktörünün evlenme ve boşanma üzerindeki etkisi detaylı verilmiştir.

Tablo 4.1.'de verilen yaşlara göre kadın katılımcıların ortalama yaşı 38.9 iken erkek katılımcıların ortalama yaşı 40.7 olarak hesaplanmıştır. Boşanan kadınlardan beş katılımcı ortalamanın altında ve en küçüğü Eda 28 yaşında, ortalamanın üstünde olan kadınlardan

Yasemin 52 yaşındadır. Eda ve Yasemin dışındaki dokuz kadın katılımcının yaşları ise 34 ile 43 arasında değişmekte olduğu görülmektedir. Erkek katılımcıların kadınlara göre şimdiki yaşları, daha yüksek ve birbirine yakın olmakla birlikte beş erkek katılımcının yaşı ortalamanın altında, beş katılımcının yaşı ortalamanın üstündedir. En küçük erkek katılımcı Kadir 31 yaşında, en büyük katılımcı Hakan 48 yaşında, diğer sekiz katılımcının yaşları ise 37-44 arasında değişim göstermiştir.

4.1.2. İlk evlilik yaşının ve yaş farklarının evlilik ve boşanma süreci üzerinde etkileri

Tablo 4.2. Katılımcıların evlilik yaşları ve boşandıkları eşlerinin evlilik yaşları

Kadın Katılımcılar	Boşanan Kadınların Evlilik Yaşları	Boşandıkları Eşlerin Evlilik yaşları	Erkek Katılımcılar	Boşanan Erkeklerin Evlilik Yaşları	Boşandıkları Eşlerin Evlilik Yaşları
Yasemin	29	28	Caner	23	18
Hülya	14	22	Murat	24	18
Nesrin	23	28	Erhan	26	21
Sibel	22	27	Erdem	28	28
Seher	26	29	Sedat	35	30
Nurgül	18	21	Özgür	30	28
Sevgi	23	30	Metin	30	21
Gamze	26	26	Ali	21	18
Duygu	34	32	Hakan	42	29
Eda	25	28	Kadir	26	26
Lale	21	23			

Çalışmada yaş faktörünün boşanma üzerine etkisinin olup olmadığının anlaşılabilmesi için, katılımcılara evlendikleri yaşları ve boşandıkları eşlerinin, evlendiklerinde kaç yaşında olduğu sorulmuştur. Çocuk yaşıta evlenen Hülya, katılımcılar arasında en küçük yaşta, Hakan ise en geç yaşta evlenen katılımcılardır.

Tablo 4.2'ye bakıldığında erkeklere oranla, daha erken yaşta evlenen kadınların ortalama ilk evlilik yaşları 23.7, boşandıkları eşlerin ortalama evlilik yaşları ise 26.7 olarak hesaplanmıştır. Erkek katılımcıların ilk evlilik yaşlarının ortalaması 28.2, boşandıkları eşlerin evlilik yaş ortalaması ise 23.7 olarak hesaplanmıştır. TÜİK 2019 verilerinde

kadının ilk evlilik yaş ortalaması 25, erkeklerin 27.9 olarak verilirken Tunceli ilinde bu oran değişmektedir. Tunceli 2019 verilerinde, kadınların ilk evlilik yaş ortalaması 28.4, erkeklerin 31.1 (TÜİK, 2020) olması, ilk evlilik yaşlarının giderek arttığını göstermektedir.

Yapılan çalışmada ilk evlilik yaş ortalamaları, evlilik tarihlerine ve yaşlarına göre farklılık göstermiştir. 2019 yılı verileri ile çalışmadaki veriler arasındaki farkın, kadın katılımcılarda 23.7'den 28.4'e, erkek katılımcılarda ise 28.2 iken 2019 yılında 31.1'e yükselmiş olması, evliliklerin giderek azalması yönünde olabileceğini göstermektedir. Nihayetinde kadın ve erkeklerin ilk evlilik yaş ortalamasının artması, eğitim ve sosyokültürel faktörler gibi birçok faktörle ilişkilendirilebilir.

Tablo 4.3. Katılımcıların boşanma yaşları

Kadın Katılımcılar	Kadınların Boşanma Yaşları	Erkek Katılımcılar	Erkeklerin Boşanma Yaşları
Yasemin	48	Caner	38
Hülya	26	Murat	33
Nesrin	38	Erhan	31
Sibel	30	Erdem	41
Seher	32	Sedat	37
Nurgül	31	Özgür	43
Sevgi	29	Metin	32
Gamze	36	Ali	38
Duygu	38	Hakan	44.5
Eda	25.5	Kadir	27.5
Lale	34	Erkek Ortalama	36.5
Kadın Ortalama %	33.4	Toplam Ortalama %	34.95

Tablo 4.3'te kadın ve erkek katılımcıların boşanma yaşlarına göre en küçük kadın boşanma yaşı 25.5, en büyük kadın boşanma yaşı 48, en küçük erkek boşanma yaşı 27.5, en büyük boşanma yaşı 44.5 olarak değerlendirilmiştir. Kadın katılımcıların, boşanma yaş ortalaması 33.4 olarak hesaplanmış ve yedi kadın katılımcı, toplam ortalamanın altında bir yaşta boşanmıştır. Bu durum, boşanan kadınların genç yaşta, yeni bir hayata uyum sağlamaya çalıştıklarını göstermektedir.

Erkek Katılımcıların boşanma yaş ortalaması, 36.5 ve dört erkek katılımcı toplam ortalamanın altında boşanmıştır. Tablo 4.2'de ilk evlilik yaşlarına göre erkek katılımcıların boşanma yaşları, evlilik süreleriyle ilişkili olarak daha da ileri olduğu tespit edilmiştir.

Nitekim çalışmanın diğer bölümlerinde görüleceği gibi evliliğini, ilk beş yıl içinde sonlandıran erkek katılımcılar, kadın katılımcılara oranla daha fazladır.

Şen (2013: 167), 97 katılımcı ile gerçekleştirdiği çalışmada kadınların boşanma yaşı, bu çalışmadaki sonuca yakın ama daha genç yaşta, ortalama 32.3 olarak boşandıklarını belirlemiştir. Erkek katılımcıların boşanma yaş ortalaması ise 0.44 farkla 36.06 olması yönüyle benzerlik göstermektedir.

Tablo 4.4. Katılımcıların boşandıkları eşleri ile aralarındaki yaş farklarının dağılımı

Yaş Farkı (Yıl)	0	1	2	3	4	5	7	8	9	13
Kadın	1	1	2	3	0	2	1	1	0	0
Erkek	2	0	1	1	1	3	0	0	1	1
Toplam	3	1	3	4	1	5	1	1	1	1
%	14.3	4.8	14.3	19.0	4.8	23.8	4.8	4.8	4.8	4.8

Katılımcıların evlilik yaşları ile boşandıkları eşlerin evlilik yaşları değerlendirildiğinde üç katılımcının %14.2 oranında aynı yaşlarda evlendiği, kadın katılımcılar arasında yaş farkı en fazla 8 yıl, erkek katılımcılar arasında ise 13 yıl olarak tespit edilmiştir. Tablo 4.4'te görüldüğü gibi 1 yıl, 7 yıl, 8 yıl, 9 yıl ve 13 yıl yaş farkı bulunan katılımcıların oranı eşit olduğu görülmektedir. Katılımcılar arasında en fazla 5 yaş farkı ile beş katılımcıda görülmüştür.

Erkek egemen kültürünün, evliliklere yansıma şekillerinden birisi de erkeğin evlilik yaşının kadının evlilik yaşından büyük olmasıdır. Bu bağlamda erkek katılımcıların hepsi, kendisinden küçük yaşta kadınlar ile evlenmiş olduğu görülmektedir. Nitekim kadın katılımcılardan Duygu ve Yasemin'in boşandıkları eşlerinden yaş olarak daha büyük olması, sürdürülen geleneğin kırılma noktası olabileceğini düşündürmekte fakat bu yaş farkının problem edilmesi ise erkek egemen kültürün baskınlığını hissettirmektedir.

Yaş farkının evlilik ve boşanma süreçlerine etkisini ise katılımcılar farklı şekillerde ifade etmişlerdir.

Hülya, evliliğe dair bir kararının olmadığını ve yaşa bağlı olarak bilgisizce evlilik sürecine girdiğini belirtmiştir. Boşanmaya dair bir pişmanlık yaşayıp yaşamadığı Hakan'a sorulduğunda ise cevabı yaş farkının evlilik sürecine etkisini düşündürür niteliktedir. *"Boşanmayla ilgili açıkçası onu zaman gösterecek onu tam bilmiyorum ama evliliğimle*

ilgili pişmanlığımı yaşıyorum, yanlış bir tercih yaptığımı düşünüyorum" (Hakan, 2020). Benzer şekilde yaş farkına takılan Metin'e boşanma nedenleri sorulduğunda aşağıdaki açıklamayı yapmıştır.

"Ya şimdi neden şuydu, benimle arasında sekiz yaş vardı, sekiz yaşın olması bile büyük bir etken. Beyin yapısı olarak senin düşündüğünü düşünemezsin tabi, hani derler ya davul bile dengi dengine çalar diye. Yani onun için de hani tabi onun seviyesine indiğin zaman tabii ki zorlanıyorsun, bu sefer kendi belirli yaşından çıkıp o yaşa geri gidiyorsun. Dolayısıyla o yaşlarda daha hareketli olduğundan dolayı bocalıyorsun. Ne oluyor, mesela ufacık bir şeyi senin idare etmen gerekiyor. Ya bu bardak burdaysa bırak orda kalsın, önemli değil dersin, ama o yok burda kalmayacak, yani bir bardak için, bir kaşık için bir çatal için tartışmalar, kavgalar yani bundan dolayı oluyordu, tabi ki ama bunu şiddete dökmek şartıyla, hakaretlere dökmek şartıyla, tabii ki öyle tartışmalarımız olurdu. Genelde evden giderdim, biraz gezerdim sakinleşirdik belli bir süre sonra eve giderdim" (Metin,2020).

Erkek Katılımcılar arasında tablo 4.2.'de görüldüğü gibi kendisinden küçük yaşta herhangi bir evlilik gerçekleştirmemiştir ve bu yönüyle Türkiye'de olduğu gibi Uzunoğlu'nun (2016) Bolu'da yaşayan boşanmış 30 katılımcı ile gerçekleştirdiği çalışma ile benzerlik göstermektedir.

Kadın katılımcılardan Duygu, 3 yıl süren evliliğinde kendisinden 2 yaş küçük olan boşandığı eşiyle nasıl tanıştığı sorulduğunda yaş farkına vurgu yaptığı görülmektedir. *"Ortak arkadaşımız vardı, bana bir emanet göndermişti arkadaşım, o bana verdi öyle tanıştık. Birkaç defa daha geldi gitti derken çok sıcak bakmıyordum aslında, yaşının küçük olmasını problem ediyordum bir yıl sonra kabul ettim"* (Duygu, 2020).

4.1.3. Katılımcıların ve boşandıkları eşlerinin eğitim durumları

Tablo 4.5. Katılımcıların ve boşandıkları eşlerinin eğitim durumları

Kadın Katılımcılar	Kadınların Eğitim Durumu	Boşandıkları Eşlerin Eğitim Durumu	Erkek Katılımcılar	Erkeklerin Eğitim Durumu	Boşandıkları Eşlerin Eğitim Durumu
Yasemin	Ön lisans	Ön lisans	Caner	Lise	İlköğretim terk
Hülya	İlköğretim	İlköğretim	Murat	Ortaokul terk	Lise
Nesrin	Lise	Lise	Erhan	Lise	Lise
Sibel	Ön lisans	Lise	Erdem	Ön lisans	Ön lisans
Seher	Yüksek lisans	Lise	Sedat	Lise	Lisans
Nurgül	Lise	Üniversite öğrencisi	Özgür	Lise	Lisans
Sevgi	Ön lisans	Lisans	Metin	Lise	Lise
Gamze	Lise	İlköğretim	Ali	Ortaokul terk	İlköğretim
Duygu	Lisans	Ön lisans	Hakan	Lisans	Yüksek lisans
Eda	Ön lisans	Ön lisans	Kadir	Lisans	Ön lisans
Lale	Lise	Lise			

Çalışmaya dâhil olan katılımcıların daha çok lise ve ön lisans üzerinde ağırlıklı olduğu tablo 4.5.'te görülmektedir. Kadın erkek ayrımı yapmadan kişinin ekonomik özgürlüğünü kendi elinde tutması, kendilerine güvenerek çalışması gibi son zamanlarda yaşanan değişimler, aile ve evlilik kurumuna yansıdığı görülmektedir

Tunceli kentinin eğitime verdiği önem ve giderek artan boşanmalar düşünüldüğünde, boşanmada eğitimin diğer faktörlerle beraber etkili olabileceğini düşündürmektedir. Aynı şekilde kadın katılımcılardan Yasemin, Hülya, Nurgül ve Lale, erkek katılımcılardan Özgür ve Hakan'ın evlilik süreçlerinde, mezun oldukları okulu bir üst aşamaya taşımasının da boşanmalarında etkili olabileceğini düşündürmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça boşanma oranlarının azaldığı yönünde çalışmalar bulunduğu gibi eğitim düzeyi arttıkça boşanma oranlarının arttığı yönünde çalışmalar da mevcuttur (Sönmez, 2012: 74).

Bu çalışmada katılımcıların hepsinin okuryazar olması, lise ve ön lisans eğitimi üzerinde yoğunlaşması ve bazı katılımcıların boşandıkları eşleri ile eğitim farkının olması, boşanmalarda etkili olduğunu göstermektedir. Özellikle kadın katılımcıların eğitimleri üzerinde yoğunlaşması, erkek katılımcıların boşandıkları eşlerinin kendi eğitim durumları ile farklılık göstermesi yönüyle, Uğur'un (2014: 102) boşanmış akademisyenler ile yaptığı çalışmayla paralellik göstermekte ve kadınların eğitim seviyesiyle ilişkili olarak evliliklerini sorgulayabileceği yönü ağır basmaktadır.

4.1.4. Katılımcıların ve boşandıkları eşlerin meslekleri

Boşanan kadın katılımcıların hepsi evlilik sürecinde mutlaka iş hayatına atıldıklarını, Hülya boşandıktan sonra, Nesrin ve Sibel ise boşanma süreçlerinde kendi iş yerini açtıklarını belirtmişlerdir. Kaçarak evlenen Nurgül, bir süre ev hanımı olarak kaldıktan sonra adliyeye memur olarak atanmış, 2016 yılında boşandıktan sonra ihraç edildiğini, sonrasında ise sürekli özel sektörde çalıştığını ifade etmiştir. Görücü usulü ile evlenen Gamze ise evlilik süreci boyunca özel sektörde çalıştığını, boşandığı eşinin ilk iki yılı serbest çalıştığını ve sonrasında ise aralıklı ve çok az çalıştığını ifade etmiştir. Boşandığı eşinin çalışmamasından duyduğu rahatsızlığı, boşanmalarından en çok kimin etkilendiğine yönelik verdiği cevapta şu şekilde ifade etmiştir. *"En çok karşı taraf etkilendirilmiştir, benim gibi birini kaybettiği için. Çalışıp ona bakıyordum, annesi ve kardeşi*

ise ona bakmaz. Ben tabi ki etkilendim, ruhsal çöküntü yaşayarak buraya geldim" (Gamze, 2020).

Erkek katılımcılardan Caner, garson olarak çalıştığı iş yerinden evlilik sürecinde ayrılmış ve çay ocağı işletmeye başlamış, aynı iş yerinde tanıştığı boşandığı eşi ise boşanmadan birkaç yıl önce memur olarak atandığını belirtmiştir. Özgür ise evlendiklerinde boşandığı eşinin çalışmadığını, sonradan öğretmen olarak atandığını belirtmiştir. Erkek katılımcıların dördü, tablo 4.6.'da görüldüğü üzere boşandıkları eşleri çalışmamakta ve çalışmada bu durumdan rahatsız olduğunu belirten Murat, *"hiç çalışmadı hep yedi"* ifadesini kullanarak rahatsızlığını belirtmiştir.

Tablo 4.6. Katılımcıların ve boşandıkları eşlerin meslekleri

Kadın Katılımcılar	Kadınların Mesleği	Boşandığı Eşlerin Mesleği	Erkek Katılımcılar	Erkeklerin Mesleği	Boşandığı Eşlerin Meslekleri
Yasemin	Hemşire	Sağlık memuru	Caner	İş yeri /çay ocağı	Memur
Hülya	Esnaf	Özel sektör	Murat	Malulen Emekli	Ev hanımı
Nesrin	Esnaf	Memur	Erhan	Esnaf	Ev hanımı
Sibel	Esnaf)	Esnaf	Erdem	Kamu Çalışanı	Özel sektör
Seher	Hemşire	Esnaf	Sedat	Taşeron (Sekreter)	Hemşire
Nurgül	Özel sektör	Biyolog	Özgür	Devlet memuru	Öğretmen
Sevgi	Laboratuvar Teknikeri	Öğretmen	Metin	Şoför	Ev hanımı
Gamze	Özel sektör	Serbest	Ali	Elektrik işi /Esnaf	Ev hanımı
Duygu	Hemşire	Elektrik teknikeri	Hakan	Biyolog	Hemşire
Eda	Memur	Özel sektör	Kadir	Aile Hekimi	Özel sektör
Lale	Hemşire	Özel sektör			

Taylan'ın (2009) *"Türkiye'de köy ailesinde aile içi ilişkiler"* adlı çalışmasında belirttiği gibi değişime uğrayan aile içi ilişkileri, rol dağılımı, kadınların iş gücüne katılımı, eğitim durumu, erkek egemen sistemden sıyrılıp eşitlikçi bir dağılıma doğru olan dönüşüm, özellikle kentlerde kendini göstermektedir. Bu çalışmada kadın katılımcıların çalışması, boşandığı eşlerin genelinin çalışıyor olması, erkek katılımcıların hepsinin çalışması ve boşandıkları eşlerinin çalışması konusundaki beklentileri, değişime uğrayan aile ilişkilerine verilebilecek örneklerdir.

4.1.5. Çocuk faktörünün evlilik ve boşanma süreçleri üzerindeki etkisi

Çekirdek aile yapısında olan katılımcıların evliliklerinde tablo 4.7.'de görüldüğü üzere en fazla iki çocuk sahibi olmuşlardır. Tüm katılımcılar arasında yedi katılımcının iki, on bir katılımcının bir çocuğu var iken üç katılımcı hiç çocuk sahibi olmamıştır. Çalışmada katılımcıların sahip olduğu çocuk sayısı ve yaşam şekilleri dikkate alındığında katılımcıların hepsi çekirdek aile şeklinde evlilik süreçlerini sürdürmüştür.

Tablo 4.7. Katılımcıların çocuk sayılarının dağılımı

Kadın Katılımcılar	Çocuk Sayısı	Erkek Katılımcılar	Çocuk Sayısı
Yasemin	2	Caner	2
Hülya	2	Murat	2
Nesrin	2	Erhan	1
Sibel	1	Erdem	1
Seher	1	Sedat	1
Nurgül	1	Özgür	2
Sevgi	1	Metin	1
Gamze	0	Ali	2
Duygu	1	Hakan	1
Eda	0	Kadir	0
Lale	1		

Şen 2010 yılında 97 katılımcı ile yaptığı çalışmada sadece 6 katılımcının maksimum 3 çocuğunun olduğunu, 20 katılımcının da iki çocuğu olduğu belirtmesi yönüyle on yıl öncesinde de çekirdek aile yapısının yaygın olduğu sonucunu bize vermektedir.

Çalışmada evlilik süresinin uzun olmasına rağmen maksimumum iki çocukla sınırlı kalınmış olması, çalışmaya önemli bir boyut kazandırmakta ve bu durum modern kültürün etkisiyle Tunceli'nin sosyokültürel yapısı ile eğitime verilen önemin bir yansıması olabileceğini de düşündürmektedir. M. Aydın'a (2019: 171-176) göre toplumsal değişme sürecinde değişen aile yapılarında, ailenin işlevleri değişime uğradığı gibi çocukların ailedeki işlevleri de dönüşüme uğramıştır. Bu bağlamda doğurganlığın kontrol edilmesi, giderek doğurganlığın düşüş seyrinde olması ile çocuklar üretici bir konumdan çıkıp tüketim kültürüne dâhil olmaktadır. Dolayısıyla boşanmaların arttığı bu dönemlerde boşanmalardan, çocukların etkilenmemesi söz konusu değildir. Çocukların boşanma sürecinden etkilendiği gibi evlilik sürecinde yaşanan olumsuzlukları birebir yaşayıp bu süreci deneyimledikleri için fiziksel, psikolojik sosyal gelişimlerini ve yaşam süreçlerini

etkilemektedir. Bu durum ailede boşanma kararı alınmasında, boşanan çiftlerin kaygılandıkları temel konulardan biri olmaktadır.

Çalışmada katılımcılara çocuk sahibi olanlara çocuklarının, çocuk sahibi olmayanlara da çocuklarının olmamasından dolayı evlilik sürecini, boşanma kararı almalarını ve boşanma süreçlerini nasıl etkilediği soruldu. Çocuğu olmayan üç katılımcı da olumlu yönde katkısının olduğunu belirtmiştir.

"İyi ki çocuğum olmadı. Çocuk açısından kafam rahattı, çocuk olsaydı benden etkilenirdi, benimle sefil olurdu, böyle olması daha iyi oldu" (Gamze, 2020). Gamze işe gidiyorum diyerek evden ayrılmış ve biriktirdiği para ile İstanbul'da havaalanına gidip babasının evine yani Tunceli'ye gelip boşanma davasını açmıştır. Dolayısıyla çocuk olsaydı, boşanma sürecinin çok daha farklı olabileceğini ve bu durumdan çocuğun çok etkilenebileceğini belirtmiştir.

"Olumlu yönde etkiledi. Çünkü iki insanın hayatını birleştirirken sadece iki insan oluyor. Ama çocuk olduğu zaman, o hayata etkili bir insan katıldığı zaman, hayatlarımızı birbirinden ayırmanız çok daha zorlaşıyor. Sonuçta çocuk yüzünden ne kadar birbirinden ayrı bir hayat yaşasan da çocuk bir ortak bağ oluyor, ortak bir yaşam alanı oluyor. Haliyle çocuk olmaması birbirinden kopma noktasında veya hayatını birbirinden ayırma noktasında daha rahat yol seyretmenizi sağlıyor. Bu açıdan olumlu etkisi oldu" (Kadir, 2020).

Çocuğun olmaması evlilik ve boşanma sürecini görüldüğü üzere olumlu etkilediği, yeni bir hayata adım atarken bağımlı kaldıkları, herhangi bir etkenin olmadığını belirttikleri görülmektedir. Nitekim çocuk sahibi olan aileler, bu kadar rahat boşanma kararını alamamakta bu çalışmada da görüldüğü gibi en çok kaygı duyulan konulardan biri çocuk konusu olmaktadır. Evlilik ve boşanma sürecinde çocuk açısından duyulan kaygılara bu başlıkta bazılarının yer verilirken bazılarının ileriki aşamalarda boşanma sonrasındaki süreçle ilgili temalarda yer verilecektir.

Boşanma sürecinde çocuk sahibi olan katılımcıların, evlilik ve boşanma sürecini düşünmelerinde etkili olduğunu da belirtmişlerdir. Aile içi huzursuzluklardan rahatsız olan çocukların, boşanma durumundan çok memnun kaldığını, bazen de çocukların boşanan katılımcılara destek olduğunu ve boşanma nedenlerinde etkili oldukları gibi görüşleri bildiren olmuştur. Bunlara ek olarak evlilik sürecinde, çocuklara karşı olan yaklaşımların pişmanlığını yaşayan ya da boşanma sürecinde, hiçbir şekilde çocuğun etken olmadığı şeklinde görüşlerini bildiren katılımcılar olmuştur.

Kadın katılımcıların bazıları ise çocuk açısından kaygı yaşadıkları gibi toplumsal baskı kaygısı, ekonomik sıkıntı kaygısı gibi ek kaygılar da yaşamış olmaları, boşanma

sonrasındaki süreçlerde, kadın ve erkeklerin deneyimlerinin daha farklı olabileceği yönünde izlenimler taşımaktadır. Dolayısıyla çocukları için yaşanan kaygılara, katılımcıların gözüyle bakmayı gerektirmektedir.

"Birçok şeyi affetmede en etkili seçenek, insanın çocuğunun olması. Bir adım daha geri atabiliyorsun, tek başına olsa insan gözü kara davranabiliyor ama çocuk olunca daha farklı" (Sibel, 2020).

"Yani sekiz haftalık hamileydim, zaten davayı açmıştım, iki ay sonra ilk duruşma oldu, sanırım yirminci haftamda evet bitmeli artık kararını verdim "(Seher, 2020).

Boşandığı eşi tarafından hamile iken terk edilen Seher, çocuğuna maddi açıdan bakabileceğini belirtirken, baba figürünü dayı ile kapatmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Diğer katılımcılar ise çocuk faktörünün evlilik süreçlerine olan etkisini şu şekilde belirtmiştir.

"Birazcık uzattı, en fazla iki üç yıl işte, çok fazla değil yani o kadar. Yusuf artık algılamaya başladıktan sonra bir şeyler yolunda gitmiyordu, onu bir de benim çocuğum yaşayacaktı ve yaşadı, doğru değildi yani" (Nurgül, 2020).

"Çok zor, çocuğun olmasa bağıın olmadan bitirebiliyorsun. Baba çocuğun varlığını kullandı, velayet davalarıyla almak istedi, çocuğu alırsam ve çocuk babaya düşkün olursa kadın geri gelir düşüncesi vardı onda" (Sevgi, 2020).

"Tabi ki şunu düşünmüştüm, bir çocukla ne yaparım hani ama toplum bazında baktım bu olaya. Yani ekonomik açıdan bakmadım, sosyal açıdan baktım nasıl olur? Nasıl yaşarım? Küçük bir yer hani çocuğumu mu alırım? Aileme mi giderim? Bunları düşündüm. İnsanlar bana nasıl bakar? Çalıştığım iş arkadaşlarım farklı gözle bakarlar mı? bu kaygıları yaşadım ama bunun dışında kızım ile ilgili çok hani onu nasıl büyütebilirim diye düşünmedim çünkü onu büyütebilirdim çünkü ben zaten evin içinde kızıma hem anne hem babaydım. Ondan dolayı kendimi hiç şey yapmadım, sıkmadım işte mesela çocukları olan aileler şey der hani babasından çekinir. Benim kızım hem beni sevdi hem de çekindi hala bile üstüne beş sene geçmiş bazen geliyor sen benim babamsın diye sever beni. O yüzden diyorum ya ben gerçekten kızım açısından zorlanmadım. Kesinlikle kızım bana çok büyük bir destek. Ben bazen ona bakınca şey diyorum Allah'ım ben sana nasıl bir iyilik yaptım da sen bana bu çocuğu verdin. Hani evin içinde o çocuk gibi değil, anne gibi, arkadaş gibi, kardeş gibi, eş gibi. Hani bakıyorum mesela spora gidiyorum, mesela spora gidiyor musun hanım diye konuşuyor benle yani o yüzden diyorum o benim her şeyim, gerçekten çocuğum benim her şeyim" (Lale, 2020).

Çocuk sahibi olan erkek katılımcıların hepsi, en çok çocuk konusunda kaygı duyduğunu belirtmiştir. Özellikle çocuğun annede kalıyor olmasına dair kaygıların, etkili olduğu yönünde görüşler olduğu gibi çocuğun annede kalmasının daha uygun olduğu yönünde görüşler de olmuştur.

"Çocuğumun olması en büyük kaygımdı, boşanma süreci bundan dolayı uzadı ama sonuç değişmedi ve boşandık" (Erdem, 2020).

"Ya çocuğum var, çocuk için kaygılanıyorsun. Tamam, her ne kadar boşanmışsın ama eski eşine de kaygılanıyorsun. Ne olacak bundan sonra, bir kadın olarak ne yapabilir? Nasıl ayakta durabilir? Onun için de kaygılanıyorsun neticede çocuğunun annesi. Bi de çocuğun da onunla beraber olduğundan dolayı onun içinden kaygılanıyorsun" (Metin, 2020).

"Tabi ki etkiledi, yani şey olarak etkiledi hani zaman olarak değil ama tabi ki ikimiz için de zor oldu yani." Bu yanıtı veren Erhan'a nasıl bir zorluk yaşadığı sorulduğunda ise birebir çocukla ilgilenemediğini şu sözlerle belirtmiştir.

"Yani çocuğun hiçbir şeyiyle ilgilenemiyorsun, sadece para vermekle yetiniyorsun. Çocuğun annesinde kalmasını ben de istedim, yani hem küçüktü, şu anda bile büyüdü ama ben alma taraftarı değilim. çünkü annesi daha iyi bakıyor, annesi daha çok ilgileniyor, ben işimden dolayı çocukla ilgilenemiyorum, ben zaten şu an da bile annesinde kalması taraftarıyım" (Erhan, 2020).

Özgür, evliliklerinin uzamasında etkili olduğunu ve çocukları için duyduğu kaygıdan ötürü boşanma süreçlerini, kendisinin yokuşa sürdüğünü ve bu durumun da çocuklarına yansıdığını şu sözlerle dile getirmiştir:

"Çocuk olmasaydı bu kadar uzamazdı mesela. Çocuklarım, özellikle çocuklarım açısından çok sıkıntı yaşadım ben, çok sıkıntı yaşadım ama alıştım. Şimdi artık çocukları istediğin zaman alıyorum, gezdiriyorum, ilgileniyorum. Maddi manevi destek olmaya çalışıyorum, elimden geldiği kadar, gücüm yettiği kadar çabalıyorum işte kendi çapımda. Sabahat Suna'ya kızıyordum, Meltem on bir yaşındaydı, Meltem'e kızıyordum, bağırıyordum eskiden. Teyze dedim ben senin kızına 1718 yıl katlandım, kendi kızıma katlanamıyorum ama. Benim iki tane çocuk, nasıl böyle bir hata yaptım, bir defa Meltem'in omzuna vurdum, bazen bağırdım, ben nasıl böyle hatalar yaptım dedim kendi kendime diye düşünüyorum. Bazen Suna'nın yaptıkları şeyler beni geriyordu geriyordu, takmıyordu, hiçe sayıyordu" (Özgür, 2020).

Çocuklarına yönelik olan olumsuz yaklaşımlarının olduğunu, boşandıktan sonraki süreçte fark eden Özgür, evlilik sürecinde boşandığı eşi ve çocukları için duyduğu kaygılardan ötürü boşanma taraftarı olmadığını ve ceviz kabuğuna sığmayacak nedenlerle boşandığını şu sözlerle belirtmiştir. *"Hani uzun süre önce mesela gitti hâkime boşanma dilekçesi için ben gitmedim. Ben dedim ki bunu sürece bırakalım, biraz zamana çocuklardan dolayı. Ben üç defa rest çektim, zorluk çıkardım ama ne yaptık anlatamadık kadına. İlla gitsin, kolay değil ki iki tane çocuğa bakmak, değil gerçekten."*

Üç buçuk yıldır eşinden ayrı yaşayan ve boşanma süreci halen tamamlanmamış olan Hakan, geç yaşta evliliğiyle ilgili yaptığı tercihin yanlış olduğunu belirtmiş, boşanmanın toplumsal etkileri açısından, etkisini yaşadığını ve bu süreç içerisinde çocuğu için yaşadığı kaygıların, geriye dönüşümsüz olan boşanmanın farkında olmasıyla arttığını belirtmiştir.

"Tabi oda vardı, özellikle şimdi oluşmaya başladı bende. Sonuçta çocukla ilgili, çocuğun olduğu ortam, yaşamının her alanında, benim olmam gerektiğine inanıyorum ve bu da olacak. Burada da çok belirsizlik var açıkçası yani böyle bir kaygı da var yani. Yani uzattı, tekrar düşünmemiz tekrar değerlendirmemize sebep oldu. Hatta hani çocuk için bile şey yapılacağını düşündüm ara ara, işte hani ilişkiyi koparmayayım, bazı şeylerden fedakârlık edeyim ama mantıklı düşündüğümde çok ta sürdürülebilir bir ilişki olmadığının farkına vardım yani" (Hakan, 2020).

4.1.6. Boşanan kadın ve erkeklerin çocuk velayet dağılımları ve nafaka durumları

Ceylan (2016: 113) çalışmasında TMK'nda yapılan son düzenlemelerde, velayet hakkının sadece anne veya sadece babaya verildiği yönünde olduğunu belirtmiştir. Özellikle çocuğun menfaati ve yararı doğrultusunda karar verme hakkı, hâkimin yetkisine bırakılmıştır. Bu duruma yönelik eleştirilerin olması çalışmamızda da görülmektedir. Çalışmada, 9 kadın, 9 erkek toplam 18 katılımcının çocukları olup 16 katılımcının çocuklarının velayetleri annededir. Şahin (2017: 493), erkek egemen sistemin diliyle yazılan hukukun özellikle velayet ve nafaka konusundaki kanunlar, eril bir dille yazıldığını ifade etmektedir. Çalışmada, çocuk velayetlerinin çoğunun (%88.9 oranında) annede olması bu duruma örnektir.

Velayet hakkının hâkimin yetkisine bırakılması, eril sistemin gözündeki kadın algısını yansıtmakta ve çocuğun temel bakım görevi ve ihtiyaçlarının karşılanması halen kadın görev ve sorumlulukları arasında görülebildiğini göstermektedir. Kadın katılımcılardan Sevgi, çocuğunun velayetini ilk davada almış, boşandığı eşi üç defa temyiz davası açmasına rağmen ret cevabı almıştır. Erkek katılımcılardan boşanma süreci devam eden Hakan'ın tek istediği şey çocuğunun kendisine verilmesi olmuştur. Çocuk, küçük yaşta olduğu için mahkemenin çocuğu direk anneye verdiğini belirtmiş ve bundan duyduğu rahatsızlığı ise şu şekilde ifade etmiştir:

"Kesinlikle bayana veriyorlar, kadın isterse alkolik olsun, isterse ne olursa olsun, mahkeme bayana veriyor her şekilde, isterse ölüm döşğinde olsun, uç noktada olsun ona veriyor gene, sadece bildiğim kadarıyla psikiyatrik problemi varsa kadına vermiyor" (Hakan, 2020).

Velayet hakkı konusundaki toplumsal algı, ataerkil sistemin etkisiyle devam ettiği ve bu algının gerek kültürel gerek hukuksal süreçte kabullenildiğini yansıtan ifadelere de çalışmada rastlanılmıştır.

"Anlaşarak, normalde ben kendime isteyecektim ama zaten mahkeme de anneye vereceğinden dolayı, küçük olduğu için annede kalacak, onunla karar kılınırdı yani. Ben de şey yapmadım yani konuştuk anlaşarak çocuğu ona verdik" (Sedat, 2020).

"Bizde ne derler Sabahat, belki sizin orda da vardır çocuklar annede yetim kalırlar, babada yetim kalmazlar. Çocuklar bende kalsa üç dört yaşlarındaki çocuğa ben ne kadar verimli olabilirim ama annede çok farklı. Onun için mahkemede ben itiraz etmedim" (Özgür, 2020).

Erkek katılımcılardan velayet sahibi olduğu ve boşanma nedenini ise kendi sözleriyle Murat, (2020) şöyle ifade etmektedir. *"Velayetleri bende, rahatsızlığımdan dolayı dedelerine vasi atadım. Anne, güven sarsıntısından dolayı mahkeme ona bir şey vermedi, ilk celsede boşandım resmen, mahkeme velayeti direk bana verdi başka biriyle kaçtı çünkü."*

Çalışmada Katılımcılardan Nesrin, önce iki çocuğunun velayetini anlaşarak boşandığı eşine, sonra da kendi isteğiyle bir çocuğunun velayetini yanına almıştır. Bu süreçte duyduğu pişmanlığı ve velayet davası açıp çocukları paylaşma süreci şöyle gerçekleşmiştir:

"Önce babaya vermiştim sonra kızımın velayetini aldım. Erkek çocuk babada. Önce ikisini babaya vermiştim, biz anlaşmalı boşandık, sonrasında çocukların velayetiyle aslında beni kandırdı. şey dedi ben devlet memuruyum, çocukların velayetini bana versen daha geniş haklara sahip olur diye. Benim de hiç aklıma gelmedi, sonuça boşansak ta çocuklarımla babalığı devam edecek diye. E tamam dedim, kabul ettim. Sonrasında bunu bana koz olarak kullanmaya başladı. Sen çocuklarını bıraktın, çocuklarını terk ettin falan ki öle bir şey yok. Ben o zaman mahkemeye başvurdum, velayetlerini geri istedim. Oğlumu kandırdı kendi tarafına çekti, kızım bana geldi. Yani şu anda bölüşmüşüz çocukları" (Nesrin, 2020).

Nafaka talep etme hakları, velayet hakkına göre daha net çizgiler içermekte ve Yüksel'in (2014: 195) belirttiği üzere son düzenlemeler ile Türk Medeni Kanunu'nda her iki tarafa, talep etme hakkı tanınmıştır. Boşanmadan dolayı mağdur olacak tarafın ister kadın ister erkek olsun, nafaka talep edebilmesi koşuluna bağlanmıştır. Erkek egemen sistemin hâkim olduğu bu hukuksal çerçevede, baba rolünde olan katılımcılardan hiçbirisi nafaka almamakta ve kadın katılımcılardan hiçbirisi de boşandığı eşine nafaka ödememektedir.

Hem velayet hem de nafaka durumlarında, eşitliğin sağlanmadığına yönelik eleştiriler devam ettiği gibi çalışmamıza da yansımış durumdadır. Çocuk sahibi olan kadın katılımcılardan, altı katılımcı ne kendisine ne de çocuğuna nafaka almamakta, iki katılımcı nafaka alma hakkına sahip ama karşı taraftan ödeme almamaktadır. Seher, çocuğu için nafaka alan tek katılımcıdır.

"Nafaka talep ettim, Nafakayı kabul etti ama sonrasında hiç ödemedi, askıda kalan bir şey oldu. Ben kendim için hiçbir şey istemedim, çocuğum için istedim. Birlikte aldığımız bir ev vardı onu da çocuğumun üzerine istedim ama ev de yalan oldu, eşya da her şey böyle nafaka da aynı şekil. Yedi yıldır bir lira bile nafaka almıyorum" (Sibel, 2020).

"Ben etmedim çünkü çok zoruma gitmişti ama hâkimin böyle bir şeyi oldu. Hâkimin korumak maksadıyla sonradan tekrardan hak talep edemeyeceksin dedi ben cevap vermeyince o şeyi karara ekledi." Hâkimin kararı ile nafaka alma hakkına sahip olan Duygu'ya, boşandığı eşin ödeme yapıp yapmadığı sorulduğunda ise nafakayı çocukla baba arasındaki iletişimi sağlayan bir araç olarak gördüğünü şu sözlerle açıklamıştır:

"Şöyle nafaka benim tehdit unsurum. Çocukla görüşmediği zaman uı onu öne çıkarıyorum çünkü paraya olan meyilini biliyorum, onu ne kadar zorlayacağını biliyorum. Onunla tehdit edip çocukla bağlantı kurmasına yardımcı oluyordum. Yoksa bir işe yaramıyordu" (Duygu, 2020).

4.2. Evlilik ve Boşanma Süreçlerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Çalışmada evliliği boşanmaya götüren süreçlerin neler olduğu, boşanmada ne gibi durumların etken olduğu ve bu etkenlerin boşanma sürecini nasıl etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan evliliğin kurulmasından başlayıp hukuksal süreç ile sonlandırılmasına kadar geçen süreç irdelenmiştir.

4.2.1. Boşanan kadın ve erkeklerin evlenme şekilleri ve evlilik süreleri

Geçmişten günümüze değişen toplumlarda, geleneksel değerlerin de değişime uğradığı göz önünde bulundurulduğunda, aile kurumunun diğer kurumlarla iç içe yaşadığı değişim açıktır. Nitekim bu değişim Giddens'in (2000) belirttiği üzere geniş ailenin özelliklerinin değiştiği, geleneksel evlilik bağlamında gerçekleştirilen görücü usulü ile olan evliliklerin ve akraba evliliklerin yerini, kişilerin kendi seçimlerinin ön planda tutulduğu değişim söz konusudur. Cinsel özgürlüklerde tercihlerin ise toplumsal kabullerin dışında bırakılıp geliştiği, kadınların iş gücüne katıldığı gibi evliliklerin oluşturulmasında, aile içi kararların alınmasında, çocuklar üzerinde söz sahibi olma gibi birçok alanda da erkek egemen yapıdan uzaklaşıldığı ve kadınların bu sürece aktif olarak katıldığı yönündedir (Can, 2019: 73).

Aile kurumundaki değişim, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'nin birçok yerinde görmek mümkündür. Tunceli ilinde nitel olarak yapılan bu çalışmada görücü usulü ile

gerçekleştirilen evliliklerden uzaklaştığı, evliliğe dair verilen kararların daha çok kendi istekleri doğrultusunda flörte, sevgiye dayalı gerçekleştirildiği görülmüştür. Kadın katılımcılardan dokuzu, iş ya da arkadaş ortamında tanışma, bir katılımcı çocuk yaşıta oyun arkadaşları ortamında, bir katılımcı görücü usulü ile tanışma gerçekleştirmiştir. Erkek katılımcılardan altısı arkadaş vasıtasıyla, üçü iş yerinde tanışma, biri iş ve akraba ortamına dayalı tanışmalar gerçekleştirmiştir. Buna dayalı bazı kadın katılımcıların ifadeleri ise şu şekildedir.

"Aynı iş yerinde çalışıyorduk" (Yasemin, 2020). 19 yıl evli kalarak evliliğini en uzun sürdüren kadın katılımcıdır.

"Ben üniversitedeyken tanıştık, üçüncü sınıftayken benim yakın kız arkadaşımın eşi, onun kuzeni, teyzesinin oğluydu orda öyle tanıştık" (Seher, 2020).

"Piknik ortamında tanışmıştık, arkadaş vesilesiyle diyelim" (Eda, 2020). Birbirlerini iyi tanıyamadığını belirten Eda'nın evliliği kadın katılımcılar arasında en az süre ile 5 ay sürmüştür.

"Çalıştığım iş yerinde tanıştım O da sağlık sektöründeydi. Yani aslında 17 sene öncesini düşünürsek çok böyle sevgilim olsun, onunla konuşayım, tanışayım, ondan sonra ayrılalım gibi anlaşılmazsam diye bir şey söz konusu değildi. Biriyle konuştuğum zaman bir kere falancanın kızı şununla konuştu, falanca kişi şununla konuşuyor muhabbetleri vardı. Haliyle yaşadığımız ilişkiler hemen ciddiye gidiyordu" (Lale, 2020).

Evliliği 12 yıl süren Lale'nin her ne kadar arkadaş ortamında tanışma ve flört dönemi yaşamış olsa da belirttiği ifadede, toplumsal baskıyı hissetmesi ile bir bakıma kültürel kodlar doğrultusunda, adım attığı tahmin edilebilir bir durumdur.

"Köyde oyun oynarken kaçırdı beni" (Hülya, 2020). Çocuk yaşıta kaçırılarak evlenen Hülya ise boşandığı eşiyle evlenme şeklini ifade etmiş, evliliğe nasıl karar verdiği ve beklentilerinin neler olduğu kendisine sorulduğunda, tamamen bilinçsizce olduğunu, kararın olmadığını belirtmiştir. Ayrıca o yaşıta evlilik beklentisine dair hiçbir bilgisinin olmadığını, anne olduktan sonra bazı şeylerin farkına varıp daha güzel şeyler beklediğini belirtmesi ile diğer katılımcılardan farklı bir evlilik sürecine girdiğini göstermektedir. Çocuk yaşıta anne olan Hülya evliliğini 14 yıl sürdürmüştür.

"Görücü usulü ile tanıştık, üç defa görüştük gelip istediler" (Gamze, 2020). Diğer katılımcılardan farklı bir şekilde yanıt veren Gamze ise evliliğini 9.5 yıl zorluklarla sürdürdüğünü ifade etmiştir.

Erkek katılımcıların tanışma ve evlenme süreleri kadın katılımcılardan farklı olup bazıları şu şekilde ifade etmiştir.

"Bir arkadaşımın baldızının arkadaşıydı, karşılıklı konuştuk" (Metin, 2020).

"İş icabı evlerine gittim orda tanıştık" (Ali, 2020). İş yerinin etkili olduğu evliliklerden Ali 18 yıl, Sedat ise 5 yıl evli kalmıştır.

"Tunceliliydi o, çalıştığım yerde onun babası da ailesi de benim amcamın yanında çalışıyordu, akrabalar, uzaktan da olsa akrabalar, İzmir'de tanıştık ve kaçırıldım. Daha doğrusu babam beni başkasına verecek dedi, biraz onun gazına geldim tuttum kaçırıldım" (Murat, 2020).

Murat boşandığı eşiyle akrabalık bağının olduğunu belirtirken ailelerin onayını almadan, boşandığı eşini kaçırmış ve evliliği 10 yıl sürmüştür. Bu bağlamda diğer erkek katılımcılardan farklı bir tutum sergilediği görülmektedir.

"Aynı iş yerinde beraber çalışıyorduk, orda tanıştık Aynı iş yerinde garsondu" (Caner, 2020). Boşandığı eşiyle aynı iş yerinde çalışan Caner'e evli kaldığı süre sorulduğunda, *"Valla hocam 12-13 yıl evli kaldık, evli dediğiniz birliktelik süreci hocam. Biz düğün yapmadık nikâh yaptık, 7-8 yıl beraber yaşadık, sonra resmi nikâh kıydık. Resmi olarak yaklaşık 7 yıl beraber kaldık"* yanıtını vermiştir. Görüldüğü gibi ortalama 13 yıl evli kalan ve 2 yıl boşanmış olan Caner'in 15 yıl öncesindeki tutumu, kadın katılımcılardan Lale'nin hissettiği zorunluluğu ile farklılık göstermekte ve Tunceli ilinde birlikte yaşama şeklinin uzun bir süreye dayandığını düşündürmektedir. Nihayetinde Caner, çalışmada evlilik öncesi beraber yaşayan tek katılımcıdır.

Evlilik veya evlilik dışı yaşama adlı çalışmasını Adak, 2013 yılında Akdeniz Üniversitesi, farklı fakültelerden son sınıf öğrencileri ile görüşmeler düzenleyerek yapmıştır. Adak, batı ülkelerinde birlikte yaşama şeklinin münferit olaydan normal deneyim halini aldığına altını çizerken Türkiye'de gençler arasında birlikte yaşamının kabul edilmeye başlandığını şu sözleriyle açıklamaktadır. *"Önceleri sadece sıra dışı gruplarda ve evliliğin bir ön aşaması ya da evliliğe hazırlık olarak görülen evlilik dışı birlikte yaşama Türkiye'de gençler arasında nadir de olsa görülmeye başlanmıştır"* (Adak, 2016: 36). Lale'nin flört olayının ciddiyete bağlanma durumunda, Gamze'nin görücü usulü ile evlenme şeklinde geleneksel faktörlerin etkisi olduğu görülmektedir. Caner'in boşandığı eşiyle resmi olarak evlenmeden birlikte yaşama durumu ise Adak'ın çalışmasında belirttiği gibi nadir de olsa görülmeye başlanan bir durum olabileceğini düşündürmektedir. Farklı bir

bakış açısı olarak Caner'in boşandığı eşiyle birlikte yaşadığı tarih zaman olarak düşünüldüğünde sıra dışı bir durum olarak algılanma ihtimalini de düşündürmektedir. Bu çalışmada Tunceli ili için bu yargıya varılması ve bu konuda yorum yapılması hatalı bir yaklaşım olacağı gibi bu alanda geniş çaplı bir araştırmayı gerekli kılmaktadır

Tablo 4.8. Katılımcıların evli kaldıkları süre

Kadın Katılımcılar	Evli Kaldıkları Süre	Erkek Katılımcılar	Evli Kaldıkları Süre
Yasemin	19 yıl	Caner	13 yıl
Hülya	14 yıl	Murat	9.5 yıl
Nesrin	13 yıl	Erhan	4 yıl
Sibel	7 yıl	Erdem	13 yıl
Seher	6 yıl	Sedat	4.5yıl
Nurgül	13 yıl	Özgür	14.5yıl
Sevgi	3.5 yıl	Metin	2 yıl
Gamze	9.5 yıl	Ali	18 yıl
Duygu	3 yıl	Hakan	2.5 yıl
Eda	5 ay	Kadir	1.5 yıl
Lale	12 yıl	Erkeklerde Ortalama yıl	8.25
Kadınlarda Ortalama yıl	9.13	Toplam Ortalama yıl	8.69

Tablo. 4.8'de görüldüğü üzere kadınların ortalama evlilik süreleri 9.13, erkeklerin 8.25 ve toplam katılımcıların ortalama evlilik süreleri 8.69 olarak hesaplanmıştır. Şen'in (2013: 165) 97 katılımcı ile yaptığı çalışmada, kadınlarda ortalama evlilik süreleri 9.5, erkeklerin ortalama evlilik süreleri 8.3 ve toplam olarak ortalama evlilik süreleri 8.95 şeklinde olması Tunceli örneklemini ile örtüşmektedir.

Tablo 4.9. Katılımcıların evlilik sürelerinin yıllara göre dağılımı

Evlilik Süreleri	0-5 yıl	5 -10yıl	10-15 yıl	15 yıl ve üstü
Kadınlar	3	3	4	1
Erkekler	5	1	3	1
Toplam	8	4	7	2
Oran %	39.10	19.05	33.33	9.52

Boşanma ile gerçekleşen evliliklerin oransal hesaplamaları tablo 4.9.'da görüldüğü şekliyle kategorize edilmiştir. Bu bağlamda tablo 4.8 ve tablo 4.9 beraber değerlendirildiğinde toplam kadın katılımcılardan Hülya, Nesrin, Nurgül ve Lale 10 ile 15 yıl arasında boşanmış, erkek katılımcılardan ise Kadir, Hakan, Metin, Erhan ve Sedat

olmak üzere ilk beş yıl içinde boşanmışlardır. Bu oranlamaya bakıldığında erkek katılımcıların evlilik sürelerinin daha kısa sürdüğü söylenebilir. Şen (2013: 165), 97 katılımcı ile yaptığı çalışmada erkek katılımcıların %45, kadın katılımcıların %40 oranında ilk beş yıl içinde boşanmış ve erkek katılımcıların kadınlara göre daha erken ayrılması yönüyle benzerlik göstermektedir.

ASAGEM tarafından 1998 yılında yürütülen "*boşanma sebepleri*" projesinde boşanmaların %54,3 ü İlk beş yıl içinde gerçekleşmiştir (Battal, 2008: 114). Bu çalışmada ise toplam tüm katılımcılar arasında %39.10 oranında ilk beş yıl içinde boşanma gerçekleşmiş olması, yapılan araştırma ile benzerlik göstermektedir.

Katılımcılar arasında 5 yıl ile 10 yıl arasında boşananların oranı %19.05, 10 ve 15 yıla kadar süren evliliklerin oranı ise 7 katılımcı ile %33.33, 15 yıl ve sonrasında boşananların oranı ise % 9.52 olarak hesaplanmıştır. 2019 TÜİK verilerine göre evliliklerin %36.0 oranında ilk beş yılda, %20.6 oranında 6-10 yıl, % 15.8 oranında 11-15 yıl içerisinde boşanma ile sonuçlanmıştır (TÜİK, 2020). Bu çalışma ilk beş yıl içinde evliliğini sonlandıran katılımcılar ile ilk sırada olması, TÜİK verileri ile benzerlik göstermekte, 10 ile 15 yıl arasında boşanma oranının ikinci sırada olması ile de farklılık göstermektedir.

Gottman ve Levensan'a (2000) göre de ilk yedi yıl içinde boşanmaların en üst seviyede olduğunu belirtmekte ve ilk çocukların 14 yaşına gelmesinin evlilik süreçlerinde risk faktörü oluşturduğunu belirtmişlerdir (Aktaş, 2011: 43). Çalışmadaki katılımcıların ilk beş yılında en üst seviyede boşandıkları tespit edilirken Gottman ve Levensan (2000) yaptığı çalışmadan farklı olarak bu çalışmada, çocuk sahibi olan katılımcıların ortalama çocuk yaşları 6.7 olarak hesaplanmıştır. Kadın katılımcılarda çocukların yaşlarının ortalaması 8.4 oranında seyretmekte, evliliklerini sürdürmede çocuğun etkili olduğu görülmektedir. Erkek katılımcıların çocuklarının yaş ortalaması ise genel ortalamanın altında 5 olarak hesaplanmış ve çocukların küçük yaşta olmasına rağmen boşanmanın gerçekleştiği görülmektedir.

Katılımcılardan genel olarak çalışmaya katılan dokuz kadın katılımcı, boşandıkları eşleri ile iş ya da arkadaş ortamında tanıştığını benzer ifadelerle belirtmiştir. Arkadaş ortamına ve flörte dayalı bu evliliklerde Yasemin 19 yıl evli kalırken Eda sadece 5 ay evli kalabilmiş, Nesrin, Sibel, Seher, Nurgül, Sevgi, Lale'nin evlilik süreleri ise Tablo 4.8'de verilmiştir. Erkek katılımcılar arasında arkadaş ortamı ve flörte dayalı evlilik süreleri de değişiklik göstermekte ve en uzun süre evli kalan 15 yıl ile Özgür, en kısa süre ise 1.5 yıl ile Kadir olmuştur. Erhan Erdem Hakan Metin Tablo 4.8'de gösterildiği şekli ile

evliliklerini sürdürmüştür. Arkadaş ortamına bağlı olarak tanışan dokuz kadın katılımcı ile altı erkek katılımcı arasında karşılaştırma yapılırsa kadınların evliliklerini daha uzun sürdürdükleri kanaatine varılabilir.

4.2.2. Evliliğe dair ilk adım ve aile hayatı ile ilgili beklentilerin kadın ve erkeklerin gözlerinden değerlendirilmesi

Aile kurumunun ve evlilik kurumunun önemli sayıldığı toplumlarda, aile hayatının kutsanması söz konusudur. Aynı şekilde evliliğe dair ilk adımın değeri, erkek egemen sistemin hâkim olduğu bölgelerde, toplumlar arsında farklılık göstermektedir. Kültürel ve inançsal yapısıyla farklı bir il olan Tunceli'de, evliliğe dair ritüellerin gerçekleşmesiyle, evliliğe yüklenen anlam ve beklentilerin yorumlanması açısından bu çalışma ışık tutacak niteliktedir. Bu bağlamdan yola çıkılarak boşanan kadın ve erkeklere nasıl evlenmeye karar verdikleri sorulduğunda, iki cinsiyet arasında farklı cevaplar alınırken, evlilikten beklentilerinin neler olduğu ise sorulduğunda her iki cinsiyet için daha çok mutlu, huzurlu bir yuva, düzenli bir aile şeklinde cevabı alınmıştır.

Değişen toplumlarda evliliğe dair kararların alınması, giderek kırılan bir nokta olmuştur. Aydın ve Baran (2010: 118) toplumsal değişme sürecine dair değişimde, geleneksel feodal yapının kırılıp sanayi dönemine geçişin önemli etkileri olduğunu belirtmiş ve aile kurumunda da katı, dini örf ve adetler bağlamında yapılan görücü usulü evliliklerin yerine, bireysel tercihlerin ön plana çıktığını belirtmişlerdir. Nitekim görücü usulü ile yapılan evlilikler dâhil olmak üzere, kültürel yapıların kırılmasına bağlı olarak aile yapılarının ve evliliklerin uğradığı değişim, toplumlar arasında farklılık gösterebilmektedir. Bu sürece dâhil olan bireyler, yaşadıkları dönemin doğrultusunda evlilik beklentileri içerisine girmekte ve evlilik sürecini beklentilerin karşılanması olarak görebilmektedir. Görücü usulü ile yapılan evliliklerde, yaşanan kırılmalardan birisi de kişilere flört etme zamanının tanınması olmuştur. Çalışmada görücü usulü ile boşandığı eşi ile tanıştığını belirten Gamze, evlilik teklifi alması ile evlenmeyi kabul ettiğini belirtmiştir. Evliliğe dair beklentisinin ne olduğu sorulduğunda verdiği cevap ile beklentisinin karşılanmadığını şu sözlerle belirtmiştir.

"Çalışmak istemiyordum, mutlu olmak istiyordum, huzurlu olmak istiyordum, hayallerim suya düştü" (Gamze, 2020).

Bireysel tercihlere bırakılan evliliklerde, evlilik beklentilerinin karşılanmadığı durumlarda, aile kurumu üzerinde olumsuz etki olarak yansımakta ve boşanma olgusu olarak kendini göstermektedir. Tarihsel anlamda, gelindiği aşamada tüketim kültürünün yaygınlaşması ile evliliklere yansımaları, boşanmanın yaygınlaşma nedenlerini düşündürmektedir. Nihayetinde yapılan bu çalışmada katılımcılara evliliğe nasıl karar kıldıkları, neler etkili olduğu sorulmuştur.

Aşık olup flört dönemi yaşayarak duygusal bağ kuran katılımcılar, evliliğe birbirilerinden emin olduklarını belirterek, anlaşılarak ve tanıyarak karar verdiklerini belirtmiştir. Kadın katılımcılardan Yasemin, Seher, Sevgi ve Eda, erkek katılımcılardan Erhan, Erdem, Özgür, Ali ve Sedat benzer cevaplar vermiştir.

"Yani aşık oldum, gerçekten o ilk görüşte aşk derler ya öyle bir şeydi. Ondan sonra beş yıl çıktık altıncı yılımızda evlendik. Okulun bitmesini bekledik, üniversitenin, okul bitti sonra evlendik" (Seher, 2020).

"İkimiz de çok genç yaştayız, yani benden birkaç yaş daha büyük. Ama evlendiğim dönemlerde bunun yaşla bir alakası yok ama biraz daha insan büyüdükçe tecrübe sahibi oluyor diyeyim. Yani sadece duygusal bağ vardı aramızda, güçlü duygusal bağ, bundan kaynaklı" (Eda, 2020).

"Tam nasıl olduğunu hatırlamıyorum ama anlaşılarak evlenmeye karar verdik, kimse etkili de olmadı biz karar verdik" (Erhan, 2020).

"14 aya yakın görüşmemiz oldu birbirimizi tanıyıp anlaşılarak evlendik" (Ali, 2020).

"Birbirimizi tanıyarak evlenmeye karar verdik" (Erdem, 2020).

Görücü usulü ile evlenme yerine flörte dayalı evlilikler dışında aile, kültürel ve toplumsal yapılar, bazen karar alınmasını etkilemektedir. Özellikle aile birlikteliği öğrendikten sonra sürece müdahil olmaktadır. *"Aile öğrendikten sonra oldu açıkçası, yani aileler bağlantı kurdular, bir şekilde böyle ön ayak oldular" (Sibel, 2020).* Kadın katılımcılardan Nurgül kaçarak evlendiğini ve kendi ailesinin bu durumda etkili olduğunu belirtmiştir. Kaçarak evlenmesi ve yaşının etkili olması nedeniyle, evliliğe dair beklentisinin olmadığını belirtmiş.

"Böyle bir beklenti dersem yanlış olur. Çünkü zaten 18 yaşındasın, o öğrenciydi. Aslında zor geldi çünkü annem ve babam daha değerli olmaya başlıyor tamamen belirli bir zamandan sonra. Çünkü evliliğin sorumluluğu, şuyu buyu, bakıyorsun zor geliyor ama bir beklenti dersen onu düşünmedim. Çünkü o öğrenci, sen çalışmıyorsun, öyle çok büyük beklentilerim yoktu açıkçası" (Nurgül, 2020).

Duygusal bağı ön planda tutulduğu evliliklerde karar mekanizması olarak birinci derecede kişilerin kendisi ve ailesi etkili olabildiği gibi toplumsal çevre, örf ve adetler, gelenekler bu evlilik sürecini hızlandırabilmektedir. Toplumsal yapının etkisini hissederek evliliğe adım atan Lale dışında Nesrin, toplumsal baskının etkisiyle kısa bir flört döneminden sonra evliliğe karar verdiğini şu sözlerle dile getirmiştir.

"Nasıl söyleyeyim sana valla ben de bilmiyorum bu süreci, ya belki çok şey mi oldu, bir baktım evlenmişim. Ciddi söylüyorum, hani bir dört ay falan flört dönemimiz oldu. Askeri personel olduğu için buranın çevresi belli, hani geziyorduk. İlk günden ben aileme söylemiştim böyle böyle biriyle tanıştığımı falan. Kendisi de buralıydı zaten, hani tepki olmasın diye, insanlar farklı anlamasın diye, uı o süreçte aslında toplum beni biraz itti, hani sanki gezdiğin herkesle evlenmek zorundaymışsın, gezdiğin herkesle bir şeyler yaşamışsın da bunun adını evlilik koymak zorundaymışsın gibi. O dört aylık süreçte ben çok düşündüm, acaba ben bu adama karşı bir şeyler hissediyor muyum? Çok sorguladım kendimi, bir şeyler var mı diye. Belki alışkanlık olmuştur ama sevgi çok böyle sordum kendime sevgi olayı var mı diye, bilmiyorum evlendik" (Nesrin, 2020).

Son dönemde evlilik kriterleri çeşitlilik göstermekle beraber Uğur'un (2014: 104) çalışmasında, dört katılımcının karakter yapısının evliliğe ve duygusal bağlara olan etkisinin evliliklerde etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu yönüyle çalışmada bir kadın katılımcının kararında karakter yapısının evliliğinde etkili olduğu yansımıştır.

"Sakin oluşu beni çok etkilemişti. Sakindir, sabırlıdır. Ben de çok gergin bir yapıya sahibimdir o yüzden o böyle bana çekim gücü oluşturdu" (Duygu, 2020).

Evlilik kararının alınmasında geleneksel değerlere ve kültürel yapıya bağlı olarak toplumsal baskıyı hisseden, erkek katılımcının bulunmaması, erkeklerin karar almada ataerkil bir yapının etkisiyle daha erken sıyrıldığı, ya da erkek olarak kendilerinin flört döneminde herhangi bir zarar görmeyeceği düşüncesinde olabileceklerini düşündürmektedir. Bu açıdan kadın erkek eşitliği bağlamında evliliğe karar verme unsurları değerlendirildiğinde, kadınların dezavantajlı bir konumda olduğunu belirtmek mümkündür.

Çalışmaya katılan Murat ve Metin evliliğe boşandıkları eşlerinin istekleri doğrultusunda kaçırarak karar kılmışlardır. Metin'in boşandığı eşini, kaçırma kararında boşandığı eşinin ailesinin etkili olduğunu belirtmiştir.

"İşte bir yuva kurulsun, kendi hayatımıza bir yön çizelim, kendimize ait bir yaşam tarzımız olsun diye böyle bir adım attık. Sonradan olaylar farklı noktalara geldi. Tabi ben kaçırmıştım." Metin'in bu ifadesi üzerine neden kaçırarak evlenme yoluna gittiği sorulduğunda ise yaşadığı süreci şu şekilde açıklamıştır:

"Nişanlılık bir sürecim geçti benim, nişanlılık bir zamanım oldu benim. Nişanlılık zamanı içerisinde o zaman bunlar bayağı altınlar falan istediler, bayağı bayağı istediler. Tabi o zaman ekonomik durumum olmadığından dolayı düğüne bir ay kala nişanı attı onlar. Tekrar 6 ay sonra ben gittim kaçırdım. Tabi o anne babacıydı biraz daha. Zaten boşanmamızın sebeplerinden bir tanesi ailesinden kaynaklı oldu" (Metin, 2020).

Erkek katılımcılarda evliliğe dair karar almadaki etkenin, farklı bir boyutuyla Kadir, ortak bir hayat paylaşma olduğunu, Hakan ise evliliğe dair arayışın olduğunu belirtmiştir. Hakanın 42 olan ilk evlilik yaşı, erkek katılımcıların 26.7 olan ilk evlilik yaş ortalamasının çok üstünde olması, bir arayış içinde olmasını etkilemiştir.

Evlilik yaşının artmasında, birlikte yaşamının etkili olduğunu çeşitli çalışmalarda belirlendiğini belirten Pekel Uludağlı ve Akbaş (2019: 186), bireylerin yakınlık kurmasını ve ihtiyaçlarının karşılanmasının, resmi evliliğe başvurmadan birlikte yaşamının yaygınlaştığına bağlamaktadırlar. Birlikte yaşamının sorumluluğunun kabullenildiği düşünüldüğünde, evlilik dışı çocuk sahibi olmanın yükünü kaldıramayan Caner, boşandığı eşiyle resmi olarak evlenme kararı vermesindeki etkenin çocuk olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla çalışmada çocuk için evlilik kararı almanın boşanmalar üzerinde etkili olabileceğinin örneğini Caner yansıtmıştır.

"Beraber yaşıyorduk evlilik gibi bir niyetimiz yoktu sonra işte hamile kalınca çocuk içinde olsa resmiyete karar verdik, çocuk için evlendik" (Caner, 2020).

Çalışmada evliliğe dair kararın alınmasında, farklı faktörlerin etkili olmasına karşın evlilikten beklentilerin kadın ve erkekler arasında çok fazla farklılık göstermediği görülür. Kadın katılımcılardan dokuzu ve erkek katılımcılardan dokuzu benzer ifadelerle mutlu, huzurlu, düzenli bir aile, çocuklarla beraber güzel ve mutlu bir yuva, sevgi ve saygı çerçevesinde sevmeye ve sevebilmeyi sürdürme şeklinde evlilikten beklentilerin olduğunu belirtmiştir.

"Yani sevgi, sevecek evlendiğim için tabi ki böyle çok hoş bir şey bekliyorsun. Zorluk tabi ki olur birlikte aşılr diye düşünüyorsun ama hep böyle sonuna kadar seveceğini düşünüyorsun, onun da seni sonuna kadar seveceğini düşünüyorsun. Böyle mutlu bir yuva kurmak için, çocuk sahibi olmak için evleniyorsun ama hayal kırıklıkları da yaşıyor tabi ki" (Sibel, 2020).

"Yani bunun sonsuza dek sürmesiydi evliliğimizin. Çünkü bana göre aşk sonsuza kadar yani sonsuza dek sevebilme kararlılığıdır. Ben öyle bakıyorum en azından ama olmadı yapacak bir şey yok ayrıldık" (Duygu, 2020).

"İlk etapta tabi ki mutlu ve huzurlu bir yuva sonrasında ise doğacak çocukların mutlu ve huzurlu olmasını sağlamak" (Yasemin, 2020).

"Mesela birlikte kitap okumayı çok istedim. Birlikte tatile gidebileceğim, kitap okuyabileceğim, bir şeyleri araştırabileceğim, bunun gereksiz bilgisi nedir diye birbirimize böyle konuşup falan aaa bu da boşmuş diyebileceğim bir şey istedim ama olmadı" (Lale, 2020).

Lale, birlikte etkinlikler düzenleyip beraber hareket etmeyi ve kendi düşüncesine yakın bir kişiyle evli olabilme beklentisini dile getiren tek katılımcıdır.

"Evini aile hayatımın düzenli ve huzurlu olması" (Ali, 2020).

"Saygı çerçevesinde olması yeter benim için, başka hiçbir beklentim yoktu hani bunu yaşayamadık" (Caner, 2020).

"İşte ney, bir yuva sahibi olmak" (Metin, 2020).

Evliliğe dair beklentisini farklı olarak dile getiren Hakan, maddi beklentinin olduğunu ama yüzde doksanının manevi olduğunu yani duygusal tatmin açısından evlendiğini belirtmiştir. Sedat ise arkadaş ortamında tanıştığı boşandığı eşiyle, her şeyi akışına bıraktığını herhangi bir beklentinin olmadığını belirtmiştir.

4.2.3. Evlilik ve boşanma sürecinde yaşanan kaygıların boşanma üzerindeki etkileri

Boşanma, ailedeki bireylerin kendine dair bir yol çizdiğinde yeni yaşamlarına uyum sağlamaları gereken süreci içinde barındırmaktadır. Nitekim Öngider Gregory'in (2016: 276) belirttiği gibi çocuk sahibi olan kişilerin, çocuklarıyla olan iletişimi sağlama ve sürdürme çabasına girerken, ekonomik gelir kaynağının sağlanması, sosyal ilişkileri değiştirme ihtiyacı duyulması gibi kendi hayatlarıyla ilgili baş etmeleri gereken durumları tolere etmeye ve çözüm üretmeye çalışmasıyla birlikte, psikolojik olarak olumsuz yönde etkilenmektedirler. Dolayısıyla boşanma olgusu bir süreç olarak düşünüldüğünde, boşanma öncesindeki dönemin evlilik süreci üzerine etkisini anlamlandırabilmek adına katılımcılara yaşadıkları kaygıların nelere olduğu ve bu kaygıların evlilik süreçlerine etkisini nasıl açıklayabilecekleri soruldu. Dokuz kadın ve dokuz erkek kadın katılımcının çocuk sahibi olması bağlamında kaygı duyulan konulardan biri çocuk faktörü olmuştur. Nitekim Özellikle ekonomik özgürlüğü olmayan bazı katılımcıların çocukları ile yeni bir hayata

atılmaları konusunda kaygı yaşamaları, boşanma sürecinin uzamasına neden olduğunu belirtmişlerdir.

"Kendime bakamam çünkü ekonomik özgürlüğüm yoktu, işim gücüm yoktu. İki çocuk, çocukları ona bırakamazdım, psikiyatri ilaçları kullanıyordu, deliydi yani, sürekli içkiliydi tabi ki çok kaygılarım vardı o yüzden burayı seçtim buraya geldim. İzmir'de oturuyordum buraya geldim yani" (Hülya, 2020).

"Kaygı duydum, şöyle duydum ben çocuklarım olduktan sonra işten çıkmıştım. Arkada hiç beş kuruş param yoktu, hiç yoktu. İki tane çocuk, iki bebek, onların bebeklik sorumluluklarını kaldırabilecek gücü kendimde bulamadım, gidecek kimsem yok. Aileme gidemezdim iki tane bebekle nasıl baş edebilirim, ondan kaygıldım" (Nesrin, 2020).

Öngider Gregory (2016: 278) birçok çalışmada aile içi çatışmaları yaşayıp deneyimleyen çocukların, psikolojik problemlerle karşılaştığını belirtmektedir. Sorunlu geçen evliliğini 13 yıl sürdürmüş olan Nesrin boşandığında çocukları 11 ve 12 yaşlarında olduğunu ve çocuklarının, ailede olan biten her şeyin farkında olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Nesrin'in çocukları küçük yaşta olmasına rağmen çocukların bebeklik döneminde boşanmanın daha mantıklı olabileceğini düşünmesi ile Öngider Gregory'in (2016) belirttiği birçok çalışmada olduğu gibi bazı durumlarda boşanmanın çocuklara daha az zarar verebileceği yönündeki düşünceleri desteklemektedir.

Babasız bir çocuk büyütmenin sorumluluğunu ve korkularını taşıyan Seher, yaşadığı kaygıyı şu sözlerle ifade etmektedir.

"Çocuk, yani hamileydim. Tek başıma bunu yapabilecek miydim? Dilara büyüdüğünde bana işte beni doğurmama şansın vardı ama sen beni yine de doğurdun, şu anda çok mutsuzum demesinden hala çok korkarım" (Seher, 2020).

"Psikolojim çok kötüydü, hayatta tek başıma nasıl mücadele edecem, bu adam beni rahat bırakacak mı gibi kaygılarım oldu. Maddi sıkıntılarım var, sınırlarım belli, evliyken kocanın hayatını, geri dönünce de babanın hayatını yaşıyorsun hepsi psikolojik kaygı sebepleri bunlar" (Sevgi, 2020).

Kadın katılımcılar arasında, evlilik sürecinde yaşadıkları problemlerden özellikle gördüğü fiziksel ve psikolojik şiddetten çok etkilendiğini ifade eden Sevgi, yaşadığı kaygılardan ve çocuğu bir yaşında olduğundan psikolojik destek alarak evliliğini iki yıl daha sürdürme çabasına girmiştir. Kadın olarak kendi özgür iradesi ile hayatını kurmanın zorluğunu belirten Sevgi, boşandıktan sonra da ailesine bağımlı olma düşüncesi de kaygılarından biri olmuştur. Aynı şekilde çocuğu olmayan, fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalan Eda, 5 aylık evli olduğu için insanlar ne der kaygısını yaşadığını belirtmiştir. Toplumsal açıdan yaşanan kaygıyı bazı katılımcılar da şu şekilde ifade etmiştir.

"Toplum, en çok kaygı duyduğum konu toplum oldu. Küçük bir yerde dul olarak yaşamanın, bir kadın olarak yaşamanın zor olacağını tahmin ediyordum. Bunun çok zor olacağını düşündüm. Bu durum yaklaşık bir sene düşündürdü beni ama şunu söyleyeyim çok zor olmadı" (Lale, 2020).

"İlk etapta çocuğum oldu ikinci etapta çevre. Hani bir kadına yönelik bir şiddet gibi bir göz üstünde vardır ya. Dul kadın, dul kadın, küçük bir çevrede nasıl yaşayacağım ya beni rahatsız ederlerse ya bir iftira olursa ya bir şey olursa hani hep bunun kaygısını yaşıyordum açıkçası. Hiç boşanma taraftarı değildim ama zaman içerisinde ben de buna evrildim yani" (Sibel, 2020).

Erkek katılımcıların boşanma sürecinde yaşadığı kaygılar cinsiyet farklılığına bağlı olarak kadın katılımcılardan daha az olduğu söylenebilir. Çocuk sahibi olan erkek katılımcıların Murat hariç hepsi çocuğu için kaygılandığını ifade etmiştir. Murat ihanete uğradığı için hiçbir kaygı yaşamadığını belirtmiştir. Boşanma sürecinde olan Hakan, başta ailesinin ve kendisinin psikolojik boyutta çok yıpranacağını, konuşarak problemlerinin çözülme taraftarı olduğunu belirtmiştir. Kendine yaptığı öz eleştiri ile kişilik yapısının farklı olduğunu belirtmiş ve problem çözmeye yönelik adımlarında, yeterli olmadığını ifade etmiştir.

Katılımcıların çocuk için yaşadıkları kaygıları benzer ifadelerle anlatmasından çalışmada iki tanesine yer verilmiştir.

"Ben boşanmayı düşünmedim kendisi boşanmayı düşündü, boşanma davası açtı mahkeme de boşadı, Tabi ki endişelerim oldu çocukla ilgili endişelerim oldu" (Erhan, 2020).

"Çocuklarım oldu, Boşanma sürecimizi bir süre uzattı" (Ali, 2020).

Ataerkil toplumda kadınların karşılaştığı ve kendilerini var etmeye çalıştıkları durumlara ek olarak boşanma olgusunun kabul edilebilirliğinin kaygısını, kadınlar dışında çalışmaya katılan Metin, Erhan ve Kadir boşandıkları eşlerine dair kaygılarını ve onların hem ekonomik hem toplumsal açıdan karşılaşılabilecekleri problemleri düşündüklerini belirtmiştir.

"Yani şöyle daha çok karşındaki insan hayatı ile ilgili kaygılarım oldum. Kadın olarak toplumda yaşamak tabi ki zor bir şey, toplumun dayattığı birçok baskı unsuru var. Haliyle evlendikten sonra boşanan, kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan bir kadını, toplumun uyguladığı şiddet, baskı çok çok üst boyutta, bir erkek olarak bende bunu yaşadım mesela. Boşandıktan sonra hakkında işte söylenenler, yeri geldiği zaman üzerine yaptırılan şeyler, onlar hepsi birer baskı unsuruydu ve kötü şeylerdi. Tabi ki hani ben sonuç olarak ataerkil bir toplumda yaşayan bir erkek olarak ister istemez toplumun dayattığı baskıdan bir nebze sıyrılabilirim ama kadın çok daha fazla, çok daha şiddetli bir şekilde buna maruz kalıyor ki hani olabildiğince o süreçte de eski eşimin yanında olmaya çalıştım. Boşanma sürecinde de boşandıktan sonra olabildiğince hani birbirimize destek olmaya çalıştık. Ama tabii ki yani boşanmadan önce, boşanma kararı aldığım zamanda ya kendi içimde bunu tartarken bu kaygılarım oluyordu" (Kadir, 2020).

4.2.4. Geleneksel evliliklerden modern evliliklere doğru ailelerin boşanmalar üzerine etkisi

İnsanlık tarihi kadar eski olan aile kurumu, kadın ve erkekler arasındaki ilişkilerin ve rollerin nasıl şekil alacağı yönündeki arayışlar, değişen tarihsel dönemlere bağlı olarak ailenin işlevleri çerçevesinde farklılık göstermektedir. Geleneksel geniş aile yapısına bakıldığında, aile bireylerinin kalabalık olması ile ailedeki yaşlı bireylerin, kendi çocuklarının bazen de torunlarının evlenmesinde karar kılabilirler gibi boşanmanın gerçekleşmesini engelleme yetkilerini kendilerinde görürler. Nitekim modernleşen dönemde, modernleşen geniş aile ile görücü usulü ile evliliklerin şekli değiştiği gibi boşanmaların gerçekleşmesinde aile bireylerinin etkileri kısırlanmıştır.

Geniş aile ve çekirdek aile yapılarının, modern dönemde kendilerini yeniden üretmesi ile boşanma kararının alınmasında ve boşanmanın gerçekleşmesinde ailelerin etkisi ve görüşleri değişim göstermiştir. Dikeçligil'e (2012: 48-49) göre Türkiye'de çekirdek aile yapısı, geleneksel aile yapısından bağımsız olmadan, çekirdek ailenin bazı özelliklerini taşıyarak kendini yeniden üretmiştir. Dolayısıyla yakın çevre, kurgusal akrabalık ilişkileri ve iletişim teknolojilerin etkisi ile yapılan yorumlar bağlamında çekirdek ailelere müdahaleler gerçekleşmektedir. Bu bağlamdan yola çıkarak katılımcılara, kendi ailelerinin ya da boşandıkları eşlerinin ailesinin hem evlilik süreçlerine hem de boşanma süreçlerinde etkisinin olup olmadığı soruldu. Kadın katılımcıların yedisi ailelerin ya hiç etkili olmadığını ya da boşanma sürecinde az da olsa önemsenmeyecek boyutta etkili olduğunu belirtirken, erkek katılımcıların beşi, ailelerin çok etkili olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada ailelerin müdahalesi % 42.9 oranında etkili olmakta ve beraberinde bir çok soruna neden olmaktadır. Uzunoğlu 2016 yılında, 30 boşanmış katılımcı ile boşanma nedenleri üzerine gerçekleştirdiği çalışmada, % 60 oranında ailelerin müdahalesi olduğunu belirtmektedir. Bu yönüyle çalışmadaki katılımcıların çekirdek aile yapısına bağlı olarak ailelerin müdahalesi bakımından Uzunoğlu'nun çalışmasına göre farklılık gösterdiğini bazı katılımcıların sözlerinde görmek mümkündür.

"Kesinlikle hayır, tamamen kendi kararımızdı. Hem evlilikte hem de boşanmada tamamen kendi kararımızdı" (Yasemin, 2020).

"Tabi ki, yani yüzde 70 ailesel faktörler etkili oldu. Boşanma sürecinizi nasıl etkiledi? Şöyle olumsuz yönde etkiledi, karşı tarafın sergilediği tavırlarla alakalı bir durum. Hani düğün süreci, düğünden sonraki

süreç, boşanma süreci karşı tarafın sergilediği, ailesinin sergilediği tutum yıpratıcıydı sonrasında da yıpratıcı tavırları oldu" (Kadir, 2020).

"Evlendiğim zaman ailesiyle ufak tefek tanışma babında sürtüşmelerimiz oldu. Ama her iki taraf ta birbirini tanıdıktan sonra kendi çocuklarından daha çok benimsediler beni, boşanma sürecine girinceye kadar ayrılık kararından sonra en son o döneme kadar hepsi yanımdaydı, onun ailesi de yanımdaydı. Benim ailem hiç bir zaman boşanmamdan yana değildi, her ne sorunla karşılarına, evlerine gitsem de orta yolu bulmamdan yanalardı. Ben de açıkçası çocuğumu babasız büyütmek istemiyordum yani ondan kaynaklı. Ben de yürütme çabasındaydım ama tek çabalayan ben oldum. Her iki aile de bunu gördü ama ben boşandıktan sonra ailem sahip çıktı bana. Onun ailesi hiçbiriyle görüşmüyorum çünkü direk herkes cephe aldı yani" (Sibel, 2020).

Görüldüğü üzere evliliğini sürdürmesi açısından Sibel'e her iki aile tarafından destek verilmiş ve evliliğinde yaşadığı problemleri, özellikle aldatılma sürecini, ailelerin etkisiyle çocuğu için görmezden gelip sürdürmeye çalışmıştır. Ailesi, evliliği sürdürmesi yönünde baskı unsuru olarak Sibel'in karşısına çıkmasına rağmen, boşanma gerçekleşikten sonra kendi ailesi, Sibel'e ve çocuğuna sahip çıkmasıyla Tunceli aile ve kültürel yapısının etkili olduğunu göstermektedir.

Farklı bir yaklaşımla Kaya (2016: 417), İstanbul'da yaptığı çalışmada ataerkil yapının etkisiyle, boşanan bazı kadın katılımcıların aldatılmasına rağmen kendi ailesi tarafından, klasik bir şekilde verilen öğütlerle, durumu görmezden gelmesi ve evliliğini sürdürmesi yönünde telkinler aldığını belirtmiştir. Özellikle Sarpkaya'nın 2013 yılında Van'da boşanan kadınlar üzerinde yürüttüğü çalışmada, bazı kadın katılımcıların, boşandıktan sonra ailelerinden destek görmediğini, hatta hiç kabul edilmediğini belirtmiştir. Dolayısıyla bu kadınlar, arkadaş, belediye, valilik, kadın sığınma evleri gibi yerlere başvurarak toparlanma sürecine girmiştir. Sonuç olarak çalışmada ister kadın ister erkek olsun, katılımcıların hepsi boşandıktan sonra ailelerinden destek aldığı yönünde görüşlerini bildirmesi yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi birçok çalışma ile farklılık göstermektedir.

"Yani fazla etkili olmadı. Boşanma sürecinde karşı tarafın ailesi etkili oldu. Ben bir dört beş ay boşanmamak konusunda ben baskı yaptım ama olmadı" (Sedat, 2020).

Boşanma sürecinde, boşandığı eşinin ailesinin, kızlarına boşanması yönünde verdiği desteğin etkili olmasından dolayı boşanmayı engelleyemediğini belirten Sedat, boşanmanın boşandığı eşinin verdiği karar doğrultusunda gerçekleştiğini belirtmiştir.

Ailelerin evliliğe müdahale etmeleri, bazı evliliklerin uzamasında etkili olabildiği gibi bazı evliliklerin son bulmasına neden olabilmektedir. Boşanma nedenleri arasında

sayılan aile faktörünün kadın ve erkek katılımcıların bazıları, kendi ailelerinin değil karşı tarafın ailelerinin etkili olduğunu belirtmiştir. Kadın katılımcılar arasında Nesrin, Gamze ve Eda, boşandıkları eşlerinin ailelerinin özellikle annelerinin çok etkili olduğunu ve uyum sağlamada zorlandıklarını belirtmişlerdir.

"Evet, benim ailemin hiçbir şekilde etkisi olmadı, şöyle benim ailem hep yapıcı olmaya çalıştı, boşandığımın eşimin ailesi çok karıştı benim evliliğime. Hem de çok aşırı derece, hele ilk evlilik yıllarımda üç beş yılda çok uğraştılar benimle. Aslında burda değillerdi. Mersinde yaşıyorlardı biz evlendikten sonra hep buradaydılar, bir ayakları burdaydı, üç Mersin'de yedi gün buradaydılar diyebilirim yani. Bu durum boşanma sürecimi de etkiledi. Çünkü eşim ailesi yüzünden bir kaç defa bana şiddet uyguladı, annesi yüzünden özellikle. Annesi her şeyi memnuniyetsizlikle karşılıyordu, bilmiyorum dışarıdaki insanların şeylerini gözetliyordu, daha mükemmel bir gelin mi istiyordu bilmiyorum ama mükemmelin ötesi de yoktur diye düşünüyorum çünkü ben evimde de eşime karşı da oldukça saygılı oldum bu süreçte" (Nesrin, 2020).

"Benim ailem karışmadı, kız kardeşi ve annesi çok müdahale ediyorlardı. Onların yanına gittiğinde canavar gibi oluyordu, gitmediğinde iyiydi" (Gamze, 2020).

"Zaten benim evliliğimin bitiş sebebi ailenin yani işlerimize karışmasıydı. Çocuk aileye fazlasıyla bağımlı bir birey. Yani aile eli kolu gibi diyelim, küçüklükten beri u öle büyütmüş kendine ait herhangi bir kararı yok hep sürekli aileye bağımlı yaşadığı için çatışmalar yaşadık yani. Bu da bizim boşanma sürecimize neden oldu" (Eda, 2020).

Erkek katılımcılar arasında Özgür, boşandığı eşinin ablasının, evli oldukları süreç içerisinde ortalığı karıştırmasına bağlı olarak sorun yaşadığını belirtmiştir. Ali de aynı şekilde boşandığı eşin ablasının etkili olduğunu belirtmiştir. Özellikle ablasının, yaşam şekli itibariyle kendi yaşantılarına ters geldiğini, ablasıyla tartışmalarının olduğunu, dolayısıyla on yıla yakın boşandığı eşi dâhil görüşmediklerini belirtmiş. Daha sonra boşandığı eşinin, ablasıyla gizli görüşmelerinin olduğunu ve boşandığı eşini, son üç yılda etkilediğini düşünen Ali, kendi ailesinin etkili olmadığını ve son aşamada boşanma süreçlerini öğrendiklerini belirtmiş.

Metin, kendisinden yaşça küçük olan ve kaçırarak evlendiği boşandığı eşi ve ailesinin boşanma süreçlerinde kendi ailesine göre daha etkili olduğunu şu şekilde ifade etmiştir.

"Ya benim babamın, benim babam zaten rahmetlik olmuştu 2012 de. Bir yaşlı annem vardı o da zaten üst katımda oturuyordu. Ama kendi ailesiyle olan sorunlarımız sıkıntılarımız vardı tabii sonradan. İşte kızım bırak gel gibisinden, işte biz bakarız gibisinden. Tabii evli olduğumuzda sürekli müdahaleleri vardı zaten. Aile içinde problemlerimiz oluyordu zaten bizim kendi aramızda. Evlendikten 6 ay sonra zaten evlilik çatırdamaları başladı ama başlarken de işte bu ailesinden sonra hani ben kaçırdığım zaman ailesiyle dolayısıyla küs oluyorsun bir süre. Sonra ben bunları barıştırdım, barıştırdıktan sonra da biraz anne babacı olduğu için, ailesinin sözünü dinlediği için şöyle bir sorun oldu" (Metin, 2020).

Tunceli'nin kültürel ve inanç yapısındaki aile bağları bazı çekirdek ailelerde kendini açık bir şekilde göstermektedir. Özellikle boşanan katılımcıların ailesinden gördüğü desteğe ek olarak aile kurumunun devam etmesi ve evliliğin sürdürülebilmesi için katılımcıların, kendi ailelerinin yapıcı olduğunu ya da hiç müdahale etmedikleri, katılımcıların gözünden açıkça görülebilmektedir. Boşanma sürecinde olan Hakan, kültürel farklılığın aileler üzerinde etkili olduğunu belirtirken evlilik ve boşanma sürecinin bu farklılık çerçevesinde şekil aldığını belirtmiştir.

"Onun ailesinin etkili olduğunu düşünüyorum, o da benim ailemin olduğunu düşünüyor. Ama boşanma sürecimizi etkiledi, anne babası yalan ifade verdiler, bunu da ispatladım ben zaten. Yani öyle kişilik yapısı yani hani biraz kültürel olarak iyi değillerdi, yani eğitim durumları iyi değildi, yetişme tarzımız farklıydı. Mesela bizde toleransımız yüksektir Tunceli'de, benim babamların bir şekilde oğlum etme, şunu yapma, yapmayın, işte etmeyin şeklinde yaklaşımı var ama onlar da öyle bir tolerans yoktu. Biraz da yaşadıkları yerle Adana'da büyüüp yetişmişler, onunla ilgili bir durum" (Hakan, 2020).

Kültür farklılığının etkili olmayacağını düşünerek evlenen Hakan, Seher ve Duygu boşanma sürecinde, aileler arasındaki iletişimin ve kendi üzerlerindeki etkilerini farklı yorumlamıştır. Özellikle Seher, evlilik kararını verdiğinde ailesinin kararına saygı duyduğunu, babasının ileride mutsuz olma durumunda, karşısına çıkıp hesap sormaması adına mutluluğu ya da hatasını kendisinin çekeceğini belirtmesi üzerine evlenmiştir. Boşanma kararı aldığı anda da ailesinin aynı şekilde kendi kararına bıraktığını, ama çocuk için de olsa bir kere şans verebileceği yönünde önerilerinin olduğunu belirtmiş.

Hakandan farklı olarak Duygu, aileler arasındaki kültür farklılığının, evliliklerinde etkili olmadığını ama aileler arasında huzursuzlukların yaşandığına işaret etmiştir.

"Tabi oldu. Benim alevi olmam, sol kültürlü olmam bunlar etkendi tabi. Görüş ayrılıklarımız vardı ama aramızda sorun olmuyordu, aileler arasında çok problem oluyordu" (Duygu, 2020).

Kadın ve erkek katılımcılar arasında değerlendirilme yapıldığında aile faktörünün evlilik ve boşanma sürecine etkilerinin azımsanmayacak boyutta önemli olduğu ve boşanma nedenlerinde etkili olduğu görülmektedir. Nihayetinde çalışmada erkek katılımcılar, kadın katılımcılara oranla daha fazla ailenin etkili olduğunu belirtmiştir.

4.2.5. Evlilikten boşanmaya doğru giden süreç ve boşanma nedenleri

Türk Medeni Kanunu'nda boşanma nedenleri özel ve genel sebepler olarak belirtilmesi ile boşanma süreçlerinde aile içinde yaşanan şiddetli geçimsizlikleri tümüyle

kapsamadığı, Medeni Kanun'da belirtilen maddelere göre uyarlandığı görülmektedir. Çalışmada, katılımcıları boşanmaya götüren nedenlerin neler olduğu ve nasıl boşanmaya karar verdikleri katılımcılara soruldu. Görüşmeyi kabul eden katılımcılar mahkemede yansıyan boşanma nedenlerinin dışında, gerçek boşanma nedenlerini ve yaşadıkları sürecin kendilerinde bıraktıkları etkilerini anlatmışlardır. Anlatılar kapsamında boşanma nedenleri, kadın ve erkek katılımcılara göre farklılık göstermiştir.

Erkek katılımcılar boşanma nedenlerini kısa ve öz cümlelerle ifade ederken birden fazla nedenlerin etkili olduğunu belirtmiş ve evlilik süreci içinde eşleri boşanmaya götüren süreç hakkında fazla konuşmak istemeyen birkaç katılımcı olmuştur. Erkeklerden boşandığı eşlerinin, evlilik sürecinde alınan kararlarda kendilerini takmadığını, kendi başına karar alıp uyguladıklarını belirten iki erkek katılımcı boşanmaları için sebep oluşturduğunu belirtmiştir. Boşanma nedenlerinden, ailelerin boşanmalarında doğrudan etkili olduğunu belirten iki erkek katılımcı mevcuttur. Evlilikte, duygusal kopma ve karakter farklılığının boşanma nedeni olabileceğini beş erkek katılımcı belirtmiş ve erkeklerde boşanma nedeni olarak yüksek oranla kişilik ve karakter farklılığına bağlı olarak aile içi bağlarının, duygusal ilişkilerin kopması olarak tespit edilmiştir. Nitekim tek bir sebebin boşanma nedeni olmadığını belirten beş erkek katılımcıdan Metin ve Hakan, yaş farkının ile aile yapılarının etkili olduğunu belirtmiştir.

"En büyük etken ailesi oldu. Bu etkenden dolayı farklı ve anlatmak istemediğim problemler yaşadık. Güvensizlik etken oldu, güvenim kırıldı, huzurlu hayatımız kalmamıştı" (Ali, 2020).

"Yani karakter farklılığı vardı, kendisi biraz baskın karakter bende baskınım. Ben kendi istediğimin olmasını istiyorum o da kendi isteğinin olmasını istiyordu. Çok fazla ortak noktamız yoktu. O biraz hayatta daha bazı şeylerin peşindeydi ben de tam tersi yaşamıştım her şeyi, yani gezmişim, tozmuşum biraz o vardı. Bir de ben biraz toleranslı biriyim yani her şeyi alttan alırım biraz hayatla dalga geçiyorum o ise tam ciddi yaşayan bir insan" (Hakan, 2020).

"Kişisel problemlerimiz, olaylara yaklaşım tarzımız, olayları kendi içinde çözümleme şeklimi, etrafa yansıtma biçimimiz, daha çok kişilik özelliklerimizi neden sorun çözümlerinde, işte ne bileyim herhangi bir konu üzerinde yaklaşımımızdaki farklılıklar diyelim" (Serkan, 2020).

"Dik başlılığı, kafasının dikine göre gitmesi, beni takmaması, senelerin verdiği bir birikim, senelerin verdiği stres oldu" (Özgür, 2020). Özgür, boşandığı eşinin ablasının boşanmalarında özellikle bitirme noktasında etkili olduğunu ve paylaşmak istemediğini belirtmiştir.

"Yani, onun kendi düşüncesi ilgisiz olmam ona karşı, ondan uzaklaştığını zannetti ama öyle bir şey yoktu" (Sedat, 2020).

"Çok böyle birbirimizi tanıdığımızı düşünüyorduk ama tanımamışız, yani başta öle düşündük, hani birbirimizi tanırız, yani tanıdığımızı zannettik ama tanımamışız, evin içinde çok huzursuzluk oluyordu bundan dolayı boşanma kararı aldık, evlendikten iki yıl sonra çocuk oldu zaten çocuk olduktan sonra sıkıntılar ortaya çıktı, daha çok o zamanlar huzursuzluklar arttı. Direk dile getirdi ve boşanma oldu" (Erhan, 2020).

Erhan, çocuk etkenin evlilik süreçlerini olumsuz etkilediğini ve problemlerin çocuk olduktan sonra ortaya çıktığını, duygusal kopmanın olduğunu belirten tek erkek katılımcıdır. Evlilik süreçlerini boşanmaya götüren birden fazla sebeplerinin olduğunu belirten Nesrin, huzursuzluklarının başlama noktasının çocuk olduğunu belirten tek kadın katılımcıdır.

"Çok mutlu olacağımı hayal etmişim çünkü ben çok fedakâr bir insanım, eşimin beni incitmeyeceğini düşünmüştüm. Çocuklarım olacak, güzel bir yuvam olacak, her şeyden önce her zaman sağlık ve huzur demiştim. Ama biz evlendikten işte dört ay sonra hamile kaldım kızıma, işte yaklaşık dokuz ay bir yıl sonra çocuğum oldu. Çocuk doğduktan sonra eşimdeki çok büyük değişimleri gördüm. İşte sonuçta ben sezeryan oldum, sezeryan sürecinde biraz zorlandım. Tektim, bana yardımcı olmuyordu, o zaman anladım ki keşke böyle olmasaymış ve o çocuk olduktan sonra hep beni suçladı sen hep erken davrandın, sen çocuk istedin, sen çocuk istemeseydin biz üç beş yıl evliliğimizi yaşasaydık. Şu anda düşündüğümde hak veriyorum, keşke hani ikimizin isteği üzerine yaptığımız bir olaydı ama keşke çocuk bu kadar erken olmayaydı diye düşündüm, çok düşündüm bunu ve kendime çok kızdım bu konuda" (Nesrin, 2020).

Kadın katılımcıların boşanma nedenleri, kendi içinde farklılık göstermekte, anlayamamak, sorumluluk almamak, gibi nedenlerin etkili olduğunu dile getiren birçok kadın katılımcı erkek katılımcılarda olduğu gibi boşanmak için birden çok sebep olduğunu belirtmiştir. Beş kadın katılımcı evlilik sürecinde aldatıldığını belirtirken aldatılan iki kadın aynı zamanda, boşandığı eşinden fiziksel şiddete uğradığını belirtmiştir. Altı kadın evliliğinde fiziksel şiddet, hemen hepsi de psikolojik şiddete uğradığını, boşanma nedenlerinden birinin şiddet olduğunu belirtmiştir. Nihayetinde kadınlarda yüksek oranla birinci aşamada boşanma nedeni şiddet, ikinci aşama ise aldatılma olarak tespit edilmiştir. Kadın katılımcılar arasında dört kadın, boşanmalarında alkol kullanımının etkili olduğunu, iki kadın boşanmalarında boşandığı eşlerinin ailesinin etkili olduğunu belirtmiştir.

"Anlayamamak, bir anda olmadı kadame kadame beklentilerin karşılanmaması ama temel neden anlayamamak. Çoğu zaman sorumluluk bendeydi, hani çocukların sorumluluğu olsun, alışveriş olsun işte diğer şeyler olsun bunlar etkilemiştir mutlaka hepsi birikti, birden patlak verdi, bazen alkolü vardı bunlar da etkiledi ama temel sebep değil tabiki. Hepsi bir birikim halinde ani karar vermemde etkili oldu" (Yasemin, 2020).

"Yani dediğim gibi boşanma nedenimiz yoktu yani benim bildiğim yoktu. Ama onun içinde yaşadığı bir şey var mı yok mu? Onu bilmiyorum. Bir gün gitti işte sonrasında on beş gün boyunca da ona ulaşamadım. Annesi de yanında olmadığını söyledi. Sonra dedim beni hamile bir şekilde bırakıp giden bir insana on beş gün ulaşamıyorsam hani sonrasında bana bir faydası olmayacağını düşündüm, boşanma davası açtım" (Seher, 2020).

Birden boşandığı eşinin evi terk etmesi üzerine büyük hayal kırıklığı yaşadığını belirten Seher, evlilikleri süresi boyunca örnek çift olduğunu ve ciddi boyutlarda sorunlar yaşamadığını belirtmiştir. Bundan dolayı Seher boşanma nedeninin ne olduğunu bilmediğini, sonrasında da gebelik, doğum süreci ve sonrasında kızıyla beraber verdiği mücadele ile nedenini öğrenmek istemediğini belirtmiştir. Seher, çalışmada eşi tarafından terk edilen tek kadın katılımcıdır.

Günümüzde aldatma boşanma nedeni olarak kabul edilirken çalışmada özellikle kadın katılımcılar, aldatıldığını öğrendikten sonra belirli sebeplerle evliliğini sürdürme çabasına girdiklerini ifade etmiştir. Erkek katılımcılar arasında aldatılan Murat, başkası için eşi tarafından terk edildiğini belirten tek erkek katılımcıdır. Nihayetinde bazı katılımcıların aldatılma öykülerini dile getirme şekli ise aşağıdaki gibidir.

"Boşanma sürecinde hiçbir zaman tek sebep yeterli değil diye düşünüyorum ben. Bir kaç nedeni en ağırlaştırılmış haliyle yaşadığın zaman bu etkili oluyor. Örneğin maddi anlamda hiçbir sıkıntımız yoktu ben de çalışıyordum, kendisi de çalışıyordu ama sorumluluk anlamında hem çalışan kadındım hem de çocuğuma bakıyordum hem de ev işi bundan yana bile bu bile tek başına boşanma sebebi değil. Aldatılma oldu, onu affettim tekrar aldatılma oldu, tekrar affettim en sonuncusunu affedemedim" (Sibel, 2020).

"Annesinin ve kardeşinin ağzına bakıyordu, onlardan etkilenip bana karşı çok kötü oluyordu, hakaret ve küfür ediyordu, kardeşleri yüzünden telefonları kırdı, Bir keresinde kardeşleri ve annesi evdeyken onlardan izin alarak banyoya girdim, çıktığımda onlar çıkmıştı. Çıkacaklarını bilseydim ben girmezdim ve sırf bundan dolayı beni dövdü. Çalışmıyordu, beni aldattı, avukata danışarak sahte facebook açtım, yazdığı şeyleri görünce zaten her şeyden emin oldum ve kaçtım" (Gamze, 2020).

"Sadakatsizlik, sürekli bir güvensizlik, sürekli bir samimiyetsizlik. Ben dört dörtlük bir insan değilim, ben de bunları gördüğüm zaman sert davranmış olabilirim, kendimi de çok eleştirdim ama çok kabul edilebilir bir şey değildi. Sen de bir kadın olarak düşün eşini her yakaladığında şunu der misin? 'Karda yürü ama izini belli etme', bak her defasında yakalanıyorsun yapma bunu, boşanmayacam senden, yapma bunu diye defalarca uyardım ama bir yere kadar" (Lale, 2020).

Çalışmada boşanma nedenleri arasında kıskançlık, güvensizlik, alkol alma ve şiddet, kadın katılımcılarda erkek katılımcılara oranla daha fazla görülmektedir. Erkek katılımcılardan Caner boşandığı eşinin çok fazla alkol aldığını, aralarında saygının kalmadığını belirten tek erkek katılımcıdır.

"Hani gerçekten beraber zorluk yaşadık, ben aç kaldığım zaman o da aç kalıyordu tabii ki. Ama sadece şu sıkıntımız, alkol kullanması ve sonrasında şiddet uygulaması, fazlasıyla kıskanç olması, şizofreni resmen. Hani birine selam bile veremiyordum öyle söyleyeyim, güven problemi vardı ama şöyle düşünüyordum, kendimde hatayı aramaya başlamıştım. Ben gerçekten bir şey mi yaptım da bu adam bana böyle davranıyor demeye başladım, şimdi ben evden dışarı çıkmıyorum, görüştüğüm kimse yok, bir yere gittiğim yok. Çünkü sürekli evdeyim, hiçbir yere gitmiyorum, bakıyorsun bir yere gitmiş olsam arkadaş çevrem olsa ya da bir yerde, atıyorum çalışıyor olsam kıskanıyor, ondan dolayı kıskanıyor dersin ama öyle bir durum da yok. O kıskançlığı 13 yıl boyunca hiç bitmedi, hiç bitmedi, abisinden bile kıskandığını gördüm, öz abisi o kadar yani ciddi boyuttaydı, alkol alması da aynı şekilde devam etti, hiç bitmedi" (Nurgül, 2020).

Aktaş Akoğlu ve Küçükkaragöz (2018: 158), İzmir'de 370 örneklem grubu ile yaptığı çalışmada boşanma nedenleri, cinsiyete göre farklılık göstermiştir. Kadınlar daha çok boşanma nedenini en yüksek oranla fiziksel ve sözel şiddet, erkekler ise yakın çevre, akraba müdahalesi olarak belirtmiştir.

Türkiye'de 2014 yılında yapılan boşanma nedenleri araştırmasında (TBNA, 2014) boşanma nedenleri, "yakın çevrenin evliliğe müdahalesi", "duygusal ilişkiler", "aldatılma", "ekonomik sorunlar", "şiddet", "alışkanlıklar", "yaşam tarzı" ve diğer nedenler şeklinde tespit edilmiştir. Çalışmada boşanma nedenleri cinsiyete göre farklılık göstermekte, kadınlar ilk sırada boşanma nedenini şiddet olarak göstermiştir. Daha çok kadınlar, boşanma nedenini aldatma olarak gösterirken tek başına bir neden olmadığını da belirtmişlerdir. Erkekler ise ilk sırada yakın çevre müdahalesinden yakınmıştır (Turgüt, 2015: 75).

Aktaş (2011: 89-90), "boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlükler" adlı çalışmasında, boşanma nedenlerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olduğunu tespit etmiştir. Kadınlar, "zina, sözlü ve/veya fiziksel şiddet, kötü alışkanlıklar, maddi sıkıntılar" üzerinde dururken erkek katılımcılar, "evi terk etme, akrabaların karışması, fikir uyuşmazlığı ve diğer nedenler" şeklinde ifade etmiştir.

Uyar (1999: 40-41), 52 kadın ve 33 erkek katılımcı ile yaptığı çalışmada, boşanma nedenlerinin farklılaştığını, kadınların daha çok aldatılma, erkeklerin ise sevgi ve saygının bitmesine bağlı olarak duygusal kopmalar en sık karşılaşılan boşanma nedeni olduğunu tespit etmiştir.

Yapılan bu çalışmada boşanma nedenleri genel anlamda şiddet, aldatılma, yakın çevre müdahalesi, iletişim sorunları, alışkanlıklar, duygusal kopma ve karakter farklılıkları olarak tespit edilmiştir. Yukarıda katılımcıların kendi ifadelerinde olduğu gibi kadınların ilk sırada şiddeti, ikinci sırada aldatılmayı boşanma nedeni olarak görmesi ile birçok çalışma ile örtüşmektedir. TBNA 2014 araştırmasında olduğu gibi bu çalışmada da kadınlar için aldatılma tek boşanma nedeni olarak görülmemektedir. Erkek katılımcılar

arasında benzer şekilde tek bir neden ile boşanmaya gidilmemiş olduğu tespit edilmiştir. Karakter farklılığı, yakın çevre özellikle karşı tarafın ailesinin müdahalesi, fikir ayrılıkları gibi nedenler ise yapılan birçok çalışmada erkeklerin boşanma nedenleri ile örtüşmektedir.

4.2.6. Evliliklerde şiddetin kabulü ve boşanmalara yansımaları

Evliliklerde ve aile içi ilişkilerde şiddet olgusu geniş bir yer kapladığı için ayrı bir başlık altında irdelenmeyi gerektiren bir konu olmuştur. Tüm aile üyeleri üzerinde etkileri olan şiddet olgusunun fiziksel, sözel, psikolojik, cinsel gibi birden fazla boyutu bulunmaktadır. Baygal (2018: 177) çalışmasında belirttiği üzere şiddetin nedenleri birçok etkene bağlı olabileceği gibi ekonomik, sosyal, kültürel ve toplumsal farklılıklara göre değişmekte, ayrıca aile içinde görülen şiddet, daha çok örtük kalmaktadır. Dolayısıyla sosyal değişmelerin etkisiyle değişen aile yapılarında ve evliliklerde şiddet, birçok bilimsel çalışmaya konu olmuştur. Özellikle gizli kalan aile içi şiddetle beraber, kadına yönelik şiddetin kabulünde kültürel ve toplumsal dayanakların tabusu, kırılmaya başlanmış ve boşanmalara doğrudan yansıdığı görülmektedir. Nitekim şiddetin daha çok kadın ve çocuklar üzerinde uygulanmasında etkili faktörler, Akın'a göre erkek egemenliğin unsurlarında görülmektedir.

"Ülkemizde aile içi şiddete maruz kalanları % 90'ından fazlası kadın ve çocuklardan oluşmaktadır. Bunun nedeni erkeklerle aralarındaki orantısız güç dengesi ve Türk toplumunun yüzyıllardır süregelen erkek egemen yaşam tarzıdır. Erkeğin ev ekonomisine hâkim olması, şiddeti otorite sağlamada bir araç olarak görmesi, kadın erkek eşitsizliğinin erkek lehine kabul edilmesi de mağdur kadın ve çocuklar olmasında etkilidir"(Akın, 2013: 30).

Katılımcılara şiddeti uygulayan ya da şiddete maruz kalan taraf oldukları sorulurken, evlilik süreçlerinde şiddet olgusunun, evliliklerini nasıl etkilediği, boşandıktan sonra boşandıkları eşleri tarafından şiddete maruz kalıp kalmadıkları sorulmuştur. Çalışmaya katılan kadın katılımcılardan altısı fiziksel, sözel ya da psikolojik olarak şiddete uğradığını belirtirken boşanmalarını tetikleyen temel nedenlerden biri olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kadın katılımcıların hepsi sözel şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Nitekim erkek katılımcılar fiziksel şiddete maruz kalmadığını belirtirken sözel ve psikolojik şiddetin etkilerini, evin içinde huzursuzluk, tartışmalar, evi terk etme şeklinde hissetliklerini belirtmiştir. Bu çalışmada erkek katılımcıların hiç fiziksel şiddete

uğramaması, Akın'ın (2013) belirttiği şekliyle, şiddetin daha çok ataerkil bir temele dayandığı izlenimini vermektedir.

"Psikolojik şiddet şöyle kesinlikle vardı. Karşılıklı o bana yapıyordu ben ona yapıyordum yani o yaptıkça ben de yapıyordum ama açıkçası o da benim çok da kontrolümde değildi, onun değişeceğine de inanmıyordum. Ben değişmesini de istemiyordum, bazı şeyleri kabul edebiliyorsun belli bir noktaya kadar. Ama onu beni değiştirmeye çalışıyordu" (Hakan, 2020).

"İki üç defa dükkânımda bağırды çağırды polisler geldi, çirkin şeyler yaşattı bana hocam, bunlar sessizce olsaydı toplum bu kadar yadırgamazdı. Bunlar gürültülü olduğu zaman çok çirkin oldu hocam, benim için de kötü oldu. Saygısızlık bir şiddettir, nefretle cevap vermek, saygısızca cevap vermek, yalan söylemek bunlar hep psikolojimizi inciten şiddetli şeylerdi" (Caner, 2020).

Boşanma nedenleri başlığında kadın katılımcılar, boşanma nedenlerini ele alırken, evliliklerinde şiddetin etkili olduğunu belirtmiştir. TBNA 2014 raporunda şiddeti tetikleyen unsurlar, alkol, madde bağımlılığı, ekonomik sıkıntılar, kıskançlık, aldatma, yakın çevrenin etkisi, psikolojik sorunlar gibi farklı nedenler gösterilmiştir (Turgut, 2015: 82). Benzer şekilde Hülya, Nesrin, Nurgül, Sevgi, Gamze, Eda fiziksel şiddete uğradığını ve evliliklerinde, yaşadıkları duruma katlanmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Nitekim sözel, duygusal ve psikolojik olarak evlilik süreçlerinde alkol tüketimi, sadakatsizlik, samimiyetsizlik gibi yaşadıkları problemlere bağlı olarak neredeyse tüm kadın katılımcılar, şiddetin etkisini hissettiğini belirtmiştir.

"Çok kötü olaylar oldu. Canım eve karı getirdi onu hadi bıraktık affettik, kafamı demir kapının önüne koydu ve beni öldürecek derecesinde sigaralar sırtımda söndü. O şekilde karar verdim ya ölürüm ya da kurtulurum ayrıldım buraya geldim" (Hülya, 2020).

On dört yıl evliliğini, belirttiği üzere yaşam ve ölüm arasında geçiren Hülya, boşandığı eşinin şiddetine boşandıktan sonra da maruz kaldığını şu sözleriyle belirtmiştir.

"Halen, yani bana ulaşamıyor, şiddet derken böyle dövme değil, ama hakaretler, telefonlar, işte aileme üstelemeler, arkadaşlarımı kimi bulsa arıyor. Hakaret, küfür işte on bir yıl oldu hala aynı. Adam deli normal değil ilaç kullanıyor, ben artık onun deliliğine bağlamışım yani" (Hülya, 2020).

"Fiziksel ve psikolojik şiddet, güvensizlik, evliliğe olan güvenin azalıyor, 8 aylık görüşmemizde psikolojik baskıları olmuştı, gebelik sürecinde de şiddeti vardı" (Sevgi, 2020).

"Ya mesela şiddeti var, alkolü var, şiddet etkiliydi, en çok çocuğumun öyle söylemesi etkili oldu. Belki de durmuş olsaydı biraz zaman tanımış olsaydık, devam etmemiş olsaydı bunlara, evli olurduk. Hani boşanmazdık, yani ben bırakmazdım, gerçekten bırakmazdım. Sevgi bitti, bir kere sevgi yoktu artık. E zaten bakıyorsun saygı da yok" (Nurgül, 2020).

Nurgül, fiziksel şiddete uzun bir süre maruz kalmasına rağmen boşanmaya gitmediğini, şiddeti alkole bağladığını belirtmiştir. Nitekim bu süreç, Nurgül'ün kendi çocuğu önünde şiddet görmesinin etkilerini, çocuğunda fark etmesine kadar sürmüştür. Çocuk, televizyonda gördüğü şiddet sahnesini, kendi anne ve babası ile özdeşleştirdiğini, bunu teyzesine anlatması ile fark eden Nurgül, çocuğunun zihninde oluşan şiddet algısını unutturmak ve şiddet içinde çocuğunu büyütmemek için boşanma kararı aldığını belirtmiştir.

Aldatılmanın psikolojisini yaşayan katılımcılar ise kendilerinde hissettirdiği psikoloji ile evliliği sürdürme çabasına girdikleri görülmektedir.

"İhanettir, zor bir psikolojydi ve vazgeçmek bilmiyordu. Bunu birçok kez yapmıştı artık ona olan inancımı kaybettim, telefonlarında mesajlarını gördüm, onu önceleri çok dikkate almak istemedim çocuğum yüzünden. Ama böyle sürekli içten içe beni rahatsız eden bir durumdu yani, ona baktıkça o yaptıkları aklıma geldikçe ondan iğrenmeye başladım, artık böyle çekilmez bir hal almış durumdaydı, aynı evde yaşıyor olmak psikolojimi bozacak dereceye gelmişti. Kendime saygımı yitirecektim her şeyi ötelemek zorunda kaldım" (Duygu, 2020).

"Hayır, fiziksel şiddet yoktu evlilik sürecinde, psikolojik şiddet çok ciddi, çok çok ciddi boyutlarda vardı. Sürekli değersiz hissettirme, bir dönem şey düşünmeye başladım. Ben bütün bunları hak ediyorum diye düşünmeye başladım. Yani bütün okları kendime batırdım, çevirmedim yani okları aldım kendime sapladım, bunları hak ediyorum herhalde diye düşündüm. Sürekli bir hor görme, aşağılama, ailesinin yanında, arkadaşlarının yanında, hiçbir şey beğenmeme, hani yaptığım yemeğin her şeyini eleştirme, her şey aklıma gelmiyor unuttum, herhalde ket vurdum, bilmiyorum ama sadece şunu hissediyorum çok ciddi değersiz, o kadar değersiz hissettirdi ki şimdi şey düşünüyorum. Ben kadını ve çok değerliyim, kimseye ihtiyacım yok benim, erkek olarak bir erkeğe ihtiyacım yok benim" (Lale, 2020).

Boşandıktan sonra bu şiddetin devam edip etmediğine yönelik Lale'nin cevabı ise şu şekilde olmuştur.

"Sadece bir defa boşandıktan sonra, sadece kızım onunla görüşmek istemiyordu. Onun sorumlusu olarak beni görüyordu ve ben hala bu haldeyken bile kızıma yalvarırım, lütfen git gör, lütfen babanla konuş. Sadece bu anlamda psikolojik anlamda tacizde bulunmuştu, artık zaten çok sevgi saygı kalmayınca tınlamıyorsun, bir kulağından girip diğerinden çıkıyor yani" (Lale, 2020).

Şiddet olgusunun evlilikleri bitirme noktasına getirdiği ve boşanma sebebi olarak görülebileceği katılımcıların açıklamasında görülmektedir. Boşanma sonrası hayata uyum süreçlerinde boşandıkları eşleri tarafından şiddete maruz kalıp kalmadıkları ise katılımcılar arasında farklılık göstermekte, bazı katılımcılar hiç şiddete maruz kalmamakta, bazı katılımcılar ise birçok nedenin etkili olduğunu belirtirken, çocuk unsurunu ön plana atmaktadır. Çocuk etkeninin boşanma sürecine ve sonrasına etkisi, katılımcılar tarafından olumlu ya da olumsuz yönleri olduğunu belirtmektedir. Bazı katılımcılar boşandıktan sonraki süreçte çocuğun varlığı ile şiddet bağlamında kendilerini hiç etkilemediğini

belirtirken, bazı katılımcılar şiddetin bir parçası olarak çocukların varlığının etkili olduğunu belirtmişlerdir.

"Psikolojik şiddet, uyguluyor çocuğu göstermiyor mesela. Vermediği zaman mesaj atıyorum, çocuğu alacam diye cevap vermiyor, arıyorum açmıyor, sonra diyorum ki bugün benim günüm, alacam, cevap vermiyor. Sonra mahkemeye gidecem diyorum, cevap vermiyor, sonra arıyor gel al diyor. Öyle gidip alıyorum. Bazen vermiyor, yaklaşık yirmi otuz defa aynı şeyi yaptı" (Hakan, 2020).

"Yani fiziksel olarak bir şiddet olmadı ama sürekli tartışmalar, onun mesela bağırıp çağırması bir şiddet bence, psikolojik bir şiddet o da. Boşandıktan sonra karşılaşmadım, Tabi ki boşanma aşamasında çok karşılaştım boşandıktan sonra görüşmüyorum ben onunla. sadece çocuk için görüşüyoruz onun haricinde görüşmüyorum" (Erhan, 2020).

"İlk zamanlar gördüm evet, baya bir tehditleri falan vardı, işte daha görüşeceğiz, daha başına neler açacam. Çünkü bizim mahkeme süremizden sonra farklı şeyler gelişti, sonradan kavgalar, dövüşler oldu aileyle" (Metin, 2020).

Evlilikleri boyunca fiziksel şiddete farklı sıklıklarda uğrayan hem kadın hem erkek katılımcıların olduğunu belirten Şen (2013: 182-203), Fiziksel, duygusal, ekonomik ve cinsel şiddete uğrayan katılımcıların kadın ağırlıklı olduğunu belirtmekle beraber, boşanma sürecinde giderek azalan şiddet türlerine de işaret etmektedir. Uyar'a (1999: 57) göre kadınlar % 67.3, erkekler ise % 24.3 oranında fiziksel şiddete maruz kalmaktadır. Nitekim çalışmada fiziksel şiddete uğrayan kadın katılımcıların daha ağırlıklı olması yönüyle Şen ve Uyar'ın çalışması ile örtüşmekte, fiziksel şiddete uğrayan erkek katılımcının olmaması ile de ayrılmaktadır.

4.2.7. Hukuksal bağlamda uzayan boşanmalar ve ayrı yaşama süreçleri

Evlilik sürecinde boşanma kararı, bazen görüldüğü gibi kolay olmamakta ve beraberinde farklı yaşam deneyimlerini ortaya çıkarmaktadır. Bazı durumlarda boşanma süreci uzun olan çiftlerin, evliliklerini kurtarma girişimi olarak bir süre ayrı ve sonrasında beraber yaşama deneyimi girişiminde bulunduğu görülür. Bazen de hukuksal süreçlerin uzun sürmesi ile resmi olarak gerçekleşen boşanmaların arka planında, eşlerin ortak paylaşım alanları dâhil her türlü fiziksel, sosyal ve duygusal kopmalar yaşanmakta, eşler ayrılmakta ve kendi hayatlarını kurmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamdan yola çıkılarak boşanan katılımcılara hukuksal süreçlere başvurmadan önce ve sonrasında ayrı yaşama deneyimlerinin olup olmadığı sorulmuştur. Bu soruya istinaden farklı gerekçelere bağlı olarak boşanma sürecinin kısa sürmesi ile ayrı yaşamayan, boşanma sürecinde ya da

boşanmadan sonra beraber yaşayan ve boşanma sürecinin uzun sürmesine bağlı olarak ayrı yaşayan katılımcıların deneyimleri olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada boşanma davalarının kısa sürmesi ile kendi düzenlerini kısa sürede kurmaya çalışan Yasemin, Hülya, Duygu, Lale olmak üzere dört kadın, Murat, Sedat, Kadir olmak üzere üç erkek katılımcı mevcuttur.

"Elbette, ama bu şöyle söyleyeyim, bu onun işi, işe girmişti o dönem daha yeni, yani bizim ayrılmamız da onun işe girmesi bir oldu diyebilirim. Ayrılmadan bir ay önce falan işe girdi. Sonra zaten eve geldiği yoktu, şantiyelerde çalışıyordu, o kendi elektrikçi olduğu için. Gidiyordu bir daha da gelmiyordu, çocuğu da beni de hiç merak ettiği de yoktu, ilgilenmiyordu. En son gelişinde o ihanetini tekrar devam ettirdiğini görünce, evin yedek anahtarını istedim, arkana bakma dedim gönderdim. Hemen, müracaat eder etmez bitti. Karakoçan ilçesindeydik biz, uzatmadık. Orda da böyle çok görülen davalar değil, hatta müracaat ettiğimiz gün içerisinde bizi arayıp imzalayabilirsiniz dediler ve biz gittik aynı gün boşandık. Başvurduğumuz gün sonuçlandı" (Duygu, 2020).

"Yani kısa bir sürede bitti. Yani hani ben kendi adıma kafamda net bir karar verdim. İşte mahkemeden de 15 20 gün önce evlerimizi ayırmıştık" (Kadir, 2020).

Evlilik temelini sarsıldığı ve hukuksal süreç boyutuyla boşanma sürecinin başladığı dönemde Seher yaklaşık dokuz ay, Nurgül bir yıl, Sevgi ve Gamze üç yıl, Eda ise iki buçuk yıl olmak üzere beş katılımcı kadın evini ayırıp ayrı yaşamıştır. Erkek katılımcılardan Murat ve Kadir hariç toplamda sekiz erkek katılımcı boşandığı eşiyle ayrı yaşamıştır. Sedat yaklaşık bir ay, Özgür dört ay, Erhan, Erdem ve Ali yaklaşık altı ay Metin ise iki yıla yakın ayrı yaşamıştır. Boşanma sürecinde olan Hakan ile Şubat ayında yapılan görüşmede dört buçuk yıldır çekişmeli süren davaları olduğunu ve ayrı yaşadıklarını belirtmiştir.

"Yaklaşık altı ay ayrı yaşadık. Evliliğimiz düzelir, karşı taraf kendine çekidüzen verir diye bekledim. Ayrı yaşadığımız süreçte olmayacağını anladım" (Erdem, 2020).

"Yaklaşık olarak 5 6 ay ayrı yaşadık, evden ayrılıp dayalı döşeli eve taşındım. Toparlanma sürecinin olabileceğini düşündüm, umudum vardı, boşanacağımızı düşünmemiştim. Bu süreçte boşandığım eşim, kendi ailesiyle çatışma yaşamaya başlamış, benim yuvamı yıktınız gibisinden. Bunu oğlum bana söyledi. Ben eve döndükten sonra sadece 15 gün beraber yaşadık. Benim tarafımdan verilen son şans ve son noktaydı, olmayınca anlaşmalı boşandık" (Ali, 2020).

"Yani bizim biraz çekişmeli bir boşanma davası olduğu için ilk beş ay fiili bir birliktelik diyelim. Sonrası yeni bitti yani. Bir yıla yakın resmi olarak boşandık ama toplamda üç buçuk yıl falandır ayırız yani" (Eda, 2020).

Boşanma dönemini sancılı geçiren, belirli nedenlere bağlı olarak boşandıkları eşleri ile bir süre beraber yaşadıklarını belirten Sibel, Nurgül, Sevgi, Duygu, Lale olmak üzere

beş kadın, Caner, Metin ve Hakan olmak üzere üç erkek toplamda yedi katılımcı mevcuttur.

"Boşanma davası açıldığı zaman bir gün alıncaya kadar 15 gün ayrı kaldık. Sonrasında bir yıllık ayrılık kararı alındı, boşanma gerçekleşmedi, hâkim boşamadı. Bir yıl uzadı, çocuktan kaynaklı bunu yaptı. Biraz da düşünce yapısı farklı olan bir hâkime denk geldiğim için, kadına yaklaşımı çık şey değildi, nasıl söyleyim çok demokratik yaklaşmadı. Bu durumda biz üç ay daha ayrı kaldık. Ama çocuğun psikolojisi etkilendiği için, geri kalan yaklaşık bir sekiz dokuz ayı da yine aynı ev içerisinde, yaşamak durumunda kaldık. Çünkü bu dönem zarfında, sürekli ben rehabilitasyon merkezine götürüyordum, hani boşanmadan ne kadar az etkiyle kurtarabilirim diye. Çünkü çocuğumda da babayı görmemeye karşı bir tepki oluştu. Onun ailesinin verdiği bir şey vardı. Hani sen babanı istersen annen döner diye. Çocuk küçüktü o dönemde. Çok fazla böyle her şeyi geriledi, konuşması geriledi, altına işlemeye başladı, derken Arda'nın, çocuğumun yani, çok böyle ruhsal anlamda sıkıntı yaşadığını anladığım için, doktorların da tavsiyesi üzerine biz tekrar bi yedi sekiz ay kadar aynı ev içerisinde kaldık" (Sibel, 2020).

"Toplamda bir yıl, benim evden ayrılmam, sonra tekrar görüşmemiz, yaklaşık 2 aylık bir görüşme sürdü ve resmi olarak boşanmamız ortalama bir yıl sürdü. İkinci ayın sonunda tamamen koptuk. Zaten benim bir dilekçem vardı, beni dövmüştü, o zaman adliyede çalışıyordum Ovacık'ta. Benim gözüm morarmıştı, rapor almadım, boşanma dilekçesi yazdırdım. Ona imza attırdım, tarih attırmamıştım " (Nurgül, 2020).

"Son iki üç yıl ayrı sayılırdık. Haftada bir defa eve gidiyordum kopukluk başlamıştı zaten" (Caner, 2020).

Duygu ve Lale boşanma süreçleri kısa sürmesine rağmen boşandıkları eşleri tarafından ihanete uğradıklarını gördükleri halde çocukları için evliliğini sürdürme çabası göstermiş ve yaşadıkları durumu kaldıramayacak bir durum hal alması ile anlaşmalı boşanma yoluna gitmişlerdir.

"Ayrılmadan bir ay önce falan işe girdi, sonra zaten eve geldiği yoktu, şantiyelerde çalışıyordu o kendi elektrikçi olduğu için. Gidiyordu bir daha da gelmiyordu, çocuğu da beni de hiç merak ettiği de yoktu, ilgilenmiyordu en son gelişinde o ihanetini tekrar devam ettirdiğini görünce, evin yedek anahtarını istedim arkana bakma dedim gönderdim" (Duygu, 2020).

Çocuk etkenin evlilik süreçleri üzerinde etkisi olabildiği gibi boşandıktan sonraki süreçte de etkisi devam ettiği çalışmada açıkça görülmüştür. Özellikle boşandıktan sonra çocuklarının bakımı için boşandığı eşinden destek alan Yasemin, çocuğunun sınavının etkilenmemesi adına boşandığı eşiyle ortak karar verip bir buçuk ay gibi bir süre beraber yaşadıklarını belirtti. Bunun dışında işin zorluğu nedeniyle, gece vardiyalarında çocuklarına belli bir dönem, boşandığı eşinin baktığını belirtmiştir. Nitekim duygusal açıdan kopma yaşadıkları için, aynı evi anne ve baba görevi üstlenmek için paylaştıkları görülmektedir. Benzer şekilde boşandıktan sonra iki buçuk yıla yakın boşandığı eşiyle aynı evi paylaşan Nesrin, duygusal kopmanın yaşanmasına bağlı olarak evlilik sürecinde

deneyimledikleri nedeniyle resmi olarak tekrar evlenme yoluna gitmeyi kabul etmemiş ve çocuk için de olsa barışma süreçlerini şu şekilde açıklamıştır.

"Annem babam huzursuzluk çıkarmasınlar diye hiç gelip gitmezlerdi kardeşlerim falan, Sonra şey kayınvalidem hep bizim oğlumuzun evi, bizim evimiz derdi, ben hiç kendimi oraya ait hissetmedim. Bunlar hep böyle yaptığı zaman insan kendi evinde bile kendine ait hissetmiyor çünkü psikolojik yerleşiyor kafana. Ben ayrıldıktan sonraki süreçte peşime düşmeye başladılar. İşte biz hata yaptık, işte böyle olamaz, tamam yanlışlarımız vardı, affet falan, benim ailemin evine gittiler işte, araya hatırı sayılır insanlar koyacaklar bilmem ne barışın falan. Beni çok sevdiği ayakları yaptı. En son ben hayır dedim tüm bunlara rağmen hayır dedim. Asla olmaz dedim. En son bana telefon açtı, ben seni çok seviyorum, evet hatalarımı şimdi görüyorum, zamanında seni çok yalnız bırakmışım, bütün her şeyi senin üstüne yığmışım, tek başına bir şeyden fazla bekleyemezsin ama sen fazlasıyla yapmışsın, iki tane çocuğu tek başına büyüttün falan dedi. Ya benle barışırsın ya da not bırakıp kendimi öldüreceğim dedi. Düşündüm ya dedim ki lanet olsun, sevgiden de vazgeçtim, saygıdan da vazgeçtim, her şeyden de vazgeçtim, sonuçta çocuklarımın babası. Yarın o bir gün çocuklar beni suçlayacak ki ayrıldığımızda zaten benim oğlum bana çok büyük bir cephe almıştı, o beni çok üzüyordu. Tamam dedim, geldi tekrar eve, barıştık. Ama aynı evin içinde iki yabancı gibi, o kendi odasında yatardı, ben kendi odamda. Çünkü şey bir kere kırılmışsın ya aklına geliyor, geçmişte yaşananlar aklına geliyor, hazmedemiyorsun artık. Sonra çocuklar için eve geldiğinin ertesi günü ailem baskı yapmaya başladı, nikâh yapacaksın diye hayır dedim. Yapmayacam ne yaparsanız yapın dedim, tehdit falan ettiler, isterseniz öldürün dedim. Yabancı bir insan değil, dostum değil çocuklarımın babası. Yani kâğıt belirleyici değil bence dedim. Önemli olan gönül, ama ben bu adamı sevmiyorum dedim artık" (Nesrin, 2020).

Çalışmada boşandıktan sonra boşandığı eşiyle aynı evi yaşama deneyimini sadece iki kadın katılımcı yaşamıştır.

4.2.8. Kurtuluşun tek kapısı olarak görülen boşanmalarda boşanma kararı almak, pişmanlık ve 'dul' etiketi

Boşanma olgusunun ortaya çıkması ve boşanma kararı almak bir süreci ve belirli yaşantıları barındırmaktadır. Aile içi ilişkilerdeki hoşnutsuzluklar dayanılamayacak bir duruma geldiğinde, bir kurtuluş kapısı olarak görünen boşanma, nihayetinde zor verilen bir karar olarak karşımıza çıkmaktadır. Boşanma kararını almanın güç bir durum olmasına istinaden, toplumsal ve kültürel baskılar ile aile içinde katlanılamayacak boyutu olan mutsuz bir evliliğin sürdürülebilmesini çoğu zaman tetiklemiştir.

Çalışmada on beş katılımcı, boşanmaya kendisinin karar verdiği, dört katılımcı boşandığı eşinin boşanmaya karar verdiğini, iki katılımcı da boşanmaya ortak karar verdiklerini belirtmiştir. Kadın ve erkek katılımcılar arasında belirgin olan fark ise kadın katılımcıların hepsi yüzde yüz oranında kendisi boşanmaya karar vermiş olmasıdır. Erkek katılımcılar arasında bu oran yüzde kırk olarak tespit edilmiştir. Sosyokültürel ve tarihsel farklılıklar göz önünde bulundurularak Bolu ilinde 30 katılımcı ile yapılan nitel bir çalışmada, boşanmaya karar verme konusu ile kıyaslandığında paralel sonuçlar ortaya

çıkıldığı görülmektedir. Oran olarak farklılık gösteren çalışmada 15 kadın katılımcıdan 11 kadın boşanmaya kendisinin karar verdiğini, 15 erkek katılımcıdan ise 6 katılımcı kendisi boşanmaya karar vermiştir (Uzunoglu, 2016: 95). Nihayetinde boşanmaların hukuksal süreçte kolaylaştırılması açısından, anlaşarak boşanma sürecinin karar verme ile orantılı olmadığı ve katılımcılar arasında anlaşarak boşanan sayının fazla olmasına rağmen sadece iki katılımcı ortak boşanmaya karar vermiştir. 30 katılımcı ile yapılan çalışmada benzer şekilde üç katılımcı ortak karar ile boşandıklarını ifade etmesi, günümüzde aile içi ilişkilerdeki hoşnutsuzluğun devam ettiğini, karar vermede ve boşanma nedenlerinde hukuksal süreçlere yansıyan durumların ötesinde yaşantıların olduğu izlenimini bize açıkça vermektedir.

Boşandıktan sonra yaşanan zorlukları göz önünde bulundurarak, boşandıklarına dair pişmanlıklarının olup olmadığına dair cevapları ise karar verme şekli ile benzerlik göstermektedir. Kadınların hepsi, hiç pişman olmadığını belirtirken, erkeklerin yüzde yetmişi pişman olmadığını belirtmiştir. Çalışmada Sedat, Özgür ve Metin bazı nedenlerle bazı konularda pişman olduklarını belirtmiştir. Erkek katılımcılardan henüz boşanma sürecinde olan Hakan, boşanmadan pişman olmayacağını ümit ettiğini belirtirken evliliğine dair pişmanlığın olduğunu dile getirmiştir. Caner ise boşanmadan pişman olmadığını belirtirken ikinci evliliğine dair pişmanlıklarını yüzeysel bir şekilde anlatmıştır.

"Pişman değilim aslında hiç pişman değilim. Ama boşanaydım keşke hocam ama başka evliliğim olmayaydı" (Caner, 2020).

"Yani vicdanen ben rahat olduğum için pişman değilim, yani vicdanen ben rahatım. Tabi şimdi pişmanlık derken ben o kadar uğraştım barışmak için, keşke biraz daha uğraşsaydım diye de düşündüm ama bir şey değişir miydi? Değişmezdi. Çünkü onlar bir kere kafaya koymuş o zaman, ne kadar üzerine gitsen bile boş" (Metin, 2020).

"Yani insan çocuklar açısından pişman oluyor, keşke evi terk etmeseydim. Bazen düşünüyorum yani tamam Suna yaptı, etti ama çocuklar açısından keşke bırakmasaydım diyorum yani " (Özgür, 2020).

Çalışmada boşanan bireylerin karşılaşabileceği sosyal, kültürel ve toplumsal baskıların karşısındaki tutumları öğrenebilmek adına "dul" kavramının kendilerinde nasıl bir etki oluşturduğu sorulmuştur. Boşanma kararını vermede yaşadıkları sürecin etkisiyle pişman olup olmadıkları da değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Kadın katılımcılar arasında Nesrin ve Sibel dul kavramı ile etiketlendiğini ve buna göre hareket etme ihtiyacı duyduklarını belirtmiştir.

"Arkadaşlar arasında bile aaa bunlar "dul" dur, ilk boşandığım zaman çalışma arkadaşım bana benim eşimle görüşme, artık dulsun dediği anda zannettim ki kaynar sular döküldü üstüme ve çok büyük tepki vermiştim. Bulduğumuz yerde beraber çalıştığımız erkek arkadaş vardı, bundan sonra eşimle görüşme sen artık boşanmış dul bayansın deyince çok büyük tepki verdim. Neden dedim, çünkü diyorum ya dullara farklı gözle bakıyor toplumun yüzde doksani, sonra da özür diledi, yaptığı hatanın farkına vardı. Şakayla karışık söyledi ama bence şaka değildi, bunun altında yatan doğruluk payı vardır ben çok üzülmuştüm o zamanlar" (Nesrin, 2020).

"Evet, Neler hissettin? Bunu ben bir erkeğin ağzından duymadım bu kadın dul diye ya da şunun işte kızı dul diye duymadım ama kendi hemcinslerimin verdiği bir şey oluyordu "dul" ama ilk etapta "dul" deyince bizim çocukluğumuzdan gelen bir şey vardı sosyal bir şey vardı dul etiketi. Çünkü "dul" olduğu zaman her şeyi sana meşru görüyorlar, yani her şeyi yapabilirsin, her potansiyelin var her şeye. Hani bu çirkin etiketin altında kalmamak konusunda o yüzden çok fazla mücadele ettim ama hiç korktuğum gibi değildi. Şu an insanların algısında da "dul" kavramı eskisi gibi değil, onu da düşünüyorum açıkçası" (Sibel, 2020).

Nitekim diğer kadın katılımcılar birebir etiketlenme ile karşı karşıya kalmasalar da toplumsal önyargının etkisiyle kendi düzenlerini kendi çevreleri ile sınırlı olduğunu, bazen de "dul" kavramını kendileri kullandığını belirtmiştir. Kadınların evlilik süreçlerinde yaşadıkları sıkıntılar karşısında bu kavramın, kendilerini ruhsal açıdan çok etkilemediği görülmektedir.

"Dışarıdaki insanların bakışını bilemem ama her fırsatta ben bunu dile getiriyorum. Yani dulluk, bekârlık çok anlam ifade etmiyor benim için. Sendromları yaşamak önemli, kelimelere çok takılmıyorum. Dul kaba bir tabir ama hani bekâr da değilim. Bana göre bekârlık çok farklı daha önce hiç evlilik yapmamış olmak. Bunu, evliliği tecrübe etmemiş olmak demektir. Hani ben o anlamda da kendimi bekâr olarak da görmüyorum. Erkeklerde de böyle, yanlış anlaşılmasın bu, sadece kadın için değil. Evlenmiş, boşanmış biri olmak. "Dul" şık değil yani kaba bir ifade ama İfadelere de takılmıyorum benim için davranışları, bana baktıkları önemlidir" (Duygu, 2020).

"Yani şöyle söyleyeyim çok fazla değil. Yani şöyle dul demedi kimse benim yanımda, yani belki de insanların artık biraz da boşanmaya karşı bakış açılarının değiştiğinden dolayıdır hani artık bu durumu böyle çok normal karşıladıkları için hatta tam tersine sakın böyle evlendim boşandım gibi konuma koyma dediler. Sonuç olarak evlendim ve boşandım yani. "Dul" diye bir kavramla hiç karşılaşmadım, inşallah ta karşılaşmam bundan sonra" (Eda, 2020).

"Yok, bekâr diyorum. Annem etiketlenmiş olabilir ama dul kavramı bence eskisi gibi değil. O kadar sık boşanmalar olmaya başladı ki bence insanlar buna da alışmaya başladı. Annemin döneminde daha böyle garipseniyor olabilirdi bu ama bence bu zamanda artık etiketlenme de yok çünkü gerçekten çok arttı boşanmalar" (Seher, 2020).

Seher annesinin babasından boşandığı dönemde "dul" etiketinin görüldüğü üzere toplumsal ve kültürel baskısını daha derin yaşadığını belirtmekte ve artan boşanmaların, insanlardaki boşanma algısının üzerinde olumlu etkisi olduğunun değerlendirmektedir.

"Türkiye'de boşanma ve eş kaybı bağlamında "dul" kadın algısı" üzerine yapılan çalışmada, kadın katılımcıların karşılaştıkları durumlar, farklı boyutlarla irdelenmektedir.

Özellikle "dul" kavramının zorluklarını çeşitli alanlarda hissettiği, en yüksek oranla, dokuz kadın dul olarak etiketlendiği tespit edilmiştir (Uzunkaya Seçen, 2017: 93-94). Nitekim bu çalışma kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri üzerine bir çalışma olması açısından farklılık gösterdiği göz önünde bulundurularak karşılaştırma yapılmıştır. Katılımcılarda doğrudan "dul" kavramı ile etiketlendiğini belirten iki kadın ve dört erkek bulunmaktadır. Erkek katılımcıların sayısı kadınlara oranla az olmalarına rağmen "dul" kavramının etkilerini, hissedenlerin sayısı daha fazladır. Erdem, Metin ve Hakan olumsuz yönde hoşlanmadıkları bir kavram olarak değerlendirirken Erhan rahatsız olmadığı hatta hoşuna giden bir kavram olarak değerlendirmiştir. Erkek katılımcılar, 'dul' kavramına yönelik itirazlarının olmadığı ve çoğu katılımcı tarafından şakalaşma şeklinde "dul" kavramını kullandıkları tespit edilmiştir. Kadın katılımcılar ise daha çok bekâr ya da boşanmış olarak kendini görmektedirler.

"Valla çok hoşuma gitti "dul" kavramı. Ben bilmiyorum hiç etkilenmedim ki Yani tabi ki ilk başta etkileniyorsun ama sonradan beni böyle çok şey yapmadı nasıl diyeyim sana bu durum beni rahatsız etmedi yani" (Erhan, 2020).

"Dul" kavramı ile etiketlenmeyle karşılaşp karşılaşmadığı ve verdiği cevaba istinaden yaşadığınız durum rahatsız ediyor mu sizi diye sorulduğunda, Özgür'ün cevabında yaşadığı huzursuzluk açıkça görülmektedir.

"Bazen takılıyorlar bana, dollar geldi dollar geldi diye. ya üzücü şeyler ama biz birbirimize takılıyoruz mesela iki üç tane yan yana geliyoruz üçümüz de duluz yani" (Özgür, 2020).

"Aslında oldu, bu çok bana göre aşağılayıcı bir kelimedir bana göre, kadın için de erkek için de. Az önce söylediğim gibi boşanmış bir bekâr olarak demek gerekir. Yani bu kavram çok hoş bir kelime değil ya. Bana bu şekilde yaklaşanlara cevabımı da aynı şekilde veriyorum yani" (Metin, 2020).

"Yani "dul" kavramı beni rahatsız ediyor ama söylenen oldu hani bilinçli mi bilinçsiz mi onu bilmiyorum ama bir erkek olarak bile beni rahatsız ediyor onu açık söyleyeyim" (Hakan, 2020).

"Ben hiçbir şey hissetmiyorum. "Dul" olmaktan asla gocunan bir insan da değilim, yeri geliyor dulluğumla da dalga geçiyorum. Bu konu insanların sık kafalılığıyla alakalı bir şey bu. Hani hiçbir zaman da boşandığımı yani boşanmış olduğumu kimseden saklamam yani açıkça söylerim. Övünürüm de yani bu benim için de hayat tecrübesidir. Diğer ilişkilerim gibi evliliğim de benim yaşadığım bir ilişki, yani beni ekstra bir insan yapmıyor, farklı bir insan, ahlaksız bir insan da yapmıyor" (Kadir, 2020).

4.2.9. Sosyokültürel ve inançsal yapısıyla Tunceli'de boşanma süreçleri ile boşandıktan sonraki uyum süreçlerinin değerlendirilmesi

Giderek artan boşanma oranları, kentlerin büyüklüğüne göre farklılık gösterdiği gibi toplumların boşanmaya yönelik algı ve tutumları değişmektedir. Sosyokültürel ve inançsal yapısıyla farklılık gösteren Tunceli kentinde, Türkiye genelinde olduğu gibi boşanma oranları giderek artmaktadır. Bu bağlamdan yola çıkılarak boşanan kadın ve erkek katılımcılara, özellikle boşanma süreçlerinde Tunceli'de yaşamının, boşanma düşüncelerini nasıl etkilediği ve nasıl bir yol izledikleri soruldu. Ayrıca katılımcılara boşandıktan sonraki uyum süreçleri bağlamında, Tunceli kentinin sosyal, kültürel, inançsal ve toplumsal özelliklerin kendilerinde hissettirdikleri deneyimleri sorulmuştur.

Çalışmada erkek egemenliğinin, kadınlar üzerinde hissettirdiği baskının kırıldığını gösteren verilere ulaşılmıştır. Toplumsal yapının boşanma süreci üzerinde, olumsuz yönde etkili olduğunu belirten sekiz katılımcıdan sadece üçü kadındır. Toplumsal kaygıyı boşanma sürecinde hisseden ve küçük toplumlarda boşanan kişilerin, dezavantajlı durumlarla karşılaşma ihtimallerinin, yüksek olduğunu belirten katılımcıların daha çok erkek olmasında, geleneksel ataerkil düşüncenin etkili olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Benzer şekilde toplumsal yapının boşanma sürecinde etkili olmadığını belirten sekiz katılımcıdan üçü, erkek katılımcıdır. Üç katılımcı ise olumlu etkisinin olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların boşandıktan sonraki uyum süreçlerindeki toplumsal boyutundaki deneyimleri, boşanma sürecinde yaşadığı kaygılar ile orantılı bir şekilde olduğu analiz edilmiştir. Farklı olarak kadın katılımcılardan Lale, en büyük kaygısının toplum olduğunu belirtirken boşandıktan sonraki süreçte, verdiği kararında daha olumlu şeylerle karşılaştığını belirtmiştir. Erkek katılımcılardan Kadir ise toplumsal ve kültürel yapının etkisiyle zorlanmayacağını umut ederken kendi yaşantısını, kısıtlama boyutuna kadar olumsuz etkilendiğini belirtmiştir.

Kadın katılımcılardan, kentin toplumsal yapısından en çok etkilenen ve toplumsal kaygılarını açıkça belirten Sibel ve Lale dışında Eda, küçük bir toplum olmasından dolayı boşanmanın erken duyulduğunu ve az da olsa olumsuz etkilendiğini belirtmiştir. Nesrin, kendisinin boşanma düşüncesinde toplumsal kaygılarının olmadığını belirtirken, ailesinin sosyokültürel ve inançsal yapının etkisiyle üzerinde baskı oluşturduğunu belirtmiştir. Beş kadın katılımcı hiç bir şekilde boşanma sürecinde ne inançsal ne kültürel yapının etkili

olmadığını belirtirken Sevgi ve Duygu, burada boşanan kadın olarak yaşamanın olumlu yönleri olduğunu belirtmiştir. Gamze ve Ali ise ailesinden destek aldığını belirtmesiyle aile bağlarının, yaşadıkları zorlukları aşmasında olumlu yönde etkili olduğunu göstermektedir.

"Çok çekindim, bu konuda da erteledim boşanmayı, beni hep korkuttu, dediğim gibi hani küçük bir çevre, laf olur, bir yerden ikinci üçüncü kez geçtiğin zaman bile burda farklı bir algı oluyor. Çünkü hem bütün küçük yerlerde de böyle vardır öyle düşünüyorum ama burası çok daha farklı. Çünkü ben doğma büyüme burda yaşıyorum. O beni gerçekten korkutuyordu gözümü, çok fazla korkutuyordu ama boşandıktan sonra bunun gerçekten çok yersiz olduğunu anladım" (Sibel, 2020).

Boşanma sürecini çocuğuyla beraber sancılı bir şekilde geçiren Sibel, boşanma şeklinin kendisini olumsuz etkilediğini ve küçük bir yer olması nedeniyle oldukça olumsuz etkilendiğini şu sözlerinde açıkça görmek mümkündür.

"İlk başta herkese doğru olan şeyi, haklılığımı anlatmak için çok çabaladım, özellikle beni sevenlere karşı, müşterilerim olsun, yakın çevrem olsun, baktım ki ben her anlattıkça bir daha bir daha yaşıyorum. Sonrasında konuşan herkesi çenelerini tutması konusunda kibarca, bazen kabaca haddini bildirerek, susturarak bu süreci atlatabildim. Çok fazla kişi duyduğu için daha çok yıprandım açıkçası. Ama normal anlaşmalı boşanan başka insanların benim kadar çevresel etkilendiğini düşünmüyorum" (Sibel, 2020).

"Çok büyük toplum baskısı görmedim, karşı tarafın psikopatlığını gördüm daha çok. Ama toparlayıcı yönde etkisi oldu, ailemin desteğiyle bu süreci geçirdim" (Sevgi, 2020).

Tunceli kentinin küçük olması nedeniyle akrabalık ve arkadaşlık ilişkilerinin sevgi temelinde tutarlı ve güvenli olmasında etkili olduğunu belirten bir kaç katılımcı mevcuttur. Sevgi dışında Hülya, Duygu, Sedat ve Ali küçük bir şehirde boşanmış biri olarak yaşamanın, özellikle aile bağlarının güçlü olmasının etkisiyle toparlanma süreçlerini rahat geçirdiğini belirtmiştir.

"Olmadı, bir ay içinde bitti burası hiç etkilemedi. Ailemden destek aldım. Ben babama söylediğimde çok geç kaldığımı düşündü" (Hülya, 2020).

Evlilik süreci boyunca Elazığ'ın bir ilçesinde yaşayan Duygu'ya, yaşadığı yerde toplumun yapısal özelliklerinin boşanma sürecinde etkili olup olmadığı soruldu. Verdiği cevap doğrultusunda Tunceli kentinin, kendi memleketi olmasının etkisiyle beraber sosyokültürel yapının boşandıktan sonraki uyum sürecinde olumlu etkisi olduğu açıkça görülmektedir.

"Evet, kesinlikle eşimin gidip gelmemesi, oradaki insanların dikkatini çekiyordu artık. Yani o anlamda ev sahibime kadar soruyorlardı, sizin eşiniz işte gelmedi, siz ayrıldınız mı, yani bu dikkat çeker hale gelmişti. En son zaten o haktan yararlandığım, hani boşanmayla haktan yararlanmam neredeyse, taş çatlasa bir ay geçti geçmedi, hemen tayinimi alıp geldim buraya zaten. Yani orda çok zaman geçirdim denemez.

Onlar kültürel olarak çok farklı yani daha böyle sanki, belki biraz argo olacak daha kapalı bir toplum. Yani çocuğu parka götürmekte bile zorlanıyordum diyebilirim" (Duygu, 2020).

İş boyutu ile problem yaşamayan katılımcılar, aldığı kararların arkasında durma noktasında daha özgüvenli olmaktadır. Nitekim ekonomik özgürlüğün olması, yakın çevre müdahalesinin önüne geçmesini engellemediği tespit edilmiştir.

"Benim kendi işimin olması, aldığım kararlarda çevreyi çok dikkate almamam hani bu süreci daha kolay atlatmamı sağladı. Dik duruyorsan ya da kararlıysan ve insanlar bunu görüyorsa zaten senin üzerine çok fazla gelemeyebiliyor. Ama annem de abim de var. İşte sen ayrıldın, işte davranışlarına dikkat et, giyinişine dikkat et, işte şunu yap, bunu yap hani onlarda oluyor. Onlar da biraz daha çevreyi şey ediyorlar. İnsanlar ne der, şöyle olur, böyle olur. Benim annem boşandıktan sonra uı bankaya para çekmeye bile gitmezdi elalem ne der diye. Dul kadın dışarı çıktı, nereye gidiyor bu kadın acaba derler, yıllarca yani öyle sadisini eve kapattı. Şimdi bana da bazen söylüyor ben senin yaptığını yapamam yani, benim hayatım sadece Dilara'dan da ibaret değil, insanlardan da ibaret değil, kimi ne söylüyorlarsa söylesin cesaretleri varsa gelip bana söylesinler diyorum" (Seher, 2020).

Çalışmada aldığı kararın arkasında durup boşanmış bir kadın olarak yaşayabilmenin sorumluluğunu, kendi duruşlarıyla onurlu bir şekilde sürdüren katılımcıların hepsi farklı ifadelerle ve farklı gerekçelerle dile getirdiği görülmüştür.

"Tabii ki yanlış bir hareket yapmaya çalışıyorsun, hani boşanmış olduğun zaman daha farklı gözle bakılıyor ve bu çok daha fazla yanlış anlaşılıyor. Hani aileme yanlış bir şey gider, kulaklarına yanlış bir şey gider, hoş bir durum değil, zaten çok böyle aykırı bir şey yaşayan insan değilim. Ama şöyle söyleyeyim sana babam, annem, onları tabi ki düşünüyorum ama kendim her şeyden önce, benim tamamen önceliğim çocuğum. Benim çocuğum, yarın öbür gün büyüdüğünde işte senin annen böyleydi, bunu demeleri bana çok koyar. Onun için biraz daha düzgün, daha düzenli ve daha şey yaşamaya çalışıyorum, aykırı olmamaya çalışıyorum. Neden, çünkü her şeyden önce benim bir çocuğum var" (Nurgül, 2020).

Küçük toplumlarda kültürel değerlerin etkili olabileceğini, göz önünde bulunduran beş erkek katılımcı, boşanma sürecinde zorlandığını farklı ifadelerle dile getirmiştir. Özellikle boşandıktan sonraki uyum süreçleri, boşanma sürecindeki kaygılarında olduğu gibi Tunceli kentinin küçük olmasına yönelik yaşadıkları olumsuzluklar ön plana çıktığı görülmektedir.

"Tabi, her türlü etkili, toplumun bir bakış açısı var. Bunlar tatsız şekilde yaşanıldı hani hep gürültü patırtıyla, bunu kabullenmiyordu korkunç büyütüyordu, mahalleye polisler çağırması, insanların gözünde böyle bir algı yaratması benim için çok çirkin çok rahatsız ediciydi, bu durumları yaşadım. Şu an bunların şeyini çekiyorum. Bu iş hayatıma yansdı, çevreme yansdı, insanların bana bakışı, inanın ki şizofren gibi bir şey oldum ben. Bakıyordum bunlar bana mı bakıyor acaba, bunlar benim hakkımda böyle mi düşünüyor. Buranın yapısından dolayı" (Caner, 2020).

"Tabi ki etkilediğini düşünüyorum. Yani şöyle düşünüyorum kültür demiyim de doğrusu böyle, boşanmış insanlara nasıl gözle bakıldığını biliyorsun, farklı gözle bakılıyor ama bu tamamen şey olarak

bakılıyor yani cinsel bir obje olarak bakılıyor diye düşünüyorum ben. Tabi ki bunlardan rahatsızlık duydum yani" (Erhan, 2020).

Karşılaştığı durumun ne olduğu Erhan'a sorulduğunda ise boşandığı eşinin, çocuğunun annesi olması ile boşanmış bir kadın olarak yaşamasının zor bir süreci barındırdığını, özellikle boşanan kadınlara, daha çok cinsel bir obje olarak yaklaşılmasından rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir. Erhan, kadın katılımcılarda görüldüğü üzere Tunceli kentinin inançsal yapısının etkili olmadığını, daha çok küçük bir yer olmasına bağlı olarak sürekli boşandığı eşiyle ya da ailesiyle karşılaşmasının uyum sürecinde etkili olduğunu belirtmiştir. Kentin küçüklüğüne vurgu yapan diğer katılımcıların ifadeleri ise şu şekildedir.

"Küçük bir yer, evliliğimizin toparlanması için bir süre ayrı yaşadık ama olmadı. Boşanma sonrasında dedikodular çıktı ve boşanmış olmak istemezdim. Ama toparlanma sürecimi bu durum etkilemedi bireysel kendim toparlandım" (Erdem, 2020).

"Tabi ki kaygıların oluyor, neticede bu memlekette esnaflık yapıyorsun, belli bir çevremiz var belli bir durumumuz var burda. Tabi ki toplum içerisinde topluma örnek olman gereken bir durum var, Örnek oluyorsun duruşunla, esnaflığınla, ticaretinle, bu tabi ki bu tür olumsuzluklar insanı etkiler, üzülür yani insan" (Metin, 2020).

"Çok etkiledi psikolojik olarak. Dedğim gibi ailemde veya aile çevremde öyle bir şey olmadığı için beni en çok etkileyen şeylerden biri de oydu açık söyleyeyim. Psikolojimi de bozdu, özgüvenimi de bozdu. Eşimin sosyal ilişkileri iyi, biraz kötülme yönü de var. Bizde şöyledir, erkek çok fazla konuşmaz, boşandı kimseyi ilgilendirmez, ama bir şey yok ortada, bunu derim sadece anlaşılamadık derim. O farklı şeyler söylüyor. O biraz sosyal yönü güçlü bir insan ikimizin aynı şehirde yaşıyor olması da bir etken, o burada olmasa sorun da çok olmaz ama bilinçli yapıyor zaten onu" (Hakan, 2020).

Erkek katılımcılar arasında belirtildiği üzere toplumsal yapının, boşanma üzerinde etkili olmadığını Erhan ve Özgür belirtmiştir. Nitekim Özgür, Tunceli kentinde, boşanma oranlarının artmasının kendi evlilik sürecini etkilediğini açıkça belirtmiştir. Boşandığı eşinin kendi evliliğini, diğer evliliklerle kıyasladığını, kendi arkadaşlarından etkilenecek boşanma sürecine girdiğini belirtmiştir. Ali ise hiçbir şekilde toplumsal yapıyı düşünmediğini, Kadir ise Tunceli kentinde yaşamının olumlu yönde etkili olabileceğini düşündüğünü ve nihayetinde yanıldığını belirtmiştir.

"Az çok, tabii ki diğer toplumlara göre biraz da insanların daha rahat ve özgür yaşadığı için yani yaşayacağım toplumsal baskının başka şehirlere göre daha az olacağını düşünüyordum. O yüzden tabii ki boşanma kararı daha rahat bir şekilde işte nasıl söyleyeyim daha rahat pratiğe dökebileceğim bir şehirde yaşadığımı düşünüyordum. Bu biraz daha kafa olarak rahat olmamı sağlıyor ama tabii ki boşandıktan sonra yanıldığımı fark ettim" (Kadir, 2020).

Kadir, boşandıktan sonraki sürecin sancılı olduğunu, kendi tarafına özellikle sosyal hayatına müdahale boyutunda, olumsuz tavırlarla karşılaştığını belirtmiştir. Sosyal hayatının, kendi ifadesiyle taciz edilmesi nedeniyle arkadaşlık ve duygusal ilişkilerini, yaşam aktivitelerini kısıtlama yoluna gittiğini, etrafındaki insanlara karşı güvensiz tavırlarının olduğunu belirtmiştir. Nihayetinde Kadir, boşanma sürecindeki düşüncelerine istinaden yanıldığını ve Tunceli'de boşanmış olarak yaşamının oldukça zor olabildiğini belirtmiş, ailesinin ve en yakın arkadaşlarının desteğiyle toparlanma sürecini atlattığını ifade etmiştir. Kadir gibi toplumun kendi hayatlarında etkili olabileceğini belirten Metin, boşandıktan sonraki uyum süreçlerinde, kendi kültürel düşüncesinin etkili olduğu açıkça sözlerinde görülmektedir.

"Şimdi ilk bekâr olduğun gibi olmuyor. İşte toplumun sana bakışı, işte bekâr bir insanla ayrılmış bekâr insan aynı kategoriye girmiyor. Yani ben kendimi öle görüyorum. Belki diğerleri görmüyor ama tabi ki sen kendini farklı hissediyorsun. Geri adım atıyorsun, ona göre karar alıyorsun, bir yol çıziyorsun, ona göre bir yaşam çıziyorsun kendine" (Metin, 2020).

4.3. Boşandıktan Sonraki Sürece İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Boşanma, evlilik sürecinin bitmesi ve yeni bir hayatın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Boşanma sonrası uyum süreci ile ilişkili faktörler, boşama sürecinde olduğu gibi duygusal, kültürel, toplumsal olarak farklılık göstermektedir. Boşanmayı kabullenme süreci, evliliğin bitme nedenleri, duygusal ve hukuksal süreçte biten boşanmaların uyum sürecine etkisi, farklı temalarla aşağıdaki gibi analiz edilmiştir.

4.3.1. Boşanmanın gerçekleştiği günün değerlendirilmesi

Değişen evliliklerin resmi olarak sonlandırılmasıyla gerçekleşen boşanma, çalışmada görüldüğü üzere uzun bir süreci barındırmaktadır. Evlilik sürecini boşanmaya doğru götüren durumların yaşanmasıyla boşanma süreci ortaya çıktığı görülür. Günümüzde değişen ve son dönemde ortaya çıkan aile tiplerinin çeşitlilik göstermesi, boşanmaların gerçekleşmesi ile orantılı bir şekilde olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim boşanma sürecinde olan evliliklerin hukuksal sürece dâhil edilmesi yani resmi olarak boşanmaların gerçekleşmesi ile kişiler üzerinde farklı etkiler bırakmaktadır.

Çalışmada evlilik ve boşanma sürecini anlamaya yönelik yöneltilen sorularda görüldüğü üzere çeşitli deneyimler yaşanmıştır. Bu deneyimlere ek olarak hukuksal sürecin

bitmesiyle biten evliliklerin ardından yeni hayata atılan adımlar bir başlangıç niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda katılımcılara özellikle resmi olarak boşandıkları gün neler hissettikleri soruldu. Boşanma süreci uzun süren ya da boşanma sürecinde ayrılan katılımcılar için bu sorunun çok anlamlı olmaması açısından katılımcılara ek bir soru daha yöneltilme ihtiyacı duyulmuştur. Sancılı bir süreci geçiren bu katılımcılara evliliklerini bitirme noktasına gelip evi ayırdıkları gün neler hissettikleri sorulmuştur. Katılımcıların duygusal açıdan deneyimleri boşanma sürecine bağlı olarak ağırlık taşıdığı tespit edilmiştir.

Evlilik sürecinde yaşanan olumsuzluklar üzerine boşanmanın resmi olarak bittiği gün, sevindiğini ve bir kurtuluş olarak belirten Hülya, Gamze ve Metin olmak üzere üç katılımcı mevcuttur. Erkek katılımcılardan Metin, ilk aşamada sevindiğini daha sonrasında evinde oluşan boşluktan dolayı yalnızlık hissettiğini, pişmanlıklar yaşamaya başladığını belirtmiştir. Bu açıdan Metnin yaşadıkları kadın katılımcılara göre farklılık göstermektedir. Sevgi ise iki farklı duyguyu aynı anda yaşadığını belirtmiştir.

"Yani çok mutluydum, bitti kurtuldum, Allah'ım kurtuldum artık" (Hülya, 2020).

"Çok üzüldüm, çok ağladım. İki yönde duygularım vardı, birinde yenilgi hissettim, özellikle evliliğe yönelik bir şey beceremedim duygusunu yaşadım. Bir yandan da kurtuldum nihayet bitti dedim" (Sevgi, 2020).

"Boşanınca kurtuldum, mutlu oldum, soyadımdan kurtuldum ve tekrar babamın soyadını geri aldım" (Gamze, 2020).

"Valla o kavgalardan, o hırlamalardan, tartışmalardan sonra yani birkaç gün sevindim yani. Çünkü kavgasız bir gün, artık gürültüsüz, artık stressiz, baya rahatladım. Sonradan geçtiği zaman, zaman şeyi çocuğun bu defa özlemi, çocuğun hasreti, evde bir sessizliğin çöküşü bu defa da bunun pişmanlığını yaşıyorsun" (Metin, 2020).

Resmi olarak boşanmanın gerçekleştiği gün hiçbir şey hissetmeyen ve boşanma sürecinde boşandıkları eşleri ile evi ayırdıkları gün, kötü olduğunu belirten Seher, Eda ile Erdem, Özgür olmak üzere dört katılımcı mevcuttur. Kadir ve Yasemin ise anlaşmalı ve kısa sürede biten bir boşanmaları olmalarına rağmen evlilik sürecinde duygusal kopmanın yaşanmasına bağlı olarak boşandıkları gün herhangi bir şey hissetmediğini belirtmiştir.

"Yani bu bir süreçti aslında. CA (Kanser) nasıl hastalık sürecini insanlara o ölümü şey yapıyor ya hazırlıyor ya hani benimki de böyle bir süreçti doğum vs işte. Dilara doğdu, Dilara doğduktan sonra bizim dava sonucumuz kesinleşti, karar geldi çok ta bir şey hissetmedim. Ama şöyle ilk boşanma davası açtığımda evet o zaman çok kötü oldum. Neden sorusunu çok sordum, neden, neden diye, neden boşanıyorum, neden

gitti, o dönem çok kötüydü. İşte yedinci haftama kadar yaklaşık iki üç ay yalnızdım, onun dışında annem, abim yanımdaydı, gelip gidiyorlar sürekli Trabzon'a, o iki üç ay çok kötüydü benim için" (Seher, 2020).

"Ya ben şöyle söyleyeyim boşanma beş ay sonra aldığım bir karardı. Çekişmeli bir boşanma olduğu için aradan çok uzun yıllar geçti, iki buçuk yıl sonra falan boşandım. Bir an önce kurtulmak istiyordum artık yani. Çekişmeli davada hiçbir şey hissetmedim çünkü araya çok zaman girdi ama ilk mesela ilk evden çıktığım zamanki duygularımı soruyorsanız tabi ki de kötüydüm. Sonuç itibariyle bir yuva kurdum yani eşya vardı, çevrene karşı sorumluluklarındı, yani farklı akrabalar ediniyorsun, eşinin akrabaları da senin eşin oluyor artık yani. Bu süreçte işte baya bi yıprandım, çok yıprandım" (Eda, 2020).

"Kötü oldum ama evden ayrıldığım ilk gün çok daha kötü oldum ve çok düşündüm" (Erdem, 2020).

"Ya uzun bir süre ayrı kaldık ya çok etkilemedi yani. Evden ayrıldığında insan üzülüyor, çocuklara yani Suna'ya değil" (Özgür, 2020).

Boşandığı gün farklı ve olumsuz anlamda duygular hissettiğini belirten Sevgi dâhil olmak üzere altı kadın ve beş erkek katılımcı mevcuttur. Nesrin, daha çok evli olarak geçirdiği zamana üzüldüğünü belirtti. Boşandıktan sonra tek başına olduğunu ve kendi kendini motive etmeye çalıştığını dile getirirken üzerinden büyük yük kalktığını ifade etmiştir. İlk davasında boşanması gerçekleşmeyen Sibel ise ilk başta kendini garip hissettiğini ve boşandığına inanmadığını belirtmiştir. Sonuç itibariyle Nesrin ve Sibel'in hissettiği duygular Hülya ve Gamze'nin belirttiği üzere daha çok geçmişlerinde yaşadıkları sorunlardan bir kurtuluşun yansıması olduğu tespit edilmiştir. Nihayetinde katılımcıların boşandıkları gün ile ilgili duygu ve düşüncelerini dile getirmeleri ve o süreci yaşamaları itibari ile boşanma deneyimlerinden biri olarak duruşma gününü de kabul etmek gerekmektedir.

"Büyük bir boşluk hissettim" (Ali, 2020) "Kaynar sular başımdan döküldü öyle söyleyeyim" (Sedat, 2020).

"Yani bir hafiflik bir şey geldi, üzerimden bir ağırlık kalktı gibi oldu. Çünkü şöyle söyleyeyim Bu kaçtı o zaman ilk beş altı ay bocaladım, peşine düştüm o zaman, farklı şeyler düşünüyordum, vurmayı düşünüyordum. Daha doğrusu peşine düştüm, yakalandım, silah yakalattım, ceza yedim, parasını ödedim, para cezası yedim, onu ödedim. Bir seneye yakın bocaladım başka biriyle kaçtı gitti diye. Sıkıntılar şöyle oldu, bende ağır bir psikolojik baskı oldu" (Murat, 2020).

Boşandığı eşi tarafından aldatılan ve terk edilen Murat, boşanma sürecinin uzamadığını ve boşanma gününde hiçbir şey hissetmediğini dile getirmiştir. Murat'ın boşanma davasının değil, daha çok maruz kaldığı durumu kabullenme noktasında bocaladığı görülmektedir.

"Valla çok büyük bir sinir hissettim ona karşı, yani öfke duyuyorsun ama şöyle değil yani zarar verici olarak değil de bir daha beni arama dedim mesela, ne olursa olsun hiçbir şekilde seninle görüşmek istemiyorum dedim" (Erhan, 2020).

"Hâkimin işte boşandığım eşime şey dediğini hiç unutmuyacam hiç unutmuyacam. Hani adamda nasıl bir tip vardıysa artık. Döndü dedi ki bak velayet annede ama kız çocuğu anladığım kadarıyla dedi, ismine baktı, eminim annesi dedi ben sana haftada bir görme izni veriyorum ama dedi eminim annesi daha çok görme fırsatı verecektir sana lütfen kızını yalnız bırakma bu lafın üstüne gerçekten çok ağladım. Aynı arabayla geri döndük eve, sadece ağlayıp ona şey dedim sen nasıl bir şeysen hâkim bile senin yüzünden ne kadar sorumsuz olduğunu anladı dedim. Çocuğunu istediğin zaman görebilirsin dedim istediğin zaman sadece alo de dedim, eşyalarını toplayıp evden ayrıldı" (Lale, 2020).

"Kandırılmış hissettim kendimi, onurum kırıldı böyle bir anda bir celsede bitmiş olması beni şaşırttı" (Duygu, 2020).

"Çok kötüydüm, şöyle söyleyeyim yaklaşık bir ya da bir buçuk saat kesintisiz ağladığımı biliyorum. Böyle böğüre böğüre ama. Yaşadıklarına da ağladım, tabii ki geçmiş bitti, ona ağladım, ama en çok çocuğum için ağladım. Evet, hani çocuğum kötü şeyler yaşamasın diye boşandım ama bilmiyorum, bencillik mi diye bazen düşünüyorum, kendim için çocuğumu babasız mı bıraktım, bunları da düşündüm" (Nurgül, 2020).

4.3.2. Boşanma olgusundan etkilenen kadınlar, erkekler ve aile üyeleri

Boşanma süreci ve boşanma nedenlerine bağlı olarak boşanmanın etkilerini yaşayan boşanan kadın ve erkeklerin, uyum süreçlerinde farklılık gösterdiği çalışmada tespit edilmiştir. Özellikle katılımcılara boşanmalarından en çok kimin ya da kimlerin etkilendiği sorulduğunda, çocuk faktörünün ön planda olduğu görülmüştür. Dört kadın ve dört erkek katılımcı doğrudan çocuklarının etkilendiğini belirtmiştir.

"Küçük kızım etkilendi, işte onu diyorum hani mesela eve gelmediği zaman babam neden bizimle kalmıyor, babam niye bizimle yatmıyor, babam niye bizimle yemek yemiyor o gibi sorular"(Yasemin, 2020).

"Sadece çocuğum etkilendi o kadar, kimseye etkilenmedi" (Nurgül, 2020).

"Oğlum, o sırada küçüktü ama hissediyordu. Mesela babayla oğula çok dikkatli bakıyordu, yolda yürüdüğümüz zaman anne oğul çok dikkatini çekmiyordu, anne kız vs. o konuda tatminli bir çocuk. Ama baba bunu çok algılayamıyordu, hatta bir ara şey demişti, yavaş yavaş konuşmaya başladığımız zaman işte anne ben babamı sevmiyorum, hani hiç görüşmedikleri için, hadi gidip A101'den baba alalım. Yani onun oradan alındığını zannediyordu, o bende kötü bir hatıradır" (Duygu, 2020).

"En çok çocuğum etkilendi. Bizim durumumuz etkiledi gibi, çocuk hissediyor ve sorgulamaya başlıyor yavaş yavaş" (Erdem, 2020).

"En çok çocuklarım oldu, teyzelerin hala etkisi sürüyordu. Babanı seçersen bizi kaybedersin gibi şeylerle çocuklarımı etkilemeye çalıştılar. Bunu bana oğlum söyledi ve çocuklarımdan uzak durmalarını söyledim" (Ali, 2020).

Erkek katılımcılardan Sedat, Özgür, Hakan boşanma olayından kendileri, boşandıkları eşleri ve çocuklarının etkilendiğini belirtmiştir. Metin ise çocuğunun küçük olmasından dolayı, kendisinin ve boşandığının eşinin etkilediğini belirtmiştir. Erkek katılımcılardan sadece Erhan, çocuğun küçük yaşta olmasından dolayı, boşanma durumundan en çok kendi etkilediğini belirtmiştir. Çocuk sahibi olmayan tek erkek katılımcı olan Kadir ise en çok ailelerin, kültürel değerleri benimsemesi nedeniyle olumsuz anlamda etkilendiğini belirtmiştir.

"Aslında suçu işte ben erkek olarak haklıyım ve ya ailesi haksız ya da kendisi haksız hepimizde de var. Çocuk çok küçük, farkında değildi, yani gene etkilenen bizler olduk. Nasıl etkiliyor seni bu durum? Bundan sonra atacağın adımlara daha çok dikkat ediyorsun, daha çok korkuyorsun, acaba bir daha yaşar mısın bir dahaki evlilik yaptığın insanla, hani gelen gideni aratır misali olur mu? Böyle kaygılar yaratıyor insanda" (Metin, 2020).

"Aileler biraz daha etkileniyor, şöyle biraz daha etkileniyor. Aileler u size göre biraz daha evlilik kurumuna, evliliği kafalarında çok daha farklı bir boyutta, farklı bir noktada gördükleri için e haliyle onlar biraz daha duygusal anlamda yıpranıyorlar" (Kadir, 2020)

Kadın katılımcılar arasında kendisi ve çocuğuyla beraber Seher ve Sibel etkilenmiştir. Sibel, boşanma sürecinde oğlu için destek alırken boşandıktan sonraki süreçte, küçük bir kentte yaşamanın etkilerini uzun süre yaşadığını ve toparlanma sürecini olumsuz etkilediğini açıkça belirtmiştir.

"Ardayla biz evden ayrıldığımız zaman eşyalarımızı birlikte toplayıp bavullarımızı birlikte toplayıp güle oynaya çıktık. Hani çocuğun psikolojisini buna hazırladım. Ama küçük yerde aldatılmış olmanın verdiği bir şeylen ben çok daha yıprandım, çevresel anlamda çok yıprandım. İki kişiyle problemimi çözdüm. Hani sonuçta çocuğun babasıyla problemi çözdüm ayrıldım ama ben çevreden bir türlü boşanamadım. Küçük bir yer en az bir yıl boyunca her yerde kafelerde, lokantada, kuaförde hep ben konuşuldum yani bu beni daha çok rahatsız etti. Çocuktan çok etkilenen ben oldum. Sadece kulağıma gelmesi değil direk bide sorulara maruz kalıyorsun küçük bir yer olunca" (Sibel, 2020).

Kadın katılımcılardan çocuk sahibi olmayan Gamze ve Eda, farklı cevaplar vermiştir. Gamze, kendisi gibi birini kaybettiği için, en çok karşı tarafın etkilenmiş olabileceğini belirten tek kadın katılımcıdır. Eda ise evlilik öncesindeki boşandığı eşiyle olan ilişkinin mükemmelliğinin, ailesinde ve evlilik çağında olan kız kardeşlerinde güven oluşturduğunu belirtmiştir. Boşandığı eşinin gerçek kişiliğini gizleyip şiddet uygulaması noktasında, Eda kendisiyle beraber ailesinin de çok olumsuz etkilendiğini, yaşananların güvensiz bir durum geliştirmesi nedeniyle çok yıprandığını belirtmiştir. Çalışmada kadın ve erkek katılımcılar arasında karşılaştırma yapıldığında, ailenin etkilendiğini belirten tek

erkek ve tek kadın katılımcı mevcut olduğu tespit edilmiştir. Sevgi ise boşanmanın yükümlülüklerini kendisi taşımıştır.

"En büyük travmayı ben yaşadım, o hayatına devam etti, toplum baskısını yaşamadı o. Ben ise adamın üzerimde bıraktığı travmayı yaşadım, maddi sıkıntı, tek başına çocuğun olması, boşanmış olarak ailenle ve çocuğunla yaşamam, hepsinin baskısını yani etkisini üzerimde hissettim"(Sevgi, 2020).

Eşi tarafından aldatılmasına rağmen, toplumsal baskının temel kaygısı olması nedeniyle boşanma sürecini uzatan Lale, boşandıktan sonra oldukça etkilendiğini ifade etmiştir. Nitekim boşandıktan sonraki deneyimleri bağlamında, toparlanma sürecinde kaygılarının yersiz olduğunu belirtmiş ve boşanmadan en çok boşandığı eşinin etkilendiğini belirli bir süre geçtikten sonra fark ettiğini belirtmiştir.

" İlk başta kendimin etkilendiğini düşünmüştüm aslında, bana iki üç sene önce sorsaydın şey diye düşünürdüm ben çok etkilendim diye düşünürdüm. Fakat şimdi görüyorum ki şu geçen beş sene içinde ben değil de kızımın babası en çok etkilendi ayakta duramayan o oldu" (Lale, 2020).

4.3.3. Ailelerin, arkadaşların, iş ortamı ve çevrenin boşanan kadın ve erkeklere karşı değişen tutumları

Birçok toplumda olduğu gibi Tunceli'de boşanan kadın veya erkek olarak yaşamamanın, yükümlülükleri ve uyum süreçleri boşanma nedenleriyle orantılı olduğu çalışmada görülmüştür. Özellikle boşanan kadın ve erkek katılımcıların uyum süreçlerinde aile, arkadaş, çevre ya da bulundukları iş ortamında, boşanmış biri olarak yaşamamanın etkisinin olup olmadığını tespit etmek adına katılımcılara aile, arkadaş ve çevrenin boşandıklarını öğrendiklerinde tepkilerin neler olduğu sorulmuştur.

Katılımcıların verdiği cevaplar, erkek ve kadınlar arasında farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Özellikle boşanma sürecini travmatik yaşayan kadın katılımcılardan Nesrin ve Duygu dışındaki katılımcıların genel yorumu, ailelerinden ve arkadaşlarından olumlu tepkilerle karşılaştığı ve olumlu yönde destek aldığı yönünde olmuştur. Erkek Katılımcılar arasında olumlu yönde bu tepkileri alan sadece Murat, Erhan ve Özgür olduğu tespit edilmiştir. Geriye kalan erkek katılımcılar, özellikle ailelerin ve bazı yakın arkadaşlarının evliliklerini sürdürme noktasında ısrarcı yaklaşımları ile karşılaşmışlar ya da doğrudan boşandıklarını öğrenen kişilerin, üzüldükleri yönünde yorumların olduğunu belirtmişlerdir. Erkek katılımcıların Caner hariç evliliğin sonlandırılmasına, üzülerken tepki veren ister aile ister arkadaşlar olsun, hepsinden çoğu zaman olumlu yönde destek aldıklarını ve

toparlanma süreçlerini, olumlu yönde etkilediklerini belirtmişlerdir. Aynı şekilde kadın katılımcıların hepsi boşanma sonrasında ailelerden, çevreden, arkadaşlarından aldığı desteğin daha çok olumlu yönde olmuştur. Boşanan katılımcıların karşılaştığı tepkiler, cinsiyet bağlamında farklılık göstermesine rağmen ailelerden, çevreden ya da arkadaşlarından aldıkları destek, daha çok olumlu olması yönüyle de benzerlik göstermektedir.

"Özellikle arkadaşlarım çok kötü karşıladılar, devam etmem yönünde önerileri oldu ama sürekli yanımda oldular. Babam, sen ne karar verirsene biz senin yanındayız neticede yetişkin bir insansın dediler. Ailem, aile dostlarım ve arkadaşlarım her ne kadar boşanmamı istemeseler de her zaman destek oldular" (Ali, 2020).

"İlginç bir şekilde 'böyle çok üzüldüm, bir daha deneyin, bir daha deneyin, bir daha deneyin' şeklinde oldu genel tavır. Ama bu noktaya gelinceye kadar birçok defa denemiş oluyorsun aslında. Çok şey tükendiği için zaten boşanma kararı ayrılma kararı veriyorsun. Genel anlamıyla üzüldüklerini dile getirdiler. Tabii bazı arkadaşlar veya aileden bazı kişiler, en başından zaten böyle bir şeyin yanlış olduğunu söylen de oldu. İnsandan insana değişir durum. Dediğim gibi kendi kararlarını yaşayan bir insan olduğum için beni etkilemedi" (Kadir, 2020).

"Hepsi çok mutlu oldular çünkü evliken ailemle görüştürmediler, arkadaşlarımla görüşmedim bu açıdan kurtuldum diye hepsi çok sevindi" (Sevgi, 2020).

"Duygularımı çok iyi böyle gizleyebilen biriyim. Arkadaşlarım çok şaşırılmışlardı. Hani hep mutlu görünüyordum, hiç bilmiyorlardı problemlerimin olduğunu. Ama işin içerisine girdiği zaman hepsi çok güzel desteğini sundular. İşin içerisinde zaten şiddet olduğu için herkes bu evliliği bitirmemi istedi yani. Kesinlikle geri dönmemem gerektiğini söylediler bana" (Eda, 2020).

Erkek katılımcılardan Erhan, belirli kesim *"niye boşandın?"* şeklinde sorgularken belirli kesim de *"iyi ki boşandın"* şeklinde tepkilerin olduğunu, nihayetinde arkadaşlarından ve ailesinden destek gördüğünü belirtmiştir. Özgür ise daha çok arkadaşlarının, kendisi adına sevindikleri yönünde desteğin geldiğini belirtmiştir. Özellikle Özgür, kendi arkadaşları arasında, sohbet ederken boşandığı eşinin tavırlarını ve boşanma nedenini anlatarak dertleştiğini belirtmiş. Arkadaşları ise kendisinin oldukça sabırlı davrandığını, hatta sabrının peygamber sabrı olabileceğini belirtmiş, kendi eşleri bu şekilde davransa çok daha öncesinde kapıya koyacakları yönünde örnekler verdiklerini belirtmesi ile Özgür haklı ve doğru bir karar aldığını vurgulamıştır.

Caner, birkaç arkadaşının destek verdiğini belirtirken toplumsal açıdan baskıyı hissetmesi ve çevrenin boşanma sürecinde, boşandığı eşiyile yaşadığı gürültülerin etkisiyle Tunceli'de boşanmış biri olarak yaşamının ağır olduğunu, toplumun onun açığının beklediğini hissetmesi yönünde bir psikolojiye girdiğini belirtmiştir.

Kadın katılımcılardan Nesrin, özellikle boşanan arkadaşlarının kendisine çok üzüldüğünü, küçük bir toplumda boşanmış bir kadın olarak yaşamının zor bir süreci barındırdığı yönünde telkinler aldığını belirtmiş. Nitekim her şeyin üstesinden gelebileceğine inanan ve kendine güvenen tavrıyla Nesrin, ayaklarının üstünde durabildiğini ve başarılı bir şekilde toparlanıp işini kurduğunu belirtmiştir.

Duygu, ailesinin özellikle annesinin boşanmasına üzülerken tepki verdiğini belirtmiştir. Nitekim Duygu, yaşadıkları konusunda ailesinin empati kurarak bu süreçte alıştıklarını ve ailesinden destek aldığını belirtmiştir. Arkadaş çevresi olarak, boşandıktan sonra Tunceli'ye yerleşmesi onun için kaygı yaratan bir durum olduğunu belirtirken, buraya yerleştikten sonra soruları yanıtsız bırakması ile konu üzerinde çok durulmadığını, korkularının yersiz olduğunu vurgulamış ve arkadaşlarından oldukça olumlu yönde destek aldığını belirtmiştir. Duygu, ayrıca Tunceli'de boşanma oranlarının yüksek olmasına bağlı olarak toplumsal baskıyı az hissetmiş olabileceğini de özellikle belirtmiştir.

"Yani cevap vermeyince insanlar benim bundan duyduğum rahatsızlığı anladılar, bir daha dile getirmedim bile. Çünkü burada öyle çok fazla yaygın görüldüğü için aslında kimsenin umurunda değildi, belki öylesine laf olsun diye sormuş da olabilirler. Öğrendikten sonra nasıl karşıladılar? diye sorarsan arkadaşlarım arasında ve işyerinde çok çabuk benimsendim. Çünkü benim daha önce beraber görev yaptığım arkadaşlarım çabuk benimsendim. Hani sendromlarımı çok yoğun yaşamadım, tam tersi onlardan bu anlamda destek gördüm ve bir arkadaşım çok özeldir, bu süreçte çok destek oldu, çok çabuk atlattım onların sayesinde, aile değil ama benim arkadaş faktörüm çok etkili oldu, arkadaşlarım dosttu, gerçek dostlardı" (Duygu, 2020).

Boşanan kadın ve erkeklerin gözünden görüldüğü üzere karşılaştıkları tepkiler karşısında, kendilerinin nasıl bir süreç yaşadıklarını anlamlandırmak için ilk verilen tepki dışında katılımcılara tepkilerin ya da yaklaşımların hangi yönde değiştiği sorulmuştur. Bu soru ailelerin yaklaşımını aşan, daha çok ister tanıdık olsun, ister yabancı olsun daha önce belirtildiği üzere "dul" etiketinin değil, toplumsal çevrenin boşanmış olanlara yaklaşımın değişip değişmediğini tespit etmek için sorulmuştur. Değişen toplumlarda boşanmış olarak yaşamının yükümlülükleri doğrultusunda, cinsellik bağlamında, farklı yaklaşımların olduğunu belirten katılımcılar olduğu gibi hiçbir şekilde farklı yaklaşımların olmadığını, arkadaş çevrelerini oluşturmada olumlu katkıların olduğunu belirten katılımcılar da olmuştur.

Boşanma sürecinde yaşanan sıkıntıların, küçük bir yerde yaşamının ve boşanmış olmanın etkisiyle sosyal anlamda kendini izole etme ihtiyacı duyan, arkadaş ortamını değiştiren ya da kısıtlayan beş kadın ve beş erkek olmak üzere toplamda on katılımcı mevcuttur. Nesrin ve Lale boşanmış olduğu için farklı beklentilerle kendisine yaklaşanların

olduğunu ve cevabını verdiğini, Nesrin ise bu durumun kendisini olumsuz etkilediğini şu şekilde belirtmiştir.

"Bu toplumda boşanmış insan olmak çok zor diye düşünüyorum. Her şekilde takiptesin, bir şekilde herkesin gözü üstünde. Bizde bir laf vardır, derler ya boşanmış kadın damsız eve benzer diye herkesi öyle zannederler. Hani farklı yaklaşırlar ki ben bunları da yaşadım ve çok büyük bir tepki verdim, rezil ettim. Çünkü bence bir kadın sadece nikâhlıdır diye çok affedersiniz gidip bir başkasıyla birlikte olmaz, bir kadın bekârken de tek başına yaşayabilir. Ben konuştum, çoğu boşanan kadın boşanmayı özgürlük, istediğim yere giderim, istediğim kişiyle gezerim, istediğim kişiyle sohbet ederim havasına giriyor. Bence değil bence boşanan kadın daha bir kapalı bir ceza evi yaşar ki ben yaşıyorum şu anda. Sabah işe geliyorum akşam eve gidiyorum, hiç bir yere gitmiyorum. Ben istesem giderim, kırk iki yaşında bir insanım, kimseye hesap vermem, oturmamı, kalkmamı, konuşmamı bildikten sonra kimse asla bana bir şey demez. Ama sırf yarın o bür gün olur ya istemeyen bir insan olur, çamur atıp sıkarsın. Ben çocuklarımın yüzüne bakamam ya da benim adıma laf gelmesin kısacası bu. Yoksa şey değil, art niyetli insanların, abi dediğin insanların sana farklı gözle bakışı ne bileyim beni çok ama çok yaraladı, tiksindim" (Nesrin, 2020).

Nesrin'in belirttiği üzere cezaevi yaşamı kendi çocuğu ve ailesi için tercih eden, hayatlarını çocuklarına adayan Sibel, Nurgül, Duygu ve Lale farklı bir durumla karşılaşmadıklarını belirtmiştir.

"Hayır, ama benim uzaklaştığım çok insan oldu yani, mesela kıskançlığı olan kişilerle hiç görüşmemeye başladım. Özellikle kafe ortamı her şeyi kestim. Kadın arkadaşlarımın kıskançlıklarından, kendi partnerlerine olan tutumlarından, o beni rahatsız edebilirdi diye kendimi geri çektim. Ve ben çok uzun yıllar hala da öyleyim, böyle çok rahat sosyal da olsa bir erkek arkadaşımın gidip bir kafede oturamam, sırf yakıştırmalara maruz kalmayayım diye, ya burası gerçekten çok sıkıntılı küçük bir yer olduğu için" (Sibel, 2020).

"Ben kendimde şöyle bir değişiklik fark ettim, çevreden ziyade eskiden yapımdan dolayı daha çok samimiyimdir, insanlara daha çok girişkenimdir. Boşandıktan sonra erkeklere sürekli abi diye hitap ettiğimi fark ettim, abi diyerek yaklaştığımı fark ettim. Hani sanki böyle sürekli herkes kötü bir şey olacaktı gibi, dedim ya ben toplumun baskısını üzerimde şeydi, sürekli korkuyordum. Fakat o da bir zaman sonra kayboluyor. Ama çirkin tekliflerle de karşılaştım tabi" (Lale, 2020).

Erkek katılımcılar arasında ise Metin ve Caner, Lale gibi boşanmış olmanın verdiği duyguyla çevresindeki kişilerin davranışlarına şüpheli yaklaştığını belirtmiştir. Metin ve Erdem, evli iken görüştükleri arkadaşlarıyla görüşmediklerini ve ilişkilerin farklılaştığını belirtmiştir. Özgür ise kendisine cinsellik gibi farklı boyutta yaklaşanların olup olmadığı sorusuna ise gülümseyerek cevap vermek istemediğini belirtmiştir. Kadir, küçük bir şehirde yaşamının zorluğunu belirtirken, özellikle kadın arkadaşlarının, yakıştırmalara maruz kalmaması ve zarar görmesi adına sosyal yaşamını kısıtladığını belirtmiştir. Boşanma sürecinde olan Hakan ise, boşanacağı eşinin tavırlarının etkisiyle ortaya çıkan söylemlerden rahatsız olduğunu, buna bağlı olarak bir kaç kişinin davranışlarının değiştiğini belirtmiştir. Erkek katılımcılar arasında boşanmış olmanın kendisinde olumlu

etkileri olduğunu belirten Erhan, boşanmış kadınlara cinsel bir obje olarak bakıldığını ve boşanan kadınların daha çok problem yaşayabileceğini belirtmiştir.

"Tabi ki değişti şöyle değişti, mesela eski eşimle evliyken benimle görüşmeyen arkadaşlarım vardı. Ama boşandıktan sonra şu an görüşüyorlar benimle. Çünkü kadın biraz sıkıntılıydı, doğal olarak bu arkadaşlarıma da yansıyor, niye oturuyorsun onunla, onlarla oturma falan işte. Dolayısıyla boşanmış olmanın etkisi tabi ki olumlu yönde oldu, olumsuz yönde hiç etkisini yaşamadım. Bence kadınların bu anlamda daha büyük sıkıntılarının olduğunu düşünüyorum, Boşandıktan sonra kadınların daha farklı sıkıntıları oluyor sonuçta erkek kendini koruyabilecek bir yapıya sahip ama ben bayanların öyle olduğunu düşünmüyorum" (Erhan, 2020).

Erhan'ın belirttiği gibi boşanmış kadının kendini koruma noktasında, sıkıntı yaşayan hiçbir kadın katılımcı olmamıştır. Tavrı noktasında yukarıda belirtildiği üzere farklı yaklaşımlara maruz kalan katılımcıların daha çok erkeklerin düşüncesinden kaynaklı olduğunu belirtmişlerdir. Nihayetinde boşanmış kadın katılımcıların ayakta durma ve hayatlarını sürdürme çabaları, nasıl mücadele verdikleri açıkça görülmektedir. Sonuç olarak arkadaşların, çevrenin ya da iş ortamının kendilerine karşı yaklaşımlarının değişmediğini ya da olumlu yönde değiştiğini belirten beş erkek ve altı kadın katılımcı mevcuttur. Kadınlar birçok konuda olduğu gibi yaşadıklarını, daha belirgin ve ayrıntılı anlatmışlardır.

4.3.4. Yaşanan maddi ve manevi sıkıntıların boşanma sonrasındaki uyum sürecine etkileri

Evlilik sürecinde farklı nedenlerle başlayan uyuşmazlıkların, boşanma sürecini başlatması ve nihayetinde hukuksal bağlamda boşanmanın gerçekleşmesi ile beraberinde kişiler üzerinde farklı etkiler bırakmaktadır. Boşanma sürecine yönelik duygusal aşamaları psiko-sosyal analizi ile sınıflandıran Kessler, kişilere göre farklılık gösterdiğini ve aşamaların birbiriyle etkili olabileceğini belirtmiştir (Sucu, 2007: 14). Bu açıdan çalışmada, katılımcılara boşanma sürecinden sonra uyum süreçlerini etkileyen manevi ve maddi problemlerin neler olduğu sorulmuştur. Keslerin *"fiziksel ayrılma"* olarak belirttiği aşamanın ardından çaresizliğin, öfkenin, kızgınlıkların en belirgin şekilde yaşandığı *"yas"* süreci olarak kavramlaştırdığı aşama, çalışmada hedef aldığımız uyum sürecini açıkça belirtmektedir. Katılımcılardan manevi açıdan yıkım sürecini yaşamayan Lale, boşanma sürecine girdikten sonra iyileşmeye başladığını belirten tek katılımcıdır. Geriye kalan yirmi

katılımcı ilk aşamada yoğun bir şekilde çöküntü yaşadığını, manevi açıdan yıprandığını belirtmiştir.

"Manevi olarak dersin sevgimin boşanmadan bir kaç sene önce bittiğini düşünüyorum. Çünkü yaşadığım şeyler bunu tüketti. O zaman manevi olarak ta zorlanmadım. Şöyle olumlu yönde, maddi olarak değişikliğe uğramasam da manevi olarak olumlu yönde, en azından evime gülerek gidebilen bir kadın var artık. Etrafımdaki insanlara gülen bir kadıyım, hani oturup ağlayan bir insan değilim ya da psikolojik rahatsızlıkları olan bir insan da değilim ve ben o süreçte yaklaşık altı sene antidepresan kullandım. Artık kullanmıyorum, evlilik süresince kullandım. Ben boşanmaya karar verdiğim zaman iyi olduğumu fark ettim. Boşanmaya karar verdiğim an artık iyileşmeye başladığımı fark ettim. Boşandıktan sonra psikolojik destek almadım zaten, iyi oldum gayet iyi oldum. Bir sene öncesinden düşünmeye başlamıştım artık yapamıyorum diye" (Lale, 2020).

Boşanma deneyimleri farklı yaşantıları yansıttığını belirten Bohannon, altı farklı yaşantıya işaret etmekte ve bunları *"duygusal boşanma, hukuki boşanma, ekonomik boşanma, anne baba olarak (ebeveyn) boşanma, toplumsal boşanma, ruhsal boşanma"* olarak (Uyar, 1999: 20) sınıflandırmaktadır. Çalışmada maddi anlamda yaşanan ayrışmalar, bu deneyimlerin arasında yer almakta ve ekonomik boşanma sürecine ait yaşantıyı kapsamaktadır. Maddi anlamda boşandıktan sonra sıkıntı yaşamadığını Lale ve Kadir belirtmiştir. Erkek katılımcılardan ise Erdem ve Özgür boşandıktan sonra maddi anlamda sıkıntı yaşamadığını, evlilik süreçleriyle kıyasladıklarında, evliliklerinde maddi zorluğu daha belirgin yaşadığını belirtmiştir. On kadın katılımcı ve yedi erkek katılımcı ise manevi açıdan yaşadığı sıkıntılara ek olarak yaşadıkları maddi sıkıntıların olduğunu bazen de bunların birbirini tetiklediğini belirtmişlerdir.

"Ya tabi ki toparlanma sürecinde onunla ister istemez belli bir zaman geçiriyorsun, bu zaman içerisinde de çocuğunuz oluyor. Boşandıktan sonra ister istemez tabi ki boşluğa düşüyorsunuz. Boşluğa düştüğün zaman işini de yapamıyorsun. Oda birbiriyle hepsi zincirleme zaten. Duygusal olarak ta çöküntü yaşıyorsun, maddi olarak ta çöküntü yaşıyorsun ama belli bir süre sonra tabi ki atlattıyorsun" (Erhan, 2020).

"Maddi anlamda sıkıntılarım oldu, evden hiçbir şey almadan çıktım, evimi eşime ve çocuklarıma bıraktım. Arabamı satıp 100 bin TL de elden verdim. Yeni aldığımız evin eşyaların borçları vardı 12 bine yakın onları ödedim. Bunlar ister istemez sıkıntıya soktu. 18 yılın verdiği bağlılık, vicdanım bunu yapmam gerektiği yönündeydi, içimden gelerek bunları yaptım Manevi sıkıntılarım oldu. Benim için duygusal bir yıkımdı, zor günler geçirdim ama şimdi iyiyim. Bu problemlerimi kuzenimle paylaştım, psikolojik alanda o biraz iyi. Ona sorunlarımı anlattım, bana faydası oldu" (Ali, 2020).

"Maddi açıdan anlaşılmadık, yani anlaşmalı boşanmaya o gelmedi, ben başta zaten anlaşmalı boşanmak istedim, taleplerimi söyledim. Yani aslında kendime ait olan şeyleri istedim onları da vermediler. Ya işte şahittir şudur budur, işin içerisine başka şeyler karıştırdılar o yüzden ben kaybettim. Bu durum beni çok kötü etkiledi, mahkemeyi bu şekilde kaybetmeyi düşünmüyordum, illaki olumlu bir şekilde sonlanır diye düşünüyordum çünkü tamamen haklı olduğum bir durum, zaten manevi açıdan çok yıprandım bi de maddi açıdan yıpranınca insan ister istemez çöküntü yaşıyor ama çok şükür ki toparladım" (Eda, 2020).

"Manevi açıdan çok kötü oldum, ailemin desteğiyle atlattım. Ayrıca iş başvuruları yaptığım zaman, işe girdiğim zaman onun soyadını taşıdığım için sürekli sorun yaşıyordum. Onun çalışıp çalışmadığını soruyorlardı, konuşmadığımızı boşanma sürecinde olduğumuzu söylüyordum ama gene sorun oluyordu ve benim için bunlar engeldi. Maddi açıdan biriktirdiğimiz paranın yarısından az miktarı alıp kaçmışım, üzerimde bir miktar para vardı ama avukat masraflarını karşılamada yeterli gelmedi, ailem bu konuda destek oldu" (Gamze, 2020).

"Çok oldu, ya zaten hani özel sektörde çalışmaya başlıyorsun mecburen, borçların var, ihraç edilmişsin, kredilerin var, kredi kartların var, bayağı bir zorluk yaşadım. Ama çok şükür çalışıyorum, bir şekilde halletmeye çalışıyorum elimden gelenin fazlasını da yaptım, şimdi gayet iyiyim, maddi açıdan toparladım" (Nurgül, 2020).

"Çok ciddi bir şekilde oldu. Ben farklı bir şekilde çok ciddi anlamda bir vurgun yedim. Bu vurgunu nasıl yedim hiç bilmiyorum, buna Arda'nın halası dâhil. Gizli kapaklı ev satmalar, eşya ev satmalar derken bunların hiçbirine engel olmadım. İmzam olduğu için sorumlu oldum. Yaklaşık 150 milyar üstü bir borç üstüme kaldı. Evim gitti ve ben beş yıl boyunca ailemin yanında kendi iş yerimi işleterek, üzerimde çok çirkin şeyler döndü o dönemde, kendi iş yerimi ayakta tutarak o borcu karşıladım. Sonrasında oğlumla yaşayabileceğimiz bir eve geçtik. Yani ben o dönemi açıkçası ilaç tedavisiyle atlattım çünkü her anlamda dibe vuruyorsun ama o dibin beni bir şekilde yücelteceğini bir şekilde biliyordum. Çünkü ben darbe aldıkça güçlenebilen bir insanım. Bundan beslendiğim için değil hani güçlü olmayı hayat bana öğretti" (Sibel, 2020).

4.3.5. Çocuğun varlığının boşanan kadın ve erkeklerde yaşama uyum süreçlerine etkisi

Demografik verilerde belirtildiği üzere iki kadın ve bir erkek katılımcının, evliliklerinden çocukları olmamıştır. Üç katılımcı da boşanma süreçlerinde olduğu gibi boşandıktan sonraki uyum süreçlerinde de çocuk sahibi olmamanın olumlu yönde etkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Çocuk sahibi olan katılımcılar ise boşanma sürecinde boşanmaya dair karar almalarında çocuklarının etkili olduğunu belirtmişlerdir. Boşanma gerçekleşikten sonra yeni hayata uyum sağlama süreçlerinde, çocuk faktörünün genel anlamda olumlu yönde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Erkek katılımcılardan Erdem, çocuğun varlığının uyum süreçlerinde etkili olmadığını belirten tek katılımcıdır. Erdem, boşandıklarında herkesin hayatına devam ettiğini ve boşanmadan en çok çocuğun etkilendiğini ve bu durumun onu düşündürdüğünü belirtmiştir. Kadın katılımcılardan seher ise boşanma sürecinde gebeliğine son verme imkânı varken çocuk açısından kaygıları olmasına rağmen, kendisini düşünerek çocuğunu doğurma kararı aldığını belirtmiştir.

"Yani şöyle ben o boşanma sürecini hala söylüyorum. Bencillik olarak görüyorum aslında. Yani ben Dilara'yı kendimi düşündüğüm için doğurdum. Hani doğurmama şansım vardı belki daha iyi olacaktı ikimiz için de. Hem babasız bir çocuk olmayacaktı bir taraftan, diğer taraftan belki benim ikinci bir evliliğim ya da aileye bağımlı olmamam daha kolay olacaktı benim açımdan. Ama ben o süreci daha rahat atlatabilirim diye işte ağlıyorum ama üzülmemek için karnımda bir bebek var diyordum, yani kendimi böyle telkin ediyordum.

Çocuk olmasaydı o süreci bence daha ağır atlatabilirdim, yani ben hep bunu söylüyorum Dilara'yı ben kendim için doğurdum" (Seher, 2020).

Seher ile beraber Yasemin, Sibel, Nurgül ve Sevgi çocukları için güçlü olmaya çalışan kadın katılımcılardır. Sedat, Özgür, Ali ve Hakan da aynı şekilde uyum süreçlerinde, erken toparlanmalarında doğrudan çocuğun etkili olduğunu belirten erkek katılımcılardır. Katılımcıların konuşmalarından da görüldüğü üzere kadın katılımcılar, yaşadıkları süreçlere bir de çocuğun sorumluluğunu alma ve çocuk için güçlü olma düşüncesi eklenmiştir. Erkeklerle oranla aldıkları sorumluluk daha fazla olduğu düşünüldüğünde, uyum süreçlerinde yaşadıkları süreç bağlamında kimin daha çok zorlandığı ya da farklılık gösterip göstermediği tartışmaya açık kalabilecek niteliktedir. Nihayetinde çocuk sahibi olan erkek katılımcıların hepsi, çocuklarına yönelik kaygılarının olduğunu belirtmiştir.

"Boşandığımın ertesi günü, gayet hiçbir şey olmamış gibi uyandım. Çocuktan dolayı yapmak zorundaydım, yani benim ayakta kalmam gerekiyor her şeye rağmen. Çünkü ben anneyim, ben eğer bir şeyi çocuğum için yapıyorsam bunun içinde, benim ruh sağlığımın da iyi olması gerekiyor, benim iyi olmam gerekiyor. Ha tabii ki bir şeyler yaşıyorsun, duygusal anlamda bir şeyler yaşıyorsun, psikoloji olarak bir şeyler yaşıyorsun, ama bunu kendin yaşıyorsun. Ama mesela çocuğum işte 'ben babamı çok özledim' cümlesiyle ben arka odaya gidip yastıklara böyle sarılıp böğüre böğüre ağladığım günleri biliyorum, babasını özlediği için kendimi sorumlu tutuyorum belki" (Nurgül, 2020).

"Ben çocuğuma örnek olmak istedim, güçsüz olmak istemedim, yıkılan anne olmak istemedim, bundan dolayı toparlanmak ve güçlü olmak zorundaydım" (Sevgi, 2020).

"Yani nasıl söyleyeyim çocuk vardı diye erken atlattım diyebilirim" (Sedat, 2020). "Beni hayata bağlayan çocuklarım oldu" (Ali, 2020).

Erkek katılımcılardan Murat, Erhan, Caner ve Metin, çocuklarından ötürü zorluk yaşadığını belirtmişlerdir. Murat, çocuklarının velayetleri kendisinde olmasının verdiği sorumluluk ile küçük kızının çok ağlaması, kendisini çok etkilediğini ve ilk süreçte çok zorlandığını belirtmiştir. Caner çocuk açısından kaygılandığını belirtirken, Erhan ve Metin çocuklarının yanında olmamasından, eksikliğini hissetmesinden dolayı zorlandıklarını belirtmişlerdir.

Kadın katılımcılardan Hülya, Nesrin, Duygu ve Lale farklı nedenlere bağlı olarak çocuklarının sorumluluklarının varlığı ile zorlandıklarını belirtmiştir. Hülya özellikle maddi sıkıntılarından dolayı çocuklarını yanına alamadığını, Nesrin iki çocuğunun velayetinin de önce boşandığı eşinde, sonra kızını kendi yanına aldığını belirtmişlerdir. Lale işinden ötürü vardiyalı çalışması ve geceleri kızının yanında olamadığından dolayı

sıkıntı yaşadığını belirtmiştir. Duygu ise çocuğunun küçük ve atipik otizm tanısı alması nedeniyle zorlandığını belirtmiştir.

"Çok etkiledi, çünkü benim oğlum atipik otizm tanısı almıştı, o dönem konuşamıyordu, kendini ifade edemiyordu, sıkıntılarımız öyleydi. Ben bir çocuk büyüttüğümü düşünmüyorum, ben birden fazla çocuk büyüttüğümü düşünüyorum. Yani bir çocuğa gösterilen emekten çok daha fazlasını gösterdim, gösteriyorum. Yani diğer çocuklar bir kez anlarken ben sayısız defa dile getirip onun için hep yeni formüller bulup ona öğretiyordum. Onun çünkü beyin haritası bambaşka. Ona ulaşabilmek de mesele. İşte sen normal bir çocuğa bu bir bardak dediğinde bunun bir bardak olduğunu anlar ama Arda ben bardaktan su içiyorum dediğimde anlayabiliyor. Yani onun algı haritası farklı olduğu için sürekli yeni metotlarla öğretmek zorunda kalmak çok ypratıcıydı" (Duygu,2020)

"Çocuklar benim yanımda değildi. Ama ben tabi her hafta sonu izin alıp gidip çocuğumu görüyordum, gün içerisinde hep arıyordum. Onlar çok etkilenmediler aslında. Beni de etkiledi tabi, çocuklarımdan ayrı olmak, alışkın değilsin, çocuklar ağlıyor her aradığında, üzülüyorlar. Mesela o büyüğü sen beni getirdin hapishaneye koydun, bu nasıl bir yer, ben yapamam burda diyordu. Etkilese de ben atlatacağımı düşünüyordum, atlatacam, bitecek yani" (Hülya, 2020).

"Çocuklarımla bende olmamasında evet yalnızlık hissettim bizi 2018 ağustosta dışarı attığında çocuklarımla onun yanındaydı, üç mahkeme sonrasında geçen sene şubatı kızımı yanıma aldım. Beş altı ay yalnız yaşadım çok zordu, hafta sonu çocuklarımla geliyordu, onlar geldiği zaman ev bayram haline dönüyordu. Ama yokken çok zordu, çok sıkıntılıydı yani. Eve gitmek istemiyorsun, yalnızsın. Çocuklarımla olmak tabi ki de çok güzel, ben kızımın aynı arkadaş gibiyim, paylaşımlarımız arkadaş, abla kardeş gibi" (Nesrin, 2020).

Boşanma sürecinde kızından oldukça destek alan Lale'ye, konuşma arasında kızının yaşananlardan nasıl etkilendiği sorulmuştur. Kızının, babası ile olan iletişimini koparması nedeniyle oldukça olumsuz etkilendiğini şu sözleriyle açıklamıştır.

"Mutlaka etkileniyor ama bana yansıtıyor. Ben eminim ki onun içinde çok fırtınalar kopuyor ama benim kızım ben gibi değil. Ben çok daha duygusalım, ben olaylara daha çok duygusal yönlerden bakarım. O yaşında o daha mantıklıdır, daha serttir, daha soğuktur, mesela o babasını affedemediğini söylüyor ve iki sene babasıyla hiçbir şekilde görüşmüyor, bütün ısrarlarıma rağmen görüşmüyor, sildi babasını görüşmüyor. Umarım bir gün affeder, çünkü affetmesi lazım, babasını affederse kendisi de iyi olacak. Çünkü bir gün dönüp bana şunu dedi, benim babamın emekli olduğu zaman için. Anne dedi, dedemin emekli olduğu günü hatırlıyor musun? dedi. Gittin babanın elini öptün dedin ki "babam dedin hayırlı olsun iyi ki sen hiçbir şekilde bizim başımızı yere eğmedin". Benim babam kimse dolandırmadı, haksızlık yapmadı, annemi her zaman mutlu etti, tabi ki ben babamı çok seviyorum diyebiliyorsun. Ben neden babama bunu söyleyemiyorum dedi, o yüzden ben onu affedemiyorum dedi" (Lale, 2020).

Çalışmada çocuk sahibi olmanın, boşanma sonrası uyum süreçlerine etkisinin nasıl olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Nitekim katılımcılar ile yapılan görüşmelerde görüldüğü üzere, boşanma sürecinden ve boşanma sonrası hayattan doğrudan etkilenen çocuklar olmaktadır. Anne ve babası boşanmış çocukların yaşadıkları süreç, tüm hayatlarını çok yönlü boyutlarda etkilediği için ayrıntılı incelenmesi gereken önemli konulardan biridir. Çocukların fiziksel gelişiminden ruhsal gelişimine kadar etkili olan

boşanma olgusu, sosyal, kültürel ve toplumsal açıdan çocukların yaşadıkları göz ardı edilmeyecek kadar önem taşımaktadır.

4.3.6. Boşanma süresinin kadın ve erkekler üzerindeki etkisi

Çalışmada katılımcıların belirttiği üzere boşandıktan sonra uyum süreçlerini etkileyen faktörler çeşitlilik göstermektedir. Katılımcıların evlilik süreçleri ve boşanma süreçleri, boşandıktan sonraki uyum süreçlerini etkilediği gibi boşanma sonrası geçen süre de yeni bir hayata adaptasyonu etkilemektedir. Bu doğrultuda katılımcıların boşanmalarından sonra geçen süreye göre, kendilerini nasıl hissettikleri ile boşanmış olmanın hayatlarında olumlu yönde katkılarının olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların verdiği cevapların tablo 4.10'da gösterildiği üzere boşandıktan sonra geçen süre ile doğrudan ya da dolaylı olarak olsa da bağlantılı olduğu görülmüştür.

Tablo 4.10. Katılımcıların boşandıktan sonra geçen süreleri

Kadın Katılımcılar	Boşandıktan Sonra Geçen Süre	Erkek Katılımcılar	Boşandıktan Sonra Geçen Süre
Yasemin	4 yıl	Caner	2 yıl
Hülya	11 yıl	Murat	10 yıl
Nesrin	4 yıl	Erhan	8 yıl
Sibel	7 yıl	Erdem	8 ay
Seher	8 yıl	Sedat	3 yıl
Nurgül	5 yıl	Özgür	14 ay
Sevgi	5 yıl	Metin	5 yıl
Gamze	4 yıl	Ali	4 yıl
Duygu	5 yıl	Hakan	Tamamlanmamış boşanma süreci (4.5 yıl)
Eda	3.5 yıl	Kadir	3 yıl
Lale	5 yıl	Erkek Ortalama	4.1
Kadın Ortalama	5.6	Toplam Ortalama	

Boşandığınız süreyi düşündüğünüzde, şimdi kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Sorusuna kadın katılımcıların hepsi, erkek katılımcılardan Erdem dâhil toplamda altı erkek katılımcı, kendini çok daha iyi hissettiğini belirtmiştir. Erhan, boşanmış olmanın hayatında olumlu şeylerin kattığını belirtirken sekiz yıldır boşanmış olmasına rağmen boşanma ve uyum süreçlerinde yaşadığı problemlerin etkisinde olduğu, sözlerinde açıkça görülmektedir.

"Keşke hiç böyle bir şey olmasaydı diyorum, hiç evlenmeseydim böyle yaşanmasaydı. Ama ne bileyim kendime özgüvenim geldi, kendime daha çok zaman ayırmaya başladım, çevreme, arkadaşlarıma, aileme daha çok zaman ayırmaya başladım, işime özellikle. Beni bu anlamda daha çok olumlu yaptı yani olumlu etkiledi yani" (Erhan, 2020).

Şubat ayında yapılan görüşmede Erdem, yeni boşanmış olmasına rağmen kendini çok iyi hissettiğini, nihayetinde boşanmış olmanın hayatında herhangi bir şey katmadığının altını çizmiştir. Fakat Erdem'in boşandığından pişman olmadığını belirtmesine rağmen küçük bir yerde boşanmış olmanın huzursuzluğunu hissettiği ve boşanmış olmasından kaynaklı hoşnut olmadığı, kendisi ile yapılan görüşmede anlaşılmıştır. Sonuç itibarıyla huzursuzluğun yeni boşanmış olması ile ilişkili olabileceğini ve süreç içerisinde uyumun farklılaşabileceğini düşündürmektedir.

Caner, Sedat ve Metin ise boşanmaya bağlı hayatlarında hissettikleri değişimi, farklı argümanlarla iletmışlerdir. Sedat halen hayatında bir eksiklik yaşadığını ve boşanmış olmanın olumlu bir tarafının olmadığını, Metin ise yalnız yaşamının bir yandan rahat olduğunu ama bir yerden sonra kötü bir durum olduğunu belirtmiştir.

Boşandıktan sonraki uyum süreçlerinde kadın katılımcılar ruhsal, sosyal, ekonomik gibi birçok boyutuyla yaşadığı problemlerin üstesinden gelirken boşandıktan sonra geçen süre ile orantılı olarak iyileşme yaşadıklarını belirtmeleri yönüyle erkek katılımcılardan farklılık göstermektedir. Tablo 4.10'da görüldüğü gibi boşanma süresi uzun olan bazı erkek katılımcılar, kadın katılımcılar gibi hayatlarına yön vermeleri noktasında başarılı olamamakta, boşanma sonrası uyum sürecinde olduğu gibi uzun zaman geçmesine rağmen sıkıntı çekmektedirler. Bazı erkek katılımcılar kadın katılımcılarda olduğu gibi boşanma nedenlerine bağlı olarak olumlu yönde deneyim kazandığını belirtmiştir.

"Biraz daha olgun hissediyorum, daha pişmiş durumdayım. Bu süreçte birçok zorlukla karşılaştım, birçok zorluğu tek başıma aşmak durumunda kaldım. Bu etrafımdaki insanların beni yalnız bıraktığı için değil doğrusunun bu olduğunu düşündüğüm için oldu. Bunun gerçekten bana olumlu yönden katkıları oldu, daha güçlü hissediyorum kendimi" (Kadir, 2020).

"Yani inanın ki böyle kuş gibi hafifledim diyebilirim. Çünkü insan bir felaketin içine düşünce bir an önce ondan çıkmak istiyordum, sonunun ne olacağını yani o şekilde bir sonum yok çünkü. Daha iyi hissettim, çok daha iyi hissettim yani çok kötü bir durumdan kurtuldum o yüzden bayağı iyi hissediyorum" (Eda, 2020).

"Çok iyi hissediyorum, keşke bunu ilk o antidepresanları kullanmaya başladığım sürede cesaretle olsaydım, karar vermiş olsaydım. Hayatımın şimdi çok farklı olduğunu düşünüyorum hani, çünkü daha farklı olurdu çok daha farklı olurdu" (Lale, 2020).

"Şu anda kafam rahat ne azından psikolojik olarak çok şey yapacak biri yok, yani şöyle bir şeylere zorlayacak biri yok, ben eskiden sanki kuşatılmış gibiydim onun ve ailesi tarafından. Hani şu anda hem maddi hem manevi açıdan çok rahatım özellikle maddi açıdan yani" (Hakan, 2020).

Hakan, dört buçuk yıl geçen tamamlanmamış boşanma sürecinde, evini ayırdıktan sonra boşanmanın sendromlarını toplumsal, ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan yaşadığını ve uyum sağladığını belirtmesiyle sürece alıştığı görülmüştür.

Boşandıktan sonra sosyal, ekonomik ve toplumsal açıdan kendi hayatına bir yön verebilmek için oldukça çaba harcayan, çocuklarından belirli bir süre ayrı kalmaya katlanan Hülya, katılımcılar arasında en uzun boşanma deneyimine sahip tek kadın katılımcıdır. Hülya, boşandıktan sonra geçen süreye göre kendini çok iyi hissettiğini belirtmiş ve boşanmış olmanın olumlu yönde kendisine kattıklarını şu şekilde açıklamıştır.

"Kesinlikle, çok şeyler kattı, en azından her şeyden önce mutluyum, huzurluyum, çocuklarımla bir aradayım, kendim kazanıp kendim yiyorum, kimse bana hesap sormuyor, çok iyi, çok güzel, çok rahatım valla" (Hülya, 2020).

Hülya ve Sibel gibi yaşadıkları deneyimlerle güçlenen Sevgi ise hayat mücadelesinde "kadın" ve "anne" olarak hayata yön verilebileceğini, her şeyin üstesinden gelinebileceğini şu sözlerle vurgulamaktadır.

"Duvara çarpmış, biraz toparlanmış, sonrasında ise çok güçlü bir kadın olarak hissediyorum. Kesinlikle, hayata bakış açım değişti, hayatımın nasıl değiştiğini de gördüm, diğer kadınları da gördüm, hayatımın anlamını buldum, Hayat anne olmaktan geçiyor, hayat kadındır, ne diyorsa o dur" (Sevgi, 2020).

4.3.7. Yeniden evlenmede ve kurulan ikili ilişkilerde boşanma deneyiminin etkisi

Boşanma deneyimi yaşayan kişilerin yeniden bir ilişki sürecine girmesi ve yeniden evlenme kararı alması, birçok faktöre bağlı olarak değişmektedir. Boşanma nedenleri birinci etken olduğu gibi, yeniden evlenmede çocuk faktörü önemli bir yere sahiptir. Çalışmada katılımcılara yeniden bir ilişki kurmaya yönelik düşünceleriniz nedir ya da yeniden evlenmeyi düşünür müsünüz? Sorusuna Kadın katılımcılardan Nurgül, biriyle iki yıl süren ilişkisinin olduğu, Sevgi ise yaşadığı tüm olumsuzlukları geride bırakıp yeniden evlendiğini belirtmiştir. Erkek katılımcılardan Caner ve Erhan yeniden evlenmiştir. Yeniden evlenen Sevgi ve Erhan, şimdiki evliliklerinin doğru bir tercih olduğunu belirtmiş, Caner ise yaptığı evliliklerden pişman olduğunu belirtmiştir.

"Evet, eşimle bir yıl görüştüğten sonra evlendik, bu konu hakkında tabumu sildi, şu anda yeni evliliğimde büyük problemler yaşamıyorum, seçimimin doğru olduğuna inanıyorum, iki buçuk yıldır evliyim, çok güzel bir baba ve kızım onu tanıdıktan sonra onunla evlenmemi çok istedi" (Sevgi, 2020).

Dört erkek ve altı kadın katılımcı, boşandıktan sonra yeniden evliliği düşünmediğini belirtmiştir. Boşandıktan sonra uyum sürecini atlatıp yaşamını belirli düzene oturtan altı katılımcıdan Sibel ve Seher, yeniden evlenme konusundaki düşüncelerinin değiştiğini, Lale ise yeniden evlenmeyi düşünmediğini belirtirken önceliklerinin farklı olduğunu ama evlenme ihtimalinin, evliliğinde boşanma ihtimali olduğu kadar olabileceği yönünde görüşlerini bildirmişlerdir.

"Yeniden evliliğe hiç sıcak bakmıyorum. Çünkü çok geleneksel bir tip olabilirim, şey diyorum kızımın babasından ne gördüm ki başkasından ne göreceğim. Şu Şöyle ki ben eğer şu an bekâr olmasaydım, belki bir evlilik düşünebilirim belki, belki o net değil. Ama benim bir kızım var, sorumlu olduğum, bu dünyaya getirdiğim, emzirdiğim, hani onun güzel günlerini görmek istediğim bir çocuğum var. Şu an birinci önceliğim o, kızımı üniversiteye göndereyim. Hiçbir şey için kesin konuşmuyorum. Çünkü ben eşime karda yürü, izini belli etme, yeter artık dediğimde bile senden boşanmayacam diyen ben tek celsede boşandım. O yüzden yapmam demiyorum, her şey yaparım, insanlar her şey yapabiliyor, her şey başınıza gelebiliyor. O yüzden çok net hayır evlenmem demiyorum ama şu an için öyle bir sıcak bakışım, görüşüm evlilikle ilgili yok, çünkü önceliğim farklı" (Lale, 2020).

"Hayır, Bunu ilk yıllarda kesinlikle asla bir daha evlenmeyecem diye düşünüyordum. Ama şu anki algım, gerçekten iyi bir insan karşıma çıkacaksa neden olmasın derim yani. Böyle bir niyetim, böyle bi şeyim yok ama olursa hayır demem öyle diyeyim" (Sibel, 2020).

Seher, toplumsal açıdan bir kız çocukla beraber evlilik olmadan birlikte yaşamının kabul edilemeyeceği yönünde düşüncesi olduğunu, nihayetinde Tunceli'de boşanmış olarak yaşamının sınırlılıklar getirdiğini belirtmiştir. Endüstri sonrası ülkelerde, birlikte yaşamının daha sık görülmesi, sosyoekonomik etkenlerle beraber kültürel farklılıklara ve kentlerin büyüklüğüne göre değiştiğini, Seher'in hissettiği kaygılarda görmek mümkündür. Ayrıca Seher, boşandığı eşinin yeniden evlenip çocuk sahibi olduğunu kızının öğrenmesi ile annesinin de yeniden evlenmesi yönünde taleplerinin olduğunu belirtmiştir

"Seninle yaptığım ilk görüşmede (2016) düşünmüyorum demiştin sanırım, Dilara küçüktü daha. Şimdi düşünüyorum yani evlenmeyi değil de aşk istiyorum her halde, bilmiyorum artık hani Dilara büyüdü, o da bunu zaman zaman söyler duruma geldi. İşte anne evlen sen işte, Dilara diyorum o zaman seninle yatamayacam, senin elini tutamayacam. Ben ortaya geçerim, ikinizin elini tutarım diyor, işte beni yatırırınız sonra siz kendi yatağınıza geçersiniz, diyor. Hani bazı şeyleri artık anlıyor. Bana da bazen bazı şeyler boş geliyor, yaptığım şeyler beni mutlu etmiyor. Dönem dönem insan hisseder ya, yani ben de hediye almak istiyorum, ben de çiçek almak istiyorum, bilmiyorum değişik ama evlenmeyi çok ta işte dediğim gibi burası kaldırmaz bunu, bir çocukla kaldırmaz. Çocuk olmasaydı belki beraber yaşamayı düşünebilirdim ama çocuk olunca ister istemez dikkatli olman gerekiyor. Tunceli'de böyle ya da Elazığ'da böyle olabilir ama büyük şehirler buna daha çok açıklar, çok ta illa da evlensin gibisinden bakmıyorlar bence ya, eskisi kadar katı değil" (Seher, 2020).

Geriye kalan dört kadın ve üç erkek katılımcı yeniden evliliğe çok sert bakmadıklarını, hayatlarına alacakları kişileri, deneyimleri doğrultusunda seçeceklerini belirtmiştir.

"Biraz daha çekimser yaklaşıyorsun, biraz daha böyle sağlam adımlarla, enine boyuna düşünerek hareket ediyorsun. Yani bir daha ki evlilik olur mu onu da zaman gösterir yani. Zaten o zamanın şartları neler olur, kestiremiyorsun yani" (Metin, 2020).

"Şöyle şimdi ilk evliliğim süreç olarak biraz hızlı bir süreçti. Tabii ki hani eğer bir insanla hayatını birleştireceksen biraz daha yavaş bir şekilde olmasını daha doğru olduğunu düşünüyorum. En azından hayata dair belli zorlukları beraber çözümleyebilip çözümleyemediğimi gördükten sonra evliliğin doğru olduğunu düşünüyorum. o açıdan hani biraz daha yavaş ve ayakları yere basan bir süreç olması gerektiğini düşünüyorum" (Kadir, 2020).

"Artık ince eleyip sık dokuyan, süttten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer misali yani. Tabi ki isterim bir yuva sahibi olmayı, çocuk sahibi olmayı çok isterim ve hayat arkadaşım olsun isterim. Bu yüzden evliliğe, çok olumsuz bakmıyorum. Yani kötü bir şey yaşadım ama herkes kötü olacak diye bir şey yok. Ama bundan sonraki süreçte çok daha böyle dikkatli olurum" (Eda, 2020).

4.3.8. Boşanan kadın ve erkeklerin deneyimleri ile Tunceli'de yaşamının avantajları ve dezavantajları

Boşanma deneyimleri kadın ve erkekler için uzun bir süreci kapsamaktadır. Bu deneyimlerin arasında, yaşanan kentlerin özellikleri oldukça etkili bir faktördür. Kültürel yapının etkisi ile şekillenen ve kurgulanan aile ile akrabalık ilişkilerinin farklılık gösterdiği Tunceli'de, boşanan kadın ve erkek olarak yaşamının, boşanma süreçlerinde olduğu gibi boşanma sonrası uyum süreçlerinde de etkili olduğu düşünülmüş ve katılımcılara Tunceli'de yaşamının kendilerine yansıyan avantajları ya da dezavantajları neler olduğu sorulmuştur. Yasemin, Caner, Murat, Erdem, Özgür, Hakan, Kadir, Tunceli'de yaşamının avantajlı olmadığını, Erhan dezavantajlı olmadığını belirtmiştir. Sedat ise ne avantajlı ne de dezavantajlı olmadığını belirtirken Seher, dört yıl öncesini düşündüğünde Tunceli'de yaşamının dezavantajlı olduğunu şimdi ise avantajlı olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların verdiği cevaplar, oluşturulan temalardan da anlaşılabilceği gibi kadın ve erkekler arasında farklılık göstermekle beraber, erkek katılımcıların bu konu üzerinde yorumları kadın katılımcılara göre sınırlı kalmıştır.

4.3.8.1. Tunceli'nin küçük bir şehir olmasının olumlu ve olumsuz yönleri

Farklı temasal anlatılarla Tunceli'de yaşamının etkilerini anlatan katılımcıların hemen hepsi kentin küçüklüğüne farklı sebeplerle olumlu ya da olumsuz bir şekilde vurgu yapmıştır. Katılımcılardan, Duygu, Eda, Lale, Sevgi, Sibel ve Seher küçük bir şehirde yaşamının avantajını yaşadığını, Yasemin, Hülya ve Nurgül ile Murat, Erdem, Ali, Hakan ve Kadir ise avantajlı olabildiği gibi daha çok küçük olması açısından dezavantajlı olduğunu belirtmiştir.

"Evet, sosyal anlamda öyle ama şu an çocuk için bir sürü etkinlik var, dört yıl önce öyle değildi. Burası da geliyor yavaş yavaş, ben o zaman ön görmüyordum açıkçası, Yani şimdi kurs dersin birçok kursa yetişebiliyorsun, etkinlik dersin zaten okulda dolu dolu geçiyor onun dışında dışarıda da bir sürü etkinlik var. Bak, sinema yoktu o zaman, şimdi sinema da var, tiyatro da var şimdi eskisine göre çok daha iyi işliyor. Yani tek başına ayakta duran kadın sadece burda değil, her yerde aynı sıkıntıyla karşılaşabilir. Ama burası küçük olduğu için burayı daha korumacı görüyorum ben, daha korunaklı görüyorum açıkçası. Boşandığın için avantajı olabiliyor burası" (Seher, 2020).

Duygu, Tunceli'nin sosyokültürel yapısının kendisi için önemli olduğunu, merhametli ve güvenilir bir toplum olması açısından boşanmış bir kadın olarak zorlanmadığına değinmiştir. Nitekim küçük bir şehir olmasına rağmen tercih edeceği yerin gene Tunceli olması bu durumu açıklar niteliktedir.

"Kendi insanlarımı seviyorum, çünkü özel olduğunu düşünüyorum, yardımsever, vicdanlı, işte domuza bile ekmek veren bir milletiz, merhametli bir toplumuz. İnsanlar mesela başka yerden gelen çocuklar, üniversite öğrencileri memleketlerinde böyle daha hani sınırlı tarzının dışında olmak zorunda hissediyorlar ama burada öyle bir durum yok. O özgürlüğü hissediyor olmaları bile bir yıl için dâhil olsa iki yıl, üç, dört, onu yaşıyor olmaları beni mutlu ediyor yani merhametli bir toplumuz. İnsanlarımı çok seviyorum başka yerde yapamazdım herhalde" (Duygu, 2020).

Boşanma deneyimi kadın ve erkekler için oldukça güç olan bir durum iken Tunceli'de yaşamış olmanın avantajları olduğunu belirten Sevgi, yeni eş seçiminde Tunceli'nin küçük olmasında etkili olduğunu belirtmiştir.

"Avantajını yaşadım, şimdiki eşim, tanına bir adam, herkes iyi biri olduğunu söylüyordu, çok iyi bir baba olduğunu da söylediler. Ben yaşadıklarımın dolayısı yeni bir başlangıçtan korkuyordum ve iyi ki burada yaşamışım, burası güvenilir bir şehir, huzursuz bir ortam" (Sevgi, 2020).

Küçük bir şehir olmasının dezavantajlı olduğunu belirten katılımcıların sayısı, görüldüğü gibi erkeklerde daha fazladır. Herkesin birbirini tanıması, birbirleri hakkında yorum yapması, boşanan kişilerin daha rahat birileri ile yakıştırılması, olumsuz şeylerin

yaşanması nedeniyle istenmediği halde boşanılan eşle sürekli karşılaşma, topluma karşı daha temkinli olma, iş imkânının sınırlı olması gibi birden fazla sebep gösterilmiştir.

Dezavantajları dedikodu, küçük bir yer olması, herkesin bizi tanıyor olması (Erdem, 2020).

"Tunceli insanı çok değişmiş, bencil bir toplum olmuş, burası yalan, dolan, fesatlık hat safhada, burada dedikodu çok" (Murat, 2020).

"Dezavantajı var, kesinlikle herkes seni tanıyor, herkes seni biliyor, yani birine oturmaya bile gidemiyorsun. Düşün erkeksin, boşanmışsın gittiğin evde, ben öyle düşünüyorum rahat edemiyorum çiftlerin yanında oturmayı. Ben mümkün olduğunca böyle şeylere uzak biriyim. Burası küçük, onunla aynı şehirde yaşamak bir dezavantaj benim için. Normal hayatında bir kadın arkadaşınla ya da iş yerinde bir arkadaşınla oturduğun zaman hiç sorun değil evliyken, o zaman oturduğunda ise farklı yorumlanabileceğini de düşünüyorsun" (Hakan, 2020).

"Tunceli'de insanlar birbirlerinin hayatına çok fazla parmak sokuyorlar, hadleri olmadığı halde yani. Hiç tanımadıkları bir insanı, iki defa aynı ortamda görünce onun hakkında konuşmaya bayılıyorlar, çok seviyorlar. Bu açıdan Tunceli bu konuda biraz şeydir, dezavantajlıdır. Küçük bir şehir, herkes bir birinin hayatına dair doğru ya da yanlış bir fikir sahibi ve bunu pervasızca sağda solda başka insanlarla eminmiş gibi, şahit olmuş gibi konuşabiliyorlar. Bu ister istemez, kişilerin hayatına bir taciz noktasına varabiliyor, ypraticı bir hale geliyor" (Kadir, 2020).

"Burda çok dikkatli olmak lazım. Burası küçük bir yer, herkesin gözüne batıyorsun, o yüzden az önce dedim ya ben çok tedirginim, korkarım, insanlar bana bir şey demesin çünkü ben çok gururluyum. Biri bir şey dese oo hemen kıyamet kopar o yüzden mümkün oldukça az insanla muhatap oluyorum" (Hülya, 2020).

"Küçük bir yer, her an baktığında karşıda görebiliyorsun, belkide görmek istemezsin benim için geçerli değil ama olabiliyor yani. Mesela atıyorum bir çarşıya gittim bi bakıyorum karşımda ya da bir hastanede bir bakıyorsun karşıda, bankada bakıyorsun karşıda, küçük bir yer olduğu için dezavantajlı olduğunu düşünüyorum" (Yasemin, 2020).

4.3.8.2. İş imkânlarının kısıtlı olması

Tunceli, birçok küçük kente göre sosyokültürel ve inançsal yapısına bağlı olarak avantajlı olabildiği gibi iş olanakları açısından da oldukça sınırlı görülmektedir. Kadınların kendi işini kurabildiği, birçok alanda rahat çalışabildiği bir ortam olarak görülmesine rağmen boşanan kadın katılımcılardan Nurgül ve Sevgi, iş bulamanın zorluğunu dezavantaj olarak gördüğünü bildirmiştir. Esnaf olarak çalışan Sibel, Nesrin boşandıktan sonra ekonomik anlamda zorlandığını bahsetmiş, Hülya ise sıfırdan başladığı için önce geçici işlerde çalışmış ve sonra kendi işini kurmuştur.

"Yani sonuçta sıfırla geldim iki çocukla sadece sıfırla. Bütün evi, her şeyi ona bıraktım, ondan hiçbir şekilde hiç bir şey almadım. Kasımda geldik düşün yani kışlık giyecek hiç elbisemiz yoktu, çok

sıkıntılar yaşadım tabi ki. Buraya geldim, köye annelere gittim, kardeşim beni aldı. Üç gün kaldıktan sonra beni işe koymazsanız ben kesinlikle geri dönerim yapamam burda dedim. Bir de küçük yaşta gitmişsin, burada afalladım ben anladın mı? Çalışmadığım için, ihtiyacım var, iki çocuk var yani. Çalışmam gerektiğini, yani mutlaka ne olursa olsun mutlaka çalışmam gerektiğini düşünüyordum ve canmarda (süpermarket) başladım hemen. O dönemde bir hafta içinde yeni açılıyormuş, ben geldim düzenleme yaptık, beş yıl çalıştım. Beş yıl boyunca kız kardeşim vardı onun yanında kaldım. Beş yıl sonra karar verdim kendime bir yer açarsam daha iyi çocuklara bakarım. Bir şekilde ayaklarımın üzerinde durmam gerekiyor ama. Çünkü ben evlilik düşünmüyorum, asla yapamam o kadar kötü bir evlilik geçirdim. Seksen bin lira kredi çektim dükkânı üstüme aldım, dükkânı açtım öyle idare ediyorum yani. Ev de tuttum, eşyayı da aldım" (Hülya, 2020).

4.3.8.3. Boşanma ve cinsel özgürlük bağlamında toplumsal algının katılımcıların gözünden değerlendirilmesi

İnançsal ve kültürel yapının etkisiyle, kadın erkek eşitliğine dair söylemin arkasında erkek egemenliğin izlerinin olduğu, verilen cevaplarda görülmüştür. Boşanan kadınların serbest ilişki yaşama imkânının görülmesi, cinsel bir obje olarak yaklaşılması ile birlikte "bekaret" kavramına yüklenen anlam doğrultusunda, cinsellik için potansiyel olarak görüldüğünü belirten Nesrin ve Lale, boşandıktan sonra anlattıkları deneyimleri ile açıkça görülmektedir.

"Tunceli'deki yapı beni çok etkiliyor. Niye diye sorarsanız bizim Tunceliler çok aydın görünüyor, çok demokrat görünüyorlar ama zerre kadar aydın değiller. Evli insanların bile asıldığını bilirim ben. Yemin ediyorum sana o kadar pislik dolu. Böyle madalyonun diğer yüzünü kimse görmüyor, evet üzgünüm boşanan bir kaç insan kötü iş yapıyor diye herkesi aynı kefeye koyuyorlar. Ben çok gurulu bir insanım, bana hayatta laf gelmesin ölürüm direk. Burda belki yaklaşımları bir zarfır acaba bu da bu işi yapıyor mu? Bu da böylemi? Ama çok büyük tepkiyle karşılaştıklarında kuyruğunu sıkıştırıp gidenleri çok gördüm ben. Yani burası küçük bir yer, herkes herkesi tanıyor, acaba ben söylesem kabul eder mi? Erkek milleti biraz da böyledir tamam mı? Yamalanmaya çalışırlar ama bence boşuna, yazıklar olsun bu düşüncedeki insanlara. Hatta bir tanesiyle denk geldim tanımadığım etmediğim biri, tanışmak istedi benimle, Dedim ki evli misiniz? Evet dedi. Dedim ki benimle tanışıp ne yapacaksınız? Direk böyle, benim sizinle tanışıp çay kahve içeceğimi mi düşündünüz? Ya da sizinle flört edeceğimi mi düşündünüz, başka kaptıya dedim. Aa bir şey diyecem dedim, senin eşin var, kızın var, kardeşin var dedim, biri senin eşine, kızına, kardeşine yaklaşıp ne yaparsın? Öldürürüm dedi. Peki dedim benim sizi burda öldürmemem için bir sebep var mı dedim. Hayır dedi, o zaman kalkın yol alın dedim. O kişi de buralı, çok demokratım diyorsun dedim, çok devrimciyim diyorsun, aleviyim, şöyleyim, böyleyim diyorsun işte sizin şeyiniz buraya kadar dedim, çık dışarı dedim. İş yerime haber gelmişti, tanımam etmem ha" (Nesrin, 2020).

Nesrin'in yaşadığı bu durumu aynı şekilde yaşayan Lale, kadın arkadaşlarından boşanmış olduğu için olumsuz yönde yaklaşımları görmediğini ama bazı erkeklerden kendi deyimiyle çirkin yaklaşımların veya tekliflerin olduğunu belirtirken bunu dezavantaj olarak gördüğünü ifade etmiştir. Bu konuşma esnasında Lale'ye hiç evlenmemiş "bekâr" kadın ile boşanmış "bekâr" kadın algısının Tunceli'de nasıl olduğu sorulmuştur. Evli de olsa boşanmış ta olsa kadın olarak yaşamanın her zaman önemli olduğunu, kadınların her

zaman değerli ve temkinli olması gerektiğini, toplumsal cinsiyet algısından ve kendi sözüyle "ahlaki çöküşten" kaynaklı olduğunu şu sözlerle belirtmiştir.

"İnsanların genelde çok düşündüğünü düşünüyorum biz boşanmış kadınların daha rahat olduğunu. Anladın mı, bizim için bir ilişki yaşamamızın daha basit olduğunu düşünüyorlar sanırım ama bilmiyorlar ki öyle değil, hele bir anneysen bu öyle rahat bir şey değil. Düşün 40 yaşındayım ben 25 yaşındaki insanlardan teklif alıyorum. Şimdi oturup düşünmez misin bu insan benimle ne yaşayabilir ki, bu insan benim yanıma niye yanaşüyor diye düşünüyorsun. Akıllı ve mantıklı olan bir insan böyle düşünür. Az önce dedim ya ben kadını ve değerliyim. Ben değerimi biliyorum. Ben vakti zamanında beni kötü hissettiren bir erkekle birlikte oldum zaten, kızımın babası ile birlikte oldum zaten. Şimdi bunlara hani meydan bırakır mısın, meydan açar mısın, buyur gel der misin, demezsin. Bu yüzden bence bekâr kadına kesinlikle daha temkinli yaklaşıyorlar. Hani şey bizim beklentilerimizin farklı olduğunu düşünüyorlar sanırım ama kadın kadındır arkadaşım. Toplumsal açıdan baktığımızda boşanmış bekâr kadınlara daha açık ve rahat gözüyle baktıklarını düşünüyorum. Bizim her şeyi yapabilme potansiyelimizin olduğunu düşünüyorlar. Bu da ne biliyor musun, toplumdaki hala bekâret kavramında, hani bunu düşünüyorlar, düşünmesinler. Kesinlikle hala burada da bu düşüncelerin var olduğunu düşünüyorum. Ne olursa olsun en okumuşundan en cahiline kadar beklentinin bunun olduğunu bilirim. Bu iş böyledir, insanlar yaklaşırken de öyle davranıyorlar. Düşünsene bakire bir kızdan neyi ne kadar alabilirler ama senden alabileceklerini düşünüyorlar. Ama maalesef bunu da şeye bağlıyorum, toplumdaki çirkin artık, ahlaki çöküşe bağlıyorum. Dedim ya az önce evli kadınların aldattığını öğrendim, evli erkeklerin de aldattığını öğrendim" (Lale, 2020).

Erkek katılımcılardan Erhan, boşanmanın erkekler için değil kadınlar için dezavantajlı olduğunu belirtmesi, Ali ve Kadir gibi bazı erkek katılımcıların boşanmış kadının daha korunaklı olması gerektiğini belirtmesi, ataerkil yapının kadınlar üzerindeki etkilerini kanıtlar niteliktedir.

"Ben bir erkek için düşünmüyorum ama bayan için dezavantajının çok olduğunu düşünüyorum. Ne gibi? Bence bayanların şey oluyor yani bakış açıları, insanların bakış açıları bayana karşı çok değişiyor. Bu da az önce bahsettiğim gibi tamamen şeyden kaynaklı yani, kadınları özellikle boşanan kadınları ben öyle düşünüyorum benim kendi şahsi fikrim bu, toplumla yarıştırmıyorum kendimi, bir erkeğin ona daha çok cinsel obje olarak baktığını düşünüyorum, daha fazla baktıklarını düşünüyorum bu kadar açık yani" (Erhan, 2020).

"Boşandığım eşime hal ve hareketlerine çeki düzen vermesi gerektiği konusunda onu uyarıyorum. Boşandıktan sonra düşüncesizce hareket ediyor ve farkında olmadığını düşünüyorum ve bu durumun ilerde çocuklarıma zarar vermesini istemediğim için müdahale etme ihtiyacı duyuyorum. İlerde çocuklarını sizin anneniz böyleydi gibi şeylerle karşılaşmalarını istemiyorum" (Ali, 2020).

Kadınlar üzerindeki cinsiyete dayalı algılar, görüldüğü üzere boşanma olgusu ile ilişkili olmaktadır. Nitekim toplumsal cinsiyetin etkisi ile özellikle boşanmış kadınlar üzerinde daha etkili olduğunu düşünen aileler, bu konuda tedirgin olmaktadır. Ailelerin koruma içgüdüleriyle, denetimi sağlamaya çalıştıkları Seher, Sevgi ve Gamzenin konuşmalarında açıkça görülmüştür. Seher, annesinin boşanma deneyiminden yola çıkarak sürekli kendisini uyardığını belirtirken, kendisinin yaşadıklarının zamana bağlı olarak

farklılaştığını ve hayatını yönlendirdiğini ifade etmiştir. Gamze de kendine göre yaşadığı durumun sorun teşkil etmediğini ama ailesinin tedirgin olduğunu şu şekilde belirtmiştir.

"Bana göre dezavantajı yok ama annem herkese güvenmemem konusunda bizi uyarıyor, boşanmışım diye haklı olarak tedirgin oluyor, nereye gidersem kiminle görüşürsem anneme haber veririm. Şu anda bile sizinle neden görüştüğümü biliyor ve görüşmemizin bana sorun yaratmasından korkuyor" (Gamze, 2020).

Görüşme esnasında Lale'ye yöneltilen ek soru Metin'e de yöneltilmiş ve boşanmış kadınlarda olduğu gibi boşanmış erkeklerde de boşanmış olmanın, hiç evlenmemiş olmasından farklı olduğunu belirtmiştir. Boşanmanın sadece kadınların üzerinde değil, erkekler üzerinde etkili olduğunu, nihayetinde toplumun, ailelerin ve kişisel tercihlerin potansiyel olarak görüldüğü için evlenme noktasında Metin ve Kadir, boşanmış olmanın etkili olduğunu belirtmiştir.

"Avantajı yok neticede bekâr var bir de boşanmış bekâr var. Tunceli'de boşanmış erkek değil de boşanmış kadın üzerindeki etkisi var yok değil. Erkekler bunu bir nebze bir evlilik süreciydi yaşamışsın ve bitirmişsin olarak görebiliyor. Ama boşanan bekar erkeklerle karşı bakış açısı da çok farklı. Oysaki şunu düşünebilirler mesela ya tamam boşanmış olabilir, ben de boşanmış olabilirim. Şimdi boşanmış bir kadın tekrar bekâr bir erkekle evlenebilir. Peki, boşanmış bir erkek neden hiç evlenmemiş bir kadınla evlenemez diye bir şey var. Ama bunu nedense kadınların üzerindeki ailesinden olan mı ya da kendisinin çevresinden ya da arkadaş çevresinden mi ya bu boşanmış ver gibisinden mi, ya bu olmaz gibisinden bir baskı mı olur. Ama nedense sadece boşanan erkeklerin bekâr kadınları üzerinden çok sorduğunu düşünüyorum. Ailelerin de bu yönde tercihi oluyor" (Metin, 2020).

"Sadece iki insan hayatlarını birleştirmiş ve beraber yürütemeyeceklerine karar vermişler evlilik bitmiş, ama insanlar dışarıdan böyle düşünmüyorlar boşanmış insanlara, çok daha uç noktalardan yaklaşıyorlar. Haliyle Tunceli'de de olsa zor yani. Tunceli'de de bunlarla karşılaşıyoruz, ne bileyim işte başka şehirlerde de bunlarla karşılaşıyoruz. Mesela yeni tanıştığım bir, bir buçuk ay önce tanıştığım ve gerçekten bir dostluk, bir samimiyet yakaladığım insanları, bak benimle ilgili böyle şeyler konuşuyorlar, yarın öbür gün senin adında benimle anabilirler şeklinde uyarma ihtiyacı hissediyorum. Çünkü insanlar yanında gördüğü herkesi potansiyel olarak görüyor senin için, senin herkesi potansiyel gözüyle baktığını düşünüyor" (Kadir, 2020).

4.3.8.4. İzolasyon ihtiyacı duymak

Tunceli'nin küçük bir yer olması, herkesin birbirini tanınması, boşanma olgusunun toplumsal algısı gibi etkiler nedeniyle, çoğu kadın olmak üzere bazı katılımcılar kendi hayatlarında kısıtlamalara gittiğini belirtmiştir.

"Valla aslında ben Tunceli'de yaşamıyorum size söyleyeyim, ben sabah işe geliyorum akşam eve gidiyorum, hapishanedeyim ben şu anda. Nedenini sorarsanız çok boşanıp çok rahat gezen insanlar var ama ben yapamam. Biri bana bir şey demesin benim evde çocuğum var, sorumluluğum var, ben boşandım diye ben bugün yemek yapmayacam demiyorum, ben hala gidip yemeğimi yapıyorum, temizliğimi yapıyorum. Ben nasıl evliyken sorumluluklarım varsa şu anda aynısı devam ediyor" (Nesrin, 2020).

Karşılaştığı rahatsız edici tekliflerin, bu şekilde yaşamayı tercih etmesinde etkili olduğunu belirtmesine rağmen asıl etkenin anne olarak ilerde çocuklarının karşısında dik durabilmek olduğunu belirtmiştir. Nesrin gibi bir anne ve kadın olarak kendini izole etme ihtiyacı duyan, boşanmış olmanın kaygılarını üzerinde doğrudan Hülya, Sibel ve Lale hissetmiştir.

Hakan boşanma sürecinde olması, Caner'in ikinci evliliği olması, Kadir ve Metin ise evli olduğu zamanki gibi kendilerini rahat hissetmediğini, her türlü ortama girmekten kaçındıklarını ve Sedat gibi genelde yalnız kalmayı ya da mümkün oldukça kısıtlı ve temkinli bir şekilde sosyal ortamlara katıldığını belirtmişlerdir.

"Boşanmış olarak şöyle bir şey yani evli kaldığım süre içinde hani tabi ki ailene daha fazla vakit ayırıyorsun, daha çok zaman geçiriyorsun, boşandıktan sonra yalnız vakit geçiriyorsun" (Sedat, 2020).

4.3.8.5. Kurgusal akrabalıkların etkileri ve ailelerin verdiği destek

Tunceli'nin inançsal yapısı bağlamında, kurgulanan akrabalıkların aile kurumunda etkisi olduğu gibi boşanma olgusunda da olumlu bazen de olumsuz yönde katılımcıların gözünde oldukça etkili olduğu ifade edilmiştir. Boşandıktan sonraki süreçte ailesinden destek görmeyen hiçbir katılımcının olmaması nedeniyle bu çalışma oldukça önem kazanmaktadır.

"Dezavantajları bir de çok fazla akraba bağlarının fazlasıyla olması bu bir yandan avantaj bir yandan dezavantaj. Çünkü o zaman herkes herkesi tanıyor ve konuşuyorlar falan bu konuda biraz sıkıntı, yoksa başka bir şey yok" (Eda, 2020).

Boşandığı eşinin aile ve akrabalarıyla karşılaşmaktan rahatsız olan Eda dışında Sibel, boşandıktan sonra boşandığı eşinin ailesinin kendisine cephe aldığını ve onlarla görüşmediğini belirtmiştir. Nesrin ve Lale'den farklı olarak Nurgül, boşanmış bir kadın olarak uygunsuz davranış ya da tekliflerle karşılaşmamasını Tunceli'de güvenli bir şekilde yaşıyor olmasına bağlamaktadır.

"Ailemle birlikteyim, ailem farklı bir yerde olsaydı farklı bir yerde yaşıyor olacaktım. Kızlarına sahip çıkmayan çok aile var, bu yüzden boşanamayan insanlar var biliyor musun ya, bana sahip çıkacak kimse yok, kime gideyim diyen bir sürü insan biliyorum ve bu çok kötü bir şey. Ben her zaman annem ve babamdan razıyım, benim ailem her zaman yanımdaydı, evliliğim boyunca, boşandıktan sonra da her zaman bana destek oldu. Burada gerçekten sadece boşanma açısından değil kadına değer veriliyor, gerçekten bizim kültürümüzde bizim toplumumuzda veriliyor yani ikinci plana atılmayız, değer veriliyor, bunu inkâr edemeyiz

ki burası zaten çok büyük bir yer değil. Çok küçük bir yer ve herkes birbirini tanıyor bu da güzel bir şey bence. Ya burada birinin başına bir şey gelse, bir sürü kişi zaten yardım eder. Ama diğer büyük şehirlere gittiğinde, yardım istediğinde, zaten insanlar seni sömürüyor, insanlar bedenen seni kullanmak istiyorlar, kadınsan eğer bitmişsin yani, ama burda böyle bir şey söz konusu değil. Diyorum ya ben yanlış bir cümleyle, yanlış bir hareketle hiç karşılaşmadım" (Nurgül, 2020).

Karşı cinsiyetin farklı istek ve yaklaşımları, en büyük kaygılarından biri olduğunu belirten Sibel, hiçbir şekilde bu tür yaklaşımlarla karşılaşmadığını belirtmiştir

"Boşandığın için avantajı olabiliyor burası. Avantajı bi de ailemin burda olması, aile anlamında destek aldım. Boşandıktan sonra o desteği aldım. Hiçbir zaman beni boşanmaya götürecek bir tutumları olmadı ama kararımı verdikten sonra tam desteklerini aldım. Ben hiçbir zaman u karşı cins anlamında hiç saygısız hiçbir hareket görmedim ve ben çok rahatsız edileceğimi, tacize uğrayacağımı düşünüyordum. Açıkçası çok korkuyordum. Ama inanın hiç bir şey olmadı. Adam akıllı ben hoşlanıyorum tanışmak istiyorum olayı oldu bunun dışında böyle gizli telefonlar, şunlar bunlar hiç ama hiç olmadı" (Sibel, 2020).

4.3.8.6. Eğitim oranının yüksek olması

TÜİK 2016 yılında yürüttüğü "illerde yaşam endeksi" araştırmasında Tunceli, eğitim alanında en başarılı il olması yönüyle, eğitime verilen önemi kanıtlar niteliktedir. Ayrıca eğitim alanında başarı elde etmede, en önemli faktörlerden biri, aileler olmaktadır. "Ailelerin bakış açısına göre Tunceli ilindeki öğrencilerin TEOG başarılarını etkileyen faktörler" adlı çalışmada, ailenin eğitimde aldığı rol, açık bir şekilde gösterilmiştir (Demir, 2019).

"Tunceli'de okumayazma oranının yüksek olması, ailelerin çocuklarının eğitim hayatlarına da düşkünlüğünün bir göstergesidir Ayrıca aileler için eğitim; çocukları ve kendilerini dezavantajlı durumdan çıkartacak önemli bir reçetedir. Sosyal kılcallık (Dumont,1890) olarak tanımlanabilecek bu durum, çocukların toplumsal konumlarının eğitim ile düzelebileceğine dair inançtır. Veliler çocukların dersleri, ödevleri ve devam devamsızlık durumları, kısaca eğitimlerinin her aşamasıyla birebir ilgilenmekte bu büyük sorumlulukta çocukların yanlarında yer almaktadırlar. Aileler çocuklar için zaman ayırır, derslerinin ve ödevlerinin takibine katılır, onların geleceklerini biçimlendirmelerine ortak olur. Tunceli'de öğrencilerin TEOG başarılarının altında yatan etkenlerden birisi ailelerin bu pozisyonudur" (Demir, 2020: 5253).

Boşanan kadın ve erkekler, Tunceli'de eğitim kalitesinin yüksek olmasını, avantaj olarak gördükleri bir durumdur. Çocuk sahibi olan katılımcılar, kentin küçük olmasına rağmen çocukların eğitim sürecine doğrudan katılan ve süreci yakından takip etmeleri göz ardı edemeyecek kadar önem taşımaktadır. Boşanmada çocukların olabildiğince minimum düzeyde etkilenmesi için profesyonel destek almaları, eğitim sürecine Demir'in (2019) belirttiği gibi katılmaları, katılımcıların eğitime verdiği önemi açıkça göstermektedir. Atipik otizim tanısı alan bir çocuğa sahip olan Duygu, çocuğun gelişim ve eğitim sürecini Tunceli'de eksik kalan yönlerinin kendisinin kontrolünde olması ve kendisinin tamamlamaya çalışması verilebilecek en çarpıcı örneklerden birisidir.

"Yani eğitimin, aslında eğitimi önemseyen bir toplumuz ama eğitimin çok daha kaliteli verildiği okulları da biliyorum Hani başka yerlerde. Elazığ'da mesela. Burada bu anlamda yetersiz olduğunu düşünmüyorum, çok değerli öğretmenlerimiz var ama Arda seviyesinde değil, Ardanın zekâsında bir çocuğu eğitebilecek imkânımız yok. Sadece burda değil, Elazığ'da da çok var diyemem. Daha büyük şehirler bu anlamda daha çok tercih edilebilir. Ama tabi koşullarım zorlar, çocuğum için gerekirse gitmek zorunda kalırım o ayrı bir konu" (Duygu, 2020).

"Çocuğun varlığının boşanan kadın ve erkeklerde yaşama uyum süreçlerine etkisi" adlı temada verildiği üzere Duygu, çocuğunun eğitimi konusunda kendi çabasının yıpratıcı olmasına rağmen olumlu yönde sonuç alması ve Tunceli'deki eğitimin kaliteli olması, sosyal etkinlikleri yeterli görmesi, etkili olan faktörler olarak görmüştür. Nihayetinde kendi çocuğu için ileri aşamada bu eğitim şartlarının ve sosyal etkinliklerin yeterli olmadığına da işaret etmiştir.

Duygu gibi Tunceli'deki çocukları için eğitimin imkânlarından memnun olduğunu ve boşanmış olarak sosyokültürel faktörlerin avantajlı olduğuna Seher, Sibel, Nurgül ve Yasemin değinmiştir.

"Küçük bir yer, herkes sizi tanıyor, çocuk için daha güvenli bir ortam, kendim için daha güvenli bir ortam, her şey daha kolay burda. Büyük yerlerde daha zor olurdu. İş, çocuğun bakımı, kreşi, bırakacağın yer, güvenecek misin, güvenmeyecek misin, Dilara işte dördüncü sınıfa gelince yani ilkokulu bitirince ben tayin isterim diye düşünüyordum. Şimdi öyle bakamıyorum" (Seher, 2020).

Erkek katılımcılardan ise Özgür farklı ifadelerle bu konuya değinmiştir. Çalışmada özellikle ebeveyn olarak kadın ve erkeklerin eğitim sürecine dair rolleri sorulmamış olduğu için çocuğun eğitim sürecine dâhil olup yakından takip eden daha çok kadın katılımcılar olmuştur.

Çocuk sahibi olmayan Eda ve Kadir ise eğitim faktörünün, Tunceli'deki insanların davranışlarına yansıdığını ve bu durumun boşanmış olmalarını, kabul edilebilirlik noktasında etkili olduğunu vurgulamıştır.

"Benim kendi arkadaşlarımla bu şehirde yetişmiş olmalarının algılarının açık olmasında etkisi olduğunu düşünüyorum o açıdan hani avantajlı, algısı açık bireyler yetişebiliyor bu toplumda. Öyle olunca yaklaşımları farklı oluyor, sık yaklaşmıyorlar yani" (Kadir, 2020).

"Güven ortamı biraz var, çok fazla diyemem ama diğer şehirlere nazaran biraz daha güvenli ortamı var daha rahatım burda. Birde buradaki insanların çok fazla kültürsüz cahil olduğunu düşünmüyorum kesinlikle öyle değil. Mesela güneydoğuyla kıyaslayamam. Oradaki kadınların çoğu birçok sorun yaşıyor ama hani böyle boşanmaya cesaret edemezler. Bu yüzden Tunceli bu konuda rahat bir şehirdi benim için, çok zorlanmadım" (Eda, 2020).

4.3.8.7. Boşanma oranlarının yüksek olması

Boşanma oranlarının yüksek olması, boşanma sürecinde ve boşanma nedenlerinde etkili olabildiği gibi boşanma sonrasındaki uyum süreçlerinde de etkili olduğu, katılımcıların deneyimlerinde açıkça görülmüştür. Erkek katılımcılardan Özgür, boşandığı eşinin arkadaşları ve ablasının, boşanmış olmasından etkilenmiş olduğunu ve onları örnek aldığını belirtmiştir. Ali, Özgür gibi etrafında boşanan kişilerin olmasından dolayı boşanma süreçlerini olumsuz etkilediğini belirtmiştir.

"Eşimin ablaları, kuzenleri ve onun ailesinin genelinde boşananlar var. Bu durum boşanmamızda etkili oldu. 18 yıl evli kaldım eşimle kavga etmedik son ana kadar, tartışmamız olmadı ama etrafımızdaki bu insanlar boşanma sürecimizi etkiledi" (Ali, 2020).

Boşanma oranları ve boşanma nedenleri, evli insanların evlilik süreçlerini etkilediği gibi boşanma nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna istinaden boşanma oranlarının yüksek olması bu çalışmada da görüldüğü gibi boşanma sonrası uyum süreçlerini olumlu etkileyebilmekte, sorun olarak kabul edilen boşanmanın, kabul edilebilirliğinin artmasıyla boşanan kadın ve erkeklerin hissettikleri yükü hafifletmiştir.

"Avantajları şu, Tunceli'nin gerçekten kültürel düzeyinin yüksek olduğunu düşünüyorum. Bu olay, bu yaşadığımız olay, yaşadığımız bölgede o kadar yüksek ki insanlar artık yadırgamıyor. Ben bile çalıştığım ya da yaşadığım insanlara evliliğiniz devam ediyor mu diye sorular soruyorum. Çünkü boşanma oranları gerçekten çok yüksek. Bu anlamda benim için bir avantaj, çünkü göze batan biri değilim. Belki bunu Türkiye'nin orta Anadolu'sunda ya da iç Ege'sinde yaşıyor olsaydım, Karadeniz'inde, ciddi anlamda etkilenecektim. Çünkü göze batmak, sivrilik diye bir şey var Ama dediğim gibi oran o kadar yüksek ki bu benim için avantajlı döndü bu. Tunceli için olan dezavantaj benim için avantaja dönmüş durumda" (Lale, 2020).

Duygu ve Eda boşanma oranlarının yüksek olmasından dolayı uyum süreçlerinin olumlu olduğunu belirtmiştir.

"Küçük bir yer ama şöyle bir şey var burda çok fazla boşanma olduğu için çok ta fazla sıkıntı yaşamadım" (Eda, 2020).

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Aile kurumu ve ailenin işlevleri, günümüze kadar toplumsal değişmelerle orantılı olarak değişim göstermiştir. Değişen toplumlarda kültürel yapıların da değişime uğraması ile geleneksel olarak sürdürülen inanç pratikleri ve ritüelleri, modernleşmiş hali ile karşımıza çıkmaktadır. Kültürel değerlerinde aileye, evliliğe ve kadın erkek ilişkilerine önem veren Tunceli kentinde, günümüze kadar kurgusal akrabalıklar, evlilik yasakları ile sürdürülmektedir. Tunceli'de evliliğe yönelik tabunun devam etmesi dışında, aile ve evlilik kurumu, değişimlerden oldukça hızlı bir şekilde etkilendiği görülmektedir. Aile çeşitlerinin dönüşüme uğraması ile evliliklerin azalmasında, giderek artan bir eğilim gösteren ve toplumsal bir sorun hale gelen boşanmalarda, Türkiye genelinde olduğu gibi Tunceli'de de yaşanan modernleşmenin etkileri ile ilişkili olduğu görülmektedir. Kent genelinde yaşanan ekonomik, sosyal, kültürel ve toplumsal değişim bağlamında boşanan kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri, demografik veriler, evlilik ve boşanma süreçleri, boşandıktan sonra uyum süreçlerini barındırmakta ve cinsiyet temelinde farklılık göstermektedir.

Çalışmada, daha çok 1975-1980 kuşağı olan katılımcıların ilk evlilik yaş ortalaması, günümüzdeki ortalamaya göre oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, çocuk yaşta ya da ergen yaşta kadın katılımcıların olması, yakın bir tarihe kadar çocuk gelinlerin de Tunceli'de görüldüğünü kanıtlar niteliktedir. Nitekim son on yıldaki TÜİK verilerinde Tunceli'nin ilk evlilik yaşının, Türkiye genelinin üstünde olması, yaşanan toplumsal değişime uyumun hızlı olduğunu göstermektedir. Erken yaşta yapılan evliliklerin boşanmalar üzerinde etkili olabileceği görülürken, geç yaşta yapılan evliliklerin de evliliklere uyum süreçlerini etkilediğini ve boşanmayı tetiklediği görülmüştür. Boşanma yaşı ise boşandıktan sonraki uyum sürecini ve yeni hayat kurma çabasını etkilemekte ve cinsiyete göre değişmektedir. Bununla birlikte yaş farkının evliliklerde oldukça önemli olduğu tespit edilmiştir. Fakat uyumlu ve sağlıklı bir şekilde evliliğin sürdürülmesinde, günümüzde yaşanan evlilik ve boşanmalarda görüldüğü gibi, yaş faktörünün tek başına belirleyici olmadığını belirtmek gerekir.

Çalışmada tüm katılımcıların okuryazar olması, lise ve ön lisans eğitimin ağırlıklı olması, giderek artan boşanmalarda etkisi olabileceğini düşündürmektedir. Aynı şekilde evlilik süreçlerinde kadın katılımcıların iş deneyimlerinin olması, evliliklerini sürdürmeyecek noktaya geldiklerinde, boşanmayı talep etmelerini etkilemiş olduğu tespit edilmiştir. Erkek egemenliğin tarihsel arka planına dayanan Tunceli kültür ve inancının,

eşitlik söylemine doğru evrildiği çalışmada açıkça görülmektedir. Erkek katılımcıların boşandıkları eşlerinden ekonomik açıdan olan beklentileri, boşandıkları eşlerinin harcamalarını denetleme, kontrol etme ya da duyduğu rahatsızlıklar bu durumu kanıtlar niteliktedir. Nihayetinde söylemlerinde kadın erkek eşitliğini savunan, Tunceli'nin sosyokültürel ve inanç yapısının erkek egemenliğine dayandığı, katılımcıların ifadelerinde açıkça görülmektedir.

Boşanan kadın ve erkeklerin boşanma deneyimlerindeki farklılıkların tespit edilmesinde en önemli faktörlerden birisi çocuktur. Çalışmada çocuk sahibi olan ve olmayan katılımcıların, evlilik ve boşanma süreçleri, boşandıktan sonraki uyum süreçleri farklılık göstermiştir. Maksimum iki çocuk sahibi katılımcıların olması, tek çocuk sahibi olan katılımcıların ağırlıklı olması, Tunceli kentinin eğitime olan yönelimi ile beraber modernleşen çekirdek aile yapısının yaygınlığını göstermektedir. Çocuk faktörü, bazen evlilikleri boşanmaya götüren bir neden olabilirken bazen de evliliğin yeniden gözden geçirilmesi için bir etken olmuştur. Çalışmada çocuk sahibi olduktan sonra Nesrin'in boşandığı eşinin kendisine olan yaklaşımın değişime uğraması bunu açıkça göstermektedir. Özellikle sadakatsizlik ve aile içi iletişimsizliklerle karşılaşan kadın katılımcıların, evliliğini çocukları için sürdürme çabalarına girmeleri de çalışmanın farklı bir yönünü yansıttığını göstermektedir.

Evlilik süreçlerinde kadın katılımcılarda olduğu gibi çocuk sahibi olan erkek katılımcılar da evlilik ve boşanma süreçlerinde çocukları için kaygı duymuştur. Yaşanan bu kaygılar, çocukların yaşadığı ve karşılaşacakları psikoloji üzerinde durulmasını etkilediği gibi evlilik süreçlerini de tekrar gözden geçirmelerinde etkili olmuştur. Hiç çocuk sahibi olmayan katılımcıların, evlilik süreçlerini değerlendirmeleri daha farklı olmakta ve boşanma süreçlerinde olduğu gibi boşandıktan sonraki uyum sürecini de daha olumlu etkilemektedir.

Boşanma sonrasında çocuk faktörünün etkileri, çocuk sahibi olan katılımcıların karşısına velayet ve nafaka durumları ile çıkmaktadır. Türk medeni kanununa göre belirlenen ve çocuğun menfaati doğrultusunda velayet hakları, hâkimin yetkisine bırakılmıştır. On altı katılımcının çocuklarının velayeti annesinde olan çalışmamızda görüldüğü üzere, kadınların işlevsel ve duygusal olan yönünü ön plana çıkarmaktadır. Bazı katılımcıların belirttiği gibi anneliğe yüklenen anlamlar doğrultusunda, velayet durumlarının kadına verilmesi gerektiği yönünde düşüncelerin olması, eril düşünceye yansıyan hukuksal kararları destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Çalışmada eğitim

düzeyle ilgili olarak, çocuğun bakımını üstlenebilecek ve velayetini alabilecek erkek katılımcıların olması, çocuk velayeti savaşı vermesi yönüyle de çalışma farklılık göstermektedir. Nafaka ise hukuksal olarak daha kesin çizgilere dayanmasına rağmen, kadın ve erkekler arasında tartışmaların sürdürülmesinde etkili olduğu görülmektedir.

Geleneksel evliliklere bağlı olarak gerçekleştirilen görücü usulüne yönelik evliliklerin yerini, karşılıklı tanışıp görüşmeye ya da flörte dayalı, duygusal bağların ön planda olduğu evlilikler aldığı görülmektedir. Tunceli inanç ve kültürel yapısı itibariyle rızaya dayalı evliliklerin gerçekleştirilmesi, geleneksel olan evlilik ilişkilerinin değişmesinde, ailelerin de etkili olduğunu göstermektedir. Birçok çalışmadan farklı olarak arkadaş, iş ya da akraba ortamına bağlı olarak gerçekleşen evliliklerde, toplumsal çevre, örf, adet ve geleneklerin hâkim olduğu kültürel kodların, evlilik sürecini hızlandırdığını göstermektedir. Bu doğrultuda evliliklerde toplumsal baskının hissedildiği görülmekte ve evliliklerin uzun sürdürülmesinde birçok faktörün etkili olduğu görülmektedir.

Çalışmada, ilk beş yılda ve on ile on beş yıl arasında boşanmalar gerçekleşmektedir. Erkek katılımcıların yarısı, ilk beş yıl içinde boşanmış iken kadın katılımcılarda bu oran azalmakta ve kadın katılımcılar daha çok 1015 yıl arasında boşanmıştır. Tanışma şekli, evlilik şekli ve evlilik süreleri, cinsiyete göre farklılık gösterirken evliliğe dair beklentiler ise mutlu ve huzurlu olma, sevgi ve saygıya dayalı düzenli bir yuva gibi ortak paydada toplandığı görülür. Çocuk yaşta yapılan evliliklerde, sağlıklı karar almama, karşılaştıkları şiddete karşı koymama gibi durumların, evlilik sürecinin uzamasında etkili olduğu da görülmektedir.

Evliliği boşanmaya götüren süreçlerde, boşanmaya dair yaşanan kaygılar daha çok çocuk üzerinde toplanmakta ve boşanma sürecini uzatmaktadır. Çocuk sahibi olan bazı kadın katılımcılar, iş imkânlarının kısıtlı olması ya da kültürel olarak toplumsal açıdan kaygı yaşadığı görülmektedir. Erkek katılımcıların ise daha çok çocukları için kaygılanmakta, bazı erkek katılımcılar boşandıkları eşlerinin kadın olarak karşılaşılabileceği problemlerden ötürü kaygılanmaktadır. Cinsiyet bağlamında bu yaşanan kaygıların farklılık göstermesi, kadın erkek eşitliği söylemini baskılayan, eril bir düşünce yapısının baskın olmasından kaynaklandığını göstermektedir.

Boşandıktan sonra, katılımcıların hepsi ailesinden destek almıştır. Nitekim evlilik sürecinde, ailelerin evliliklere müdahale etmesi, boşanma nedeni gibi bazı evlilikleri olumsuz etkilemekte, bazı evliliklerde, verilen nasihat ve destek ile boşanma sürecini uzattığı görülmektedir. Katılımcılar, ailelerin olumsuz tutumun, daha çok boşandığı eşlerin

ailesinde yoğun olduğunu belirtmektedir. Dolaylı bir şekilde olduğu gibi doğrudan da aileler, boşanma nedenlerinde etkili olmaktadır.

Araştırmada daha çok sevgi ve aşk temelinde kurulan evlilikleri boşanmaya götüren nedenler farklılık göstermektedir. Aile içi ilişkilerin ve duyguların tüketilmesi, evliliklerin yerini boşanmaların alması, tek bir nedenle açıklanamaz. Çalışma, aile ve evliliğe yüklenen anlam doğrultusunda, birbirlerine söz verdikleri "sonsuz dek birlikte olma" düşüncesinin hırpalanması üzerine belirli nedenlerle, mutsuz giden evliliği kurtarma çabasında olan, nihayetinde bir noktada uzlaşamayanların hikâyelerini yansıtmaktadır.

Çalışmada iletişim sorunları, duygusal kopmalar, aldatılma ve şiddet tespit edilen başlıca boşanma nedenleridir. Erkekler, iletişim sorunlarına bağlı olarak duygusal kopmaların yaşandığını, karşılaşılan durumlara yaklaşma ve çözüm üretme noktasında karakter farklılıklarının olduğunu, boşandıkları eşlerin ailesinin evliliklerine müdahale etmesinin de boşanmalarını tetiklediğini belirtmektedir. Ayrıca çalışmada flörte dayalı uzun süren ilişkilerin, çocuk için resmiyet kazanıp evliliğe dönüştürülmesi, boşanmayı tetikleyen bir durum olarak görülmektedir. Kadınlar ise kendilerini boşanmaya götüren sebepleri daha farklı değerlendirmektedir. Evliliklerinin devam etmesi için elinden geleni yapmalarına rağmen daha çok aldatılma ve fiziksel şiddete maruz kalan kadınlar, ayrıca kandırılma, değersiz hissetme, mutsuzluk ve kendi deyimleri ile hastalıklı bir ruh haline girmeleri de boşanmalarında etkili olmaktadır. Fiziksel şiddet görmeyen kadınların da aynı duyguları hissetmesi ve psikolojik şiddetle karşı karşıya kalmaları, kendilerini boşanmaya götüren temel nedenler olmaktadır. Ayrıca kadınlar, alkol tüketimi gibi alışkanlıklar, ailelerin yaklaşımı ve yakın müdahalesi gibi nedenler, diğer nedenler ile beraber, evliliklerinin katlanılmayacak bir durum haline dönüştüğünü belirtmektedir.

Sosyal değişimlerin etkisiyle toplumsal ve kültürel olarak farklılık gösteren şiddetin fiziksel, sözel, cinsel, psikolojik gibi boyutları bulunmaktadır. Aile içi ilişkilerinde yaygın görülen şiddet, kültürel değerler içerisinde kendine yer edinmekte ve çoğu zaman şiddetin kabulü ile örtük kalmaktadır. Değişen aile ve evliliklerde, şiddete yönelik kabulün de değişime uğradığı görülmekte ve boşanmalara yansımaktadır. Çalışmada katılımcıların hepsi, evliliklerinde psikolojik ya da sözel şiddetle karşılaşmıştır. Şiddetin boyutları değerlendirildiğinde, psikolojik ve sözel şiddete ek olarak kadın katılımcıların yarısı fiziksel şiddetle karşılaşmalarına rağmen tek boşanma nedeni olarak görmemektedirler. Erkek katılımcılar ise fiziksel şiddete uğramadığını belirtmektedir. Çalışmada, eril düşüncenin birçok faktörde olduğu gibi şiddet üzerinde kendini göstermeye devam

etmektedir. Bu durum toplumsal olarak kabul gören şiddetin de cinsiyetlendirildiği düşüncesini pekiştirmektedir.

Hukuksal süreçte uzayan boşanmalar, aynı evi paylaşma sürecini etkilemekte ve farklılık göstermektedir. Anlaşmalı olarak boşanmaya gidenler, birlikte yaşama sürecini kısa tutmakta ve yollarını daha kolay ve hızlı ayırmaktadır. Uzayan boşanma davalarında ise çocuk faktörünün etkisi ile boşanma gerçekleşene kadar birlikte yaşama süreci katılımcılar arasında değişmektedir. Resmi olarak boşanma gerçekleşene kadar birlikte ya da ayrı yaşama deneyimleri, bazen evlilik sürecini değerlendirme olarak ta görülmektedir.

Boşanma nedenlerine bakıldığında cinsiyete göre olan farklılık, aynı şekilde boşanma kararının alınmasında ve pişmanlığın yaşanmasında farklılık göstermektedir. Kadınlar, beklentilerinin karşılanmadığı mutsuz, huzursuz evlilikleri, ekonomik anlamda problem yaşama ihtimali yüksek olmasına rağmen bitirme kararı almaktadır. Boşanmaya karar veren taraf daha çok kadın olmakta ve verdikleri karardan pişman duymadıkları görülmektedir. Erkeklerde daha çok boşandıkları eşleri tarafından boşanma kararı alınmakta, nadir de olsa pişmanlık erkeklerde görülmektedir. Ayrıca çalışmada "dul" kavramı ile etiketlenen katılımcıların olması, ya da katılımcıların bu kavram üzerinden kendi hayatlarında kısıtlamalara gitmesi "dul" kavramının boşanma ile özdeşleştirildiğini göstermektedir.

Tunceli kentinin sosyo kültürel yapısının ve akrabalık ilişkilerinin, boşanma süreci ve boşandıktan sonraki uyum süreci üzerinde olumlu ya da olumsuz yönleri ile etkili olmaktadır. Toplumsal yapının etkisi ile yaşanan toplumsal kaygılar, boşanma sürecini uzatmaktadır. Toplumsal açıdan kaygısı olmayan katılımcılar, Tunceli'nin sosyo kültürel yapısının boşanmalarında etkili olmadığını ya da artan boşanmaların kabulü ile daha kolay boşanmaya gidildiğini belirtmektedir.

Evlilikleri boşanmaya götüren süreç sonrasında kurulan hayat ve bunun için verilen yaşam mücadeleleri eğitim, yaş, çocuk, cinsiyet, ekonomik gibi faktörlere, kültürel ve toplumsal değerlere göre değişim göstermektedir. Aile ve evliliğe atfedilen anlamlar doğrultusunda, evlilik hayatının bittiği ve boşanmanın gerçekleştiği gün ise yeni başlangıç niteliği taşımaktadır. Hukuksal boyutu ile uzayan boşanmalarda boşanma günü pek anlam ifade etmemekte, daha çok ayrılma kararı verilip mekânsal ayırma gidildiği gün, duygusal boyutuyla anlam ifade etmektedir. Bazı katılımcılar evlilik süresince yaşadığı olumsuzlukları değerlendirerek boşanmanın onlar için bir kurtuluş olduğunu belirtmektedir. Yaşanılan travmaların etkisiyle bazı katılımcılar, resmi olarak boşanmanın

gerçekleştirdiği gün için boşanmış olmalarına inanmadıklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar ise duygularını ağlayarak dışa vurduğunu belirtmiştir. Duygusal yoğunluğun yaşandığı boşanma günü, aslında yeni bir hayatı nasıl tekrardan kurulacağı, özellikle çocukla nasıl bir yol çizileceği yönünde kaygılar içermektedir. Nitekim boşanma sonrasında, boşanmalardan en çok çocukların etkilendiği yönünde verilen cevaplar, boşanma sürecinde yaşanan kaygılarla karşılaştıklarını göstermektedir. Çalışmada boşanmanın gerçekleşmesinde çocuklar etkilendiği gibi, kadın ve erkek katılımcıların kendilerinin de etkilendiklerini belirtmektedir. Evliliğin sürdürülmesi taraftarı olan aileler de bu sürecin içine girmiş ve boşanmalardan etkilenen taraf olmuştur.

Aile, iş ortamı, arkadaş ve yakın çevrenin boşanan kadın ve erkeklere karşı değişen tutumları, boşandıktan sonraki uyum sürecini etkilediği görülmektedir. Boşanmanın etkilerini kendi içinde tolere etmeye çalışan katılımcılar, olumlu yönde değişen tutumların, uyum süreçlerini olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir. Nitekim küçük bir şehirde toplumsal çevrenin boşanmış olanlara karşı değişen tutumlarını hisseden katılımcılar, kendi hayatını ve sosyal çevresini izole etme yoluna gitmiştir. Dolayısıyla evlilik ve boşanma süreci ile başlayan ruhsal çöküntü, boşandıktan sonra uyum sürecinde devam ettiği görülmektedir. Manevi olarak bir çöküş yaşadığını belirten katılımcıların çoğu, ekonomik açıdan da çöküntü yaşadığını, bazen de birbirlerini tetiklediğini belirtmiştir. Kadın katılımcılar, ekonomik açıdan toparlanma ve iyileşme sürecini erkek katılımcılara göre daha zor atlatmıştır. Bazı erkek katılımcılar ise evliliğin, ailenin ve çocuğun ekonomik açıdan oluşturduğu sıkıntılardan boşandıktan sonra kurtulma olarak nitelendirmeleri ile çalışma farklılık göstermektedir.

Evlilik ve boşanma süreçlerinde olduğu gibi boşanma sonrası uyum sürecinde çocuk sahibi olmama, olumlu olarak görülmektedir. Çocuk sahibi olan katılımcılar ise bu süreci iki farklı boyutuyla yaşadığını belirtmektedir. Evliliğin ve boşanmanın olumsuz etkilerini unutmalarında ve kendi deyimleri ile iyileşme sürecine girmelerinde en önemli faktör olarak çocuk görülmektedir. Bir yandan ise ebeveyn olarak çocuğun yaşanan durumdan olabildikçe az etkilenmesini sağlama çabaları, kendi yaşadıkları süreç ile oldukça yorucu olduğu görülmektedir.

Evlilik ve boşanma sürecinde yaşananların kişiler üzerindeki etkisi geçen zamana ve cinsiyete göre değişim göstermektedir. Kadın katılımcıların hepsi ve erkek katılımcıların çoğu, boşandıkları zamana göre şimdi kendilerini daha iyi hissettiğini ve bununla beraber boşanmanın hayatlarında olumlu yönde etkisinin olduğunu belirtmektedir.

Nitekim çalışmada boşanmadan sonra geçen sürenin kısa olmasına rağmen kendilerinde iyileşme gören, hayatlarına daha pozitif bakabilen katılımcıların olması, boşanma sürecinde yaşanan durumlarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Boşandıktan sonra geçen süre, boşanma sürecine bağlı olarak yaşananların kabul edilirliliği ve yeni hayata uyum açısından önemli bir yere sahiptir.

Boşanma deneyimi yaşayan kişilerin, yeni bir ilişkiye olan yaklaşımı ve yeniden evliliğe yönelik düşünceleri, boşanma süresi ile ilişkili olabildiği gibi boşanma nedenleri ve çocuk faktörünün etkili olduğunu göstermektedir. Çocuk sahibi olan özellikle kadın katılımcıların öncelikleri çocukları olduğu görülmektedir. Erkek katılımcılar için aynı şekilde çocuk faktörünün etkili olmasının yanında evlilik ve boşanma süreci, şimdiki yaşları gibi faktörler de etkili olmaktadır.

Boşanma deneyimleri, uzun bir süreci kapsamakta, yaşanan kentin sosyo kültürel ve ekonomik yapısı, bu deneyimleri doğrudan etkilemektedir. Tanışma şekli, evlilik şekli, evlilik ile ilgili beklentiler, ailelerin evliliklere olan müdahalesi, evlilikleri boşanmaya götüren nedenler, boşanma sürecinde yaşanan toplumsal kaygılar, yaşanan kültürün etkisi ile şekil almaktadır. Boşandıktan sonra uyum süreçlerinde aile, iş ortamı, yakın çevrenin değişen tutumları, ekonomik durum gibi faktörler etkili olurken, toplumsal değişmelere bağlı olarak değişen evlilik ve boşanma algısı da etkili olmaktadır. Nihayetinde katılımcılar, evlilik ve boşanma süreçlerinin, kendilerinde bıraktıkları etkiler bağlamında Tunceli'de yaşamının avantaj ya da dezavantajlarını görmektedir.

Küçük bir şehir olarak Tunceli, güvenilir, korumacı, huzurlu olarak görülmesiyle olumlu yönlerine vurgu yapıldığı görülür. Aile ilişkilerin geniş olmasının etkisiyle boşanma sonrasında ilişkilerin zarar görmesi, sürekli karşı karşıya gelme, dedikoduların çıkması, boşanmış olmalarının etkisiyle sosyal ortamlardan izole olma, iş imkânlarının sınırlı olması gibi etkenler kentin küçük olması ile ilişkilendirilmektedir.

Boşanan kadın katılımcıların boşanmış olmalarından ötürü cinsellik bağlamında potansiyel olarak görüldüğünü ifade etmesi, Tunceli'nin kadın erkek eşitliğine dayanan kültürel ve inanç yapısı, erkek egemenliği kültürünün örtük bir şekilde sürdürüldüğünü göstermektedir. Boşanmış kadınlara serbest ilişki yaşama şeklinde yöneltilen teklifler, kadın katılımcıların "*cinsel obje*" olarak görüldüklerini belirtmesi, erkek katılımcıların ve ailelerin boşanmış kadınlara yönelik korumacı tutumları, toplumun boşanmış kadın ve erkek algısı yönündeki farklılıklar bunu kanıtlar niteliktedir.

Potansiyel tehlike olarak görüldüğünü belirten kadın ve erkek katılımcılar, mekan ve arkadaşlarını kısıtlama ihtiyacı duyduklarını ve bir nevi sosyal izolasyon şeklinde yaşadıklarını belirtmeleri, Tunceli'de boşanmış olarak yaşamanın dezavantajlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır

Boşandıktan sonra kişinin toplumsal kimliğini yeniden oluşturmada eğitim etkili faktörlerden birisidir. Eğitim oranının yüksek olması boşanmaya dair algıların değişmesini etkilemekte ve uyum sürecini olumlu etkilemektedir. İstenmeyen bir durum olarak görülen boşanmalar, artış göstermesi ile toplumsal baskının azalmasında etkili olduğu görülmekte ve yaşanan süreç bir dezavantaj iken bir avantaja dönüştüğü görülmektedir.

Tunceli'nin sosyo kültürel, ekonomik ve toplumsal yapısı bağlamında boşanan kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri, aile ve evlilik kurumunda evlilikleri boşanmaya götürmede etkili olan faktörleri içermektedir. Katılımcıların boşanma olgusunun kendilerinde hissettirdiği ve yaşattığı duygular değerlendirildiğinde, Tunceli'nin sosyo kültürel ve inanç yapısı itibari ile boşanan kadın ve erkeklerin sorun yaşamadığı söylemini çürütmektedir. Bu doğrultuda özel alana müdahale edilmemesi, kişilerin özel yaşamlarına saygı duyulması gerekmektedir. Giderek artan boşanmaların önüne geçebilmek ve evliliklerin daha sağlıklı sürdürülmesi açısından evlilik ve boşanmalar ile ilgili programların düzenlenmesi ve bu programlara gençler dâhil olmak üzere kentin tüm aile üyelerinin dâhil edilmesi gerekmektedir. Bu programlarda, evlilikleri boşanmaya götüren ilk kıvılcımlar ortaya çıkmaya başladığında uzman desteğinin alınması gerektiği belirtilmeli, sorunların çözüm odaklı olmasına özen gösterilmelidir. Karakter ve kişilik farklılığına ya da belirli nedenlere bağlı olarak ortak noktanın bulunması zor olan evliliklerde ise boşanmaların önüne geçilmemesi gerekmektedir. Hukuksal boyutuyla uzayan boşanmalar, kişilerin özellikle çocukların zarar görme ihtimalini arttırmaktadır. Velayet haklarının tek tarafa sadece anneye ya da sadece babaya verilmesi, çocukların fiziksel, ruhsal ve psikolojik gelişimlerini olumsuz etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Boşanmalardan en çok etkilenen kesim olarak çocuklar için de eğitimlerin planlanıp uygulanması ve hukuksal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

6. KAYNAKLAR

- Abadan Unat, N.**, 1972. Kitap tahlili: Dr. Serim Timur, Türkiye'de aile yapısı. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, <https://dergipark.org.tr/tr/download/articlefile/36902>, 15 Ekim 2020.
- Acar, H.İ.**, 2002. Evlenme engeli olarak din farkı. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17:21-46.
- Adak, N.**, 2016. Evlilik veya evlilik dışı birlikte yaşama: Üniversite öğrencileri. *Sosyoloji Dergisi*, Armağan sayısı:23-40.
- Akın, M.**, 2013. Aile içi şiddet. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1):27-42.
- Aksan, G.**, 2019. Evlilik ve ayrılma: Ailenin kurulması ve sona ermesi. *İçinde sistematik aile sosyolojisi*, s. 145-205, ed. Aydın, M., Çizgi Kitapevi, Ankara.
- Aktaş Akoğlu, Ö., Küçükkaragöz, H.**, 2018. Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlüklerle ilişkin bir araştırma: İzmir ili örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 29(1):153-172.
- Aktaş, Ö.**, 2011. Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlükler. *Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 136s.
- Altıparmak, İ.B.**, 2018. Sosyal öğrenmenin aile içi şiddete etkisi. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(34):233-262.
- Amato, P.R., Previti, D.**, 2003. People's reasons for divorcing: Gender, social class, the life course, and adjustment. *Journal of Family Issues*, 24(5):602-626.
- Arıkan, Ç.**, 2015. Halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması 1996. *Proje*, 2. Basım, ed. Turgut, M., T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Öncü Ltd. Şti. Ankara.
- Aydın, O., Baran, G.**, 2010. Toplumsal değişme sürecinde evlenme ve boşanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 21(2):117-128.
- Aydın, M.**, 2019. Ailede çocuk ve ebevyne ilişkisi. *İçinde sistematik aile sosyolojisi*, s. 167-182, ed. Aydın, M., Çizgi Kitapevi, Ankara.
- Aydın, S.**, 2007. Akrabalık ve toplumsal cinsiyet. *İçinde Antropoloji*, s. 177-195, ed. Aydın, H.Ü., Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Aytaç, A.M.**, 2015. Ailenin serencamı: Türkiye'de modern aile fikrinin oluşması. 3. Basım, Dipnot Yayınları, Ankara, 229s.
- Bağlı, M., Sever, A.**, 2005. Tabulaştırılan/tabulaşan kurumun (ailenin) kurbanlıklar edinme pratiği: Levirat ve sorarat. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2(9):1-13.

- Baltacı, A.,** 2018. Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1):231-274.
- Battal, A.,** 2008. Boşanma sebepleri. *Bilimsel araştırma projesi uygulama sonuçları nihai rapor*, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Akademik Dayanışma Araştırma ve Geliştirme Vakfı, Eflatun Matbaacılık, İstanbul.
- Baygal, A.,** 2018. Şiddetin aile içi görünümü. *İçinde değişen toplumda değişen aile*. s. 177-199, ed. Adak, N., 3. Basım, Siyasal kitapevi, Ankara.
- Baykan, P.,** 2019. Alevi ocaklarında aile: Tunceli örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, Ege Üniversitesi, İstanbul, 116s.
- Beck, U., Beck Gernsheim, E.,** 2012. Aşkın normal kaosu. İmge Kitabevi, Ankara, 414s.
- Berber, N.,** 2016. Kadına yönelik şiddet. *İçinde toplumsal cinsiyet tartışmaları*, s. 247-268, ed. Saygılıgil, F., Dipnot Yayınları, Ankara.
- Can, İ.,** 2019. Ailenin tarihsel gelişimi: Dünü, bugünü ve yarını. *İçinde sistematik aile sosyolojisi*, 4. Basım, s. 57-79, ed. Aydın, M., Çizgi Kitabevi, Konya
- Can, Y., Aksu, N.B.,** 2016. Boşanma sürecinde ve sonrasında kadın. *Electronic Journal of Social Sciences*, 15(58):888-902.
- Canatan, K., Yıldırım, E.,** 2018. Aile sosyolojisi. 7. Basım, Açılım Kitap, İstanbul, 312s.
- Ceylan, E.,** 2016. Yeni Türk Medeni Kanunu'na göre kadının hukuki durumu. *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1):75-125.
- Coontz, S.,** 2006. The origins of modern divorce. *Family Process*, 46(1):7-17.
- Çakır, B.,** 2011. Modernleşme sürecinde Türkiye'de evlilik kurumunun işleyişi ve boşanma eğilimlerinin seyri. *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 418s.
- Çiçek, Z.,** 2014. Boşanmanın sosyolojik analizleri: Denizli kent örneği. *Doktora Tezi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler, Denizli, 505s.
- Demez, G.,** 2018. Toplumsal etkileşim ve dayanışma biçimi olarak akrabalık ve yakın ilişkiler. *İçinde değişen toplumda değişen aile*. s. 93-114, ed. Adak, N., (3. Basım) Siyasal kitapevi, Ankara.
- Demir, N.,** 2019. Ailelerin bakış açısı ile Tunceli ilindeki öğrencilerin TEOG başarılarını etkileyen faktörler. *Yüksek Lisans Tezi*, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 124s.
- Dikeçligil, F.B.,** 2012. Aileye dair kabullerin ezber bozumu. *Muhafazakar Düşünce*, 8:21-52.

- Doğan, C.**, 1998. Türkiye'de boşanma sorununun sosyolojik ve istatistiki açıdan değerlendirilmesi. *Journal of Sociological Studies*, 25:59-69.
- Donovan, J.**, 2016. Feminist teori. 11. Basım, (Çev.: Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan), İletişim Yayınları, İstanbul, 406s.
- Duben, A.**, 2016. Kent, aile, tarih. 4. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 222s.
- Durkheim, E.**, 2013. İntihar: Bir toplumbilim incelemesi. (Çev.: Z. Zühre İlkelen), Pozitif Yayınları, İstanbul, 412s.
- Dursun, S.A.**, 2017. Türk Medeni Hukukunda 1926'dan günümüze kadın hakları üzerine düşünceler. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(özel sayı):231-235.
- Dündar, Ö.Z.**, 2018. Değişen ve değiş(e)meyen yönleriyle aile: Yapısı, türleri, işlevleri. *İçinde değişen toplumda değişen aile*, s. 39-64., ed. Adak, N., 3. Basım, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Engels, F.**, 2003. Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni. Eriş Yayınları, 221s.
- Fisher, H.E.**, 1995. Cinsel aşkın anatomisi. (Çev.: Meral Gaspıralı), Cep Kitapları A.Ş., İstanbul, 335s.
- Fukuyama, F.**, 2015. Büyük çözülme: İnsan doğası ve toplumsal düzenin yeniden oluşturulması. 3. Basım, (Çev.: Hasan Kaya), Profil Yayınları, İstanbul, 455s.
- Geçioğlu, A.R., Kayıklık, H.**, 2019. Dindarlık ve evlilik uyumu ilişkisi: Evli bireyler üzerine bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1):201-224.
- Giddens, A.**, 2010. Sosyoloji: Kısa fakat eleştirel bir giriş. 3. Basım, (Çev.: Ülgen Yıldız Battal), Siyasal Kitabevi, Ankara, 162s.
- Giddens, A.**, 2012. Sosyoloji. Kırmızı Yayınları, İstanbul, 1084s.
- Giddens, A.**, 2018. Mahremiyetin dönüşümü: Modern toplumlarda cinsellik, aşk ve erotizm. 4. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 196s.
- Gökçe, B.**, 1976. Aile ve aile tipleri üzerine bir inceleme. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 8(12):46-67.
- Gökçen, A.**, 2019. Aile türleri ve başlıca aile sınıflandırmaları. *İçinde sistematik aile sosyolojisi*, s. 81-104, ed. Aydın, M., 4. Basım, Çizgi Kitapevi, Konya.
- Güleç, H., Topaloğlu, M., Ünsal, D., Altıntaş, M.**, 2012. Bir kısır döngü olarak şiddet. *Psiyatriye Güncel Yaklaşımlar*, 4(1):112-137.

- Güler, D., Ulutak, N.,** 1992. Aile kavramının tarihsel gelişimi ve Türk toplum yaşantısında aile. *Kurgu Dergisi*, 11:51-76.
- Gümüş, D.,** 2016. Türkiye aile yapısı araştırması 2016. *TAYA 2016 Proje*. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TDV Matbaacılık, Ankara.
- Güneş, F.,** 2011. Aile, evlilik, akrabalık ve hane. *İçinde aile sosyolojisi*, s. 28-50, ed. Aytül Kasapoğlu, N.K., Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi, Eskişehir.
- İçağasioğlu Altun, B.N., Tunçay, E., Savaş, S., Çokluk, N.,** 2020. Boşanma nedenlerinin iletişim bağlamında değerlendirilmesi üzerine ampirik bir çalışma. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, 15:116-139.
- İçli, G.,**1997. Aile araőtırmalarında yöntem ve yaklaşım. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3:59-66.
- Kara, Y.,** 2018. Sosyal hizmet öğrencilerinin homofobik tutumlarının belirlenmesi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1):16-27.
- Karadağ, ő.,** 2015. Evlilik uyumu ilişkisinde aile içi iletişimin rolü: Konya örneğı. *Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Konya, 135s.
- Kasapoğlu, A.,** 2011. Sosyolojik yaklaşımlar temelinde aile kuramları. *İçinde aile sosyolojisi*, s. 2-27, ed. Kasapoğlu, A., Karkıner, N., Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kavas, S.,** 2010. Post divorce experience of highly educated and professional women (Eğitimli ve çalışan kadının boşanma sonrası tecrübesi). *Doktora Tezi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 344s.
- Kaya, T.,** 2016. İstanbul’da yaşayan boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46):409-430.
- Kaya, K., Tan Eren, G.,** 2020. Boşanma ve erken boşanmaların artış nedenleri. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(9):708-728.
- Kılıç, D.,** 2011. Bir ötekileştirme pratiğı olarak basında eşcinselliğın sunumu: Hürriyet ve sabah örneğı (2008-2009). *Gümüőhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, (1):143-169.
- Kır, İ., Bülbül, Ö.,** 2012. İslâhiye ilçesinde boşanma olgusu üzerine sosyolojik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2):99-112.
- Korkut, Y.,** 2003. Bir geçiş krizi olarak boşanma. *Psikoloji Çalışmaları*, 23:99-112
- Kottak, C.P.,** 2000. Akrabalık ve soydanlık. *İçinde insan çeşitliliğine bir bakış*, s. 391-417, ed. Kottak, C.P., Ütopya Yayınları, Ankara.

- Koyuncu, A.A.**, 2019. Aile araştırmaları metodolojisi: Yaklaşımlar ve yöntem. *İçinde sistematik aile sosyolojisi*, s. 35-55., ed. Aydın, M., 4. Basım, izgi Kitabevi, Konya.
- Kozlu, D.**, 2009. Modernizm sonrası postmodern hareket içinde kadının yeri. *S.D.. Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 3(2):1-15.
- Kuş, E.**, 2012. Sosyal bilimlerde araştırma teknikleri nicel mi? nitel mi?. 4. Basım, Anı Yayıncılık, Ankara, 200s.
- Man, F.**, 2018. Zygmunt Bauman'ın gözlüğü ile çalışma ilişkilerine bakmak. *Journal of Economy Culture and Society*, 57:217-244.
- Merter, F.**, 1990. 19501988 yılları arasında köy ailesinde meydana gelen değişmeler: Malatya rneği. Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 251s.
- Moore, W.E.**, 2014. İşlevselcilik. *İçinde sosyolojik çözümlemenin tarihi*, s. 359-405. (D.: Tom, B., Robert, N., Mete), (ev.: şirin Tekeli) Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Öngider Gregory, N.**, 2016. Boşanmak mı yoksa ocuk için evliliği sürdürmek mi? Çocuğun psikolojik uyumu açısından önemli bir soru. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(3):275-289.
- zbudun, S., Uysal, G.**, 2013. 50 soruda antropoloji, 2. Basım, 7 Renk Basım Yayın ve Filmcilik Ltd şti, İstanbul.
- zdemir, M.**, 2010. Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir alışma. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1):323-343.
- Özenç, B.**, 2018. Yüksek mahkemenin eşcinsel evlilik kararı ışığında eşitlik, demokrasi ve yargısal denetim. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(2):545-575.
- Pekel Uludağlı, N., Akbaş, G.**, 2019. Evlilik ile ocuk sahibi olmaya ilişkin sosyal saat algısı ve evlilik doyumu. *Sosyal Politikalar alışmaları Dergisi*, 42:183-219.
- Poster, M.**, 1989. Eleştirel aile kuramı. (ev.: Hüseyin Tapın), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 235s.
- Russell, B.**, 2014. Evlilik ve ahlak. 2. Basım, (ev.: Ender Gürol), Cem Yayınevi, İstanbul, 208s.
- Sarpkaya, O.A.**, 2013. Boşanmış kadınlarda toplumsal baskıya direnme stratejileri: Van rneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(26):29-51.
- Sönmez, D.**, 2012. Boşanma sürecindeki çiftlerin otomatik düşünceleri ile aile ve evliliğe ilişkin inançlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 104s.

- Sucu, İ.**, 2007. Boşanmış kadınların boşanma nedenleri ve boşanma sonrası toplumsal kabulleri: Sakarya İli Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 108s
- Sürer Biçer, F.S.**, 2008. Boşanmış bireylerin deneyimlerine göre evlilik eğitim gereksinimi. *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara, 134s.
- Şahin, F.S.**, 2017. Feminist hukuk teorisinde metodoloji. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2017:473-496.
- Şen B.**, 2013. Boşanma süreci ve arabuluculuğu. *Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 449s.
- Şenol, D.**, 2018. Değişen toplumda boşanmış aileler ve problemleri: Kırıkkale ili örnekleri ile. *Social Sciences Studies Journal*, 4(18):1812-1824.
- Şimşek, M.E.**, 2014. Moderniteden postmoderniteye uzanan bir köprü: Zygmunt Bauman. *Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 302s.
- Tarhanacı, M.**, 2017. Boşanma avukatlarının anlatısıyla Trabzon'da aile ve boşanma olgusu. *İmgelem*, 1:89-120.
- Taş, S.**, 2019. Tunceli'de geçiş törenleri: Doğum, evlenme ve ölüm. *Yüksek Lisans Tezi*, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 349s.
- Tatlılıoğlu, K., Demirel, N.**, 2016. Sosyal bir gerçeklik olarak boşanma olgusu: Sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22:59-73.
- Taylan, H.H.**, 2009. Türkiyede köy ailesinde aile içi ilişkiler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22:117-138.
- Timurturkan, M.**, 2018. Aile birliğinin bozulması: Boşanma ve yeniden evlenme. *İçinde değişen toplumda değişen aile sosyolojik tartışmalar*, s. 201-219., ed. Adak, N., 3. Basım, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Topses, M.D.**, 2016. Kurumlar sosyolojisi. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Tunç, M.**, 2013. Feminist grup çalışması: Temeli, kapsamı ve süreci. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 24(2):209-229.
- Turgut, M.**, 2015. Türkiye boşanma nedenleri araştırması. *TBNA 2014 proje*, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çizge Tanıtım, İstanbul.
- TÜİK**, 2020. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=111&locale=tr>. Tunceli evlenme ve boşanma istatistik sayıları, 18 Aralık 2020
- Uçan, Ö., Yazar, H., Sayıl, I.**, 2006. Bir boşanma olgusunun dört kurama bağlı olarak değerlendirilmesi. *Kriz Dergisi*, 14(2):23-29.

- Uğur, S.B.,** 2014. Boşanma sürecinin akademisyen kadınlar üzerine etkileri (Akdeniz Üniversitesi Örneği). *Yüksek Lisans Tezi*, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 186s.
- Ullah, N.,** 2018. Yahudi hukukunda boşanma ve aguna problemi. *Yüksek lisans tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 69s.
- Urhan, B.,** 2016. Kadın emeği ve toplumsal cinsiyet. *İçinde toplumsal cinsiyet tartışmaları*, s. 119-149., ed. Saygılıgil, F., Dipnot Yayınları, Ankara.
- URL-1,** 2020. <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html>. Türk Medeni Kanunu, 14 Ekim 2020.
- URL-2,** 2020. <https://www.tuncelitso.org.tr/cografiyapi>. Tunceli Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı, Coğrafi yapı. 18 Aralık 2020
- Uyar, S.,** 1999. Boşanmış bireylerin evlilik süreci ve bugüne ilişkin psikolojik sorunları üzerine bir araştırma. *Tıpta Uzmanlık Tezi*. Genel Kurmay Başkanlığı Gülhane Askeri tıp Akademisi, Ankara, 87s.
- Uzunoğlu N.,** 2016. Türkiye'de boşanma nedenleri: Bolu ili örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, 143s.
- Uzunkaya Seçen, H.K.,** 2017. Türkiye'de boşanma ve eş kaybı bağlamında dul kadın algısı. *Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Konya, 158s.
- Ünal, V.,** 2013. Geleneksel geniş aileden çekirdek aileye geçiş sürecinde boşanma sorunu ve din. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(26):588-602.
- Ünal, S., Avcı, D.,** 2019. Kolektivitiden bireyciliğe geçiş: Aile ve evlilik kurumuna dair değişen göstergeler ve kaygılar. *Turkish Studies Social Sciences*, 14(5):2641-2668.
- Walby, S.,** (2016). Patriyarka kuramı. 1. Basım, (Çev.: Hülya Osmanağaoğlu), Dipnot Yayınları, Ankara, 334s.
- White, J.B.,** 2015. Para ile akraba: Kentsel Türkiye'de kadın emeği. 3. Basım, (Çev.: Aksu Bora), İletişim Yayınları, İstanbul, 237s.
- Yasa, İ.,** 1973. Evlilik ve geniş aile kurumlarının yazgısı. *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 28(1):1-10
- Yıldırım, A.,** 1999. Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalardaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112):7-17
- Yıldırım, N.,** 2004. Türkiye'de boşanma ve sebepleri. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (28):59-81.
- Yıldız, E.,** 2015. Kimliğin siyasallaşması: Tunceli örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 129s.

Yurtkuran Demirkan, S., Günindi Ersiz, A., Beder Şen, R., Ertekin, E., Sezgin, Ö., Turğut, A.M., Şehitoğlu N., 2009. Boşanma nedenleri araştırması. *Proje*, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Yüksel, S.R., 2014. Türk Medeni Kanunu bakımından kadınerkek eşitliği. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2:175-200.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Sabahat CEBBUR

Yabancı Dil: İngilizce

Doğum Yeri ve Yılı:

E Posta:

Eğitim Geçmişi:

- 2017-2021 Munzur Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- 2014-2017 Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
- 2014-2015 Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Pedagojik Formasyon Eğitimi
- 2005-2009 Kafkas Üniversitesi Sağlık Meslek Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü

Mesleki Geçmişi:

- 2011-2021 Tunceli Devlet Hastanesi Göğüs Hastalıkları Servis Hemşireliği
- 2012-2014 Munzur Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu bünyesinde Tunceli Devlet Hastanesinde Eğitim Hemşireliği
- 2010-2011 Hatay Defne Hastanesi Kalp Damar Cerrahisi ve Kardiyoloji Servis Hemşireliği
- 2009-2010 Ankara Sincan Lokman Hekim Hastanesi Yoğun Bakım Hemşireliği

EKLER

EK 1: Tunceli'de Boşanan Kadın ve Erkeklerin Boşanma Deneyimleri

Bu çalışma, Tunceli'de en az bir kere boşanma deneyimi yaşamış kadın ve erkeklerin evlilik süreci, boşanma süreci ve boşanma sonrasındaki uyum süreçlerinin incelenmesi için planlanmıştır. Çalışma Munzur Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü kapsamında sizin gönüllülük esasınıza göre yapılacaktır. Sorular açık uçlu olup cevaplandırmak istemediğiniz sorulara cevap vermeyin. Çalışmada kimlik bilgileriniz farklı isimlerle kodlama yöntemiyle çalışmaya yansıtılacaktır. Bu bağlamda kimlik bilgileriniz saklı tutulup çalışmayı yapan kişi tarafından muhafaza edilecek, belirtilen amaç dışında kullanılmayacaktır.

Sabahat CEBBUR
Munzur Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Bölümü

Katılımcının Demografik Verileri

1. Kaç Yaşındasınız: Cinsiyet:
2. Evlendiğinizde kaç yaşındaydınız?
3. Boşandığınız eşiniz sizinle evlendiğinde kaç yaşındaydı?
4. Evlendiğinizde eğitim durumunuz neydi? Şimdiki Eğitim durumunuz?
5. Boşandığınız eşinizin eğitim durumu neydi?
6. Evli olduğunuz dönemde çalışıyor muydunuz?
7. Evli olduğunuz dönemde boşandığınız eşiniz çalışıyor muydu?
8. Şimdi herhangi bir işte çalışıyor musunuz (Mesleğiniz)
9. Ne kadar evli kaldınız?
10. Boşandıktan sonra geçen süre (kaç ay/yıldır boşanmışsınız)?
11. Çocuklarınız var mı?
12. Çocuğunuz varsa kaç tane?
13. Çocuklarınızın cinsiyetleri ve yaşları
14. Çocuklarınızın velayeti kimde
15. Boşandığınızda çocuklarınız kaç yaşındaydı?

Evlilik ve Boşanma Süreci ile İlişkin Sorular

1. Boşandığınız eşinizle nasıl tanıştınız?
2. Evlenmeye nasıl karar verdiniz? Neler etkili oldu?
3. Evlendiğinizde evlilikten beklentileriniz nelerdi?
4. Sizin aileniz ve boşandığınız eşinizin ailesi ile olan ilişkileriniz evliliğinizi ve boşanmanızı etkilediğini düşünüyor musunuz?
5. Kendi ailenizde, çevrenizde boşanan kişiler var mıydı? Varsa bu durum evlilik ve boşanma sürecinizi etkilediğini düşünüyor musunuz ?
6. Boşanmayı düşündüğünüzde en çok kaygı duyduğunuz konular neler oldu? Boşanma sürecinizi etkiledi mi?
7. Boşanma düşüncenizi tetikleyen temel problemleri nasıl ifade edersiniz? (Yani sizi boşanmaya götüren nedenler nedir?/Boşanma nedeninizi nasıl açıklarsınız?
8. Sonuç olarak boşanmaya kim karar verdi?
9. Çocuğunuzun olması/olmaması boşanma sürecinizi nasıl etkiledi?
10. Resmi olarak boşanmadan önce eski eşinizle ayrı yaşadınız mı? Evet, ise neden?
11. Tunceli'nin sosyokültürel ve inançsal yapısı boşanma sürecinizi ve sizi nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?

Boşandıktan Sonraki Süreç ile İlişkin Sorular

1. Resmi olarak ilk boşandığınız gün neler hissettiniz?
2. Boşanmanızdan en çok kimin/kimlerin ve nasıl etkilendiğini düşünüyorsunuz? Bu durum sizi nasıl etkiliyor?
3. Aile, arkadaş ve iş ortamındaki çevrenizin boşandığınızı öğrendiğinde tepkileri neler oldu? Boşanmanızı nasıl karşıladılar?
4. Peki, arkadaşlarınızın, çevrenizin size karşı olan yaklaşımların değiştiğini düşünüyor musunuz?
5. Şimdi kim/lerle yaşıyorsunuz?
6. Boşandıktan sonraki süreçte yaşadığınız maddi ve manevi sıkıntılarınız oldu mu? (Ne gibi sorunlar yaşadınız? Kimden destek aldınız?)
7. Boşandıktan sonra eski eşinizden şiddet gördünüz mü?
8. Çocuğunuzun olması/olmaması boşandıktan sonra toparlanma sürecinizi nasıl etkiledi?
9. Tunceli'nin dinsel ve sosyokültürel yapısıyla boşanma sonrasında uyum sürecinizi nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
10. Dul kavramı ile etiketlendiğiniz oldu mu? Olduysa bu durum sizi nasıl etkiliyor?
11. Boşandıktan sonra geçen süreyi düşündüğünüzde şimdi kendinizi nasıl hissediyorsunuz?
12. Yani boşandığınıza pişman oldunuz mu?
13. Boşanmanın hayatınıza olumlu şeylerin kattığını düşünüyor musunuz? Ne gibi?
14. Boşandıktan sonra aile ve evlilikle ilgili düşünceleriniz değişti mi? Değişimi nasıl açıklarsınız?
15. Peki, boşanan insanlar hakkındaki düşünceleriniz değişti mi?
16. Boşandıktan sonra yeniden evlendiniz mi?// yeniden evliliğe nasıl bakıyorsunuz?
17. Tunceli'de boşanmış birey olarak yaşamamanın avantajları ve dezavantajları size göre nelerdir?
18. Benim soracağım sorularım bu kadardı. Sizin eklemek istediğiniz şeyler var mı?

Teşekkürler